MIRCEA MARE DANIELA TĂNASE FLORIN DRAŞOVEAN
GEORGETA EL SUSI SZILÁRD SÁNDOR GÁL

TIMIŞOARA-*FREIDORF*

Cercetările arheologice preventive din anul 2006

EDITURA
MEGA

MVSEVM BANATICVM TEMESIENSE

BIBLIOTHECA HISTORICA ET ARCHAEOLOGICA BANATICA

LII

Edenda curavit
Dr. Florin Drașovean

TIMIȘOARA MMXI

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

TIMIŞOARA–*FREIDORF*

Cercetările arheologice preventive din anul 2006

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

MIRCEA MARE DANIELA TĂNASE FLORIN DRAȘOVEAN
GEORGETA EL SUSI SZILÁRD SÁNDOR GÁL

TIMIŞOARA-*FREIDORF*

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE PREVENTIVE DIN ANUL 2006

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca • 2011

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Volum tipărit cu sprijinul financiar al
Consiliului Județean Timiș

Tehnoredactarea textului şi a ilustrației:
Crina Sincovici şi Daniela Tănase

Coperta:
Zsuzsanna Kopeczny

ISBN 978-606-543-214-7

Cluj-Napoca
e-mail: mega@edituramega.ro
www.edituramega.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Cuprins

Cuvânt înainte (*Mircea Mare*) 7

I. Istoricul cercetărilor (*Mircea Mare*) 9

II. Descrierea complexelor arheologice (*Mircea Mare*) 15
1. Așezarea eneolitică (cultura Baden) 15
2. Așezarea din secolele III–IV p. Chr. 16
3. Necropola din prima jumătate a secolului V p. Chr. 28

III. Locuirea eneolitică târzie (*Florin Drașovean*) 31

IV. Așezarea din sec. III–IV p. Chr. Analiza tipologică și cronologică a materialului arheologic (*Daniela Tănase*) 41

V. Studiul oaselor de animale (*Georgeta El Susi*) 57

VI. Morminte din epoca timpurie a migrațiilor (*Daniela Tănase*) 81

VII. Buletinul antropologic (*Szilárd Sándor Gál*) 89

VIII. Concluzii (*Mircea Mare*) 95

IX. Bibliografie 101

X. Lista ilustrațiilor 113

XI. Timișoara–*Freidorf* (Summary) 117

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Cuvânt înainte

Au trecut aproape trei decenii de la semnalarea prezenței sitului arheologic de la Timişoara–*Freidorf* şi a primelor sondaje efectuate în perimetrul acestuia de către arheologii Doina Benea şi Florin Draşovean, de la Muzeul Banatului din Timişoara.

La acea vreme, teritoriul sitului era afectat nu doar de lucrări agricole intensive, ci și de conducte magistrale, cabluri electrice subterane și stâlpi ai rețelelor de înaltă tensiune.

Pentru salvarea valorilor arheologice pe care acest sit le conține, au fost declanșate cercetări sistematice care s-au desfășurat, cu unele sincope, pe durata a două decenii.

Inițiativa a aparținut d-nei dr. Doina Benea, primul responsabil științific al acestui șantier, față de care ne exprimăm întreaga gratitudine.

În perioada în care am condus cercetările sitului am beneficiat de colaborarea colegelor mele, Nicoleta Toma–Demian și Daniela Tănase, cărora le aducem calde mulțumiri.

Odată cu trecerea anilor, terenul agricol pe care este amplasat situl și-a schimbat proprietarii, care au dat o nouă utilitate acestuia.

Construirea unor obiective industriale într-un perimetru doar parțial cercetat și intenția extinderii acestora, cu consecințe grave pentru integritatea sitului, au determinat declanșarea cercetărilor arheologice preventive din toamna anului 2006.

În prag de iarnă s-a constituit un colectiv mixt format din specialiști de la Muzeul Banatului și Facultatea de Litere, Istorie și Teologie a Universității de Vest Timișoara, care a depus eforturi deosebite pentru a realiza această descărcare de sarcină arheologică.

Din partea Muzeului Banatului Timișoara au participat, în diferite etape ale activității, prof. dr. Florin Drașovean, dr. Daniela Tănase, dr. Alexandru Flutur, dr. Alexandru Szentmiklosi, drd. Florentina Marțiș (care a desenat planurile și profilurile complexelor), cât și echipa de restauratori – Maria Mâțu (restaurarea materialului arheologic) și Răzvan Găvan (ridicarea *in situ*, restaurarea și conservarea unui cuptor de olar).

Din partea Colectivului Catedrei de Istorie al Facultății de Litere, Istorie și Teologie a Universității de Vest Timișoara au participat prof. univ. dr. Doina Benea, dr. Mariana Crânguș-Balaci, dr. Simona Regep, dr. Atalia Ștefănescu și dr. Călin Timoc.

Acestui colectiv de cercetare i s-a alăturat o echipă de studenți ai Facultății de Litere, Istorie și Teologie a Universității de Vest Timișoara.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Materialul arheologic recoltat a fost desenat de către graficienii Silviu Saftu și Cristian Graure, iar Milan Șepețan a prelucrat documentația foto.

Sprijinul logistic pentru această săpătură de salvare – marcată de termene și timp defavorabil –, a fost asigurat de managerul Muzeului Banatului Timișoara, Dan Leopold Ciobotaru.

Tuturor acestor colaboratori le adresăm recunoștința noastră pentru abnegația și spiritul de echipă de care au dat dovadă.

La realizarea acestei monografii arheologice am beneficiat de colaborarea distinșilor cercetători, prof. dr. Florin Drașovean, dr. Daniela Tănase, dr. Georgeta El Susi și drd. Szilárd Sándor Gál, cărora le aducem, și pe această cale, alese mulțumiri.

Timișoara
30.11.2011

Mircea Mare

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

I. Istoricul cercetărilor

Mircea Mare

Situl arheologic de la Timişoara–*Freidorf* este localizat la marginea de sud a municipiului, pe o terasă tăiată de actuala stradă Ovidiu Cotruş. Limita de nord a sitului ajunge în vecinătatea grădinilor care aparţin imobilelor din strada Anton Bacalbaşa. Limitele de est şi sud, aflate în uşoară pantă, sunt flancate de două canale de desecare, realizate în ultimele decenii ale secolului XX. Locația cuprinsă între aceste limite şi strada O. Cotruş a fost folosită ca teren agricol până recent, când în acest spațiu a început construirea unor obiective industriale.

Între reperele prezentate, situl arheologic are o suprafață de aproximativ 150 × 100 m. Limita de vest a sitului, aflată în partea opusă a străzii menționate, a fost afectată de traseele unor conducte termice de mari dimensiuni și de clădiri private.

Descoperirea sitului arheologic de la Timișoara–*Freidorf* se datorează cercetărilor de teren efectuate de F. Resch, K. Germann și D. Pleșa pe raza municipiului Timișoara în anul 1982[1]. Cu acest prilej a fost recoltată ceramică lucrată cu mâna și la roată, datată în secolele III–IV, ceramică prefeudală, lucrată cu mâna, datată în secolele VIII–IX, cât și fragmente din scheletul unei persoane adulte și din cel al unui copil[2]. Menționăm că acest sit a fost numit de către descoperitori *Freidorf I*, sau Freidorf–*Hladik*[3].

În cadrul acelorași cercetări desfășurate în zonă, de data aceasta în imediata apropiere a cartierului Freidorf, în 1984, F. Resch revine și descoperă materiale ceramice în taluzul unui canal de drenare a apelor freatice și a unui șanț săpat pentru introducerea unei conducte. Ca urmare, în același an, un colectiv de arheologi de la Muzeul Banatului din Timișoara, format din D. Benea și F. Drașovean, a efectuat săpături de salvare, atât în zona aflată la nord de șoseaua ce leagă cartierul Freidorf de Calea Șagului (fiind cercetate complexe din perioada daco-romană), cât și la sud de aceasta (complexe neolitice si eneolitice)[4]. Acest sit a fost denumit *Freidorf IV*[5], iar rândurile acestei cărți au ca obiect descoperirile din acest punct.

După cum am afirmat mai sus, excavațiile efectuate în anul 1984, pentru amplasarea unei conducte, au dezvelit și parțial au distrus mai multe complexe arheologice – locuințe, gropi de provizii și un mormânt de adult[6]. Cercetările sistematice în situl de la Timișoara–*Freidorf* au început în anul 1986.

Colectivul de arheologi de la Muzeul Banatului a fost format din Doina Benea (șef de șantier) și Mircea Mare, membru în colectiv, cercetările fiind efectuate între anii 1986–1989 și 1992–1993. Între anii 1994–1998 și 2000–2002, colectivul de cercetare a fost format din Mircea Mare (șef de șantier) și membrii Nicoleta Toma – Demian (1994–1996) și Daniela Tănase (2000–2002).

---

1 Lazarovici–Resch–Germann 1983, 35–51.

2 Lazarovici–Resch–Germann 1983, 39–40.

3 Lazarovici–Resch–Germann 1983, 34, 40; Drașovean 1989, 33.

4 Ardeț 1988; Drașovean 1989, 34–36; Drașovean 2006.

5 Drașovean 1989, 34.

6 Benea 1996, 147

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Rezultate parțiale ale cercetărilor sistematice efectuate în situl arheologic de la Timișoara–*Freidorf* au fost publicate în mai multe etape de către responsabilii de șantier[7].

Stratigrafia. Situl arheologic de la Timișoara–*Freidorf* cuprinde mai multe niveluri de locuire, identificate prin cercetările sistematice efectuate în intervalul de timp prezentat.

Nivelul de humus vegetal – cuprins între 0 și 0,20/0,25 m – conține fragmente ceramice din secolele III–IV și sporadic fragmente ceramice prefeudale, fără a fi documentată prezența unor complexe de locuit.

Nivelul de locuire aparținând secolelor III–IV este prezent la adâncimea de 0,25–0,60 m, fiind reprezentat de complexe arheologice – locuințe, gropi de provizii și gropi menajere, instalații meștešugărești și ceramică specifică.

În zona mai înaltă a promontoriului a apărut și un al doilea nivel de locuire din secolele III–IV, la o adâncime cuprinsă între 0,65 și 0,75 m. În cazul unor complexe de locuit, între acestea se interpune un strat de lut[8].

Nivelul eneolitic prezent, cu mici variații, între 0,65 și 0,85 m, conține complexe arheologice și ceramică specifică culturii Baden.

De la adâncimea de 0,90 m se trece în stratul de lut, steril din punct de vedere arheologic.

Necropola localizată în cadrul acestui sit conține morminte de inhumație, care, pe baza inventarului funerar, se datează în prima jumătate a secolului V p. Chr. Majoritatea gropilor acestor morminte străpung nivelurile de locuire prezentate mai sus, baza acestora aflându-se la adâncimi cuprinse între 0,70–1,85m[9].

În secțiunile practicate înspre limitele de est și de nord ale sitului au apărut lentile de lut galben, care provin din excavațiile pentru canalul de desecare, respectiv pentru o conductă industrială.

Cercetările arheologice sistematice efectuate în situl arheologic de la Timișoara–*Freidorf* în perioada 1986–2002 însumează un număr de 15 secțiuni și casetele aferente. Secțiunile au fost trasate începând din marginea de vest a platoului, fiind dispuse paralel, spre limita de est a acestuia. Au fost practicate și secțiuni pentru determinarea limitei de nord a sitului, rămânând de cercetat latura de sud a acestuia, aflată în ușoară pantă.

În aceste secțiuni au fost găsite complexe arheologice aparținând epocii eneolitice, secolelor III–IV și necropolei din sec. V p. Chr.

Așezarea eneolitică este reprezentată de complexe arheologice – locuințe și gropi de provizii – care conțineau material arheologic specific. Locuințele (trei la număr) erau de tip bordei, cu plan dreptunghiular și colțurile rotunjite. Dimensiunile medii erau de 3 × 2 m și adâncimea de 1,10–1,20 m. Cele două gropi de provizii, de formă ușor ovală, aveau diametrul de 0,70 m, respectiv 0,90 m, și adâncimea de 0,60 m respectiv 0,70 m. Materialul arheologic descoperit constă în ceramică, fusaiole, nuclee și lame de silex.

Fragmentele ceramice aparțin categoriilor semifină și fină. Formele ceramice se încadrează în categoriile oalelor de tip borcan, de tip sac și ale cănițelor. Fusaiolele din nivelul eneolitic au forme circulare sau bitronconice și alături de nucleele și lamele din silex completează inventarul arheologic al acestei așezări aparținând culturilor Tiszapolgar și Baden[10].

Așezarea din sec. III–IV p. Chr. Din așezarea aparținând secolelor III–IV au fost dezvelite cinci locuințe de suprafață și șase locuințe de tip bordei. Urmele locuințelor de suprafață au apărut la o adâncime de cca 0,40 m față de nivelul actual de călcare. Erau de formă patrulateră, cu o singură încăpere și dimensiunile cuprinse între 2,50 × 1,75 m și 4,30 × 4 m.

---

[7] Benea 1996, 147–148, 153–156, 175–178; Benea 1997, 55–76; Mare 1998, 285–306; Mare 1999–2000, 491–513; Mare 2004, 37–38, 75–78.

[8] Benea 1996, 153–154.

[9] Mare 1998, 288–289; Mare 1999–2000, 494; Mare 2004, 75–78.

[10] Benea 1996, 154; Mare 1999–2000, 494–495, 497, 499.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Locuințele de tip bordei, formate de asemenea dintr-o singură încăpere, erau săpate în lut, de formă patrulateră cu colțuri rotunjite sau de formă ovală, cu dimensiuni modeste. Pentru bordeiele de formă dreptunghiulară dimensiunile erau cuprinse între 2,50 × 1,50 m și 3,75 × 1,40 m, în timp ce bordeiele de formă ovală aveau dimensiunile de 2 × 1,8 m respectiv 2,50 × 2,40 m. Baza bordeielor cobora până la aproximativ 1,50 m față de nivelul actual de călcare.

Instalații de foc au fost descoperite doar în trei locuințe de tip bordei – două vetre deschise și un cuptor săpat în perete[11].

Complexele de locuire au beneficiat de anexe gospodărești, cum ar fi instalații de foc, gropi de provizii și gropi menajere.

A fost dezvelită o vatră din chirpici, de formă rotundă, parțial distrusă, cu un diametru de 0,60 m, pe care se aflau fragmentele unei oale ce avea în interior semințe de cereale carbonizate[12].

Un cuptor menajer de mari dimensiuni (3,20 × 1,45 m), de formă ovală, cu podină din lut ars și bolta prăbușită, a fost descoperit spre limita de est a așezării[13].

Gropile de provizii erau amplasate atât în preajma locuințelor, cât și la distanțe mai mari față de acestea, uneori în poziții grupate.

În așezarea de la Timișoara–*Freidorf* au fost descoperite 22 de gropi de provizii. Gropile de formă cilindrică sunt cele mai numeroase, mai rar întâlnite fiind cele de formă ovală sau tronconică. Dimensiunile erau cuprinse între 0,80–1,50 m diametru și adâncimi de până la 1,70 m.

Unele gropi dispuneau de amenajări interioare, formate dintr-o rețea de pari sau nuiele groase, ale căror urme se păstrau în pereții gropilor. În umplutura acestor gropi s-au descoperit fragmente ceramice specifice secolelor III–IV, oase de animale, mai rar cenușă și chirpici mărunțit[14].

Referitor la gropile menajere, unele dintre ele provin din gropi de provizii dezafectate, iar altele au fot săpate special în acest scop.

În așezarea de sec. III–IV au fost cercetate 20 de gropi menajere, cu dimensiuni reduse și diametrul cuprins între 0,80 și 1,10 m. Acestea aveau formă cilindrică sau de clopot, cu baza ușor albiată și adâncimi mai mici, de până la 0,50 m. Gropile menajere conțineau mai puțin material arheologic decât gropile de provizii, în umplutura acestora fiind găsit îndeosebi chirpici mărunțit și cenușă[15].

Instalații meșteșugărești. În marginea de est a așezării de la Timișoara–*Freidorf* a fost descoperit un cuptor de olar. Acesta avea o formă ușor ovală, cu diametrul cuprins între 0,60–0,70 m. Calota sau fragmente din aceasta nu s-au mai păstrat. Cuptorul a fost săpat în lutul galben, cu pereții fățuiți la interior, având o înălțime păstrată de 0,24 m. Cuptorul nu dispunea de o placă de reverberație, ci de o structură din lut ars, în formă de cruce, alcătuită din patru brațe, sub forma unor suluri pline. Cele patru brațe se sprijineau cu un capăt de peretele interior al cuptorului, prin intermediul unor suporturi din lut. Brațele se întâlneau în centrul cuptorului, unde erau susținute de un suport ale cărui urme s-au găsit pe fundul camerei de ars. Prin spațiul aflat între baza cuptorului și brațele în cruce, înalt de 15–18 cm, circula aer cald, care făcea posibilă arderea vaselor. Gura de umplere a cuptorului, orientată spre sud-est, avea o formă boltită și prezenta urme de refacere.

În dreptul acestuia se afla groapa pentru alimentare și degajare a cuptorului. Contextul stratigrafic în care se afla cuptorul cât și ceramica fragmentară găsită în vatra acestuia au permis încadrarea în primul orizont de locuire al așezării[16].

Ceramica. Inventarul arheologic al așezării din secolele III–IV p. Chr. constă mai ales din material ceramic, acesta fiind prezentat în detaliu în studii de specialitate[17].

---

11 Benea 1996, 154–155; Mare 1999–2000, 37–38.

12 Benea 1996, 155.

13 Mare 1999–2000, 495, 506, pl. IV.1.

14 Mare 1999–2000, 496; Mare 2004, 44.

15 Benea 1996, 157.

16 Benea 1997, 65–67; Mare 2000, 495–496, 506, pl. IV.2; Mare 2005, 21, pl. VI B.

17 Benea 1997, 55–76.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Din analiza făcută rezultă că ponderea mai importantă o are ceramica cenușie fină, lucrată la roată, urmată de ceramica maronie, din pastă grosieră, lucrată cu mâna. În cantități foarte reduse s-au descoperit fragmente de ceramică roșie, romană provincială, fragmente de amforă și de *terra sigillata*[18].

Studiul tipologic efectuat asupra materialului ceramic din așezarea de sec. III–IV p. Chr. de la Timișoara–*Freidorf* prezintă forme variate de vase, care acoperă o paletă largă de utilizări casnice. O parte însemnată dintre acestea erau lucrate la roată (rapidă sau înceată), dar și cu mâna.

Castronul este tipul ceramic cel mai bine reprezentat, printr-o gamă diversă de forme și dimensiuni, uneori cu decor în partea superioară.

Oalele constituie un alt tip ceramic important. Acestea erau vase de dimensiuni mijlocii, cu corpul bombat și, uneori, cu decor incizat sau lustruit.

Cănile reprezintă un tip ceramic bine reprezentat; sunt de dimensiuni mici și mijlocii, cu corp cilindric, globular sau tronconic, unele cu decor lustruit sub buză[19].

Pe lângă vasele ceramice au mai fost descoperite și alte obiecte de uz casnic din lut, cum sunt fusaiolele, confecționate din pastă fină, de formă tronconică.

Obiectele din metal aparținând așezării din sec. III–IV p. Chr. sunt reduse numeric. Au fost descoperite fragmente din lame de cuțit, cuie și zgură metalică, care sunt indicii despre existența unui atelier de prelucrare a metalelor în cadrul acestei așezări[20].

Inventarul așezării din secolele III–IV p. Chr. conține și o importantă cantitate de material osteologic. Studiul făcut asupra acestuia atestă atât creșterea animalelor domestice, îndeosebi bovine, ovicaprine și porcine, cât și vânarea unor animale sălbatice – cerb, căprior, mistreț[21].

Analiza locuințelor, a anexelor acestora și a inventarului arheologic a determinat încadrarea sitului arheologic de la Timișoara–*Freidorf* în categoria așezărilor daco-romane cu un pregnant caracter agrar-păstoresc[22].

Încadrarea cronologică a așezării s-a făcut în urma studierii materialului ceramic și a unor fibule din bronz, care au permis o delimitare în timp a existenței acesteia, cu cele două niveluri de locuire.

În baza acestor elemente de datare, începutul locuirii s-ar situa între finele secolului II – prima jumătate a secolului III p. Chr., în timp ce sfârșitul locuirii ar aparține celei de a doua jumătăți a secolului IV p. Chr.[23]

În situl de la Timișoara–*Freidorf* așezările eneolitice (cultura Baden) și postromane (sec. III–IV) au fost suprapuse de o necropolă de inhumație. Ritualul și inventarele funerare ne-au permis să distingem două tipuri de morminte. Unele dintre ele pot fi atribuite sarmaților, în baza anumitor considerente: orientarea S–N a acestora și un inventar ce cuprindea obiecte de podoabă (mărgele) și arme (cuțit din fier).

Prezența unor morminte cu osemintele deranjate sau cu lipsa unor părți din schelet reprezintă parte a ritualului deshumării, practicat de această populație. Morminte de acest tip au fost descoperite în campaniile din 1992, 1995 și 2005.

O altă parte a mormintelor descoperite în necropolă pot fi atribuite gepizilor. Acestea se disting prin câteva particularități de ritual funerar. Astfel, orientarea mormintelor era V–E, cu defunctul depus pe spate, cu fața la răsărit. Mâinile erau întinse pe lângă corp și picioarele apropiate. În cazul mormintelor de adulți s-a remarcat deformarea artificială a craniului.

Inventarul funerar consta în piese de podoabă (fibule, oglindă, mărgele) și vase ceramice, depuse lângă cap. Mormintele din această categorie au fost descoperite în campania din anul 1988.

Pe baza ritualului și a inventarului funerar, mormintele de inhumație din necropola de la Timișoara–*Freidorf* au fost datate în prima jumătate a secolului V p. Chr. în timpul dominației hunice[24].

---

18 Benea 1996, 294.
19 Mare 1999–2000, 497–498, 508–513, pl. VI–XI.
20 Mare 1999–2000, 499.
21 El Susi 1988, 131–137.
22 Benea 1996, 125.
23 Benea 1996, 123, 181–183, 293–294; Mare 2004, 37–38, 49.
24 Mare 1998, 286–288, 300–303, pl. IV–VII; Mare 2004, 75–78, pl. XXXI–XXXIV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Cele mai recente cercetări arheologice s-au desfăşurat în anul 2006, când, în baza extinderii unor obiective industriale din perimetrul sitului, au fost executate cercetări preventive. Acestea au avut drept scop observarea stratigrafiei, delimitarea, pe cât posibil, a limitelor aşezărilor (eneolitic şi sec. III–IV p. Chr.) şi a necropolei (sec. V p. Chr.), dar şi colectarea de noi informaţii cu privire la cronologia sitului[25].

[25] Mare-Tănase-Flutur-Timoc 2010, 71–81.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

II. Descrierea complexelor arheologice

MIRCEA MARE

1. AȘEZAREA ENEOLITICĂ (CULTURA BADEN)

1.1. Locuințe

Complexul nr. 7. Locuință de tip bordei, de formă ovală, cu lungimea de 2,70 m, lățimea de 2,10 m, adâncimea de 1 m de la nivelul actual de călcare. Lățimea maximă a locuinței este în partea de nord; are pereții taluzați. Pământul de umplutură este tasat, de culoare neagră.

Inventar: fragmente de ceramică de culoare neagră, lucrată manual (Pl. VII). S-au mai găsit fragmente de chirpici.

Complexul nr. 14. Locuință de tip bordei, de plan rectangular, cu lungimea de 2,10 m, lățimea de 0,77 m și adâncimea de 0,95 m de la nivelul actual de călcare. S-a cercetat doar partea aflată la peretele de nord-vest al suprafeței excavate. Această locuință este intersectată la sud-est de complexul nr. 13, datat în sec. IV p. Chr. Pământul de umplutură este tasat, de culoare brun-închis.

Inventar: fragmente de ceramică de culoare brun-gălbuie, lucrate manual (Pl. VIII). S-au mai găsit fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 30. Locuință de tip bordei, de formă rectangulară, cu lungimea de 3 m, lățimea de 2,60 m și adâncimea de 1,40 m de la nivelul actual de călcare. Locuința a fost dezvelită parțial. Această locuință este tăiată de complexul nr. 31, o groapă circulară săpată în umplutura sa, precum și de complexul nr. 32, o groapă circulară săpată în colțul său de vest; cele două complexe aparțin așezării din sec. III–IV p. Chr. O altă groapă circulară, notată complexul nr. 33, a fost săpată pe latura de nord a complexului nr. 30, însă în aceasta nu s-a descoperit nici un fel de inventar. Pământul de umplutură este de culoare neagră, tasat.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată manual, de culoare brună și neagră, decorată cu împunsături și cu linii incizate (Pl. VIII–IX). S-au mai găsit oase de animale.

1.2. Gropi de provizii

Complexul nr. 1. Groapă de formă circulară cu diametrul de 2,20 m și adâncimea de 1,70 m de la nivelul actual de călcare. Groapa are pereții ușor taluzați și baza dreaptă. Pământul de umplutură este tasat, de culoare brun-închis. Această groapă este intersectată în partea de est de complexul nr. 2, datat în secolele III–IV p. Chr.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată manual, de culoare neagră și brun-gălbuie (Pl. VII).

Complexul nr. 41. Groapă de formă ușor ovală, cu lungimea de 1,28 m, lățimea de 1,12 m și adâncimea de 1,60 m de la nivelul actual de călcare. Groapa are spre bază formă de clopot, iar fundul este plat. Pământul de umplutură este tasat, de culoare brună.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Inventar: fragmente ceramice de culoare brună, lucrate cu mâna, decorate cu linii incizate, cu împunsături și caneluri, vas întregibil de culoare brună, decorat cu linii incizate, fusaiole din lut (Pl. IX–XI). S-au mai găsit oase de animale.

2. AȘEZAREA DIN SECOLELE III–IV p. Chr.

2.1. Locuințe

2.1.1. Locuințe din secolul III p. Chr.

Complexul nr. 24. Locuință de tip bordei, de formă circulară, cu diametrul de 2,30 m și adâncimea de 1,60 m de la nivelul actual de călcare. La adâncimea de 0,75 m, pe suprafața șpăcluită, a apărut o lentilă de lut. În profilul median, deasupra lentilei, a apărut un strat de arsură de 3 cm grosime. După secționarea locuinței s-a observat o depunere rapidă în jumătatea sa inferioară și o depunere mai lentă, cu urme succesive de arsură, în jumătatea superioară. Pereții bordeiului sunt drepți în jumătatea superioară și au o ușoară formă de clopot în jumătatea inferioară. Complexul taie spre sud-vest complexul nr. 23, groapă fără inventar. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-gălbuie.

Inventar: fragmente de *terra sigillata*, fragmente de ceramică lucrate la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de diverse nuanțe, provenite de la căni, oale de dimensiuni medii și mari; fragmente de ceramică lucrată manual, dintr-o pastă semifină, provenite de la o ulcică întregibilă, de la un capac și de la oale (Pl. XXII). S-au mai găsit trei fusaiole din lut, fragmente de râșniță, fragmente de chirpici, oase de animale, scoici. De menționat este descoperirea unei mărgele de culoare cenușie și a unor obiecte de metal: o brățară de bronz, deformată, din bandă plată, cu capete deschise, rotunjite, precum și fragmente de la un obiect de fier, oxidat.

Complexul nr. 55. Locuință de suprafață, de plan dreptunghiular, dezvelită parțial la peretele de nord-vest al excavației; are pereții drepți și baza dreaptă; dimensiuni păstrate: lungime 3,50 m, lățime 1,98 m și adâncime 1 m de la nivelul actual de călcare. S-au păstrat parțial două laturi ale locuinței și urmele gropilor de stâlpi pe marginea interioară. Pământul de umplutură este lutos, de culoare brună. Acest complex este tăiat de complexul nr. 56 în partea de sud-vest și de complexul nr. 57 în partea de nord-est.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie și cenușie închisă, provenite de la oale; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare brun-gălbuie, provenite de la oale (Pl. XXVIII.4). S-au mai găsit fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 62. Locuință de suprafață, de formă patrulateră, cu colțurile ușor rotunjite; intrarea se făcea pe latura de nord printr-un gârlici, de la care pornea o alveolare a părții centrale a podelei locuinței; pereții ușor taluzați. Locuința are lungimea de 2,53 m, lățimea de 1,95 m și adâncimea maximă de 0,80 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună.

Inventar: fragmente ceramice lucrate la roata rapidă, de culoare cenușie, atipice. S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 72. Locuință de suprafață, de formă dreptunghiulară, cu lungimea de 5,60 m, lățimea de 3,45 m și adâncimea de 1,40 m de la nivelul actual de călcare; are pereții drepți și colțurile ușor rotunjite, iar în zona axului median și pe latura de nord apar urmele stâlpilor care susțineau acoperișul. Latura de sud a locuinței este tăiată de gropile complexelor nr. 73 și 74. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-gălbuie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la castroane, oale și chiupuri, unele decorate prin lustruire cu linii în zigzag; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare gălbui-cărămizie, provenite de la oale (Pl. XXXIII.1). S-a mai găsit o cantitate mare de fragmente de chirpici și oase de animale.

2.1.2. Locuințe din secolul IV p. Chr.

Complexul nr. 6. Locuință de tip bordei, de formă ovală, alungită, cu lungimea de 3,65 m, lățimea de 1,60 m și adâncimea de 1,30 m de la nivelul actual de călcare. Capătul de vest al locuinței este mai îngust, iar cel de est mai larg. Pereții sunt taluzați și are o treaptă interioară la capătul de est. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-gălbuie, cu pigment de cărbune.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, de culoare cenușie, provenite de la oale și chiupuri; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie și brună, provenite de la oale, castroane și capace (Pl. XV.1). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 9. Locuință de tip bordei, de formă trapezoidală; laturile lungi au lungimea de 2,70 m și laturile scurte au lungimea de 2,30–2,00 m, iar adâncimea este de 1,30 m de la nivelul actual de călcare. Pe latura scurtă a locuinței, situată în partea de sud-est, la 1 m spre interior, podeaua are un prag din lut cruțat. În colțul de est, la bază, a fost găsită o groapă scobită în perete. Pe laturile de est și vest apar găuri de pari, dispuse la bază, pe margini. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună, cu foarte mult chirpici fragmentar și cenușă.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de diverse nuanțe, provenite de la oale, chiupuri și căni; se mai cuvine menționată descoperirea jumătății superioare a unui vas cu două toarte cu decor lustruit care constă în bande linii în zigzag și o friză lată compusă din linii dispuse în „X" pe un fond de culoare mai deschisă, intercalate de bande lustruite, fără decor; fragmente ceramice lucrate la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie și brună, decorate cu linii drepte sau cu linii în val, provenite de la oale (Pl. XV.2). S-au mai găsit fragmente de râșniță.

Complexul nr. 11. Locuință de tip bordei, de formă dreptunghiulară, cu colțurile puternic rotunjite, cu lungimea de 2,98 m, lățimea de 1,70 m și adâncimea de 1,63 m de la nivelul actual de călcare. Pereții sunt drepți; peretele de vest are o alveolare în partea mediană. Pământul de umplutură este afânat, de culoare gălbuie.

Inventar: fragmente ceramice lucrate la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie; fragmente ceramice lucrate la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie și brună, unele decorate cu linii în val, care provin de la oale (Pl. XVI.2). S-au mai găsit fragmente de râșniță, oase de animale.

Complexul nr. 12. Locuință de tip bordei, de formă ovală, cu lungimea de 3,15 m, lățimea de 2,00 m și adâncimea de 1,55 m de la nivelul actual de călcare; are o treaptă cruțată în lut pe latura de nord și o treaptă mai lungă pe latura de sud-vest; fără urme de pari de susținere. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-gălbuie, având în compoziție chirpici fragmentar și cenușă.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă semifină, de culoare cenușie și cenușie-albăstruie, atipice; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare brună, decorate cu bande de linii drepte și de linii în val, provenite de la oale (Pl. XVII.1). S-au mai găsit fragmente de chirpici, fragmente de vatră și oase de animale.

Complexul nr. 18. Locuință de suprafață, dezvelită parțial, la peretele de nord al excavației. Forma sa este posibil ovală, după cum sugerează partea care a putut fi cercetată. Pe latura de sud a fost găsită o vatră cotlonită și un fragment din placa de lut ars a acesteia. Lungimea locuinței pe profilul de nord este de 1,90 m, lățimea locuinței până la profilul de nord este de 0,90 m și adâncimea de

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

1,28 m față de nivelul actual de călcare. Vatra are lungimea de 1 m și lățimea de 0,70 m. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brună, cu pelicule de arsură în partea inferioară și chirpici. Complexul este tăiat în partea de sud de groapa mormântului notat complexul nr. 17.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă semifină, de culoare cenușiu închis, provenite de la un vas de dimensiuni mari; fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare gălbuie, cu slip de culoare cenușie, provenit de la un castron cu fundul sprijinit pe o talpă; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie, provenite de la oale; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare gălbuie, provenite de la o oală care are alveole pe buză (Pl. XIX.1). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 20. Locuință de tip bordei, de plan rectangular cu baza albiată, cu lungimea de 2,10 m, lățimea de 1,78 m și adâncimea de 2,55 m față de nivelul actual de călcare. Acest complex s-a păstrat parțial, fiind tăiat spre vest de o groapă modernă. Pământul de umplutură este negru, tasat.

Inventar: ceramică de culoare brun-negricioasă, lucrată cu mâna, un fragment de cuțit din fier (Pl. XIX.2). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 21. Locuință de tip bordei, de formă ovală, cu pereții taluzați, care au gropi laterale de la parii fixați în partea mediană a complexului. Locuința avea lungimea de 4,25 m, lățimea de 3,10 m și adâncimea de 1,90 m de la nivelul actual de călcare. Intrarea în acest complex se făcea pe latura de nord, mai scurtă (cu lungimea de 1,60 m). Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună, cu fragmente mici de chirpici și arsură, fiind comună atât în jumătatea de nord a complexului, cât și în cea de sud. Acest complex este secționat spre nord-vest de o groapă modernă.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare roșie, provenite de la un castron, fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de diverse nuanțe, provenite de la căni, castroane, oale, vase de provizii; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, cu nisip cu bobul alb în compoziție, de culoare cărămizie și brună, unele decorate prin incizie cu linii în val și în zigzag sau cu registre liniare de împunsături, provenite de la o afumătoare, oale și chiupuri (Pl. XX–XXI). S-a găsit un fragment de fund de vas din ceramică lucrată la roată, de culoare cenușie, care are un orificiu pe mijloc, posibil fiind folosit ca greutate sau chiar ca fusaiolă (Pl. XX.25). S-au mai găsit fragmente de râșniță, fragmente de chirpici, de metal și oase de animale.

Complexul nr. 25. Locuință de tip bordei, de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, are o lungime de 5,75 m pe axul central N–S. Intrarea în locuință se făcea pe latura de nord, mai scurtă, cu lungimea de 1,60 m. În jumătatea de nord, podeaua locuinței cobora la 0,60 m față de nivelul actual de călcare. În partea de mijloc a jumătății de nord a locuinței s-au găsit urmele unei vetre deschise de formă ovală, cu dimensiunile de 0,7 × 0,64 m, marcată prin fragmente de chirpici și cenușă.

De la jumătatea locuinței spre sud, pe o lungime de 2,60 m pe ax, baza locuinței coboară abrupt până la o adâncime de 2,50 m. Pe această adâncime s-a conturat un spațiu oval, cu axul lung de 2,10 m și cel scurt de 1,40 m. În podeaua locuinței au fost săpate două gropi: groapa din partea de nord, rotundă, cu diametrul de 0,60 m și adâncimea de 0,15–0,20 m, sub nivelul podelei care era la adâncimea de 2,50 m. Groapa din partea de sud, de formă ovală, are dimensiunile de 0,60 × 0,70 m și adâncimea de 0,25–0,30 m, sub nivelul podelei. În mijlocul gropii din partea de sud a fost descoperită o groapă de stâlp de formă ovală, cu dimensiunile de 0,30 × 0,40 m și adâncimea de 0,20 m sub nivelul gropii de sud.

Din cele expuse mai sus rezultă faptul că această locuință avea o pivniță săpată în jumătatea sa de sud. Pivnița era acoperită cu o structură din lemn de la care s-au păstrat gropile laterale de la parii orizontali aflați deasupra sa, care susțineau o podea din lemn. În pivniță, în centrul gropii din partea de sud, s-a conturat și groapa în care a fost fixat stâlpul central ce susținea tavanul pivniței.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Pământul de umplutură al locuinței este afânat, de culoare brun-roșcată, amestecat cu fragmente mici de chirpici și arsură, fiind identic atât în jumătatea de nord a complexului, cât și în cea de sud.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, unele decorate cu linii în zigzag, provenite de la castroane, căni și oale; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare gălbuie, roșie și cărămizie, unele decorate cu linii în val sau cu linii în zigzag, provenite de la oale (Pl. XXIII–XXIV). S-au mai găsit fragmente de râșniță, de chirpici, de vatră, un fragment de cuțit și fragmente de obiecte din metal foarte oxidate. S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 56. Locuință de suprafață, de plan rectangular, cu colțurile rotunjite; are lungimea de 2,10 m, lățimea de 1,65 m și adâncimea de 1 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură este fin, de culoare roșcată. Această locuință taie spre nord complexul nr. 55.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la castroane (dintre care unul are un orificiu de la reparat), precum și de la o cană de la care s-a păstrat toarta cu o nervură mediană; fragmente ceramice lucrate la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămiziu-gălbuie și brună, provenite de la un capac și de la oale (Pl. XXVIII.5). S-au mai găsit fragmente de chirpici, fragmente de piatră de ascuțit și oase de animale.

Complexul nr. 63. Locuință de tip bordei, de formă ovală, cu lungimea de 2,15 m, lățimea de 2,05 m și adâncimea de 2,00 m de la nivelul actual de călcare; are pereții drepți în jumătatea superioară și taluzați în partea inferioară. Peretele de vest prezintă o alveolare în jumătatea inferioară; pe diagonala nord-sud a bazei apare o nervură care face ca partea de vest a podelei să fie mai adâncită. Pământul de umplutură este fin, de culoare roșcată. Această locuință intersectează spre nord-vest complexul nr. 64, datat în aceeași perioadă.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de diverse nuanțe, unele cu decor lustruit compus din linii în zigzag, provenite de la căni, castroane și oale; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie și brună; fragmente de ceramică lucrată cu mâna de culoare brună și neagră, provenite de la oale, unele cu crestături pe buze (Pl. XXX.3). S-au mai găsit fragmente de râșniță și oase de animale.

Complexul nr. 79. Locuință de tip bordei, de formă dreptunghiulară, cu lungimea de 4,00 m, lățimea de 1,85 m și adâncimea de 2,20 m de la nivelul actual de călcare; are pereții drepți și colțurile ușor rotunjite; nu s-au depistat urme de pari în pereții laterali sau la baza gropii. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-gălbuie, cu chirpici mărunțit în compoziție.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de diverse nuanțe, unele decorate prin lustruire cu linii în zigzag, provenite de la vase întregibile, boluri, vase de provizii, altele de la vase fragmentare (castroane, căni, oale, vase de provizii); fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie, unele cu decor foarte variat, realizat prin incizare, provenite de la strecurători, castroane, oale și vase de provizii. Decorul constă în șiruri de alveole triunghiulare, linii în val sau linii drepte în diverse combinații, unele vase fiind decorate și pe buză cu linii în val (Pl. XXXVI–XXXVIII). S-au mai găsit fragmente de fibule (?) din bronz, o mărgică din pastă de sticlă, un fragment de fusaiolă din lut, scoabe și gravoare din fier, fragmente de chirpici cu urme de nuiele, fragmente de râșniță, oase de animale.

2.2. Gropi de provizii

2.2.1. Gropi de provizii din sec. III p. Chr.

Complexul nr. 5. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 1,80 m, lățimea de 1,53 m și adâncimea de 1,63 m de la nivelul actual de călcare; peretele dinspre est este ușor arcuit spre interior,

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

peretele dinspre vest are la bază o porțiune alveolată de 1 m lungime. Pământul de umplutură al gropii este afânat, cu resturi de chirpici în compoziție; are culoarea brun-gălbuie.

Inventar: fragmente ceramice provenite de la o amforă lucrată la roata rapidă dintr-o pastă fină, de culoare roșie, cu slip gălbui; fragmente de ceramică lucrată la roată, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de nuanțe diverse, provenite de la oale și castroane; fragmente de ceramică lucrată cu mâna dintr-o pastă grosieră, de culoare gălbuie, provenite de la oale și capace (Pl. XIV.2). S-au mai găsit fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 15. Groapă de formă circulară, cu pereții drepți, cu diametrul de 1,60 m și adâncimea de 1,35 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură al gropii este amestecat cu fragmente de chirpici și mult cărbune; are culoarea brun-gălbuie. Spre bază sunt porțiuni de arsură stratificate, de culoare neagră.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare roșie, cu slip galben, provenite de la amforă, fragmente de ceramică lucrată la roată, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la castroane și oale mari; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare gălbuie, provenite de la oale de dimensiuni diverse (Pl. XVII.3). S-au mai găsit o brățară din bronz, fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 23. Groapă de formă circulară, cu diametrul de 0,80 m și adâncimea de 1,10 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă semifină, de culoare neagră. S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 32. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 1,70 m, lățimea de 1,60 m și adâncimea de 1,66 m de la nivelul actual de călcare; are pereții drepți și baza ușor albiată. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brună. Această groapă a fost săpată în partea de vest a complexului nr. 30, datat în eneolitic. Complexul nr. 32 este intersectat înspre est de complexul nr. 31, datat în sec. IV p. Chr.

Inventar: fragmente de *terra sigillata* și de amforă, fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la castroane și oale; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare gălbuie și neagră, unele cu alveole pe buză (Pl. XXVI.3). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 37. Groapă de formă circulară, cu pereții și baza drepte; are diametrul de 1,50 m și adâncimea de 1,20 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brună.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, de culoare cenușie, atipice. S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 42. Groapă de formă ovală, cu pereții drepți și baza albiată; are lungimea de 2,15 m, lățimea de 1,90 m și adâncimea de 1,30 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare cenușie.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la castroane și oale; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare brună și neagră (Pl. XXVIII.1). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 68. Groapă de formă ovală cu lungimea de 1,90 m, lățimea de 1,65 m și adâncimea de 1,90 m de la nivelul actual de călcare; pe latura de est, pe o lățime de 1,10 m, peretele prezintă o cavitate laterală cu adâncimea de 0,50 m. Pe restul circumferinței pereții sunt drepți. Baza coboară în trepte, de la est la vest. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-gălbuie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, unele decorate prin lustruire sau incizie cu linii în val, provenite de la castroane, ulcele, vase de provizii; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată și cu mâna, dintr-o pastă semifină și grosieră, de culoare cărămizie și gălbuie, provenite de la oale, unele cu alveole și crestături pe buză (Pl. XXXII.2). S-au mai găsit fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 94. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 2,00 m, lățimea de 1,50 m și adâncimea de 1,65 m de la nivelul actual de călcare; are pereții rotunjiți și baza neregulată. Această groapă este tangentă spre est cu complexul nr. 93, datat în sec. IV p. Chr. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-gălbuie.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare roșie și cenușie; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare gălbuie; capac lucrat cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare brună (Pl. XXXIX.7). S-au mai găsit fragmente de piatră și oase de animale.

2.2.2. Gropi de provizii din sec. IV p. Chr.

Complexul nr. 2. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 2,00 m, lățimea de 1,80 m și adâncimea de 1,53 m de la nivelul actual de călcare. Groapa are pereții ușor taluzați, iar spre vest dispune de trepte de acces și are baza dreaptă. Dimensiuni la trepte: lungime: 0,60 m, lățime: 0,40 m. Această groapă intersectează o porțiune din complexul nr. 1 (groapă de provizii datată în mileniul IV a.Chr., cultura Baden) aflat la vest, în dreptul treptelor de acces. Pământul de umplutură al gropii este afânat și are culoarea brun-gălbuie.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de nuanțe diverse, decorată cu linii în zigzag dispuse orizontal sau vertical, care provin de la căni, castroane, oale, vase de provizii; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină degresată cu nisip cu bobul mare, de culoare cărămizie, decorată cu bande de linii drepte sau în val, în diverse combinații, care provin de la oale și afumători; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră de culoare galben-cărămizie, care provin de la oale și capace (Pl. XII–XIII). S-au mai găsit fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 3. Groapă de formă dreptunghiulară, cu colțuri rotunjite, cu pereții arcuiți înspre interior în formă de clopot, cu lungimea de 1,70 m, lățimea de 1,30 m și adâncimea de 1,14 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură al gropii este tasat și are culoarea neagră.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la oale; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie și neagră, unele decorate cu linii în val, provenite de la oale (Pl. XIV.1). S-au mai găsit fragmente de râșniță.

Complexul nr. 10. Groapă de formă circulară, cu diametrul de 1,48 m și adâncimea de 1,15 m de la nivelul actual de călcare; pereții sunt drepți, doar spre baza dreaptă are o ușoară formă de clopot. Pământul de umplutură al gropii este afânat, cu pigment de chirpici; are culoarea brun-gălbuie.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, cu decor lustruit, provenite de la un castron; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie și neagră; fragmente de ceramică lucrată cu mâna dintr-o pastă grosieră, de culoare brună și neagră, provenite de la oale (Pl. XVI.1). S-au mai găsit fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 29. Groapă de formă dreptunghiulară, cu colțuri rotunjite; are un perete drept, unul ușor albiat, baza neregulată. Dimensiuni: lungime 1,70 m, lățime 0,92 m și adâncimea de 1,38 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare roșie și cenușie, provenite de la oale și castroane; fragment de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare neagră, decorat cu o bandă de linii drepte (Pl. XXVI.1). S-au mai găsit fragmente de râșniță, fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 35. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 1,82 m, lățimea de 1,65 m și adâncimea de 1,28 m de la nivelul actual de călcare. Pereții gropii sunt drepți, iar baza este ușor albiată. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună. Complexul nr. 35 este tăiat de complexul nr. 36, datat în aceeași perioadă.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la oale mari; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie, decorate cu linii în val (Pl. XXVII.1). S-au mai găsit fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 36. Groapă de formă circulară, cu pereții drepți și baza ușor albiată; are diametrul de 1,50 m și adâncimea de 1,38 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brună. Complexul nr. 36 taie complexul nr. 35, datat în aceeași perioadă.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie, decorate cu linii în val. S-a descoperit un vas întregibil, de dimensiuni mari, lucrat cu mâna, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie, decorat cu o friză de linii vălurite și linii în val împletite (Pl. XXVII.2). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 39. Groapă de formă dreptunghiulară, cu pereții și baza ușor albiate, păstrată parțial; are lungimea de 1,50 m, lățimea de 1,32 m și adâncimea de 0,92 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brună. Complexul nr. 39 este tăiat de complexul nr. 40.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, unele cu decor lustruit, provenite de la oale și de la un vas amforoidal; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare neagră, decorate cu linii drepte și liniuțe oblice incizate cu pieptenul; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare gălbuie, provenite de la oale (Pl. XXVII.3). S-au mai găsit fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 52. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 2,48 m, lățimea de 1,97 m și adâncimea de 2,17 m de la nivelul actual de călcare; pereții sunt drepți, iar baza neregulată are o alveolare în partea de vest. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brună. Complexul nr. 52 este tăiat de complexul nr. 53, datat în aceeași perioadă. La rândul său, complexul nr. 52 taie partea de nord a complexului nr. 51, datat în sec. III p. Chr., precum și o groapă, notată complex nr. 50.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la castroane și oale; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie (Pl. XXVIII.2). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 53. Groapă de formă circulară, cu diametrul de 1,20 m și adâncimea de 1,34 m de la actualul nivel de călcare; pereții sunt ușor oblici, iar baza este dreaptă. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brună. Complexul nr. 53 taie în partea de nord-est complexul nr. 52.

Inventar: fragment de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare roșie, cu decor incizat, posibil provenit de la un vas *terra sigillata*; fragmente de ceramică lucrată la roată, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, de diverse nuanțe, provenite de la castroane și oale; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie; fragmente de

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare brună și neagră, provenite de la oale (Pl. XXVIII.3). S-au mai găsit fragmente de râșniță, fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 54. Groapă de formă ovală, cu pereții ușor taluzați și baza dreaptă; are lungimea de 1,80 m, lățimea de 1,60 m și adâncimea de 1,10 m de la nivelul actual de călcare. În peretele de sud are o firidă circulară cu diametrul de 0,25 m și adâncimea de 0,40 m. În interior s-au găsit fragmente ceramice. Pământul de umplutură al gropii este tasat, de culoare neagră.

Inventar: pahar din ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușiu-închis, cu caneluri sub buză și în partea inferioară și cu un cerc incizat pe fund; cană din ceramică lucrată la roată, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, cu toarta tubulară; fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie închisă, provenite de la oale; oală de dimensiuni medii, lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare galben-cărămizie; oală de dimensiuni mai mici, lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare brună, decorată cu o bandă de linii în val; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie, decorată cu linii în val și linii drepte, în diverse combinații (Pl. XXIX).

Complexul nr. 60. Groapă de formă rotundă, cu diametrul de 1,60 m și adâncimea de 1,80 m de la nivelul actual de călcare; are pereții drepți și baza albiată. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brună.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la căni și oale; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare brun-gălbuie și cărămizie, provenite de la oale și capace (Pl. XXX.2). S-au mai găsit fragmente de râșniță și oase de animale.

Complexul nr. 65. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 1,25 m, lățimea de 1,35 m și adâncimea de 1,80 m de la nivelul actual de călcare; are pereții drepți și baza albiată. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brun-gălbuie.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roată, dintr-o pastă fină, de culoare roșie, provenite de la castroane; fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de diverse nuanțe, provenite de la castroane și oale, unele decorate cu linii în val; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie și brună, provenite de la oale, unele decorate pe umărul și pe fundul vasului cu bande de linii, realizate cu rotița; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, de culoare gălbuie, dintr-o pastă grosieră (Pl. XXX.5). S-au mai găsit fragmente de zgură de fier, un obiect de fier corodat și oase de animale.

Complexul nr. 66. Groapă de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, cu lungimea de 1,90 m, lățimea de 1,55 m și adâncimea de 1,26 m de la nivelul actual de călcare; are pereții ușor oblici și baza albiată. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brun-roșcată.

Inventar: bol din ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, fragmente de ceramică lucrată la roată, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de diverse nuanțe, unele decorate prin lustruire cu linii în zigzag, provenite de la castroane, căni și oale; o oală de dimensiuni mai mari, lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, de culoare gălbuie și cărămizie, unele decorate cu bande de linii, provenite de la oale și capace (Pl. XXXI).

Complexul nr. 67. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 2,10 m, lățimea de 2,30 m și adâncimea de 1,60 m de la nivelul actual de călcare; are pereții ușor taluzați și baza dreaptă. Pământul de umplutură este tasat, de culoare neagră, în alternanță cu pelicule fragmentare din lut.

Inventar: castron de ceramică, tronconic, lucrat la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușiu închis; fragmente de ceramică cenușie lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

cenușie; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare brună și neagră (Pl. XXXII.1). S-au mai găsit fragmente de chirpici, oase de animale.

Complexul nr. 75. Groapă dezvelită parțial la peretele de nord-vest al excavației. Are forma circulară, cu diametrul de 1,40 m și adâncimea de 1,20 m de la nivelul actual de călcare; pereții sunt drepți și baza albiată. Pământul de umplutură este fin, de culoare brună.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de diverse nuanțe, decorată cu caneluri sau cu linii incizate; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie, decorate cu linii și cu șiruri de alveole triunghiulare, provenite de la oale (Pl. XXXV.2). S-au mai găsit fragmente de vatră și fragmente de chirpici.

Complexul nr. 77. Groapă de formă circulară, cu diametrul de 1,20 m și adâncimea de 1,10 m de la nivelul actual de călcare; are pereții concavi și baza cu denivelări. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-roșcată.

Inventar: fragment de *terra sigillata*, fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, de culoare cenușie, provenite de la castroane și ulcele; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată dintr-o pastă semifină, de culoare gălbuie și brună, provenite de la oale (Pl. XXXIII.2). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 78. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 1,70 m, lățimea de 1,40 m și adâncimea de 0,98 m de la nivelul actual de călcare; are pereții concavi și baza dreaptă. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-roșcată.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, unele cu decor lustruit, provenite de la oale și vase de provizii (Pl. XXXIII.3). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 85. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 1,40 m, lățimea de 1,10 m și adâncimea de 1,55 m de la nivelul actual de călcare, are pereții drepți și baza ușor albiată. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună, cu pigment de cenușă.

Inventar: fragmente atipice de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la vase de dimensiuni medii și mici; fragmente atipice de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare brună, provenite de la oale. S-au mai găsit fragmente de chirpici.

Complexul nr. 93. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 2,00 m, lățimea de 1,10 m și adâncimea de 1,70 m de la nivelul actual de călcare; are pereții taluzați și baza dreaptă. Această groapă este tangentă spre vest cu complexul nr. 94, datat în sec. III p. Chr. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-gălbuie.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de diverse nuanțe, provenite de la castroane, căni și oale; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare gălbuie (Pl. XXXIX.6). S-au mai găsit oase de animale.

2.3. Gropi menajere

2.3.1. Gropi menajere din sec. III p. Chr.

Complexul nr. 34. Groapă de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, păstrată parțial; are lungimea de 1,20 m, lățimea de 0,80 m și adâncimea de 1,30 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brună. Complexul este tăiat în partea de est de o groapă modernă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, de culoare cenușie, atipice. S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 51. Groapă de formă circulară, cu pereții și baza drepte, are diametrul de 0,85 m și adâncimea de 1 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună. Complexul este tăiat în partea de est de complexul nr. 52.

Inventar: fragmente atipice de ceramică lucrată la roata rapidă, de culoare cenușie și fragmente atipice de ceramică lucrată cu mâna, de culoare brună. S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 87. Groapă de formă circulară, cu diametrul de 1,10 m și adâncimea de 0,88 m de la nivelul actual de călcare; are pereții drepți și baza dreaptă. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brună.

Inventar: fragmente atipice de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie; fragmente atipice de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare brun-negricioasă.

Complexul nr. 89. Groapă de formă circulară, cu diametrul de 1,10 m și adâncimea de 1,40 m de la nivelul actual de călcare; are pereții drepți și baza dreaptă. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brună.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la castroane și oale; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, de culoare brună (Pl. XXXIX.4). S-au mai găsit o fusaiolă din lut, de culoare cenușie, de formă discoidală, plată și fragmente de chirpici.

2.3.2. Gropi menajere din sec. IV p. Chr.

Complex nr. 13. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 1,25 m, lățimea de 1,10 m și adâncimea de 1,40 m de la nivelul actual de călcare; pereții sunt drepți și baza dreaptă. Această groapă intersectează la nord-vest complexul nr. 14 (locuință), datat în mileniul IV a. Chr. (cultura Baden). Pământul de umplutură este tasat, de culoare brun-gălbuie.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă semifină, de culoare cenușie-albăstruie, provenite de la oale; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină cu nisip cu bobul alb, de culoare cărămizie, decorată cu linii în val, provenite de la oale (Pl. XVII.2). S-au mai găsit oase de animale.

Complex nr. 16. Groapă de formă circulară, cu pereții ușor arcuiți spre interior, cu diametrul de 1,13 m și adâncimea de 1,28 m de la nivelul actual de călcare. Această groapă este tăiată de complexul nr. 17 (groapă de mormânt). Pământul de umplutură al gropii are granulația lutoasă și este de culoare brun-gălbuie. Complexul este tăiat în partea de nord de groapa mormântului notat complex nr. 17.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie și neagră, cu decor lustruit, provenite de la castroane, oale de dimensiuni medii și mici; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare gălbuie și brună, decorate cu alveole, provenite de la oale (Pl. XVIII). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 19. Groapă de formă circulară, cu pereții ușor arcuiți spre interior, cu diametrul de 1,28 m și adâncimea de 1,01 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură are granulația fină, cu pigment de cenușă, fiind amestecat cu fragmente mari de chirpici, probabil resturi de la o instalație de foc dezafectată.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie de diverse nuanțe, cu decor lustruit, provenite de la oale, căni, chiupuri; fragmente de ceramică

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină degresată cu nisip cu bobul mare, de culoare cărămizie, provenite de la oale (Pl. XIX.3). S-au mai găsit fragmente mari de chirpici, oase de animale.

Complexul nr. 28. Groapă menajeră, de plan oval, cu lungimea de 0,98 m, lățimea de 0,80 m și adâncimea de 0,88 cm de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună. Groapa are pereții albiați și baza plată.

Inventar: fragmente atipice de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, la interior cu coaste; fragment de fund de vas lucrat cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare brun-închis. S-au mai găsit fragmente de zgură și oase de animale.

Complexul nr. 31. Groapă menajeră, de plan ușor oval, cu lungimea de 1,60 m, lățimea de 1,30 m și adâncimea de 0,90 m de la actualul nivel de călcare. Pământul de umplutură al gropii este tasat, de culoare brun închis. Această groapă a fost săpată în umplutura complexului nr. 30 (din perioada eneolitică), și intersectează la vest complexul nr. 32, datat în sec. III p. Chr.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la oale și castroane; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie, decorate cu linii în val și linii drepte.

Complexul nr. 40. Groapă de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, păstrată parțial. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună. Complexul intersectează în partea de vest complexul nr. 39 și este tăiat în partea de est de o groapă modernă.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată manual, de culoare neagră, atipice. S-au mai găsit fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 58. Groapă de formă patrulateră neregulată, cu lungimea de 1,70 m, lățimea de 1,40 m și adâncimea de 0,80 m de la nivelul actual de călcare; are pereții ușor taluzați și baza în pantă spre est. Pământul de umplutură este tasat, de culoare brună.

Inventar: fragment de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie și brună, decorate cu linii în val și linii drepte (Pl. XXX.1).

Complexul nr. 64. Groapă de formă circulară, cu diametrul de 1,40 m și adâncimea de 1,40 m de la nivelul actual de călcare; are pereții ușor taluzați și baza dreaptă. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-gălbuie. Această groapă este tăiată la sud-est de complexul nr. 63, datat în aceeași perioadă.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, decorate cu linii în val lustruite; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare gălbuie și cărămizie, decorate cu linii în zigzag incizate (Pl. XXX.4). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 73. Groapă de formă circulară, cu diametrul de 1,50 m și adâncimea de 1,35 m de la nivelul actual de călcare; are pereții ușor oblici și baza dreaptă. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-roșcată. Această groapă menajeră taie latura de sud a locuinței notată complex nr. 72.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, unele decorate prin lustruire cu linii în zigzag, provenite de la boluri (unul întregibil), castroane, căni, oale; fragmente de ceramică lucrată la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie (unele decorate prin ștampilare cu șiruri de alveole triunghiulare și cu linii în val incizate), provenite de la afumători, oale, vase de provizii (Pl. XXXIV).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Complexul nr. 74. Groapă de formă circulară, cu diametrul de 1,20 m și adâncimea de 1,20 m de la nivelul actual de călcare; are pereții albiați și baza dreaptă.

Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-roșcată. Această groapă taie latura de sud a locuinței de suprafață notată complex nr. 72.

Inventar: fragmente de ceramică de culoare brună, lucrată cu mâna, vas de dimensiuni mari, întregibil, lucrat la roata înceată, dintr-o pastă semifină, de culoare cărămizie, cu urme de ardere secundară la exterior (Pl. XXXV.1). S-au mai găsit fragmente de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 80. Groapă de formă circulară, cu diametrul de 0,82 m și adâncimea de 0,90 m de la nivelul actual de călcare; are pereții drepți și baza dreaptă. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună.

Inventar: căniță (?) fragmentară de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă semifină, de culoare cenușie, fundul are talpă de susținere; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare galben-cărămizie, provenite de la oale (Pl. XXXIX.1).

Complexul nr. 81. Groapă de formă circulară, cu diametrul de 1,72 m și adâncimea de 1,00 m de la nivelul actual de călcare; are pereții drepți și baza ușor albiată. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-gălbuie, cu chirpici și cenușă în compoziție.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la oale, unele decorate prin lustruire cu o linie în zigzag (Pl. XXXIX.2). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 86. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 1,66 m, lățimea de 1,37 m și adâncimea de 0,85 m de la nivelul actual de călcare; are pereții taluzați și baza dreaptă. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie, provenite de la un castron și de la oale (Pl. XXXIX.3). S-au mai găsit fragmente mari de chirpici și oase de animale.

Complexul nr. 90. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 2,06 m, lățimea de 1,23 cm și adâncimea de 0,85 m de la nivelul actual de călcare; are pereții taluzați, baza dreaptă, cu o albiere spre est. Această groapă este intersectată spre nord de complexul nr. 91, datat în aceeași perioadă. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brună.

Inventar: fragmente de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie; fragmente de ceramică lucrată cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare brună (Pl. XXXIX.5). S-au mai găsit oase de animale.

Complexul nr. 91. Groapă de formă ovală, cu lungimea de 1,18 m, lățimea de 1,12 cm și adâncimea de 0,97 m de la nivelul actual de călcare; are pereții drepți și baza în ușoară pantă spre est. Groapa intersectează spre sud complexul nr. 90, datat în aceeași perioadă. Pământul de umplutură este afânat, de culoare brun-gălbuie.

Inventar: fragmente atipice de ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie. S-au mai găsit oase de animale.

2.4. Anexe meșteșugărești

Complex nr. 26. La decopertarea mecanică, la adâncimea de 0,40 m, s-a descoperit partea superioară a unui cuptor de olar. Cuptorul are o formă aproximativ rotundă, diametrul maxim fiind de 1 m. Înălțimea păstrată a cuptorului (de la bază până la nivelul bolții distruse) este de 0,55 m. Corpul cuptorului este cilindric în jumătatea superioară și arcuit spre interior în cea inferioară,

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

fiind confecționat din lut cu o ardere imperfectă, la fel ca și calota acestuia, distrusă din vechime. Fragmente din aceasta au fost găsite prăbușite în interiorul cuptorului cât și împrejurul acestuia.

Cuptorul era prevăzut în interior cu șase brațe din lut ars, dispuse radial sub forma unor spițe, care se întâlnesc în centrul piesei. Brațele au forma unor suluri din lut, pline în interior, mai bine arse decât pereții cuptorului, avînd grosimea cuprinsă între 18-20 cm. Capetele exterioare ale acestor brațe se sprijină de pereții cuptorului, la 10 cm sub diametrul maxim al acestuia, iar cele interioare se întâlnesc în centrul cuptorului, pe un pilon vertical din lut ars, cu rol de suport.

Gura de alimentare, aflată la baza cuptorului, este orientată spre sud, fiind flancată de doi piloni din lut ars, aflați sub două din brațele acestuia. Lângă cuptor, tot în direcția sud se află și groapa de deservire a instalației.

Umplutura cuptorului constă din pământ afânat, de culoare brun-roșcată, cu mult pigment de chirpici și cu bucăți de boltă prăbușite.

Inventar: în interiorul cuptorului s-au găsit fragmente de ceramică cenușie, lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă fină, provenite de la oale și castroane; în groapa de deservire au fost descoperite fragmente de ceramică cenușie, lucrată la roata rapidă și fragmente de ceramică lucrată cu mâna dintr-o pastă grosieră, de culoare roșu-gălbui, unele cu brâu alveolar, provenite de la oale (Pl. XXV). S-au mai găsit fragmente de râșniță.

3. Necropola din prima jumătate a secolului V p. Chr.

Complexul nr. 4. Groapă de mormânt, de formă trapezoidală, orientată N–S. Dimensiunile gropii: lungime: 1,95 m; lățime la nord: 0,85 m, lățime la sud: 0,66 m; adâncime: 1,43 m de la nivelul actual de călcare. În pământul de umplutură al gropii, care este afânat, de culoare brun-gălbuie, s-a găsit material arheologic: fragmente de ceramică cenușie și roșie, lucrată la roata rapidă, chirpici și cărbune, fragmente de oase de animale, scoici, fragment de *terra sigillata* (Pl. XLIII. 2, 3, 5).

Cenotaf?

Complexul nr. 17. Groapă de mormânt, de formă dreptunghiulară, cu colțurile ușor rotunjite și pereții ușor taluzați, orientată N–S. La adâncimea de 1,10 m s-au găsit fragmente mici de oase umane. Dimensiunile gropii: lungime: 2,40 m, lățime: 1,10 m, adâncime: 1,40 m de la nivelul actual de călcare. Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brun-gălbuie, în acesta găsindu-se material arheologic provenit din cele două complexe secționate de groapa mormântului. La peretele de nord, groapa de mormânt a secționat o locuință (complexul nr.18) în zona vetrei, de aici materialul din umplutura gropii, fragmente de vatră, chirpici și fragmente de ceramică lucrată la roara rapidă, de culoare cenușie, fragmente de ceramică lucrată cu mâna, de culoare brună. La capătul de sud, groapa mormântului a secționat o groapă menajeră (complexul nr. 16), din care provin fragmente de ceramică cenușie, lucrată la roata rapidă și fragmente de ceramică brună, lucrată cu mâna (Pl. XLIII.4).

Mormântul a fost deranjat, nu s-au găsit piese de inventar.

Complexul nr. 27. Mormânt de inhumație, orientat V–E, cu groapa de formă dreptunghiulară. Dimensiunile gropii: lungime: 1,42 m, lățime la cap: 0,65 m, lățime la picioare: 0,50 m, adâncimea: 1,60 m de la nivelul actual de călcare.

Schelet de copil, cu capul la vest, depus pe spate, lipsește complet brațul drept; lungimea scheletului: 1,05 m. Pe partea dreaptă s-au păstrat până în zona bazinului fragmente mici de lemn, probabil de la sicriu. Sub craniu și la laba stângă (deranjată), apar porțiuni de pământ cu urme de cărbune.

Pământul de umplutură al gropii este afânat, granulos, de culoare gălbuie, amestecat cu fragmente de ceramică cenușie, lucrată la roata rapidă și fragmente de chirpici.

Inventar: *la cap, în partea dreaptă*: cană din ceramică lucrată la roata rapidă, dintr-o pastă semifină, de culoare cenușie;

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

în zona bazinului: cataramă de formă ovală, din os cu spin din bronz, cataramă din bronz, de formă ovală (Pl. XLIV.1).

Complexul nr. 38. Mormânt de inhumație, orientat N–S, găsit la decopertare, la adâncimea de 0,40 m de la nivelul actual de călcare. Groapa mormântului nu a putut fi clar delimitată, însă aceasta pare să fi avut o formă dreptunghiulară.

Schelet de copil, cu capul la nord, prost conservat, s-au păstrat fragmente din craniu și câteva coaste.

Inventar: *la cap*: două vase din ceramică, de dimensiuni mici, lucrate cu mâna, de culoare brun-negricioasă (Pl. XLIV.2).

Complexul nr. 57. Mormânt de inhumație, orientat N–S, ușor deviat spre est; groapa este dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite și pereții taluzați.

Dimensiunile gropii: lungime: 2,15 m în partea superioară și 1,80 m la bază, lățime: 0,90 m în partea superioară și 0,55 m la bază, adâncimea: 1,70 m de la nivelul actual de călcare. Groapa mormântului intersectează spre sud-vest complexul nr. 55, datat în sec. III p. Chr.

Schelet de adult (femeie), cu capul spre nord, lăsat spre partea dreaptă, depus pe spate; lungimea scheletului: 1,63 m.

Pământul de umplutură al gropii este afânat, de culoare brun-gălbuie, amestecat cu fragmente ceramice de culoare cenușie, lucrată la roata rapidă și un fragment de *terra sigillata*.

Inventar:

- *la cap, în partea dreaptă*: urcior din ceramică cenușie, lucrat la roata rapidă, cu corp globular, gât cilindric.
- *la gât*: colan de mărgele tubulare din pastă de sticlă.
- *la piept*: – *în partea dreaptă*: fibulă din bronz, oxidată și o mărgea din calcar.
  – *în partea stângă*: piesă din metal, de formă ovală, foarte oxidată, cu două mărgele prinse de ea; în jur mai erau trei mărgele din pastă de sticlă.
- *la mâna dreaptă, degetul mijlociu*: inel din bronz
- *la mâna stângă*: fibulă din fier, oxidată
- *sub bazin, în partea stângă*: o lamă de cuțit, oxidată; un pieptene fragmentar din os, cu dinți bilaterali și nituri din bronz.
- *între picioare, în zona genunchilor*: piesă din bronz, de formă dreptunghiulară, plată, cu un cui de fixare pe ea și alte două cuie mici, desprinse.
- *la glezna stângă*: cataramă de fier, foarte oxidată (Pl. XLV).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

III. Locuirea eneolitică târzie

FLORIN DRAȘOVEAN

În cadrul cercetărilor arheologice preventive de la Freidorf au fost descoperite un număr de cinci complexe (C1, C7, C14, C30 şi C41) care se datează în eneoliticul târziu şi aparţin culturii Baden. În aceste complexe au fost descoperite fragmente ceramice, precum şi o serie de obiecte de lut şi piatră. Din păcate, solul foarte acid nu a permis, decât într-o mică măsură, păstrarea oaselor mici şi, implicit, a uneltelor din os.

1. UNELTELE

În stratul de cultură, în caroul 19, la adâncimea de 0,6 m, a fost descoperită o lamă de calcedonie, lungă de 9,3 cm, cu vârful rupt, probabil, în momentul decapării mecanice a suprafeței (Pl. IX/16). Produsă prin percuție directă cu percutor dur, prezintă în partea dreaptă o *encoche* retușată, probabil pentru a facilita înmănușarea piesei și pe partea stângă, spre vârf, retușe directe scurte. Tipologic, se încadrează în grupa lamelor retușate.

De asemenea au mai fost descoperite câteva obiecte de lut de formă conică, perforate, care ar fi putut fi folosite ca prâsnele de fus (Pl. IX/18, 19). Unul dintre acestea are marginea bazei decorată cu alveole (Pl. IX/19).

2. CERAMICA

2.1. Aspecte tehnologice

Materialul ceramic descoperit se poate încadra în speciile uzuală și fină. Specia uzuală este modelată dintr-un lut amestecat cu pietricele și cioburi pisate iar suprafața vaselor este netezită, fiind arsă la brun, brun-roșcat și cenușiu. Specia fină are o culoare gri, uneori cu nuanțe închise, brun-roșcat sau cărămiziu și fragmentele ceramice au un slip care, de cele mai multe ori, este bine netezit si, uneori, lustruit.

2.2. Formele

Pentru clasificarea tipologică a ceramicii eneolitice din situl de la Freidorf vom utiliza ordonarea făcută de Petre Roman și Ioan Németi[1].

Tip I. Ceşti. Datorită materialului foarte fragmentar nu putem separa cu precizie acest tip în variantele propuse de mai-sus menționații autori. Ceștile au corpul bombat cu gât cilindric sau puțin evazat și au fost descoperite în C30 (Pl. IX/8, 10) și C41 (Pl. XI/9, 10, 12, 13). Această formă este caracteristică speciei fine.

[1] Roman–Németi 1978, 28–31.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Tip III. Străchini. Acest tip este cel mai răspândit fiind întâlnit atît la specia fină, cât şi la cea grosieră. Putem individualiza mai multe variante ale acestui tip categorial.

Varianta IIIb, străchini joase, fund rotunjit sau abia marcat, corp aplatizat, a fost descoperită în C7 (Pl. VII/14) şi C14 (Pl. VIII/3).

Varianta IIId, străchini înalte, fund drept, umăr rotunjit, buză evazată, a fost identificată în C1 (Pl. VII/1, 5), C14 (Pl. VIII/4), C30 (Pl. II/8, 13; IX/1, 3, 13) şi C41 (Pl. X/5, 6; XI/2, 5, 7).

Varianta IIIe, străchini cu buza invazată, au fost constatate în C1 (Pl.VII/4) şi C14 (Pl. VIII/3).

Tip. V. Oale cu partea superioară dreaptă sau cu buza evazată sunt caracteristice speciei uzuale. Au fost descoperite în C14 (Pl. VIII/1, 2), C30 (Pl. IX/2, 3, 7, 9, 12–15), şi C41 (Pl. X/1–4, 7–9; XI/6–8). Datorită materialului foarte fragmentar nu putem să precizăm în ce tip categorial ar putea fi încadrată o parte a ceramicii din specia uzuală. De aceea încadrăm aceste materiale în *tipurile V* şi *VI*, oale cu buza dreaptă sau evazată, care au fost descoperite în C1 (Pl. VII/6, 8), C7 (Pl. VII/7, 9, 15).

Tip IX. Vas borcan cu buza evazată. Acest tip a fost identificat în C41 (Pl. X/7).

2.3. Ornamentarea

Decorurile acoperă o paletă diversă fiind realizate prin canelare, imprimare, incizare şi prin aplicare (în relief).

I. Decorurile canelate sunt specifice ceramicii fine. Canelurile sunt dispuse pe pântecul ceştilor (Tip I) fiind realizate oblic (Pl. VII/2; V/9, 11) sau drept (Pl. IX/8, 10; XI/10). Unele dintre caneluri, fiind redate neglijent, ar putea fi asimilate cu inciziile (Pl. XI/12). Un caz aparte este decorul din Pl. XI/13, descoperit în C41. Acesta este realizat prin tehnica impresiunilor succesive.

II. Decorurile realizate prin imprimare sunt, de departe, cele mai frecvente în materialul de la Freidorf. Acestea sunt realizate cu un instrument cu vârful rotunjit prin imprimare în lutul moale.

Cele mai frecvente motive ornamentale sunt compuse din brâuri formate, de regulă, din trei şiruri de impresiuni rotunde care circumscriu străchinile, combinate cu brâuri oblice care converg spre fundul vaselor şi au fost identificate în C 1 (Pl. VII/1, 4, 5), C 14 (Pl. VIII/3), C30 (Pl. VIII/8; IX/7) şi C41 (Pl. XI/1–3, 4–6). Într-un singur caz, brâurile sunt compuse doar din două şiruri de impresiuni, sub care sunt realizate şiruri dispuse în „V" (C30: Pl. IX/9).

Impresiunile sunt combinate şi cu incizii şi formează benzi unghiulare mărginite de linii incizate (C1: Pl. VII/3), benzile de impresiuni orizontale mărginesc linii unghiulare (C14: Pl. VIII/5; C30: Pl. IX/14; C41: Pl. X/5) sau ghirlande încadrate de impresiuni (C30: Pl. IX/13). Vasele de mari dimensiuni din categoria oalelor au decoruri imprimate dispuse în benzi verticale sau oblice combinate cu incizii dispuse în unghi (C41: Pl. X/1–4). Într-un singur caz (C41: Pl. X/6) impresiunile sunt realizate pe liniile incizate dispuse in zigzag, combinate, la partea inferioară cu motive incizate unghiulare.

III. Decorurile incizate sunt caracteristice pentru specia grosieră, dar se întâlnesc şi la specia fină. La cea grosieră motivele sunt realizate, adânc în pasta vaselor, cu un instrument ascuţit.

Un decor frecvent întâlnit este compus din linii paralele dispuse „în reţea" (C1: Pl. VII/6; C7: Pl. VII/7, 9, 10, 12, 15; C41: Pl. X/7, 9). Acest tip de ornament este combinat cu impresiuni ordonate sub buza vaselor (C7: Pl. VII/15), cu torţi-bandă cu trei creste modelate sub buza vasului (C41: Pl. V/7) şi cu alveole executate pe buză (C1: Pl. VII/6; C7: Pl. VII/9. Într-un singur caz inciziile în reţea sunt mărginite de linii dispuse vertical pe pântecul vaselor (C1: Pl. VII/8).

Decorul amintit este urmat de inciziile în zigzag, realizate adânc la specia grosieră, orientate vertical pe corpul oalelor descoperite în C14 (Pl. VIII/4, 6). La specia fină, decorul este îngrijit lucrat fiind dispus atât pe gâtul, cât şi pe pântecul vaselor (C30: Pl. VIII/10, 11). Într-un singur caz, liniile in zigzag, despărţite de un spaţiu dominat de o impresiune, sunt dispuse orizontal (C7: Pl. VII/18).

Uneori străchinile au, în partea superioară, un decor compus din linii incizate dispuse in unghi, orizontal sub buză (C14: Pl. VIII/12).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

IV. Decorurile în relief se reduc la butoni simpli, dispuși sub buză, cu două (C30: Pl. IX/1, 11) și, respectiv, trei creste (C30: Pl. IX/15; C41: Pl. X/7) și butoni dubli (C7: Pl. VII/13; C14: Pl. VIII/4). A fost constatat un caz în care buza unei străchini are o proeminență modelată pe buză (C30: Pl. VIII/13).

3. Încadrarea cronologică și culturală. Concluzii

3. 1. Discuții pe marginea sistemelor evolutive ale culturii Baden

Primele materiale ale culturii Baden au fost descoperite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și introduse în literatura de specialitate de J. Hampel. Acestea au fost completate de cercetările lui Milleker făcute în Banat la cumpăna dintre secolele XIX și XX[2].

După prima conflagrație mondială, J. Bayer[3] publică materialele de la Ossarn iar, în anii 50, S. Foltiny și A. Ohrenberger[4], pe baza descoperirilor de la Neusidel, fac o primă periodizare a culturii Baden în două faze veche: (Fonyód) și nouă (Úny).

Un pas decisiv în cunoașterea acestei culturi îl face J. Banner care publică monografia culturii Pécel în care reunește și sistematizează toate descoperirile Baden din Ungaria și țările vecine[5]. Banner, pe baza analizei ceramicii, distinge în cadrul culturii Pécel (Baden) trei grupe: Fonyód-Úny, Viss și Ózd-Piliny[6].

Trei ani mai târziu, E. Neustupný, pe baza tuturor descoperirilor făcute până la acea dată, propune o periodizare a culturii Baden în cinci faze, A–E[7]. Faza A include grupul Boleráz, faza B cu descoperirile de tip Fonyód, C cu materialele de la Úny, D corespunzând tipului Ossarn și E la orizont Bošaca. Acest sistem a fost completat în anul 1973, aceste faze fiind incluse în trei mari perioade evolutive: perioada Baden veche (I), perioada mijlocie (II) și perioada Baden târzie (III). Perioada veche cuprinde descoperirile din fazele A și B (Ohrozim, Jevišovce C1, Boleráz, Neusiedl I, Fonyód ș.a.), perioada mijlocie, cele din fazele C și D (Drevenik, Ózd, Viss, Nitriansky Hrádok, Ossarn, Úny, Budakalász, Hódmezövásárhely ș.a.) și faza târzie (faza E) cu orizontul Bošaca-Kostolac[8]. Pentru prima dată în istoria problemei, E. Neustupný susține periodizarea sa prin date de cronologie absolută[9] și leagă fenomenul Baden de culturile din centrul și sud-estul Europei, multe dintre sincronismele precizate fiind valabile și astăzi. Un alt mare pas înainte în cercetarea culturii Baden este precizarea cu claritate a grupelor locale pe care le încadrează în sistemul său cronologic[10].

Această periodizare este detaliată de V. Němejcová–Pavúková[11] care asimilează fazele lui Neustupný și le încadrează, cu unele modificări, într-un sistem cronologic compus din patru faze, numerotate cu cifre romane (I–IV). Astfel faza I are două subfaze, Ia reprezentată de descoperirile de la Štúrovo, și Ib de cele de la Nitriansky Hrádok–Vysoký breh și Vrbové, ultima subfază corespunzând cu faza A din sistemul Neustupný și este paralelă cu grupul Boleráz. Faza a II-a este la rându-i divizată în două subfaze, IIa din care fac parte descoperirile de la Fonyód și Tekovský Hrádok (faza B la Neustupný) și IIb cu cele de la Červený Hrádok și Szeghalom-Dióér, iar în faza a treia (III) sunt încadrate descoperirile de la Nevizdany, Viss și Ossarn, faze numite și „Baden clasic timpuriu". Potrivit acestui sistem, cultura își încheie evoluția cu faza a IV-a (C și D în sistemul lui Neustupný),

---

2 Milleker 1897, 71, 88, 91–93.
3 Bayer 1928.
4 Foltiny–Ohrenberger 1952.
5 Banner 1956.
6 Banner 1956, 186–187.
7 Neustupný 1959.
8 Neustupný 1973.
9 Neustupný 1969, 47 și Table 5; 1973, 342–344.
10 Neustupný 1973, 332–339.
11 Němejcová–Pavúková 1981.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

care are două subfaze, IVa, cu descoperirile de la Úny şi IVb în care au fost încadrate cele de la Chĺaba şi Ózd[12].

Un alt sistem cronologic este cel propus de S. Dimitrijević care, iniţial[13], împarte cultura Baden în două faze (I-A, orizont Fonyód; I-B, orizont Úny; II, orizont Kostolac) şi, mai apoi, influenţat Neustupný, de patru faze: A, B, C şi D[14]. Sistemul său, adaptat la realităţile arheologice din fosta Jugoslavie, are corespondenţe cu sistemul Němejcová–Pavúková astfel: sub-faza A1 corespunde cu faza Ib, paralelă cu grupul Boleráz; A2 corespunde cu IIa (Fonyód), faza B1 este sincronă cu IIb (Červený Hrádok), B2 cu III (Nevizdany). Faza C a fost privită de Dimitrijević ca reprezentată de variante regionale, care sunt parţial sincrone, din care fac parte grupele Budakalász-Beli Manastir, Úny, Ossarn, Viss şi Hódmezövásárhely-*Bodzaspárt*, adică ultima parte a fazei III şi faza IV din sistemul Němejcová–Pavúková şi C–D (Neustupný). Ultima fază, D, post-clasică, în care se petrece periferizarea şi regionalizarea culturii Baden.

În anii 70, N. Tasić[15] a considerat că evoluţia Badenului poate fi împărţită în trei faze: veche (de formare), medie (de expansiune şi corespunde cu faza B la Neustupný) şi târzie (de decădere a stilului Baden şi formare a aspectelor periferice ale complexului, paralelă cu Kostolac şi Coţofeni).

Acest sistem a fost dezvoltat de B. Jovanović care a păstrat împărţirea tripartită. Sistemul în discuţie, care de la început a fost declarat drept un rezultat al realităţilor arheologice din Vojvodina[16], se bazează pe compararea descoperirilor din această zonă cu cele din Pannonia, Slovacia şi Austria. Autorul citat constată că începutul culturii Baden din Vojvodina se face prin varianta Boleráz, cea de-a doua fază este cea reprezentată de materialele timpurii de la Vučedol şi corespunde cu tipul Fonyód (deci B la Neustupný şi IIa la Němejcová–Pavúková), iar ultima fază, cea clasică, în care comunităţile Baden se răspândesc în spaţiul Vojvodinei, contemporană cu tipul Úny (C la Neustupný şi IVa la Němejcová–Pavúková).

O altă periodizare, mai nuanţată, a fost introdusă de P. Roman şi I. Nemeti[17] care propun un sistem adaptat la descoperirile din arealul cuprins între cele două extremităţi ale ariei culturii: perioada timpurie (I), care conţine elemente caracteristice Cernavodă III, grupate în două zone, valea Dunării şi zona Mureşului şi Crişurilor, din care lipsesc elementele Baden clasic; perioada a II-a, Baden propriu-zisă, care ar putea începe în vremea etapei IIa, Fonyód (la Němejcová–Pavúková), B la Neustupný şi ar dura până în vremea fazei III, la Němejcová–Pavúková, (Viss şi Nevizdany); perioada târzie (III), în care apar elementele Kostolac.

În anul 1990, C. Mayer analizează descoperirile din Austria, pe care le raportează la cele de la Iža şi propune o împărţire în patru faze: Iža I (Boleráz), Ossarn I–Iža II, Ossarn II–Iža III şi, ultima, Iža IV, care nu se regăseşte în Austria[18]. În concepţia acestui autor, faza Ossarn I–Iža II include fazele IIb–IV din sistemul Němejcová–Pavúková şi C şi D din sistemul Neustupný, iar influenţele Kostolac sunt sesizabile în faza Ossarn II–Iža III, iar faza Iža IV aparţine culturii Kostolac. În clasificarea sa, descoperirile de la Gomolava au fost paralelizate cu Ossarn II–Iža III şi cu Iža IV.

În anul 1995, N. Tasić reia propriul sistem cronologic pe care îl completează astfel: faza veche, caracterizată de elementele Boleráz-Cernavodă III şi de descoperirile de la Vinča[19], Dobanovci, Vučedol-nivelul inferior dar şi de cele din aria nordică de la Fonyód şi Nitriansky Hrádok (fazele I şi IIa la Němejcová–Pavúková, A şi B la Neustupný, A la Dimitrijević, faza veche şi începutul fazei clasice la Roman–Nemeti); faza clasică, care include majoritatea siturilor din Pannonia precum Gomolava, Odžaci, Beli Manastir, Budakalász, Hódmezövásárhely, Úny, Ossarn, Moldova Veche (faza C la Neustupný, IIb–IVa la Němejcová–Pavúková, B şi C la Dimitrijević, faza clasică la Roman–Nemeti);

---

12 Němejcová–Pavúková 1981, 293–296.
13 Dimitrijević 1962.
14 Dimitrijević 1979, 194–195, 208–218.
15 Tasić 1967, 33–34.
16 Jovanović 1974, 159–160; 448–449.
17 Roman–Nemeti 1978, 41–45.
18 Mayer 1990.
19 Dimitrijević 1979, 194; Tasić 1985–1986, 8–10.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

faza târzie care cuprinde siturile în care sunt prezente elementele stilului Bošaca (faza D–E la Neustupný, IVb la Němejcová–Pavúková, D la Dimitrijević și faza târzie la Roman–Nemeti)[20].

Din această scurtă trecere în revistă a sistemelor evolutive ale culturii (complexului cultural) Baden putem face câteva observații succinte.

În primul rând, ca observație generală, sistemele cronologice cele mai utilizate au fost întocmite pe baza descoperirilor din Austria, nordul Ungariei și Slovacia, la care, mai apoi, au fost arondate, pe baze strict tipologice, materiale din alte zone geografice, ancorate mai mult sau mai puțin în realități stratigrafice, unele situate la sute de kilometri de arealul de definire și periodizare al culturii.

În al doilea rând se poate constata faptul că au fost realizate două grupe de sisteme cronologice detaliate, la cele două extremități ale ariei Baden: sistemele Neustupný și Němejcová–Pavúková pentru aria de nord, și sistemele Dimitrijević, Tasić și Jovanović, pentru cea sudică.

Apariția sistemelor „sudice" a fost necesitată de faptul că cercetătorii care s-au ocupat de descoperirile Baden din fosta Iugoslavie au constatat că atributele precizate pentru partea de nord a culturii nu sunt caracteristice întru-totul sudului Pannoniei. Aceste lucru reiese din analiza periodizărilor propuse de S. Dimitrijević, N. Tasić, B. Jovanović, care se bazează pe o serie de descoperiri din această zonă, făcute în cadrul unor cercetări de anvergură, derulate în situri multistratificate, care exprimă o realitate culturală regională.

Și pentru aria central-estică a culturii Baden, chiar dacă majoritatea specialiștilor au încadrat noile descoperiri, cu precădere, într-unul dintre sistemele „nordice", a fost resimțită necesitatea adaptării sistemelor evolutive la realitățile zonale. Acest lucru a devenit vizibil în discuțiile legate de materialele Baden din nord-vestul și vestul României, zone aflate între sectorul nordic și cel sudic. P. Roman și I. Nemeti apreciază că sistemul Němejcová–Pavúková a fost realizat pe baza descoperirilor din Slovacia și că ridică întrebări asupra aplicabilității acestuia la alte materiale din zone mai întinse ale arealului Baden. În acest context, după ce se întreabă „cât de valabile pot fi pentru întreaga arie, orizonturile culturale și cronologice determinate pe baza analizei materialelor dintr-o zonă limitată" autorii remarcă faptul că: „în lipsa unor date suficient de numeroase și expresive care să provină din întreaga arie de răspândire a complexului Baden, generalizarea unor observații este însoțită de multe riscuri"[21].

La acestea s-au adăugat și observațiile recente ale lui I. Harkai și M. Bondár. Primul dintre autori, plecând de la descoperirile de la Hódmezövásárhely–*Bodzáspart*, a formulat o serie de critici legate de periodizarea lui Mayer[22], precizând ca atributele fazei Ossarn II–Iža III se încadrează în faza a IV-a la Němejcová–Pavúková și, în consecință, nu este nevoie de introducerea unei noi grupe (*regională* s. n.) pentru a demonstra influențele Kostolac în Baden[23]. Al doilea dintre autorii menționați, M. Bondár, după analize amănunțite făcute asupra fenomenului Baden din Ungaria, a exprimat serioase îndoieli legate de definirea adecvată a grupelor Úny și Viss, dar și a celor post-Úny: Ózd-Piliny și Bošaca și consideră că acestea ar trebui documentate mai bine prin săpături ample, care să poată permite atât definirea lor mai fină, cât și repoziționarea cronologică a grupei Viss în cadrul secvenței Baden[24]. Rezervele exprimate de cei doi cercetători și argumentele aduse în sprijinul opiniilor lor arată, printre altele, în mod elocvent, pe de-o parte, insuficienta cunoaștere a unora dintre grupele regionale care joacă rolul de puncte de referință culturale și cronologice pentru întreaga cultură – care reduc posibilitatea unor sincronizări fine- iar pe de alta, readuc în discuție riscurile care reies din generalizarea realităților arheologice, insuficient cunoscute, dintr-o anumită zonă la întreaga arie a culturii (fenomenului) Baden.

Această abordare nuanțată, bazată de realitățile arheologice din aceste teritorii, i-a determinat pe aproape toți specialiștii care s-au ocupat de problemele culturii Baden din centrul și sudul Pannoniei să încadreze, *grosso modo*, evoluția culturii Baden în trei faze: veche, clasică și târzie.

[20] Tasić 1995, 57–58.
[21] Roman–Nemeti 1978, 40.
[22] Mayer 1990.
[23] Harkai 2000, 19.
[24] Bondár 2002, 10–11.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Dacă pentru majoritatea acestora, fazele veche şi târzie se leagă de orizontul Cernavodă III/Boleraz şi, cel mult, Fonyód şi, respectiv, Úny/Ózd/Bošaca/Kostolac, faza mijlocie, clasică pentru cei mai mulţi, se situează în segmentul Fonyód/Tekovsky Hradok-Nevizdany/Viss. Acest sistem credem că, la acest stadiul al cercetărilor, reflectă cel mai fidel evoluţia culturii în teritoriile noastre şi îl vom folosi ca atare. Pentru mai multă preciziune, atunci când analogiile o vor cere, vom face referiri şi la sistemele Neustupný şi Němejcová–Pavúková, sau vom sublinia nuanţările făcute de S. Dimitrijević, B. Jovanović şi N. Tasić.

3.2. Încadrarea cronologică. Concluzii

Materialele descoperite în urma cercetărilor preventive de la Barum aparţin de aşezarea preistorică de la Timişoara–*Freidorf IV*, care a fost identificată încă din anul 1984[25]. Între 1984 şi 1986, au fost cercetate patru bordeie, dintre care două aparţin eneoliticului. Materialele eneolitice descoperite de noi cu acel prilej au fost cedate spre publicare colegului Adrian Ardeţ, care, în urma analizei făcute, le-a încadrat în cultura Baden, faza D1–2[26].

Deoarece lotul de materiale scos la lumină de săpăturile preventive este mult mai numeros şi mai semnificativ decât cel descoperit de noi acum mai bine de un sfert de secol şi, mai ales, provine în totalitate din complexe, îl vom analiza pentru a-i identifica toate caracteristicile sale pe care, atât cât este posibil, le vom încadra în contextul cultural al epocii.

Din cele prezentate mai sus desprindem faptul că, din punctul de vedere al tehnologiei de confecţionare a ceramicii, nu sunt diferenţe semnificative şi, prin urmare, din acest punct de vedere, nu putem face deosebiri între materialele descoperite la Freidorf.

Decorurile sunt foarte importante pentru încadrarea cronologică a ceramicii de la Freidorf. Astfel, ornamentele formate din brâuri compuse din trei şiruri de impresiuni rotunde care circumscriu străchinile, combinate cu brâuri oblice care converg spre fundul vaselor au analogii la Parţa V[27], Moldova Veche[28], Sâmpetru German–*Fântâna vacilor*[29], Bodrog–*Pădure*[30], Beba Veche[31], Berea Ia–b[32], Hódmezövásárhely–*Kishomok*[33], Kovin–*Čolakova Vodenica*[34], Opovo–*Beli Breg*[35], Skorenovac[36]; Pančevo[37].

Decorurile incizate „în reţea" au corespondenţe în siturile de la Berea Ia–b[38], Ciumeşti III[39], Pişcolt–*Nisipărie*[40], Hódmezövásárhely–*Kishomok*[41], Sâmpetru German[42], Parţa V[43], Jabuka–Obala Tamiša şi Opovo–*Beli Breg*[44], Pančevo–*Gornjovaroška Ciglana*[45], Starčevo[46], Vračev Gaj–*Bresje*[47],

[25] Draşovean 1989; 2006.
[26] Ardeţ 1988, 133.
[27] Kalmar–Oprinescu 1986, fig. 6/4, 6, 11.
[28] Kalmar–Oprinescu 1986, fig. 3/7.
[29] Roman–Nemeti 1978, pl. 3/6, 8, 9, 20; Uzelac 2002, pl. 51/2.
[30] Roman–Nemeti 1978, pl. 4/1.
[31] Roman–Nemeti 1978, pl. 6/1, 2, 5.
[32] Roman–Nemeti 1978, pl. 17/5, 6; 18/2.
[33] Bondár–Korek 1995, fig. 6/3; 7/1–5; 8/1; 9/3, 4, 6; 10/1; 11/4, 6, 9; 12/5, 6.
[34] Uzelac 2002, pl. 12/1; pl. 50/1.
[35] Uzelac 2002, pl. 14/5.
[36] Uzelac 2002, pl. 20/.
[37] Jovanović 1974, fig. 112.
[38] Roman–Nemeti 1978, pl. 19/4.
[39] Roman–Nemeti 1978, pl. 12/7; 13/10.
[40] Roman–Nemeti 1978, pl. 29/3; 41/5, 7.
[41] Bondár–Korek 1995, fig. 13/ 4–7.
[42] Roman–Nemeti 1978, pl. 2/7–10.
[43] Kalmar–Oprinescu 1986, fig. 4/1, 2, 12.
[44] Uzelac 2002, pl.5/1; pl. 13/6; 14/1, 2.
[45] Uzelac 2002, pl. 16/1, 2, 6.
[46] Uzelac 2002, pl. 20/ 6; 21/1, 2; 35/5–7; 36/1–4.
[47] Uzelac 2002, pl. 22/7; 52/2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Veliki Gaj[48], Vršac–*Trg Lenjina*[49], Vršac–*Zgrada SO*[50], Skorenovac[51], Sakule–*Truntalj*[52], Moldova Veche[53], Gomolava IIIa[54].

Un alt tip de ornament incizat, care a fost descoperit doar în C14, este cel al liniilor paralele în zigzag orientate vertical pe corpul oalelor de uz comun, are analogii la Berea XII[55], Ciumești IVb[56], Pișcolt–*Nisipărie*[57], Oradea–*Salca*[58], Aradu Nou[59], Sânnicolau Mare[60]. Acest decor se întâlnește și la specia fină din C30 cu analogii la Ciumești IVb[61], Oradea–*Salca*[62], Sânnicolau Mare[63], dar și în siturile considerate a aparține culturii Cernavodă III din Banat (Malo Bavanište–*Brza Vrba*[64], la Uzelac aceste descoperiri apar ca fiind de la Kovin-*Brza Vrba*[65], Vršac–*Mesić Kanal*[66] și Dobanovci[67].

Decorul compus din impresiuni realizate pe liniile incizate dispuse in zigzag, combinate, la partea inferioară, cu motive incizate unghiulare descoperit în C41 se regăsește la Berea Ia-b[68], Ciumești III[69], Pișcolt-*Nisipărie*[70], Sălacea[71], Unimăt[72].

Motivul format decoruri imprimate, rotunde sau triunghiulare, dispuse în benzi verticale sau oblice combinate cu incizii dispuse în unghi (C41: Pl. X/1–4) are analogii la Berea Ia-b[73], Parța V[74], Hódmezövásárhely–*Kishomok*[75], Jabuka–*Obala Tamiša* și Sakule–*Truntanj*[76].

Din prezentarea analogiilor materialelor de la Freidorf IV reies o serie de similitudini cu alte descoperiri din zona pannonică. Astfel decorurile compuse din brâuri din două sau trei șiruri de impresiuni rotunde care circumscriu străchinile, combinate cu brâuri oblice care converg spre fundul vaselor sunt întâlnite în situri care, în Sătmar și Crișana, au fost paralelizate cu Nevizdany–Viss (Ciumești III, Berea Ia-b) și Ozd-Úny (Pișcolt-*Nisipărie*), iar în Alföld, Banat și Srem cu faza târzie Baden (Beba Veche, Sânpetru German–*Fântâna vacilor*, Moldova Veche) sau cu Baden IV (Hódmezövásárhely–*Kishomok* și *Bodzáspart*). Spre același palier cronologic ne conduc și analogiile decorurilor incizate în rețea din siturile din Sătmar, Crișana, Alföld și Banat, (Ciumești III, Berea Ia-b, Sălacea, Unimăt, Hódmezövásárhely–*Kishomok* – situate în faza Baden IIIb–IV la Němejcová-Pavúková – sau Sânpetru German, Moldova Veche – din perioada Baden târzie (în accepțiunea lui

48 Uzelac 2002, pl. 36/6–7.
49 Uzelac 2002, pl. 26/7, 8; 38/3.
50 Uzelac 2002, pl. 30/2.
51 Uzelac 2002, pl. 35/4.
52 Uzelac 2002, pl. 35/2.
53 Roman–Nemeti 1978, pl. 2/13.
54 Petrović–Jovanović 2002, 23, fig. 2; 42, fig. 1–4; 47, fig. 448, fig. 18.
55 Roman–Nemeti 1978, pl. 19/8, 10.
56 Roman–Nemeti 1978, pl. 10/8.
57 Roman–Nemeti 1978, pl. 25/1.
58 Roman–Nemeti 1978, pl. 52/8, 10; 53/6, 7.
59 Roman–Nemeti 1978, pl. 4/10.
60 Roman–Nemeti 1978, pl. 5/7, 10.
61 Roman–Nemeti 1978, pl. 10/1b.
62 Roman–Nemeti 1978, pl. 73/8; 74/10.
63 Roman–Nemeti 1978, pl. 5/6.
64 Medović 1976, 106 sqq, pl. IV/ 5, 9, 10.
65 Uzelac 2002, 21–22, pl. 8/1; 9/2.
66 Medović 1976, pl. VII/1, 2; Uzelac 2002, pl. 25/ 1; 37/4, 4; 53/6.
67 Jovanović 1974, fig. 110.
68 Roman–Nemeti 1978, pl. 16/3, 6.
69 Roman–Nemeti 1978, pl. 16/1.
70 Roman–Nemeti 1978, pl. 32/1.
71 Roman–Nemeti 1978, pl. 46/1, 3, 4.
72 Roman–Nemeti 1978, pl. 64/4, 7.
73 Roman–Nemeti 1978, pl. 18/4.
74 Kalmar–Oprinescu 1986, fig. 5/4.
75 Bondár–Korek 1995, fig. 8/4.
76 Uzelac 2002, pl. 5/6; pl. 19/6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

P. Roman și I. Nemeti). La Gomolava acest decor este întâlnit în stratul IIIa, faza IIIa2 – etapa a doua, atribuită fazei târzii a culturii Baden din bazinul mijlociu al Dunării[77].

Singurele analogii care nu s-ar încadra în acest segment cronologic sunt decorurile incizate în unghiuri de pe specia uzuală (Pl. VIII/4, 6) și cele în zigzag de pe cea fină (Pl. VIII/10, 11) care se leagă, la nivel de analogii, de orizontul Boleraz–Cernavodă III–Baden I și IIa, A și B la Neustupný, A la Dimitrijević, Baden timpuriu la Roman–Nemeti și Tasić[78].

Discutând despre decoruri similare descoperite la Parța V și *Freidorf* și Z. Kalmar, A. Oprinescu și A. Ardeț le consideră, pe baze strict tipologice și separate de contextul în care apar, ca „motive arhaice" sau „elemente timpurii" Baden[79].

La o privire mai atentă, analizând paleta ornamentală a ceramicii din culturile adiacente fenomenului Baden din sudul Pannoniei, observăm că aceste decoruri au foarte bune corespondențe în culturile Kostolac și Coțofeni.

Astfel, în arealul Kostolac, decorurile în zigzag (Pl.VIII/10, 11) și inciziile în unghi (Pl. VIII/4, 6, 12) au analogii într-o serie de situri ale culturii[80].

De fapt, elemente Kostolac au fost sesizate în locuirile Baden târzii din sudul Pannoniei[81], toate situate la același palier cronologic cu mai-sus amintitele analogii, dar și la Parța V[82] și *Freidorf* atât în materialele noastre (Pl. X/1–4; XI/13), cât și în cele publicate de A. Ardeț[83].

În ceea ce privește elementele Coțofeni în mediul Baden din vestul României, acestea au putut fi constatate și în materialele de la *Freidorf*. Astfel decorurile formate din benzi hașurate în rețea (Pl. VII/8) și motive incizate ordonate în căpriori (Pl. IX/ 6) au bune analogii în cultura Coțofeni fazele II și III[84].

Referitor la sincronismele dintre cele două culturi, în literatura de specialitate părerile specialiștilor sunt împărțite. P. Roman consideră că faza Coțofeni I este paralelă cu Fonyód-Baden B[85]. H. Ciugudean, pe baza unor materiale noi și a analizei răspândirii descoperirilor Cernavodă III–Boleráz și Coțofeni I, este de părere că începuturile fazei I a culturii Coțofeni ar putea fi paralelă cu finalul fazei Cernavodă III–Boleraz[86], adică cu Baden A sau cu acea fază 3 a culturii Boleráz propusă de I. Torma[87], faza Coțofeni II este sincronă cu Baden C, iar Coțofeni III este contemporană cu Baden D–E și cu începutul culturii Kostolac[88]. Privite prin prisma evoluției culturii Kostolac, D. Nikolić, în monografia dedicată acestei culturi, operând cu sistemul lui S. Dimitrijević[89], opinează că începuturile celor două culturi, Coțofeni și Kostolac, ar putea fi contemporane cu faza B a culturii Baden (IIb–III la Němejcová–Pavúková), faza Coțofeni II este sincronă cu Kostolac IIa și Baden C (IV la Němejcová–Pavúková, C–D la Neustupný), iar Kostolac IIb este paralelizată cu Coțofeni III[90]. În ciuda acestor diferențe de păreri, analogiile elementelor Coțofeni se situează în vremea fazelor B și C (Dimitrijević), C și D (Neustupný), IV (Němejcová–Pavúková) și faza Baden târzie (III).

---

77 Petrović–Jovanović 2002, 76, 8.

78 Pavúk–Šiška 1971, 349; Torma 1973, fig. 9/11; Kozlowski 1973, fig. 2/8; Medović 1976, pl. I/3; IV/4, 5, 9, 10; VI/3; VII/1, 2; Němejcová–Pavúková 1981, fig. 1/O1; fig. 2/O3, P1, 2; fig. 3/P1, 2; Tasić 1992, 155; 1995, 57, 58; Uzelac 2002, pl. 6/2, 3; 9/2, 6; 10/1; 25/1, 3–5, 7; 37/4, 5; Petrović–Jovanović 2002, 30, fig. 18–20; 36, fig. 6a).

79 Kalmar–Oprinescu 1986, 208; Ardeț 1988, 132.

80 Nikolić 2000, în tehnica inciziei: pl. IV/3; XVII/10 și a împunsăturilor succesive: pl. X/11, XII/4, XIX/7, XXXVII/7.

81 Roman 1976a, 145–146; Dimitrijević 1979, 218, 230–231; Tasić 1979, 238–240; Horváth 1983, 7; Bondár 1984; 2002, 9; Harkai 2000, 14, 17, 18, 2.

82 Kalmar–Oprinescu 1986, 208.

83 Ardeț 1988, pl. II/6.

84 Roman 1976b, pl. 69/14; 109/10; 101/1, 4, 7; Ciugudean 2000, pl. 48/3, 51/6, 52/1, 55/4, 6, 72/7, 85/8; Gogâltan–Kovacs 2009, XXVIII/4, XLII/9, XLV/6; XIII/3, XXIII/3, 4, XXVII/3, 4, XXIX/3, 8, 9.

85 Roman 1976a, 145; 1976b, 51–53; Roman–Nemeti 1978, 45.

86 Ciugudean 2000, 53.

87 Torma 1973, 500.

88 Ciugudean 2000, 54.

89 Dimitrijević 1979, 194–195.

90 Nikolić 2000, 90–97.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Prin urmare, în acest caz, zisele motive arhaice nu au valoarea cronologică scontată, iar originea acestora trebuie căutată în culturile Coțofeni și Kostolac și nu în fazele timpurii Baden. Mai mult, decorurile „arhaice" de la Freidorf provin din complexe în care sunt asociate cu elementele caracteristice fazei târzii a culturii Baden.

Pe baza acestor considerente încadrăm locuirea Baden de la Timișoara–*Freidorf* în faza târzie (III), iar dacă am face referiri la sistemele utilizate pentru cele două arii ale culturii, ar putea fi încadrată în faza D (Neustupný), IV (Němejcová–Pavúková) și, respectiv, C (Dimitrijević).

Din punctul de vedere al cronologiei absolute, raportat și la datele disponibile din arealul Kostolac[91] și Coțofeni[92], faza Baden clasică târzie, în care sunt prezente elementele Kostolac, se încadrează în intervalul 3330 (62,8%) 2870 cal BC[93]. În concluzie, locuirea de la Timișoara–*Freidorf* poate fi plasată la cumpăna dintre mileniile IV și III BC.

---

91 Waterbolk 1988, 119–121; Bojadžiev 1992, 297–399, 404; Nikolić 2000, 76–79; Petrović–Jovanović 2002, 82.

92 Roman 1976b, 67; Bojadžiev 1992, 399, 404; Ciugudean 2000, 58–59.

93 Wild *et alii* 2001, 1061; Siclósi 2009, 465.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

IV. Așezarea din sec. III–IV p. Chr.
Analiza tipologică și cronologică a materialului arheologic

Daniela Tănase

1. Obiecte de metal

În așezarea de la Timișoara–*Freidorf* s-au descoperit câteva obiecte de metal, atât piese de port și de podoabă, cât și diverse unelte și ustensile. Acestea au fost găsite mai ales în stratul de cultură; doar puține dintre ele provin din complexe clar definite.

1.1. Piese de port și de podoabă

În stratul de cultură, în caroul 26 a fost găsită o fibulă cu genunchi „Kniefibel" (Pl. XL.1), care se datează la sfârșitul sec. II p. Chr. și în prima jumătate a secolului al III-lea[1]. Fibulele cu genunchi sunt răspândite pe o arie largă în provinciile dunărene, în regiunea germanică și în sudul Rusiei, dar acest tip de fibulă găsit la Timișoara–*Freidorf* este specific pentru Dalmația și Dacia. Cele mai apropiate analogii au fost descoperite la Singidunum[2] și în mormântul 3 de la Dolovo (Serbia)[3], în sud-vestul Banatului.

S-au mai găsit fragmente de fibule în complexul nr. 79, însă acestea nu sunt relevante pentru a stabili tipul de fibulă în care au fost asamblate (Pl. XXXVI.6, 9).

În complexul nr. 15 s-a descoperit o brățară de bronz, din sârmă de secțiune rotundă, cu capetele desfăcute, cu diametrul de 5 cm (Pl. XVII.3.1). În complexul nr. 24 s-a găsit o brățară din bandă de bronz, de secțiune dreptunghiulară, cu capetele desfăcute; brățara este deformată (Pl. XX.4). O altă brățară de bronz cu capetele desfăcute, din sârmă de secțiune rotundă, s-a descoperit în complexul nr. 55 (Pl. XXVIII.4.1); diametrul este de 4,9 cm, foarte asemănătoare ca formă și tehnică de realizare cu brățara din complexul nr. 15. Se cuvine menționat faptul că brățările sunt de dimensiuni relativ mici, fiind probabil purtate de copii. După cum se poate observa, brățările sunt simple, cu capetele desfăcute, un tip comun care nu poate fi un indicator cronologic. Se poate observa totuși că aceste brățări au apărut în complexe care se încadrează mai degrabă în primul nivel de locuire a așezării, care corespunde secolului al III-lea.

1.2. Unelte

În complexul nr. 25 s-a găsit un fragment de cuțit din fier (Pl. XXIII.11). În complexul nr. 79 s-au descoperit două gravoare din fier de secțiune rotundă (Pl. XXXVI.10–11). În același complex au fost descoperite obiecte din fier, un fel de scoabe, probabil utilizate la mecanismele de închidere a ușilor (Pl. XXXVI.2–4).

---

1 Vaday 1989, 79–80.
2 Vaday 1989, 80.
3 Dordević 1994, 53, Pl. I. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

În stratul de cultură s-a găsit o dălțiță (Pl. XL.5) în caroul 28, precum și un fragment de cuțit (Pl. XL.4) în caroul 32.

Cuțite fragmentare au mai fost găsite în așezări din Banat, între care amintim așezarea de la Timișoara-Cioreni[4], situată în partea de nord-vest a orașului.

2. Obiecte de lut

2.1. Fusaiole

În stratul de cultură și în câteva complexe au fost descoperite fusaiole din lut. Acestea sunt de formă tronconică precum cea descoperită în complexul nr. 65 (Pl. XXX.5.5), de formă bitronconică cum este cea descoperită în complexul 24 (Pl. XXII.11) și cea fragmentară găsită în complexul nr. 79 (Pl. XXXVI.5). Alte fusaiole sunt aplatizate, fiind găsite în complexul nr. 24 (Pl. XXII.12–13), în complexul nr. 90 (Pl. XXXIX.5.1), precum și în stratul de cultură în caroul 37 (Pl. XL.6). Fusaiolele au de obicei culoarea cenușie și sunt confecționate din pastă fină, dar unele sunt și de culoare gălbuie. Se remarcă o fusaiolă de culoare roșu-gălbui, bitronconică, decorată cu o linie în zigzag, descoperită în stratul de cultură în caroul 35 (Pl. XL.7).

2.2. Creuzete

În stratul de cultură s-a descoperit un creuzet mic din lut, de formă conică, cu gura rotundă, lucrat cu mâna dintr-o pastă semifină, de culoare gălbuie (Pl. XL.3). Un creuzet a mai fost descoperit în așezarea de la Timișoara-Cioreni[5].

2.3. Alte obiecte

Printre obiectele confecționate din lut se numără unul, descoperit în complexul nr. 63 (Pl. XXX.3.5), de o formă mai neobișnuită, o tijă cilindrică din lut care are o bază evazată, iar capul este rotund și ușor adâncit; posibil să fie o jucărie pentru copii.

3. Ceramica

Materialul arheologic din așezarea de la Timișoara–*Freidorf* este reprezentat, în proporție covârșitoare, de ceramică lucrată cu mâna, la roata înceată sau la roata rapidă. Ceramica provine din locuințele, gropile de provizii și gropile menajere ale așezării, precum și din stratul de cultură.

Așa cum se poate observa din ilustrația inventarului complexelor arheologice, multe dintre fragmentele ceramice au orificii, ceea ce înseamnă că vasele din care acestea au făcut parte au fost reparate în încercarea de a utiliza obiectele păstrându-le destinația inițială sau folosindu-le în alte scopuri, cum ar fi fundul de vas descoperit în complexul nr. 21 (Pl. XX.25), perforat chiar pe mijloc, probabil întrebuințat ca greutate pentru războiul de țesut sau pentru plasa de pescuit. În așezarea de la Örménykút (Ungaria) s-au găsit funduri de vase din ceramică cenușie lucrată la roată, perforate, considerate fusaiole[6].

3.1. Ceramica modelată la roata înceată

În ansamblul materialului ceramic de la Timișoara–*Freidorf*, ceramica modelată la roata înceată are o pondere însemnată, aceasta fiind găsită în aproape toate complexele arheologice cercetate,

4 Benea–Bejan–Mare 1986, 26.
5 Benea–Bejan–Mare 1986, 27.
6 Vaday 2011a, 430, 521, Pl. 13.18–19, 21–23.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

precum şi în stratul de cultură. Ceramica se poate clasifica în mai multe categorii, nu doar din perspectiva formelor şi a funcţionalităţii recipientelor, ci şi din cea a pastei din care au fost lucrate. Astfel, distingem două categorii, ceramica modelată dintr-o pastă semifină în care predomină ca degresant nisipul şi pietricelele, precum şi cea modelată dintr-o pastă semifină degresată cu şamotă. Culoarea vaselor este gălbuie, galben-roşcată şi brun-cărămizie. Acelaşi repertoriu de culori a fost reperat în aşezările din Câmpia Pannonică, unde s-a remarcat faptul că cel mai adesea vesela (oale, castroane, căldăruşe, capace) este de culoare brun-negricioasă, mai rar de culoare gălbuie, fiind decorată cu piepteni sau prin ştampilare[7]. La fel se prezintă situaţia în ceea ce priveşte decorarea vaselor modelate la roata înceată, din pastă nisipoasă, descoperite în aşezarea de la Timişoara–*Freidorf*. Multe dintre acestea au fost decorate cu fascicule de linii în val, de linii drepte şi cu linii oblice realizate cu pieptenul. La decorarea vaselor au fost utilizate şi ştampile sau rotiţe, fiind frecvent decorul de ornamente triunghiulare, rotunde sau ovale, ordonate drept ori oblic, dispuse în şiruri, realizate prin ştampilare.

Ceramica lucrată la roata înceată este de factură locală, prin aceasta înţelegem că putea fi produsă în aşezările din regiunea Banatului şi din sudul Câmpiei Pannonice, unde este descoperită în proporţie destul de mare, repertoriul decorativ fiind comun în tot acest areal.

3.1.1. Oale-borcan. Din punct de vedere al formelor nu se poate face o distincţie între vasele realizate din pastă semifină în funcţie de degresantul folosit, nisip, pietricele sau şamotă. Oalele sunt de tipul borcan, de mărime medie şi mare. În general, oalele-borcan de dimensiuni medii au urme de ardere secundară inclusiv pe buze, fapt ce sugerează utilizarea lor la gătit. Aceleaşi urme s-au observat şi la majoritatea vaselor de dimensiuni mari, ceea ce înseamnă că acestea nu erau utilizate doar la păstrarea proviziilor. Buzele acestor oale sunt evazate, teşite oblic la exterior (Pl. XIII.1–2; Pl. XVI.2.3–4; Pl. XXI.1, 4; Pl. XXIX.5, 9, 12; Pl. XXXIV.11–14; Pl. XXXVII.5, 8,12–13), uneori cu profilatură la interior (Pl. XIII.2; Pl. XXIV.16, Pl. XXXVII.18), altele sunt teşite drept (Pl. XV.2.2, Pl. XXIX.8; Pl. XXXIV.10; Pl. XXXVII.9), sau uşor rotunjite (Pl. XVIII.7; Pl. XXI.12), altele au o uşoară adâncitură în partea superioară (Pl. XXIX.8); vasele sunt de formă ovoidală, alungite (Pl. XVI.2.3; Pl. XXI.12, 17; Pl. XXIV.18; Pl. XXVII.2.2; Pl. XXXI.28; Pl. XXXIV.10, 12–14; Pl. XXXV.1, 4) sau globulare în partea superioară (Pl. XV.2.6; Pl. XXV.17), iar fundul este drept. Marea majoritate a acestor vase sunt decorate, repertoriul ornamental fiind foarte divers, după cum am afirmat mai sus. Doar câteva, de dimensiuni mari, nu au decor (Pl. XXIX.12; Pl. XXXIV.11; Pl. XXXV.1.4).

Oale de mărime mare, decorate cu linii în val şi triunghiuri ştampilate s-au mai găsit în aşezarea de la Timişoara–*Freidorf* în cercetările anterioare anului 2006[8]. Vase mari fără decor, precum cel din complexul nr. 75 (Pl. XXXV.1.4), s-au mai descoperit la Endrőd (Ungaria)[9].

3.1.2. Capace. Capacele descoperite au butoni de apucare de mărime medie şi mare, care au partea superioară dreaptă (Pl. XV.1.5; C 32) sau boltită (Pl. XIII.9; Pl. XXII.21; Pl. XXIV.14), uneori aceştia fiind bine reliefaţi (Pl. XXII.21). În general, s-au păstrat doar butonii, doar într-un caz avem partea evazată a capacului (Pl. XIV.2.7), însă fără butonul de apucare, fragmente fiind găsite în complexul nr. 16 (Pl. XVIII.3) şi în complexul nr. 24 (Pl. XXII.22).

3.1.3. Strecurători. În câteva complexe s-au descoperit strecurători de formă tronconică cu fundul profilat (Pl.XXI.11) sau cu fundul drept (Pl. XIII.11; Pl. XXXIV.6), cu pereţii perforaţi şi un orificiu pe fund. În aşezări apar arareori strecurători, care erau folosite la strecurarea laptelui şi la producerea unor sortimente de brânză[10]. O strecurătoare fragmentară s-a descoperit în aşezarea de la Timişoara–Cioreni[11].

[7] Vaday 1989, 163.
[8] Benea 1996, Fig. 50. 1–3.
[9] Vaday 2011, 276, Pl. 38.17.
[10] Vaday 1989, 160.
[11] Benea–Bejan–Mare 1986, 25.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Oalele lucrate la roata înceată din pastă nisipoasă amestecată cu pietricele au analogii atât în așezări din Câmpia Banatului, cât și în cele din Câmpia Pannonică.

În așezarea de la Foeni–Seliște (jud. Timiș), datată în secolele III–IV (distrugerea sa fiind legată de războiul lui Constantius II (337–361) contra sarmaților, din anul 359)[12], în stratul de cultură[13] s-au descoperit fragmente ceramice lucrate la roata înceată, decorate cu alveole oblice crestate cu rotița, așa cum sunt cele de la Timișoara–*Freidorf*, din complexele nr. 66 (Pl. XXXI.28) și nr. 79 (Pl. XXXVIII.4). Acest tip de decor apare și pe fragmente ceramice descoperite în așezarea de la Szeged–Kiskundorozsma (Ungaria), datată în perioada sarmatică târzie, respectiv în secolele IV–V p. Chr.[14] Vase decorate cu linii drepte și liniuțe oblice precum cele din complexele nr. 66 (Pl. XXXI.28) și nr. 79 (Pl. XXXVIII.4), linii oblice realizate cu pieptenul ca în complexele nr. 39 (Pl. XXVII.3.3) și nr. 79 (Pl. XXXVII.8, 9, 11; Pl. XXXVIII.6), precum și linii în val ca pe vasele din complexele nr. 2 (Pl. XIII.10), nr. 9 (Pl. XV.2.6), nr. 21 (Pl. XXI.2,5), nr. 31 (Pl. XXVI.2.4), nr. 54 (Pl XXIX.7–8) apar pe vase descoperite în așezările de la Endrőd[15] și de la Szöreg (Ungaria)[16], ultima așezare fiind situată în colțul de nord-vest al Banatului, care aparțin orizontului arheologic datat în primele decenii ale secolului V p. Chr.; aceste vase de ceramică sunt considerate produse ale meșterilor olari sarmați din timpul stăpânirii hunice[17]. La Kiskundorozsma-Kistemplomtanya (Ungaria)[18] a fost descoperit un vas asemănător ca formă și decor (liniuțe oblice realizate cu rotița și fascicule de linii orizontale) cu vasele descoperite în complexele nr. 66 (Pl. XXXI.28) și nr. 79 (Pl. XXXVIII.4); acest vas a fost datat în a doua jumătate a secolului al IV-lea[19]. Tot în așezarea din epoca sarmatică târzie de la Szöreg[20] s-au găsit fragmente de vase asemănătoare ca formă și decor (alveole, liniuțe oblice realizate cu rotița, liniuțe realizate cu rotița dispuse în formă de unghi ascuțit, combinații de linii drepte și vălurite) cu cele descoperite, de exemplu, în complexele nr. 16 (Pl. XVIII.7), nr. 21 (Pl. XXI.2, 4–5, 9, 12), nr. 54 (Pl. XXIX.5, 7–9), nr. 66 (Pl. XXXI.9, 28), nr. 79 (Pl. XXXVII.3–20; Pl. XXVIII.4, 6). Vase decorate cu valuri împletite combinate cu linii drepte, asemănătoare celor din complexul nr. 36 (Pl. XXVII.2.2), apar în așezări datate la sfârșitul sec. IV – primele decenii ale sec. V p. Chr.[21]

Oale decorate cu bande de linii în val și cu liniuțe oblice realizate cu rotița ca în complexul nr. 66 (Pl. XX.28) și în complexul 79 (Pl. XVII.4) au fost găsite în așezările datate în secolul al IV-lea p. Chr. de la Baranda (Serbia)[22] și Padej (Serbia)[23]. De asemenea, în așezările de la Alibunar (Serbia)[24], Baranda[25] și Padej[26] au fost descoperite oale decorate cu linii în val combinate cu linii drepte, așa cum apar frecvent în așezarea de la Timișoara–*Freidorf*.

Strecurători și capace au fost descoperite în Câmpia Pannonică în așezarea sarmatică târzie de la Örménykút[27]. Capace au fost găsite și în așezări din Banat, la Baranda[28] și Padej[29].

Se cuvine să amintim faptul că ceramica modelată cu roata înceată din pastă nisipoasă este identificată în complexe care aparțin orizontului arheologic al ultimelor decenii ale secolului al IV-lea[30],

---

[12] Timoc–Szentmiklosi 2008, 118.
[13] Timoc–Szentmiklosi 2008, 122, Pl. III.2.
[14] Sóskuti 2010, 191, Pl. 4.9.
[15] Vaday 2011, 276, Pl. 38.1, 5.
[16] Vaday 1997, 103, Pl. 15.9–11, 14–16.
[17] Vaday 1997, 105–107.
[18] Vörös 1988, 14, Fig. 2.
[19] Vörös 1988, 23.
[20] Ács 1987–1989, 110, Pl. IV.5; 111, Pl.V. 2, 4; 112, Pl. VI.1.
[21] Vaday 1984, 33, Pl. I.4
[22] Trifunović 1999–2000, 90, Pl. VI. 5.
[23] Trifunović 1999–2000, 91, Pl. VII. 24; p. 94, PL. X. 11.
[24] Trifunović 1999–2000, 88, Pl. IV. 18.
[25] Trifunović 1999–2000, 85, Pl. I. 30, 33–36.
[26] Trifunović 1999–2000, 91, Pl. VII. 21, 25.
[27] Vaday 2011a, 540, Pl. 32.1–11; 554, Pl. 46. 1–7.
[28] Trifunović 1999–2000, 85, Pl. 1.20–21.
[29] Trifunović 1999–2000, 91, Pl. VII. 8–10.
[30] Vaday 1989, 162.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

fiind caracteristică pentru perioada sarmatică târzie[31]. Prin urmare, datarea ceramicii modelate cu roata înceată, descoperită la Timişoara–*Freidorf*, poate fi plasată între ultima treime a secolului IV şi începutul secolului V p. Chr., date fiind analogiile din situri arheologice care aparţin acestui interval cronologic.

3.2. Ceramica modelată la roata rapidă

Deosebit de variată ca forme şi decor, în acelaşi timp numeroasă cantitativ în cadrul complexelor arheologice cercetate, ceramica modelată la roata rapidă a fost realizată dintr-o pastă fină, de culoare cenuşie de nuanţe diverse, de la cenuşiu-deschis, aproape albicios, sau cenuşiu-albăstrui, până la ceramica de culoare cenuşie-neagră; vasele sunt lustruite, mai rar apar cele fără lustru, cu un aspect rugos; lustruirea vaselor a fost preferată în epoca romană târzie[32]. În această perioadă apar vase din ceramică, boluri şi castroane, care imită vasele din sticlă sau metal[33].

În ceea ce priveşte tipologia vaselor, remarcăm faptul că s-au descoperit căni, pahare, boluri, castroane, vase cu două toarte, oale şi vase de provizii.

Din punct de vedere funcţional, vasele din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenuşie, erau folosite la servirea mesei, respectiv la mâncat (boluri, castroane, ulcele) şi băut (căni, pahare), precum şi la păstrarea mâncării gătite sau a proviziilor (oale, vase cu două toarte, vase de provizii). La recipientele de ceramică cenuşie nu s-au observat urme de funingine sau de ardere secundară, care să conducă la ipoteza că acestea au fost utilizate şi la gătit. Unele fragmente care au fost arse secundar au dobândit această arsură mai degrabă în urma arderii accidentale.

Nu considerăm că vasele au fost produse în atelierele de olari din această aşezare, ci mai degrabă erau aduse de negustori din alte regiuni.

3.2.1. Căni. Cănile au formă globulară (Pl. XXIX.2), ovoidală (Pl. XII.11), toarta rotundă (Pl. XXIII.15–16; Pl. XLI.16), cu şănţuire (Pl. XII.10; Pl. XX.19; Pl. XXII.14; Pl. XXV.13; Pl. XXXI.17–18; Pl. XXXIX.6.4) sau cu nervuri pe mijloc (Pl. XXV.12; Pl. XXX.2.5; Pl. XXXIV.4), sunt ornamentate prin lustruire cu linii în zigzag (Pl. XII.11) sau nu au decor; fundul este profilat. Doar o cană s-a păstrat întreagă (Pl. XXIX.2), de la celelalte căni s-au păstrat în special torţile. Cana păstrată în întregime este de formă globulară, cu buza uşor evazată, toarta este de secţiune rotundă, uşor supraînălţată, iar fundul are o talpă de susţinere; nu are decor. Cănile găsite sunt de dimensiuni medii şi mici. Se remarcă o căniţă (amforetă?) lustruită, de culoare cenuşie, descoperită în complexul nr. 80 (Pl. XXXIX.1.1), a cărei parte superioară nu s-a păstrat, partea inferioară fiind globulară, decorată cu o bandă de linii drepte, incizate fin, iar fundul are un suport de susţinere incizat pe mijloc în formă de cerc. Toarte de secţiune rotundă, aşa cum apar în complexele nr. 25 (Pl. XXIII.15–16) şi nr. 54 (Pl. XXIX.2), au fost descoperite frecvent în aşezări, între care menţionăm aşezarea sarmatică târzie de la Örménykút[34]. Un fragment de toartă de secţiune rotundă a mai fost descoperit în aşezarea de la Timişoara–*Freidorf* într-un complex cercetat în anul 1989[35].

3.2.2. Pahare. În complexul nr. 54 s-a găsit un recipient în formă de pahar, tronconic, ornamentat cu caneluri; fundul are un suport de susţinere (Pl. XXIX.1). Acest pahar imită probabil paharele din sticlă de producţie romană. Paharul descoperit în complexul nr. 54 este asemănător ca formă cu cel descoperit în Ungaria la Balástya Vilmaszállási-csatorna 10, datat în secolele IV–V[36].

3.2.3. Boluri. Bolurile sunt bine reprezentate în această aşezare (unele au putut fi restaurate, cum este cazul celor descoperite în complexele nr. 66, nr. 73, nr. 79), au buza dreaptă, uşor

[31] Vaday 2011a, 502.
[32] Vaday 1982, 121.
[33] Vaday 1982, 121.
[34] Vaday 2011a, 509, Pl. 1. 10–15.
[35] Benea 1997, 76; Fig. 14.9.
[36] Sóskuti 2010, 189, Pl. 2.7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

rotunjită la exterior, cu o nervură imediat sub buză, pereții sunt ușor arcuiți, în partea inferioară au o muchie, de unde au o formă conică spre fund. Fundul este drept (Pl. XXXI.14) sau are un ușor umbo, pe fund fiind incizate sau reliefate cercuri (Pl. XXXIV.5), ori are un inel de susținere aplatizat (Pl. XXXVI.1). Din alte boluri s-au păstrat fragmente, cum este fragmentul descoperit în stratul de cultură (Pl. XLI.14). asemănător cu cel descoperit în complexul nr. 79, sau cel găsit în pământul de umplutură al mormântului deranjat, complexul nr. 17 (Pl. XLIII.4), provenit însă din complexul nr. 16 (complex tăiat de groapa mormântului respectiv). Bolul descoperit în complexul nr. 79 (Pl. XXXVI.1) are linii drepte, incizate ușor, pe toată suprafața.

Bolurile sunt lucrate dintr-o pastă fină, de culoare cenușie închisă sau cenușie neagră și sunt lustruite. Unele boluri au decor, cum este fragmentul descoperit în complexul nr. 17, care are reprezentată o linie în zigzag sub buză.

În așezarea de la Foeni-Seliște[37] s-a găsit un bol din ceramică cenușie asemănător cu cele descoperite în complexele nr. 73 și nr. 79. Un alt bol s-a descoperit în așezarea de la Bag-Ujtelep (Ungaria)[38], datată la sfârșitul sec. IV-prima jumătate a sec. V p. Chr.[39] Un bol decorat cu linii canelate a fost descoperit în așezarea de la Moldova Veche–Vinograda Vlașkicrai (jud. Caraș-Severin), într-o locuință în care au fost descoperite și trei monede de bronz, cea mai recentă datând din vremea lui Constantius II (355–361)[40]. Boluri fără decor au mai fost descoperite la Apatin (Serbia)[41] și în Ungaria la Örménykút[42], Makó[43], Csongrád[44], Szeged[45].

De remarcat faptul că un bol tronconic asemănător ca formă cu un pahar (precum cel din complexul nr. 54 – Pl. XXIX.1 – dar de dimensiuni mult mai mari ca acesta), decorat cu o linie în zigzag pe buză şi în partea superioară, a fost descoperit în perimetrul aşezării de la Moldova Veche–Vinograda–Vlaşkicrai, datată între a doua jumătate a secolului al III-lea şi începutul secolului al V-lea p. Chr.[46]

Boluri au fost descoperite şi în morminte datate la sfârşitul secolului al IV-lea – începutul secolului al V-lea, cum este cazul necropolei de la Subotica–Verušič (Serbia)[47].

3.2.4. Castroane. Castroanele sunt cele mai variate ca formă dintre toate tipurile de vase descoperite în majoritatea complexelor din așezarea de la Timișoara–*Freidorf*. Formele castroanelor sunt diverse: globulare (Pl. XVII.2.4; Pl. XXVIII.5.4; Pl. XXX.5.1; Pl. XXXII.2.3; Pl. XXXVI.31; Pl. XXXIX.3.1; Pl.XLII.8–9), tronconice (Pl.XX.11,14,16; Pl. XXIII.12–13; PL. XXVI.3.6; Pl. XXVIII.1.2; Pl. XXXVI.26–30; Pl. XLII.5–7,10), bitronconice (Pl. XXV.11; Pl. XXXII.1.1, Pl. XXXII.2.4; Pl. XLI.5); buzele sunt rotunjite proeminent spre interior (Pl. XII.4–5, Pl. XVI.2.1; Pl. XX.8,11,16; Pl. XXIII.7,10; Pl. XXVIII.5.4; Pl. XXXVI.28, 30–31) sau spre exterior (Pl. XVII.2.4, Pl. XVIII.5, Pl. XX.3–4,6,14; Pl. XXV.7–8,11; Pl. XXVI.3.6; Pl. XXVIII.5.2; Pl. XXXIV.1; Pl. XXXVI.26,29; Pl. XXXIX.5.2; Pl. XXXIX.6.2), altele sunt ușor sau mai pronunțat profilate la interior (Pl. XVI.1.2; Pl. XXII.8; Pl. XXIII. 9, 12–13) sau la exterior (Pl. XXX.5.1; Pl. XXXI.11–12; Pl. XXXII.1.1; Pl. XXXII.2.3–4), alte buze sunt drepte, ușor rotunjite (Pl. XXXI.15; Pl. XXXIII.1.4). Majoritatea fragmentelor de castroane păstrate nu au decor. Cele decorate au ornamente lustruite, câte o linie în zigzag sau semicercuri (Pl. XLII. 9.10). Doar două castroane s-au păstrat întregi, unul a fost descoperit în complexul nr. 67, are formă bitronconică, buza evazată și rotunjită la exterior, iar fundul are talpă de susținere pe care sunt incizate două cercuri (Pl. XXXII.1); celălalt castron a fost descoperit

---

[37] Timoc–Szentmiklosi 2008, 123, Pl. IV.2.
[38] Vaday 1985, 26, Fig. 1.2.
[39] Vaday 1985, 35.
[40] Bozu–El Susi 1987, 251, Fig. 8.4; p. 250.
[41] Vaday 1982, 385, Pl. 1.7.
[42] Vaday 2011, 573, Pl. 65.8.
[43] Vaday 1982, 385, Pl. 1.2.
[44] Vaday 1982, 385, Pl. 1.10.
[45] Vaday 1982, 385, Pl. 1. 5–6, 12.
[46] Bozu–El Susi 1987, 259, Fig. 13.2, 269.
[47] Szekeres 1998, 127, Pl. V.7, 128, Pl. VI.10; 130, Pl. VIII.2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

în complexul nr. 21, are formă globulară, buza este uşor evazată la exterior, lăţită, marcată de o şănţuire pentru capac, este canelat pe toată suprafaţa corpului, iar fundul are talpă de susţinere (Pl. XX.18). Acest castron canelat pare a fi o imitaţie a vaselor de sticlă de provenienţă romană. Un fragment de castron canelat, cu buza asemănătoare ca formă, s-a găsit în complexul nr. 86 (Pl. XXXIX.3.1).

Castroanele apar adesea în aşezările descoperite în Banat şi în Câmpia Pannonică şi erau folosite la servirea mâncărurilor sau puteau fi utilizate pe post de capace pentru acoperirea vaselor de provizii[48].

Un castron bitronconic asemănător celui din complexul nr. 67 (Pl. XXXII.1) a fost descoperit la Örménykút[49], în aceeaşi aşezare fiind găsite castroane cu buza dreaptă[50] asemănătoare celor din complexul nr. 66 (Pl. XXXI. 3, 15).

Castroane globulare cu buza rotunjită la fel cu cele găsite în complexul nr. 26 (Pl. XXV.11) şi în stratul de cultură (Pl. XLII.4) s-au găsit în aşezarea de la Dumbrăviţa (jud. Timiş)[51]. Castroane decorate cu câte o linie în val asemănătoare cu cel descoperit în stratul de cultură (Pl. XLII.10) au fost găsite la Tiszaföldvár (Ungaria)[52] şi la Vršac (Serbia)[53], fiind datate la sfârşitul secolului IV şi în primele decenii ale secolului al V-lea p. Chr.

3.2.5. Ulcele. Ulcelele sunt caracteristice perioadei sarmatice târzii şi epocii hunice[54]. De obicei au gura mai îngustă, buza uşor profilată, corpul este ovoidal sau globular, iar fundul are talpă de susţinere. La Timişoara–*Freidorf* s-au găsit fragmente de la astfel de vase în complexele nr. 25 (Pl. XXIII.6), nr. 42 (Pl.XXVIII.1.1), nr. 68 (Pl. XXXII.2.1), nr. 79 (Pl. XXXVI.13).

3.2.6. Oale. În câteva complexe au fost descoperite oale de ceramică lustruită şi de ceramică nelustruită cu aspect rugos, de mărime medie, cu buza lată, evazată la exterior, umărul vasului fiind marcat de nervuri (Pl. XII.6–7; Pl. XIX.3.3; Pl. XX.15, 17; Pl. XXXIII.1.5; Pl. XXXIII.3.1; Pl. XLI.12). Vasele pot fi şi decorate prin lustruire cu o linie vălurită (Pl. XIX.3.1; Pl. XXXIII.3.1, Pl. XXXIX.2.1), cu linii verticale lustruite (Pl. XIX.3.1; Pl. XLI.6), cu linii vălurite (Pl. XLI.9–10, 12), cu linii vălurite împletite (Pl. XLI.11), sau decorate prin incizare cu linii vălurite în cazul vaselor nelustruite (Pl. XIX.3.3, Pl. XX.17; Pl. XXX.5.7; Pl. XLI.13). Fundul acestor vase este drept. Decorul de linii vălurite împletite, la fel ca în cazul fragmentului de oală descoperit în stratul de cultură (Pl. XLI.11), apare pe un castron găsit la Szeged–Kiskundorozsma[55].

3.2.7. Oale cu două toarte. În complexul nr. 9 a fost găsită partea superioară a unei oale cu două toarte, prevăzute cu nervură pe mijloc. Buza este evazată la exterior, rotunjită. Oala este decorată cu linii în zigzag care încadrează o friză lată compusă din linii dispuse în X intercalate de bande verticale groase, lustruite. Vasul are slip de culoare cenuşie deschisă. Toartele vasului sunt decorate cu linii în zigzag. Astfel de oale apar frecvent în perioada sarmatică târzie, precum vasul de la Örménykút[56], sau vasele cu două toarte decorate în stil zoomorf de la Subotica (Serbia)[57] şi Lenauheim (jud. Timiş)[58]. De remarcat faptul că decorul oalei descoperite în complexul nr. 9 este similar motivului decorativ de pe un bol descoperit la Makó[59]. Alte vase cu două toarte au mai fost descoperite întâmplător la Parţa (jud. Timiş)[60] şi la Sânnicolau Mare (jud. Timiş)[61].

48 Vaday 1989, 147
49 Vaday 2011a, 558, Pl. 50.1.
50 Vaday 2011a, 573, Pl. 65. 9–10, 12, 14.
51 Mare 2004a, 148, Pl. XVIII.1; 151, Pl. XXI.1.
52 Vaday 1997, 100, Pl. 12.12, 15.
53 Vaday 1985, 32, Fig. 8.6.
54 Vaday 1989, 146.
55 Vaday 1982, 386, Pl. 2.4.
56 Vaday 2011a, 554, Pl. 46.5.
57 Vaday 1982, 389, Pl. 5. 1, 3.
58 Bejan 1973, 133, Fig. 1.1.
59 Vaday 1982, 385, Pl. 1.3.
60 Descoperire inedită. Vasul, descoperit întâmplător în anul 1999, se află în colecţia Muzeului Banatului Timişoara.
61 Descoperire inedită. Vasul, descoperit întâmplător în anul 2002, se află în Muzeul din Sânnicolau Mare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

3.2.8. Vase de provizii. Vasele de provizii au buza lată, răsfrântă orizontal, corpul este globular în partea superioară, iar spre fund se îngustează; fundul este mic și drept. Pe umărul vasului apar uneori nervuri. Vasele de provizii sunt de obicei ornamentate prin lustruire cu fascicule de linii drepte (Pl. XV.2.8) sau cu câte o linie în zigzag (Pl. XXXVIII. 5). În stratul de cultură s-a găsit o buză de vas de provizii ornamentată prin lustruire cu linii vălurite (Pl. XLI.9). O buză de vas de provizii decorată cu linii incizate în val, din pastă fină de culoare cenușie, a fost descoperită la Örménykút[62]. În așezarea de la Foeni–Seliște s-au găsit fragmente de oale care au buza decorată pe partea superioară cu două linii în zigzag[63], la fel ca fragmentul de oală găsit în stratul de cultură (Pl. XLI.9). S-au descoperit și vase de provizii fără decor, cum este cel descoperit în complexul nr. 79 (Pl. XXXVIII.7). Un vas de provizii similar celui din complexul nr. 79 (Pl. XXXVIII.5) provine din depozitul de vase din ceramică descoperit la Crvenka–Vršac, datat în a doua jumătate a secolului al IV-lea p. Chr.[64].

În așezarea de la Timișoara–*Freidorf* s-au găsit vase de provizii de mărimi medii și mari. Aceste vase de provizii nu pot sta în picioare dacă sunt goale, astfel că se obișnuia, probabil, să fie îngropate în pământ[65].

Vase mari de provizii, de tip *Krausengefässe*, apar frecvent în așezări postromane din Transilvania, atât în partea sa de est, mai puțin supusă procesului de romanizare[66], cât și în partea sa de vest[67], fiind considerate alături de ceramica cenușie lucrată la roată cu decor lustruit, de ceramica lucrată cu mâna cu brâu alveolar sau cu butoni și de opaițele dacice, elemente culturale definitorii ale peisajului arheologic din secolul al IV-lea p. Chr.

O situație similară în privința cronologiei vaselor mari de provizii s-a constatat și în Câmpia Pannonică, acestea fiind specifice secolului al IV-lea și primelor decenii ale secolului al V-lea p. Chr. Apariția acestor vase este legată de creșterea producției agricole ce a permis acumularea produselor care, pe lângă consumul intern, puteau ocazional să constituie obiectul comerțului între romanii din provinciile învecinate și barbari[68].

Așadar, vasele de provizii din ceramică cenușie lustruită sunt caracteristice secolului al IV-lea și primelor decenii ale secolului al V-lea, încă un argument pentru datarea în aceeași perioadă a complexelor de la Timișoara–*Freidorf* care au în inventar astfel de vase.

Până în prezent, în literatura română de specialitate cu privire la arheologia epocii romane și postromane din Banat, s-a acceptat o datare doar în cursul secolului al IV-lea pentru vasele de ceramică cenușie (castroane, oale cu două toarte, vase de provizii) descoperite la Lenauheim (jud. Timiș), care din punct de vedere tipologic și al ornamentației zoomorfe aparțin acestui veac[69]. Așadar, cercetările de la Timișoara–*Freidorf* aduc un plus de cunoaștere a tipurilor de vase din ceramică cenușie modelată la roată care erau întrebuințate în secolul al IV-lea și la începutul secolului al V-lea p. Chr.

3.3. Ceramica modelată cu mâna

Ceramica modelată cu mâna este realizată în principal dintr-o pastă grosieră, cu cioburi pisate folosite ca degresant și care îi conferă un aspect zgrunțuros. Din pastă grosieră au fost realizate oale și capace la care s-au observat urme de funingine la buză și la exterior din cauza expunerii lor la foc, fapt care confirmă utilizarea lor la gătit. Tot cu mâna au fost modelate vase dintr-o pastă semifină, nisipoasă, asemănătoare ca textură cu ceramica lucrată la roata înceată, precum și vase rectangulare,

---

[62] Vaday 2011a, 514, Pl. 6.18.
[63] Timoc–Szentmiklosi 2008, 126, Pl. VII.1.
[64] Simovljievic 1957, 65, Pl. VII.3, 66.
[65] Vaday 1989, 138.
[66] Horedt 1982, 76, 78.
[67] Opreanu 1993, 236.
[68] Vaday 1989, 137.
[69] Bejan 1973, 136.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

modelate dintr-o pastă fină. Având în vedere faptul că la Timișoara–*Freidorf* s-au găsit două cuptoare de olar[70], este posibil ca această veselă lucrată manual să se fi realizat pe plan local.

3.3.1. Vase rectangulare. În complexul nr. 32 a fost găsit un fragment de la un recipient din ceramică, lucrat cu mâna dintr-o pastă fină, de culoare roșie-gălbuie, din care s-a păstrat un fragment de buză și de perete care indică faptul că acesta avea gura rectangulară și pereții drepți. Peretele vasului este decorat cu șiruri de cerculețe incizate (Pl. XXVI.3.7).

Un recipient de formă dreptunghiulară, cu gura rectangulară, decorat cu cercuri concentrice a fost descoperit în mormântul nr. 1 din necropola II de la Vršac–Crvenka (Serbia). Acestui recipient nu i s-au găsit analogii la acea vreme și s-a considerat că este specific zonei Vršac, datarea necropolei fiind stabilită la sfârșitul sec. III – sec. IV[71]. Un alt vas rectangular decorat cu cercuri provine dintr-un mormânt descoperit la Újszentiván (Ungaria)[72].

În așezarea de la Timișoara–*Freidorf* s-a descoperit în anul 1997, într-un cuptor situat în afara locuinței, un fragment din partea inferioară a unui recipient de lut, de culoare roșie-gălbuie, de formă pătrată, cu patru piciorușe, decorat cu cercuri incizate[73]. Un alt fragment de văscior cu profil rectangular, neornamentat, a fost descoperit în această așezare, anterior anului 1997[74].

Vasele rectangulare descoperite în bazinul carpatic sunt fără decor sau ornamentate cu cercuri simple ori cu cercuri concentrice. Aceste vase apar cel mai frecvent în regiunea Tisei mijlocii şi a Tisei inferioare, mai ales în partea de la est de râu, zonă care coincide în ultima treime a secolului al IV-lea şi în prima jumătate a secolului al V-lea cu arealul de răspândire a artefactelor specifice acestei perioade, de influență răsăriteană (ceramică lustruită, decorată cu motive figurale sau diverse motive complicate, ceramică de uz casnic modelată dintr-o pastă cu nisip în compoziție, căldăruşe din lut, urcioare cu tub de scurgere)[75]. Posibil ca influențele răsăritene să fi fost prezente şi în practicile rituale, însă prezența vaselor rectangulare poate fi explicată doar parțial în sensul acestora.

Vasele rectangulare apar mai ales în morminte, unde nu erau depuse cu hrană, ci cu un alt conținut[76]. Unele vase au urme de foc şi de funingine în interior, ceea ce ne poate conduce la ipoteza că ar putea fi opaițe. În aşezări apar uneori opaițe rectangulare, dar mărimea şi materialul din care sunt confecționate diferă de cele ale vaselor rectangulare descoperite în morminte. Opaițe apar foarte rar în morminte, nu sunt legate de sexul defunctului şi nu apar asociate cu alte tipuri de vase. De aceea s-a presupus că aceste vase rectangulare utilizate pentru jăratic şi pentru arderea răşinii şi a altor substanțe aromate, scoase la lumină din morminte de femei, sunt legate de un cult al soarelui şi al focului[77].

3.3.2. Oale-borcan. Datorită pereților groși și a pastei poroase, oalele-borcan se încingeau treptat și rezistau la temperaturi înalte fără să crape. Aceste oale cu capacele aferente nu stăteau pe plită, ci pe foc deschis, pe jar, servind probabil la pregătirea unei mâncări care trebuia să fiarbă mult și înăbușit[78].

Oalele-borcan descoperite la Timișoara–*Freidorf* sunt de dimensiuni medii, cu buza evazată la exterior, uneori decorată cu alveole sau cu crestături (Pl. XIX.1.1; Pl. XXXI.10; Pl. XXXII.9,11,13; Pl. XLII.15), iar fundul este drept, profilat la exterior (Pl. XIX.1.2). Un vas de mărime medie, cu alveole pe buze, decorat cu o linie în val a fost descoperit la Timișoara–*Freidorf* în complexe ale așezării cercetate înainte de anul 2006[79]. Tot anterior anului 2006, au mai fost descoperite

---

70 Un cuptor a fost descoperit în anul 1993, vezi Benea 1996, 175–176. Al doilea cuptor a fost descoperit în 2006, vezi cap. II.2.

71 Simovljievici 1957, 57, 59, 63. Pl. III.I.2.

72 Vaday–Medgyesi 1993, 82, Fig. 16.1.

73 Inedit, mulțumesc și pe această cale pentru informație domnului dr. Mircea Mare.

74 Benea 1995–1996, p. 373. Descoperirea a rămas inedită.

75 Vaday–Medgyesi 1993, 87–88. Pentru distribuția acestor vase în bazinul carpatic vezi harta de la 86, Fig. 17.

76 Vaday–Medgyesi 1993, 83.

77 Vaday–Medgyesi 1993, 84.

78 Diaconescu 2004, 135.

79 Benea 1996, Fig. 50.5.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

numeroase fragmente ceramice de la oale-borcan decorate cu alveole și crestături pe buze, precum și cu brâu alveolar[80].

În stratul de cultură (Pl. XLII.18) și în complexul nr. 26 (Pl. XXV.19) s-au găsit fragmente de vase decorate cu brâu alveolar de tradiție La Tène[81]. În general, se acceptă faptul că vasele modelate cu mâna ornamentate cu brâu alveolar și cele cu buton aplatizat aparțin culturii materiale dacice[82]. Vase cu brâu alveolar au fost descoperite și la Endrőd, așezare datată în epoca sarmatică târzie[83] sau în așezarea datată în secolul al IV-lea de la Padej[84].

3.3.3. Ulcele. Oale de mici dimensiuni au fost găsite în complexul nr. 24 (Pl. XXII.25–26), au o formă bitronconică alungită (Pl. XXII.26), fundul este drept și reliefat la exteriorul vasului. Buza evazată la exterior este ornamentată cu crestături sau cu alveole (Pl. XXII.26; Pl. XXX.3.3; Pl. XXXII.10). Alte ulcele au formă de borcan și fundul drept (Pl. XXII.25). Aceste recipiente sunt realizate dintr-o pastă semifină, cu nisip în compoziție. Astfel de ulcele s-au descoperit în așezarea de la Baranda[85], în Banatul sârbesc.

3.3.4. Capace. Capacele au o formă conică și sunt prevăzute cu un fel de buton de apucare. Capace întregibile s-au găsit în complexul nr. 32, de formă conică, cu un buton aplatizat (Pl. XXVI.3.11), precum și în complexul nr. 94, cu un buton mic, bine reliefat (Pl. XXXIX.7.1). Aceste capace au folosit la acoperirea unor vase de dimensiuni medii cu gura mai îngustă. Capace lucrate cu mâna au mai fost descoperite în așezarea de la Timișoara–*Freidorf* în campaniile arheologice anterioare anului 2006[86]. Capace de formă asemănătoare provin din așezări situate în Câmpia Pannonică[87].

3.3.5. Castroane. Tot cu mâna, dar dintr-o pastă semifină, a fost modelat vasul tronconic din complexul nr. 11 (Pl. XVIII.10), care la prima vedere pare a fi o formă degenerată a opaițului fără toartă din mediul dacic. Astfel de recipiente apar în straturile corespunzătoare epocii postromane din așezările cercetate în vestul Transilvaniei și au fost considerate opaițe și nu cești, fiind specifice epocii provinciale și postromane din Transilvania[88]. Legat de funcționalitatea acestor recipiente s-a emis și ipoteza utilizării lor la inhalarea substanțelor halucinogene[89]. Cățui lipsite de orice ornament, similare ca formă cu vasul din complexul nr. 11, au fost descoperite în ultimul nivel de locuire și în dărâmătura clădirilor din castrul de la Gilău[90], datate în perioada postromană[91].

Mai menționăm faptul că astfel de recipiente tronconice au fost descoperite și în Câmpia Pannonică, în așezări datate la sfârșitul secolului al IV-lea-începutul secolului al V-lea p. Chr., fiind considerate castroane utilizate la gătit[92].

În opinia noastră, recipientul descoperit în complexul nr. 11 pare a fi mai degrabă un castron utilizat la gătit, deoarece are urme puternice de funingine mai ales la exterior și dimensiunile sale sunt mai mari decât cele ale cățuilor.

Ceramică de factură grosieră a fost descoperită în așezări din Banat și Câmpia Pannonică[93]. În așezarea de la Foeni-Seliște s-au găsit fragmente ceramice de la vase lucrate cu mâna, dintr-o pastă

[80] Benea 1997, 76; Fig. 18, 1–3; Fig. 19. 3, 5–6; Fig. 25. 1–7, 12.
[81] Diaconescu 2004, 134.
[82] Németi–Gindele 1997, 637.
[83] Vaday 2011, 234, 276, Pl. 38.8.
[84] Trifunović 1999–2000, 94, Pl. X.22–23.
[85] Trifunović 1999–2000, 85, Pl. 24–25.
[86] Benea 2006, Fig. 51.1–3.
[87] Vaday 1989, 177; 344, Fig. 52. 8–9.
[88] Opreanu 1993, 236–237.
[89] Pentru discuție și exemplificări, vezi Diaconescu 2004, 136.
[90] Opreanu 1993, 238, 239, Fig. 1.1–4.
[91] Opreanu 1993, 243.
[92] Vaday 1989, 176.
[93] Vaday 1989, 346, Fig. 54. 1–25.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

grosieră, cu alveole pe buză[94]. Astfel de vase s-au descoperit și la Endrőd[95]. Vase cu crestături pe buze au mai fost descoperite la Tiszaföldvár (Ungaria), așezare datată în epoca sarmatică târzie[96].

Așadar, vasele cu alveole și crestături pe buză au o folosință îndelungată, ele fiind descoperite atât în așezări din secolul al III-lea[97], cât și în cele datate în ultimele decenii ale secolului IV – prima jumătate a secolului V p. Chr.

3.4. Ceramica de import

În această categorie am inclus ceramica cu proveniență sigură din Imperiul Roman, respectiv vasele de ceramică fină de culoare roșie, cele de tip *terra sigillata* și amforele.

3.4.1. Ceramica fină. În stratul de cultură s-a descoperit un fragment de castron cu corpul bombat realizat dintr-o pastă fină, de culoare roșie deschisă; are buza triunghiulară în secțiune (Pl. XLI.5). Acest vas este asemănător cu tipul de castron 8 D/*vasa conquinatoria*, descoperit la Napoca, databil în sec. I–II, dar cu analogii și în a doua jumătate a sec. II – prima jumătate a sec. III[98], această ultimă datare o luăm în considerare pentru castronul descoperit la Timișoara–*Freidorf*.

3.4.2. *Terra sigillata*. Ceramica *terra sigillata* găsită în așezările din Câmpia Pannonică indică faptul că acest tip de ceramică a ajuns la sarmați mai ales între anii 200–230 p. Chr.[99] Această situație a fost constatată și în așezarea de la Timișoara–*Freidorf*, unde au fost descoperite fragmente ceramice de *terra sigillata* de tip Drag. 37, care se datează la sfârșitul secolului II – primele decenii ale secolului al III-lea[100], astfel de fragmente găsindu-se și în campaniile arheologice anterioare anului 2006[101].

Fragmente de ceramică de *terra sigillata* s-au găsit în complexul nr. 24 (Pl. XXII.9–10), în complexul nr. 32, în complexul nr. 53 (Pl. XXVIII.3.6), în complexul nr. 77, precum și în gropile unor morminte din prima jumătate a secolului al V-lea p. Chr. (Pl. XLIII.1–2); o asemenea groapă (complexul nr. 57) a secționat o locuință a vechii așezării.

3.4.3. Amfore. Chiar dacă nu avem suficiente elemente ca să identificăm tipul de amforă și nici să stabilim o datare, este foarte posibil ca după pastă, angobă și canelurile orizontale, fragmentele de amfore, descoperite în stratul de cultură al așezării de la Timișoara–*Freidorf*, să se încadreze în tipul Dressel 24. Acest tip se caracterizează prin caneluri orizontale, pastă brun-cărămizie, uneori și o angobă alb-gălbuie. Amforele erau produse în colonia grecească dorică Herakleia Pontike (provincia romană *Pontus et Bithynia*) și erau utilizate la transportul uleiului de măsline, în a doua jumătate a secolului al II-lea și la începutul secolului al III-lea[102]. Fragmente de amfore au mai fost găsite în această așezare și în campaniile de cercetări arheologice precedente anului 2006, stabilindu-se că acestea se încadrează în tipul general de amfore de import din secolul al III-lea[103].

În așezarea de la Foeni-Selișțe s-au descoperit fragmente de amforă[104] asemănătoare cu cele descoperite la Timișoara–*Freidorf*, chiar și un jeton dintr-un ciob de amforă[105], ceea ce sugerează

---

94 Timoc–Szentmiklosi 2008, 128, Pl. IX.1, 4.
95 Vaday 2011, 274, Pl. 36.4.
96 Vaday 1997, 101, Pl. 13.1, 9.
97 Vaday–Szekeres 2001, 273, Fig. 12.5; 274, Fig. 13.7; 275, Fig. 14.2; 281, Fig. 20.17; 282, Fig. 21.12; 286, Fig. 25.7, 9, 11, 13; 296, Fig. 35.12.
98 Rusu-Bolindeț 2007, 406.
99 Vaday–Szekeres 2001, 261.
100 Gabler–Vaday 1992, 123.
101 Benea 1997, 69–70; Fig. 23.5–6, Fig. 24.2–3.
102 Ardeț 2006, 112.
103 Benea 1997, 73.
104 Timoc–Szentmiklosi 2008, 134, Pl. XV.
105 Szentmiklosi–Timoc 2005, 666, Pl. III.5.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

faptul că cele două așezări au fost contemporane. Un alt fragment de amforă s-a găsit în așezarea de la Dumbrăvița (jud. Timiș), în nivelul de locuire care aparține secolului al III-lea p. Chr.[106]

4. Observații cu privire la cronologia așezării

Așezarea de la Timișoara–*Freidorf* a fost datată inițial între prima jumătate a secolului al III-lea și ultima treime a secolului al IV-lea p. Chr., o departajare exactă a nivelurilor de locuire nefiind posibilă[107]. Ulterior, datarea a fost nuanțată, precizându-se existența a două niveluri de locuire, unul contemporan perioadei în care a ființat provincia Dacia, de la jumătatea secolului al II-lea până în a doua jumătate a secolului al III-lea, iar cel de-al doilea datat între ultimele decenii ale secolului al III-lea și până după jumătatea secolului al IV-lea[108]. După cercetările efectuate în anul 2006 putem afirma că această așezare a fost locuită în perioada în care a existat provincia romană Dacia, mai degrabă de la începutul secolului al III-lea p. Chr. și, probabil, până în ultima treime a acestui ultim secol, dar majoritatea complexelor arheologice se datează în ultima treime a secolului IV – începutul secolului V p. Chr. Locuirea a încetat probabil la începutul secolului al V-lea, deoarece mormintele datate *post* anul 400 secționează locuințele și gropile așezării căzute în uitare.

În anul 2006, nivelul corespunzător secolului al III-lea p. Chr. a fost relevat de fibula cu genunchi (prima jumătate a secolului III) și de fragmentele de ceramică de import provenită din Imperiul Roman, databile în primele decenii ale veacului al III-lea. Fibula și fragmentele de amforă s-au găsit în stratul de cultură în apropierea cuptorului de olar (complexul nr. 26), situat în partea de sud-est a așezării, ceea ce ar putea sugera funcționarea sa mai degrabă în cursul secolului al III-lea; la aceasta se adaugă și faptul că printre fragmentele cupolei prăbușite nu s-au găsit fragmente ceramice lucrate la roata înceată, caracteristice ultimei treimi a secolului al IV-lea p. Chr. De menționat aici faptul că în anul 1993 s-a mai găsit la Timișoara–*Freidorf* un cuptor, dar cu patru brațe radiale, situat tot în partea de est a așezării[109]. Un cuptor de olar cu o structură asemănătoare, respectiv cu mai multe brațe radiale, a fost descoperit în așezarea de la la Üllő[110] (localitate situată la est de Dunăre, în apropiere de Budapesta), fiind datat în secolul al III-lea. Cuptoare cu o structură identică celui descoperit în complexul nr. 26 s-au găsit într-o aşezare din fosta provincie romană Britannia, la Cantley Estate (Marea Britanie), acestea fiind datate la sfârşitul secolului III și în secolul al IV-lea[111].

În alte patru complexe (complexul nr. 24, complexul nr. 32, complexul nr. 53, complexul 77) au fost găsite fragmente de *terra sigillata*, fapt ce poate plasa datarea acestora în secolul al III-lea. Însă în complexele nr. 53 şi nr. 77 este prezentă ceramica din pastă nisipoasă, lucrată cu roata înceată, ceea ce asigură datarea mai târzie, în ultima treime a secolului al IV-lea, fragmentele de *terra sigillata* fiind rulate din stratul de cultură. Prin urmare, este posibil ca doar complexele nr. 24 şi nr. 32 să se dateze în cursul secolului III, dacă luăm în considerare prezența fragmentelor de *terra sigillata* care provin din acest veac. Un alt fragment de *terra sigillata* provine din groapa mormântului notat complexul nr. 57, care secționează latura de vest a unei locuințe, notată complexul nr. 55, unde s-au mai găsit fragmente ceramice de culoare cenuşie modelate la roata rapidă şi manual. Această locuință este secționată, pe latura sa de est, şi de complexul nr. 56 în care este prezentă ceramica lucrată la roata înceată, fapt ce îl plasează în ultima treime a secolului al IV-lea. Prin urmare, este posibil ca fragmentul de *terra sigillata* să provină într-adevăr din complexul nr. 55, care poate fi datat în cursul secolului al III-lea, dată fiind absența cu desăvârşire a ceramicii nisipoase lucrată la roata înceată. Fragmentul de *terra sigillata* descoperit în complexul nr. 4, considerat cenotaf, provine din nivelul de locuire de secol III al aşezării, fiind rulat la săparea gropii care nu a intersectat nici un complex mai vechi. Prin urmare, acest fragment ceramic nu are vreo relevanță cronologică pentru complexul nr. 4.

[106] Mare 2004a, 182, Pl. XXII. 5.
[107] Benea 1996, 181–182.
[108] Benea 1997, 75.
[109] Benea 1996, 175–176.
[110] Mulțumesc pentru informație doamnei dr. Valeria Kulcsár (Universitatea din Szeged).
[111] Swan 1984, 107, Pl. 36; 108, Pl. 38.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

În complexele nr. 5, nr. 15, nr. 32, nr. 68 şi nr. 72 au fost descoperite fragmente de amfore, ceea ce asigură datarea acestora tot în cursul secolului al III-lea, mai ales că, la fel ca în celelalte complexe contemporane, nu apare nici măcar un fragment de ceramică din pastă nisipoasă modelată la roata înceată. Însă absența ceramicii modelate la roata înceată nu este singurul argument pentru datarea în secolul III a complexelor, ci şi prezența ceramicii lucrate cu mâna, dintr-o pastă bine frământată, amestecată cu cioburi pisate, de culoare roşu-gălbui, realizată mai îngrijit decât ceramica modelată manual din nivelul de locuire din ultima treime a secolului al IV-lea, a cărei pastă este mai grosieră, de culoare gălbuie sau brună.

Marea majoritate a complexelor arheologice descoperite în 2006 la Timişoara–*Freidorf* se datează în ultima treime a secolului IV – începutul secolului V, date fiind formele ceramicii lucrate la roata rapidă, specifice acestei perioade, dar mai ales prezența într-o pondere însemnată a ceramicii lucrate la roată înceată, dintr-o pastă nisipoasă, cu decor variat (fascicule de linii vălurite, liniuțe oblice executate cu rotița sub forma unor puncte sau a unor alveole cu crestături), care este similară atât ca forme, cât şi ca decor cu ceramica datată în epoca sarmatică târzie (sec. IV–V p. Chr.) descoperită în aşezări din Câmpia Pannonică. Această ceramică este specifică perioadei de dinaintea şi din timpul pătrunderii hunilor în bazinul carpatic.

Într-o altă așezare din Banat, la Foeni–Seliște, s-a reperat un nivel de locuire databil în prima jumătate a secolului III[112], în care s-a descoperit o fibulă cu piciorul întors dedesubt, de tipul Patek J.1, databil cel mai devreme la începutul secolului III, reparată și reutilizată, fapt ce poate împinge datarea sa spre sfârșitul sec. III – începutul sec. IV[113]. În acestă așezare, nivelul de secol IV – începutul secolului V a fost evidențiat prin ceramica din pastă nisipoasă modelată la roata înceată și printr-o cățuie cu ornamente la bază, tipică pentru această perioadă[114]. Locuințele descoperite sunt de tip bordei sau semiîngropate[115], la fel ca cele de la Timișoara–*Freidorf*. Prin urmare, aceste două așezări au fost contemporane, atât în timpul locuirii din secolul al III-lea, cât și în ultima treime a secolului IV – începutul secolului al V-lea.

Faptul că aceste așezări pot fi contemporane chiar dacă nu se poate susține arheologic o continuitate neîntreruptă de locuire, dată fiind diferența cronologică între materialele descoperite [cel puțin în cazul așezării de la Timișoara–*Freidorf* locuirea este evidențiată de materiale din prima jumătate a secolului al III-lea (aceasta putând continua posibil până spre ultima treime a acestui secol), și de cele din ultima treime a secolului al IV-lea], nu trebuie să ne suprindă, deoarece acestea erau amplasate pe promontorii, zone mai înalte înconjurate de teren jos, ușor inundabil, impropriu locuirii; acesta a fost de altfel secole de-a rândul specificul câmpiei bănățene. Aceste promontorii au fost locuite în diverse epoci istorice fără vreo legătură între ele, chiar așezarea de la Timișoara–*Freidorf*, din secolele III–IV, suprapune o așezare din perioada eneolitică.

Această situație pune în evidență, dacă mai era nevoie, faptul că așezările din Câmpia Banatului au o cronologie similară, legată de evenimentele istorice. Astfel, debutul acestor așezări s-a petrecut cel mai probabil după războaiele marcomanice, atunci când a avut loc pătrunderea sarmaților iazigi în regiune, atestată arheologic inclusiv de morminte. Ilustrativă în acest sens este necropola de la Foeni–Cimitirul ortodox (jud. Timiș), care se datează la sfârșitul secolului II – prima jumătate a secolului III[116].

Sarmații iazigi au avut o relație fluctuantă cu Imperiul Roman. În timpul războaielor marcomanice au insistat să ajungă la o înțelegere cu romanii (Dio Cassius, LXXI, 16.1, 17.1, 18.1), care le-au îngăduit inclusiv negoțul cu roxolanii prin teritoriul Daciei (Dio Cassius, LXXI, 19.1). Astfel, ca urmare a acestor tratative, s-a ajuns la pacea oglindită și prin înflorirea așezărilor din Câmpia Banatului, posibilă în condițiile relaxării relațiilor politice și a îndepărtării conflictelor militare de această zonă, creându-se astfel un mediu propice unei prosperități economice reflectată și de aceste așezări.

---

112 Timoc–Szentmiklosi 2008, 118.

113 Szentmiklosi–Timoc 2005, 661.

114 Timoc–Szentmiklosi 2008, 118.

115 Szentmiklosi–Timoc 2005, 658–659.

116 Tănase–Mare 2000, 199–203.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Se cuvine să facem aici câteva considerații cu privire la situația Câmpiei Banatului în epoca romană. În opinia noastră, această regiune nu a fost înglobată în provincia Dacia, ci s-a aflat în afara graniței de sud-vest a acesteia situată nu departe de ultimele castre spre vest de-a lungul drumului Lederata–Berzobis–Tibiscum[117]; zonă de interacțiune economică și socială între romani și barbari (așa-zisul *Vorlimes*)[118], care era de fapt o prelungire a lumii romane în care se practicau relații comerciale prin intermediul cărora mărfurile din imperiu pătrundeau în *Barbaricum*. Această regiune unde viețuiau populații diverse cu care se încheiau tratate nu s-a aflat în interiorul provinciei romane, deoarece nu au existat nici castre nici orașe, controlul roman fiind totuși pregnant[119]. Chiar dacă râul Mureș era o rută comercială importantă în epoca romană, siguranța acesteia era supravegheată de pe malul drept, cum este cazul fortificației romane de la Cladova (jud. Arad). Însă la sud de acest râu, în câmpia bănățeană, nu au existat puncte militare strategice, nici măcar la Cenad, sau la Sânnicolau Mare (așa cum se susține în studii cu privire la istoria militară a provinciei Dacia) nefiind descoperite până acum structuri de la fortificații romane, ci doar materiale de construcție (cărămizi sau țigle) aduse aici mai degrabă în evul mediu pentru construirea bisericilor medievale de pe valea Mureșului[120].

Cultura materială a dacilor, exponenții culturii La Tène târzii din Câmpia Banatului, și a nou-veniților sarmați iazigi a fost supusă unei puternice romanizări, după cum o dovedesc artefactele descoperite în nivelurile de locuire ale secolului III p. Chr. din așezări cercetate în Câmpia Pannonică și în Banatul de vest (Foeni–Seliște, Timișoara–*Freidorf*, Timișoara–Cioreni).

Aceste influențe ale culturii și civilizației romane au venit atât dinspre provincia Dacia, cât și dinspre Pannonia Inferior. De altfel, se remarcă în această epocă o puternică pătrundere a mărfurilor romane, mai ales a ceramicii de tip *terra sigillata* și a amforelor, ceea ce sugerează și o schimbare a obiceiurilor cotidiene, inclusiv „romanizarea" obiceiurilor culinare. Multitudinea formelor ceramice mai indică schimbarea comportamentului cultural prin trecerea de la o bucătărie de tip nordic bazată pe grăsimea animală la cea mediteraneană, bazată pe ulei de măsline și pe făinoase; la fel vinul este preferat berii locale, prin urmare amforele descoperite puteau fi utilizate atât la transportul uleiului de măsline, cât și al vinului[121].

Procesul de romanizare a culturii materiale a continuat și în secolul al IV-lea, după cum observăm din speciile de ceramică (pastă fină cenușie lucrată la roata rapidă) și din tipologia vaselor (castroane, boluri, vase de provizii, vase care imită recipientele de sticlă sau metal etc.). Aceste influențe tehnologice continuau să radieze dinspre provinciile romane târzii, Pannonia Secunda, Valeria și Moesia Prima.

Între ultima treime a secolului al III-lea și primele decenii ale secolului al IV-lea a fost o perioadă de tulburări între romani și populațiile de la granița imperiului de la Dunărea Mijlocie, marcată și de părăsirea provinciei Dacia de către romani, fapt care a contribuit, în opinia noastră, la o locuire mai puțin intensă și mult mai greu de reperat arheologic. Monedele descoperite în Câmpia Banatului, emise în ultima treime a secolului III și în cursul secolului IV, nu au fost descoperite în timpul săpăturilor arheologice în nici o așezare dintre cele cercetate până acum, ci sunt rodul unor descoperiri întâmplătoare, de obicei provenite din stratul de pământ arabil, fiind găsite la suprafață[122]. Monede din timpul dinastiei constantiniene, dintre care ultima de la Constantius II (355–361)[123] au fost descoperite până acum doar într-o așezare din Banatul montan, situată pe linia Dunării (Moldova Veche–Vinograda Vlașki Crai), prin urmare o zonă mult mai deschisă contactului cu civilizația romană și mai ales legăturilor comerciale cu aceasta. Se cade să subliniem aici faptul că spațiul nord-dunărean pare să se fi aflat parțial sub protecția (stăpânire?) romană în secolul al IV-lea[124].

---

[117] Nemeth 2005, 81.
[118] Opreanu 1998, 19.
[119] Nemeth 2005, 82–83.
[120] Flutur 2010, 66.
[121] Diaconescu 2004, 131.
[122] Toma–Demian 2004, 174–190.
[123] Bălănescu 1990, 188–189.
[124] Benea 1996, 183–184.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Descoperirile monetare întâmplătoare[125] apar în preajma unor cursuri de apă (Dunăre, Tisa), însă mai ales de-a lungul valurilor romane[126], care străbat Banatul de la nord la sud, schițându-se astfel itinerariul unui drum de acces (utilizat în egală măsură de populația locală, negustori și de ce nu de armata romană), într-o regiune cu porțiuni mari de teren mlăștinos[127], așa cum era vestul Banatul în acea perioadă. Este posibil ca aceste monede să fie legate de soldații romani [izvoarele scrise păstrând informații cu privire la incursiunile armatelor la nord de Dunăre în vremea lui Constantin cel Mare și Constanțiu II (Eusebius din Caesarea 233, c, f. 30, Anonymus Valesii, VI.32, Zosimos II, 21)], sau de comerțul dintre romani și barbari, desfășurat în perioadele de acalmie.

Se cuvine să amintim și o importantă descoperire din câmpia bănățeană, cea de la Vatin (Serbia), lângă Vršac, unde s-a găsit o brățară din aur inscripționată, la exterior conține numele împăratului Constans (337–350), iar la interior cuvântul Matgog(os); această bijuterie fiind probabil acordată de către împărat unui comandant militar sarmatic *foederat* (?), în urma victoriei din anii 338–339 contra sarmaților[128]. Prin urmare, această brățară poate fi un însemn de rang, care pecetluia faptul că acel conducător al sarmaților era socotit un aliat al Imperiului Roman, astfel asigurându-se liniștea în această parte a limesului de la Dunărea Mijlocie. În opinia noastră, descoperirea brățării sugerează prezența sarmaților în Câmpia Banatului în cea de-a doua treime a secolului IV, precum și puternica influență a culturii și civilizației romane în zonă.

Mai ales după anul 359, așezările din Banatul de Câmpie cunosc un reviriment legat de pacea instaurată între romani și sarmații limiganți, care au fost menționați de Ammianus Marcellinus drept locuitori ai regiunilor din vecinătatea graniței imperiale (Ammianus Marcellinus XVII, 13).

Orizontul arheologic caracterizat prin așezări cu niveluri de locuire din cursul secolelor III–IV p. Chr., posibil chiar începutul secolului V, este indisolubil legat de regiunea de la vest de Tisa inferioară unde s-au constatat aceleași caracteristici ale culturii materiale, atât în ceea ce privește tipul de așezare (rurală, cu locuințe de suprafață sau de tip bordei și semibordei, cu anexele aferente: gropi de provizii, menajere, cuptoare de olar etc.), cât și în privința artefactelor, mai ales a tipurilor de ceramică (ceramică cenușie lucrată la roata rapidă, ceramică din pastă nisipoasă lucrată la roata înceată, decorată, ceramică grosieră cu decor alveolar sau crestat etc.). Certă este, încă o dată subliniem, înrâurirea Imperiului Roman asupra populațiilor care au viețuit în aceste așezări din zona de câmpie care are ca limită la est ținuturile colinare ale Carpaților occidentali, iar la vest Dunărea mijlocie.

Din a doua jumătate a secolului al IV-lea p. Chr. se pot observa schimbări determinate de influențele culturii Sântana de Mureş-Cerneahov. O parte a populațiilor germanice şi de origine iraniană care au venit dinspre răsărit, fugind de presiunea exercitată de lumea hunică, s-a aşezat în bazinul carpatic aducând cu sine o altă tehnică de producere a ceramicii, alte tipuri de vase şi de motive ornamentale, adoptate şi produse apoi de olarii locali (ceramică din pastă nisipoasă lucrată la roata înceată, căldăruşe din lut, ornamentația florală şi figurală a ceramicii). Arealul în care se găsesc aceste piese este regiunea Tisei mijlocii, partea de sud a Câmpiei Pannonice, partea vestică a Banatului şi regiunea Bačka (Serbia)[129]. De asemenea, abundența ceramicii de culoare cenușie, lucrată la roată, este caracteristică așezărilor din epoca sarmatică târzie[130]. Cele mai frecvente forme ceramice identificate în aceste aşezări sunt vasele de provizii, castroanele, oalele-borcan şi cănile[131], acestea fiind documentate în majoritatea complexelor descoperite la Timişoara–*Freidorf*.

Deoarece în literatura de specialitate română descoperirile databile în secolul al IV-lea p. Chr. (în special așezările) din Banat nu au fost încadrate cronologic mai exact, cu toate că sunt evidente

[125] Toma–Demian 2004, 197, Harta I.

[126] Mulțumesc pentru informație doamnei Nicoleta Demian, numismat la Muzeul Banatului Timișoara, care mi-a arătat o hartă inedită unde sunt figurate toate descoperirile monetare din Banat datate în epoca romană târzie (secolul IV).

[127] Pentru configurația terenului din vestul Banatului în epoca romană, vezi Timoc 1997, 297–298.

[128] Bondoc 2009, 44.

[129] Vaday–Medgyesi 1993, 63.

[130] Vaday 2011, 234.

[131] Vaday 2011a, 498.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

similitudinile cu situația din Câmpia Pannonică sau din Banatul sârbesc, s-a ajuns la ipoteza că formele culturii materiale caracteristice pentru ultimul sfert al secolului al IV-lea din Banat rămân în continuare de clarificat[132].

Așadar, considerăm că prin situl arheologic descoperit la Timișoara–*Freidorf* s-a documentat faptul că așezările din Banat databile în ultima treime a secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea se caracterizează, la fel ca celelalte așezări din Câmpia Tisei și din Banatul sârbesc, prin abundența materialului ceramic a cărui varietate tipologică include întreg ansamblul vaselor specifice perioadei, dar mai ales prin prezența în cantitate apreciabilă a ceramicii din pastă nisipoasă lucrată la roata înceată, de culoare cărămizie, decorată foarte variat. Material arheologic cu aceleași caracteristici ca cel din așezarea de la Timișoara–*Freidorf* se regăsește și în alte așezări din Banatul de câmpie, prin urmare, este foarte posibil ca mare parte a acestora să aibă faza principală de locuire în ultima treime a secolului al IV-lea și până la începutul secolului al V-lea.

[132] Harhoiu 1999, 64.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

V. Studiul oaselor de animale

Georgeta El Susi

Eşantionul faunistic ce face obiectul studiului de faţă provine din campania de cercetări 2006 desfăşurată la Timişoara–*Freidorf* şi totalizează 1032 resturi osteologice. Dintre acestea, 79 provin din complexe eneolitice (cultura Baden), 931 oase din locuirea de sec. III–IV d. Chr[1] şi 22 oase au fost prelevate din umplutura a două morminte aparţinând necropolei de inhumaţie, datată în prima jumătate a sec. V d. Chr[2]. Din aşezarea de secol III–IV a fost analizat şi publicat cu ceva timp în urmă un alt eşantion, însumând 121 piese[3]. Deşi, în ambele cazuri este vorba de loturi mici de faună, per ansamblu cam 1100 piese, am considerat oportună prezentarea lor, în lipsa unor informaţii asupra exploatării animalelor pe acest palier temporal, în regiunile joase ale Banatului. Surprinzător, datele de faună obţinute evidenţiază aspecte cu totul inedite în materie de economie animalieră, oarecum diferite de ceea ce ne-am fi aşteptat să obţinem.

Nivelul eneolitic (cultura Baden) a furnizat 79 oase de animale recoltate din locuinţele notate cu cx. 14, 30 şi dintr-o groapă de provizii, notată cu cx. 41 (Tabel 1). Per ansamblu, materialul osteologic din cele trei complexe provine de la cinci specii domestice (vită, oaie, capră, porc, câine) şi două specii vânate (cerb, căprior). Conform estimărilor procentuale, **vita** prevalează prin cele 23 oase (34,33%) atribuite la şapte exemplare (36,84%). Dintre acestea, un exemplar a fost sacrificat sub un an, unul în jur de 12–18 luni, doi între 2–3 ani şi trei sunt maturi. Per ansamblu, 28,57% este ponderea juvenililor, 28,57% cea a sub-adulţilor şi 42,86% rata adulţilor şi maturilor. Există chiar un exemplar cu dentiţia puternic erodată, animalul respectiv fiind sacrificat după 7–9 ani. Datele indică utilizarea vitelor în proporţie majoritară pentru carne, existând un procent important de animale exploatate mai mulţi ani la rând pentru lactate, forţă de muncă, în scop reproductiv. Pe locul secund se plasează grupa **ovicaprinelor** cu un procent de 31,34% pe resturi şi 21,05% pe indivizi. Materialul provine de la două oi (una tăiată sub 18 luni şi alta pe la 19–21 luni – toamna), o capră de 6–12 luni (un radius proximal recent epifizat) şi un ovicaprin tânăr, tăiat sub 2 luni (finele iernii, cel mai probabil). În cx. 14 a fost identificat un frontal de ovină acornută, având două protuberanţe în loc de coarne. Este vorba de oaia sacrificată sub 18 luni. Materialul **suinelor** însumează şase oase (8,96%) şi se repartizează la trei exemplare (15,79%), cu următoarele vârste de tăiere: un animal sacrificat pe la 4–6 luni (M1 în erupţie finală), un altul sacrificat sub 12 luni (omoplat cu tuberozitatea nesudată) şi un altul matur, de aproximativ 5–7 ani (maxilă cu M3 bine erodat). Din groapa 41 provin un fragment de coxal, un metatars IV şi trei coaste de la un **câine**. Posibil să fi fost o groapă menajeră şi scheletul câinelui să fi fost întreg atunci când a funcţionat complexul. Materialul său fragmentat nu a permis aprecieri de natură morfo-dimensională. **Cerbul** este cotat cu 10,45% pe cele şapte resturi şi 10,53% pe cei doi indivizi adulţi estimaţi. Deşi există puţine oase de cerb, printre

[1] Mulţumiri colegilor Mircea Mare şi Daniela Tănase de la Muzeul Banatului Timişoara pentru materialul oferit spre analiză, cât şi pentru informaţiile arheologice furnizate.

[2] Mare 1999–2000, 494.

[3] El Susi 1988, 131–137.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

acestea s-au identificat și resturi cefalice și din extremitățile distale ale membrelor, ceea ce indică faptul că exemplarele capturate erau aduse întregi în așezare unde se făcea tranșarea lor. O tibie de cerb recoltată din cx. 30 este deformată de foc, iar un fragment de coxal din cx. 41 este ars, posibil ca ambele oase să aparțină aceluiași animal, adică cele două complexe să fi funcționat (să fi fost folosite) în aceeași perioadă de timp. De la **căprior** s-au identificat cinci oase (7,46%), provenind de la două animale, dintre care unul a fost vânat sub 15 luni (metatars neepifizat distal) și un altul peste 15 luni (tibie proximală epifizată). Per ansamblu, speciile domestice totalizează 82,09% pe resturi și 78,94% pe număr minim de indivizi. Eșantionul osteologic fiind redus, nu se pot oferi informații despre conformația și talia speciilor identificate în nivelul respectiv.

Tabelul 1 – Distribuția speciilor în complexe Baden și de secol V p. Chr.

	Cultura Baden							**Sec. V p. Chr.**	
Taxoni	**Cx. 14**	**Cx. 30**	**Cx. 41**	**Total frgm.**	**%**	**NMI**	**%**	**Cx. 17**	**Cx. 27**
Bos taurus	6	4	13	23	34,33	7	36,8	2	1
Ovis/Capra	5	2	14	21	31,34	4	21,1	14	
Sus domesticus	2	2	2	6	8,96	3	15,8	3	
Canis familiaris			5	5	7,46	1	5,26		
Specii domestice	**13**	8	**34**	**55**	**82,09**	**15**	**78,9**	**19**	1
Cervus elaphus		4	3	7	10,45	2	10,5		
Capreolus c.			5	5	7,46	2	10,5		
Specii sălbatice		4	**8**	**12**	**17,91**	**4**	**21,1**		
Lot determinabil	13	12	42	67	100	19	100		
Bos/Cervus			3	3					
Lot nedeterminabil	1	2	6	9				92	
Total eșantion	**14**	**14**	**51**	**0**				**21**	**1**

Nivelul de sec. III–IV p. Chr.

Cel mai numeros material aparține acestui nivel, din cele 931 oase, 844 (90,65%) provin din complexe, din strat recoltându-se doar 87 fragmente (9,35%). Din cele unsprezece locuințe s-au determinat 274 fragmente osteologice reprezentând cam 29,43% din eșantionul de secol III–IV (Tabel 2). „Încărcătura" faunistică a locuințelor este redusă, maximum 57 resturi (loc. 25), în rest sub această valoare. Evident, nici nu ne-am fi așteptat să găsim multe oase în acest tip de complexe, din considerente igienice, ele se vor fi curățit periodic și oasele aruncat altundeva. Vita predomină cu 42,6% urmată de cal cu 27,06%, ovicaprine cu 16,5%, porc cu 8,26% și câine cu doar 0,92%.

Tabelul 2 – Distribuția taxonilor în locuințele de secol III–IV p. Chr.

Taxoni	**L. 6**	**L. 9**	**L. 12**	**L. 18**	**L. 21**	**L. 25**	**L. 55**	**L. 62**	**L. 63**	**L. 72**	**L. 79**	**Total**	**%**
Bos taurus	5	12	3	8	16	10	2	2	16	12	7	93	42,66
Equus caballus	1	16		9	7	2		2		18	4	59	27,06
Ovis/Capra	1	1	2	2	8	17	2			2	1	36	16,5
Sus domesticus	1	1	2		3	5	1	1	2	1	1	18	8,26
Canis familiaris				1							1	2	0,92
Sp. domestice	**8**	**30**	**7**	**20**	**34**	**34**	**5**	**5**	**18**	**33**	**14**	**208**	**95,41**
Cervus elaphus	2			3	2	2						9	4,13
Sus ferrus						1						1	0,46
Sp. sălbatice	**2**			**3**	**2**	**3**						**10**	**4,59**
Lot determinabil	10	30	7	23	36	37	5	5	18	33	14	218	100
Lot nedeterminabil	5	3	1	12	7	20			4	2	2	**56**	
Total eșantion	**15**	**33**	**8**	**35**	**43**	**57**	**5**	**5**	**22**	**35**	**16**	**274**	

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Tabelul 3 – Repartiția elementelor scheletice ale vitei în locuințele de sec. III–IV

vită	L. 6	L. 9	L. 12	L. 18	L. 21	L. 25	L. 55	L. 62	L. 63	L. 72	L. 79	Total frgm.
craniu+coarne						1	1		1	1	1	**5**
maxila+dinți		1								1		**2**
mandibula+dinți	1	2	1	1	2	2			2	1		**12**
humerus		2	1		2		1		2			**8**
radius		3		2	2	1				2		**10**
carpale+mc		1		2		1		1		1	1	**7**
pelvis		2								1	1	**4**
femur			1									**1**
tibia	2	1		1	1	2				1		**8**
tarsale+metatars	1			1	8				3	3	1	**17**
falange	1				1			1	1			**4**
vertebre				1		1			3	1		**6**
coaste						2			4		3	**9**
total	**5**	**12**	**3**	**8**	**16**	**10**	**2**	**2**	**16**	**12**	7	**93**

Procentul vânatului este mic, 4,59%, fiind identificate resturi de la cerb și de la mistreț. 56 oase nu au fost atribuite exact sub raport taxonomic, lotul de faună provenind doar de la mamifere. Din gropile de provizii s-au recoltat un număr de 334 fragmente reprezentând 35,87%. Absența unor oase în conexiuni anatomice cât și distribuția eterogenă a elementelor pe regiuni scheletice, aidoma celor din gropile menajere, sugerează că aceste complexe vor fi avut în final tot o destinație menajeră. Și în acest caz, vita domină cu 41,64%, urmată de ovicaprine cu 28,83%, cabaline cu 19,57%, porc cu 6,76% și câine cu 1,42%. Speciile vânate au numai 1,78%, un rest fiind atribuit cerbului și trei căpriorului. Un schelet incomplet de vulpe a fost prelevat din cx. 39, fiind notat cu valoarea 1, pentru a nu se infla procentul vânatului. Este foarte posibil ca animalul să fi făcut vizuină în acest loc. Faptul că pigmentația oaselor de vulpe nu diferă mult de cea a materialului, e foarte probabil ca scheletul să dateze cam din acea perioadă, poate ceva mai târziu. Din gropile menajere s-au recoltat 231 oase de animale, reprezentând cam 24,8% din totalul lotului analizat (Tabelul 5). Ponderea speciilor este diferită în raport cu locuințele și gropile de provizii. Concret vita înregistrează o pondere de 51,63%, urmată de cabaline cu 29,41%. Porcinele și ovicaprinele au ponderi mici de aproximativ 9,15 și 8,5%. Speciile vânate sunt reprezentate printr-un singur rest de cerb. Dacă avem în vedere faptul că, de la bun început aceste complexe vor fi avut o destinație de gropi pentru aruncarea deșeurilor, este justificată prevalența în aceste complexe a oaselor de la specii de talie mare (cal, vită), oasele de dimensiuni mai mici fiind mai puține. În afară de complexele nr. 13, 16, 64 ce au furnizat ceva mai multe oase, celelalte au „încărcătură faunistică" redusă, sub 10 oase. Probabil complexele au fost folosite o singură dată. Din cx. 16 s-au prelevat 40 cochilii de scoică de râu iar în cx. 34 doar un fragment. E posibil ca ele să provină din consum, dar nu excludem posibilitatea ca această acumulare să nu aibă legătură cu depunerea arheologică, ci să fie vorba de un loc de hibernare al speciei pe timpul iernii, întrucât au fost găsite și câteva valve mici, unele fiind închise. Legat de frecvența diferitelor părți corporale ale speciilor cu rol alimentar am întocmit distribuția oaselor pe următoarele categorii[4]: A – craniul; B – scheletul axial cu coloană și vertebre; C – centura scapulară și părțile proximale ale membrului toracic cu oasele: scapula, humerus, radius, ulnă; D – centura pelviană și părțile proximale ale membrului pelvin cu oasele: coxale, femur, tibia, fibula; E – partea distală a membrului toracic, cu oasele carpale și metacarp; F – partea distală a membrului pelvin, cu oasele tarsale și metatars; G – labele anterioare și posterioare, incluzând falangele, sesamoidele, metapodiile neatribuite exact. Pentru simplificare am asimilat categoria G la E și F. Rol alimentar au, în primul rând, categoriile B, C, D (Fig. 2); craniul și extremitățile distale ale membrelor sunt nesemnificative sub raport alimentar. Rezultatele pentru primele trei specii cu rol în consum și număr mai

[4] Reitz–Wing 2008, 223.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Tabelul 4 – Distribuția oaselor de cal și ovicaprine în complexele de sec. III–IV

	cal				ovicaprine				
	L	GM	GP	Strat cultură	L	GM	GP	Strat cultură	Cuptor
craniu+coarne	2	1	1	2	2	1	2		
maxila+dinți	1	4	2	2	2	2	3	1	1
mandibula+dinți	7	7	5	1	5	2	13	1	1
scapula	4	1	2				2		
humerus	2	2	2		2		3		
radius	3	3	4	2	2	2	6		1
ulna	1		2						
carpale+mc	3	5	9	1	2	2	11		
pelvis	4	2	5	3		1			
femur	3	3	3		1	1	3		
tibia	6	2	1		6	3	11	1	
tarsale+metatars	6	9	9	3	4		13		1
falange	11	4	5	2	2		1		
vertebre	2	1	3	2	1		6		
coaste	4	1	2	2	7		7	2	

L – locuințe; GM – gropi menajere; GP – gropi de provizii

Tabelul 5 – Repartiția taxonilor în gropile menajere din sec. III–IV

Taxoni	Cx. 13	Cx. 16	Cx. 28	Cx. 31	Cx. 34	Cx. 51	Cx. 64	Cx. 73	Cx. 81	Cx. 86	Cx. 89	Total frgm	%
Bos taurus	20	28	10		1	1	14				5	79	51,63
Equus caballus	7	11	3	6	1	1	13	1	1	1		45	29,41
Ovis/Capra		11	1					2				14	9,15
Sus domesticus	1	8	2				1				1	13	8,5
Canis familiaris										1		1	0,65
Specii domestice	**28**	**58**	**16**	**6**	**2**	**2**	**28**	**3**	**1**	**2**	**6**	**152**	**99,35**
Cervus elaphus						1						1	0,65
Specii sălbatice						**1**						**1**	**0,65**
Lot det.	28	58	16	6	2	3	28	3	1	2	6	153	100
Lot nedeterm.	7	13	2	1			9	5				37	
Moluște		40			1							41	
Total eșantion	**35**	**111**	**18**	7	**3**	**3**	**37**	**8**	**1**	**2**	**6**	**231**	

mare de oase: vită, cal, oaie[5] sunt redate pe graficele din fig. 1–2. În locuințe, distribuția elementelor scheletice ale vitei evidențiază un procent de 21% elemente din scheletul cefalic, 16,5% din scheletul axial (coaste, vertebre), cam 34% din partea proximală a membrelor (cea cu valoare alimentară) și 29% din extremitatea distală a membrelor (fără importanță alimentară). Practic este o distribuție echilibrată, fără discrepanțe majore. Slab reprezentate sunt părțile de coloană, aici intervine ca factor de eroare dificultatea de departajare a fragmentelor costale ale vitelor de cele ale cerbului, calului. Ca urmare, multe fragmente dintre acestea le-am introdus în grupa „material nedeterminabil". E clar că vita era tranșată în arealul sitului, fiind vorba de o așezare permanentă, existând în depunerea arheologică elemente din toate părțile scheletice. În gropile de provizii dominante sunt resturile din părțile cărnoase ale membrelor în proporție de 41%, craniul și părțile distale au doar 23–24%, iar coloana 12%. Despre distribuția oaselor de vită în gropile menajere, cu excepția elementelor de coloană ce

[5] Porcul, câinele și mamiferele sălbatice au prea puține oase pentru a intra în discuție.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

totalizează numai 7%, resturile cefalice reprezintă cam o treime, la fel și extremitățile proximale și distale ale scheletului apendicular. În statul de cultură prevalează oasele metacarpiene, metatarsiene, falange, în general elemente mici, antrenate cu pământul de circulație. Referitor la cal, în locuințe prevalează în proporție de 37% extremitățile proximale ale membrelor (cele cărnoase), metapodiile și falangele proximale constituie cam 35%, coloana 10,5%, iar scheletul cefalic 17%. Distribuția, credem că reflectă utilizarea curentă a animalului în consum, fapt confirmat și de procentajul crescut al taxonului. În gropile de provizii cam 42% resturi sunt falange și metapodii, probabil că după tranșare extremitățile distale ale membrelor se vor fi aruncat, cu excepția metapodiilor folosite ca materie primă pentru prelucrare; restul categoriilor scheletice au frecvențe de 14–19%. În gropile menajere, extremitățile distale ale membrelor însumează aproximativ 44%, părțile proximale 34%, coloana 9%, iar capul 14,5%. Este o distribuție oarecum asemănătoare cu cea pentru gropile de provizii. Preponderența părților distale, care după tăiere se aruncau exceptând metapodiile folosite pentru unelte, poate reprezenta un argument pentru a susține refolosirea gropilor de provizii pentru aruncarea deșeurilor gospodărești. O precizare, în stratul de cultură s-au acumulat mai multe coaste, vertebre (totalizând cam 20%), spărturi din părțile cărnoase sunt puține, cam 15%, normal fiind depozitate în altă parte. În schimb, oasele de mărime mică (dinți, falange, carpiene) sunt din abundență. Subliniem faptul că repartiția resturilor de la cal în raport cu regiunile scheletice este identică cu cea a vitei, ceea ce confirmă (dacă mai era nevoie) utilizarea constantă în alimentație. În cazul ovicaprinelor, situația din gropile menajere diferă de restul contextelor, în sensul prevalenței dentiției și părților proximale de membru anterior, în proporții apropiate, de 36%. În locuințe, gropi de provizii și strat sunt distribuții asemănătoare. Evident, materialul redus ar putea genera astfel de oscilații. Cele 30 oase de la porcine provin în proporție de 40% din scheletul cefalic (evident aceste elemente se păstrează cel mai bine), ducând la estimarea unui număr mare de exemplare (opt raportat la numărul redus de resturi faunistice).

Tabelul 6 – Repartiția elementelor scheletice ale vitei în complexe

vită	Locuințe	Gropi menajere	Gropi provizii	Strat cultură	Cuptor
craniu+coarne	5	7	8	0	
maxila+dinți	2	11	8	2	
mandibula+dinți	12	7	12	6	
scapula	0	5	8	1	
humerus	8	5	12	2	
radius	10	0	10	1	
ulna	0	2	1	0	
carpale+mc	7	4	8	9	
pelvis	4	6	7	1	
femur	1	2	1	0	
tibia	8	3	9	1	
tarsale+metatars	17	15	14	5	1
falange	4	6	5	1	
vertebre	6	0	4	0	
coaste	9	6	10	8	

Din cele 12 oase de cerb, nouă s-au recoltat din locuințe și restul din gropi și strat de cultură. Chiar dacă sunt puține, oasele cerbului ilustrează atât scheletul cefalic, cât și extremitățile distale ale membrelor, existând chiar spărturi de corn cu urme de prelucrare (din cx. 42, 51). Și cerbul se pare că, după capturare (ucidere), era adus integral în așezare pentru a fi tranșat și consumat. Pe lângă materialele din contextele mai sus amintite, din groapa de deservire a unui cuptor (notat cu cx. 26)

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

s-au determinat cinci resturi. Este vorba de un metatars de la o vită sacrificată în jur de 24–30 luni și patru oase de ovicaprine. Dintre acestea, un molar inferior/M3 și un astragal aparțin unei capre în vârstă de doi ani, celelalte două oase aparțin unei oi de 4–6 luni (maxilă cu M1 în erupție finală, radius proximal recent epifizat).

Tabelul 7 – Distribuția taxonilor în gropile de provizii din sec. III–IV

	Cx. 2	**Cx. 5**	**Cx. 10**	**Cx. 15**	**Cx. 32**	**Cx. 36**	**Cx. 37**	**Cx. 39**	**Cx. 42**	**Cx. 52**	**Cx. 53**	**Cx. 60**	**Cx. 65**	**Cx. 67**	**Cx. 68**	**Cx. 77**	**Cx. 93**	**Cx. 94**	**Total frgm.**	**%**
Bos taurus	14	12	10	5	8	1	3	18	4	3	6	2	9	2	15		2	3	117	41,64
Equus caballus	4	3	7	9			5	6				1	3	2	12			3	55	19,57
Ovis/Capra	8	2	3	26	5	1	4	2			7	1		1	5	7	7	2	81	28,83
Sus domesticus	5		4	3	1			1			1	1				2	1		19	6,76
Canis familiaris	1	2	1																4	1,42
Specii domestice	**32**	**19**	**25**	**43**	**14**	**2**	**12**	**27**	**4**	**3**	**14**	**5**	**12**	**5**	**32**	**9**	**10**	**8**	**276**	**98,22**
Cervus elaphus									1										1	0,36
Capreolus c.		1	2																3	1,06
Vulpes v.								1											1	0,36
Specii sălbatice		**1**	**2**					**1**	**1**										**5**	**1,78**
Lot determinabil	32	20	27	43	14	2	12	28	5	3	14	5	12	5	32	9	10	8	281	100
Lot nedet.	8	4	5	14	4		2	7			2				4		2	1	53	
Total eșantion	**40**	**24**	**32**	**57**	**18**	**2**	**14**	**35**	**5**	**3**	**16**	**5**	**12**	**5**	**36**	**9**	**12**	**9**	**334**	

Tabelul 8 – Distribuția generală a taxonilor în nivelul de sec. III–IV

	L	**GM**	**GP**	**Cuptor**	**Strat cultură**	**Total general**	**%**	**NMI**	**%**
Bos taurus	93	79	117	1	37	327	45.2	26	30.6
Equus caballus	59	45	55		20	179	24.7	16	18.8
Ovis/Capra	36	14	81	4	5	140	19.3	23	27.1
Sus domesticus	18	13	19		4	54	7.46	8	9.41
Canis familiaris	2	1	4			7	0.97	4	4.71
Specii domestice	**208**	**152**	**276**	**5**	**66**	**707**	**97.7**	**77**	**90.6**
Cervus elaphus	9	1	1		1	12	1.66	4	4.71
Capreolus c.			3			3	0.41	2	2.34
Vulpes v.			1			1	0.14	1	1.18
Sus ferrus	1					1	0.14	1	1.18
Specii sălbatice	**10**	**1**	**5**		**1**	**17**	**2.35**	**8**	**9.41**
Lot determinabil	218	153	281	5	67	724	100	85	100
Lot nedet.	56	37	53		20	166			
Moluște		41				41			
Total eșantion	**274**	**231**	**334**	**5**	**87**	**931**			

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Per ansamblu, au fost înregistrate doar câteva urme de tranșare și jupuire concret, pe o falangă I de cal, în regiunea distală s-au depistat urme fine de tăiere, în vederea jupuirii animalului; de asemenea, pe un pubis de cal sunt evidente urme de tăiere pentru consum. Un radius proximal de porc prezintă urme de tăiere sub epifiză pentru tranșarea membrului anterior în părți mai mici. Șapte oase, indiferent de specie, de regulă cele provenite de la animale tinere au zona epifizelor roase (inclusiv cele de cal); dovadă că resturile alimentare (conținând oase) nu au fost îndepărtate imediat[6], ele au fost rulate, mai ales de către câini. Un număr de 31 oase sunt arse ori prezintă urme de contact cu focul, inclusiv cele de cal. E vorba de cele din complexele: 13, 15, 16, 25, 34, 60, 63, 68, 72, 81 și 93. Nu au fost evidențiate oase în conexiuni anatomice, în schimb s-au stabilit unele corelații între complexe pe baza elementelor pereche (dr./stg.). Concret, locuința 9 se corelează cu groapa 39 pe baza unei perechi de radiusuri proximale de cal; de asemenea, locuința 9 cu cx. 65 pe baza unei perechi de radiusuri proximale de porc; cx. 15 cu cx. 67 pe baza unei perechi de acetabulare de cal.

DESCRIEREA SPECIILOR

Fragmentarea avansată a oaselor a micșorat numărul de măsurători și implicit de estimări ale taliei și conformației corporale a animalelor gospodărite în așezare Din păcate, există puține informații asupra parametrilor corporali ai mamiferelor exploatate în secolele III–IV p. Chr. în Banat și zonele apropiate chiar dacă în ansamblu, perioada este bine documentată arheozoologic în alte regiuni ale țării. În completare am folosit datele eșantioanelor de la Timișoara–*Freidorf* (campania 1987), Dumbrăvița[7], așezarea romană târzie de la Moldova Veche–Vlaşki-Krai[8] și cea de la Strei (sec. III–IV)[9], cât și cele din castrele de la Pojejena[10], Hinova[11], Micia[12], villa rustica de la Gârla Mare[13]. **Bovinele**. Sub raport morfologic, femelele se caracterizează prin coarne scurte, de tip „brahyceros", mai mult sau mai puțin curbate, cu vârful orientat anterior, secțiunea bazei semicirculară (Fig. 11). Indicele de aplatizare al celor trei piese cu baza completă variază între 69,72–79,06; un singur corn de taur pare ceva mai robust, având un traseu slab curbat, ușor răsucit, cu vârful orientat în față și secțiunea bazei ovală (indice aplatizare – 69,72)[14]. Din punct de vedere dimensional, piesele sunt gracile, cu parametrii reduși. Coarne lungi, robuste, tipice vitelor romane, ameliorate[15] nu s-au identificat. Referitor la talie, cele câteva oase complete (Fig. 13) au permis următoarele evaluări. Pe baza unui metacarp cu lungimea 171 mm s-a estimat o înălțime la greabăn de 103,1 cm (Matolcsi), piesa aparținând unei femele (Indice diafizar–16,37). Trei metatarse cu lungimi de 199, 206 și 235 mm provin de la o femelă de 106,1 cm (I. diafizar – 11,8), un mascul de 115,7 cm (I. diafizar – 13,11) și un castrat cu o talie de 134,4 cm (I. diafizar – 12,77). Per ansamblu s-a obținut o variație de 103–134,4 cm, cu o medie de 114,8 cm. Valorile evidențiază în primul rând, un pronunțat dimorfism sexual, diferențele cifrice între talia femelelor și a taurilor fiind de cca 10 cm. Pe material similar provenit din locuirea de la Dumbrăvița[16] s-au publicat următoarele valori: 115,9 cm, 108,3 cm și 116,8 cm, recalculând aceste talii[17] s-au obținut înălțimi de 121,2 cm (castrat), 105,5 cm (femelă) și 113,9 cm (femelă ?). În ultimul caz, indicele diafizar intră în domeniul

[6] Reitz–Wing 2008, 136.
[7] Există lacune în publicarea datelor metrice.
[8] Bozu–El Susi 1987, 239–270.
[9] Udrescu 1973, 173–179.
[10] El Susi 1996, 86–88.
[11] El Susi 1993, 215–221.
[12] Udrescu 1985, 66–69.
[13] El Susi 2001, 183–188.
[14] Sykes–Symmons 2007, 515–519.
[15] Bökönyi 1982, 337.
[16] Chiu 2004, 64.
[17] Nu s-a specificat sexul metapodiilor și nici nu s-a utilizat indicele adecvat pentru calculul taliei în articolul respectiv.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

de variație al indivizilor castrați, valoarea indicelui proximal sugerând un exemplar femel. Așadar la Dumbrăvița exista o variație a înălțimii la greabăn de 105,5–121,2 cm, cu o medie de 113,5 cm. O valoare apropiată celor de la Freidorf s-a înregistrat și la Hinova (113,9 cm). În schimb, în castre s-au obținut medii ceva mai mari: 117,5 cm la Pojejena (variație 111,8–131,1 cm), 120 cm la Micia (109–132 cm)[18]. Pe materialul din villa rustica de la Gârla Mare s-a obținut o medie de 124 cm (116,5–129,7 cm), iar la Strei (Hunedoara)[19] 128,4 cm (Fig. 3, 4). Se pare că oscilația este rezultatul componenței eterogene a populațiilor de taurine; în funcție de ponderea exemplarelor ameliorate în componența populațiilor, înălțimea medie la greabăn variază de la caz la caz. De pildă, la Gârla Mare ori Micia vitele ameliorate vor fi fost în număr mult mai mare, față de Pojejena, unde stocurile locale vor fi fost utilizate preponderent la aprovizionarea cu carne a militarilor din castru. Revenind la vitele de la Timișoara–*Freidorf*, datele colectate se grupează pe intervalul valoric ce corespunde categoriilor „mică-mijlocie" fapt confirmat și de dimensionările pe lățimile oaselor. Dacă extindem comparațiile spre regiunile de la vest de câmpia Banatului, de exemplu populațiile de bovine exploatate de diversele grupuri etnice din așezări de secol II–V din *Barbaricum* (Ungaria) constatăm următoarele: în bibliografia de specialitate se vorbește de o largă variabilitate dimensională, în interiorul acesteia individualizându-se 2–3 tipuri de vite, cele de talie mică, medie și mare. Această eterogenitate e dată de componența stocurilor de bovine ce includea atât „tipuri" locale (autohtone), cât și tipuri ameliorate, multe de proveniență romană (din Pannonia). Astfel, în regiunea dintre Tisa-Dunăre marea majoritate a vitelor erau de mărime mică și medie, cu înălțimi la greabăn de 105–119 cm pentru femele, 123 cm pentru masculi, iar în așezările din nordul și nord-estul Ungariei erau de mărime medie și mare:105–117 cm pentru femele și 108–127 pentru masculi și castrați[20]. În schimb, în castrele și așezările din hinterland talia vitelor era crescută cu 16–17[21] cm față de cele din așezări de pe limes ori din afara granițelor imperiului.

Caracterizarea tipurilor rasiale de **ovine** și **caprine** este limitată de absența oaselor lungi, cu creștere încheiată. Berbecii purtau coarne relativ robuste, puternic răsucite în afară, cu secțiunea bazei triunghiulară și muchiile bine exprimate. Un astfel de exemplar a fost dimensionat, segmentul păstrat având în jur de 300 mm lungime. Printre femele, se pare că existau și exemplare acornute, este cazul unui fragment de craniu ce prezintă în loc de coarne două protuberanțe. Tipul de coarne „prisca" a fost identificat doar în lotul publicat anterior, de la Timișoara–*Freidorf*[22]. Pe lungimea lui M3 există o variație dimensională limitată, de 22–23,5 mm, cu o medie de 22,6 (n–4). În privința taliei, pe astragale s-a estimat o înălțime la greabăn de 68–69 cm, însă se știe că acest criteriu nu prea se folosește întrucât valorile obținute sunt destul de mari. Oase întregi nu există pentru estimări exacte și analogii cu alte situri. În privința caprinelor, informațiile sunt la fel de precare, pe unele resturi maxilare se decelează valori ceva mai mari decât ale oii. De pildă pentru lg. M3 avem valori de 25 mm. În privința **suinelor domestice**, cele câteva dimensionări sugerează exemplare gracile, de mărime mică.

Eșantionul **cabaline** a oferit numeroase date pentru caracterizarea morfologică și dimensională a exemplarelor crescute de către comunitatea respectivă. În ceea ce privește înălțimea la greabăn, trei metacarpe (două din ele sunt pereche) și două metatarse (neperechi), parțial măsurabile datorită prelucrării lor pe extremitatea distală au oferit următoarele valori: 135,8 cm și 138,4 cm (metacarpe) și 124,7 cm, 132,1 cm (metatarse). Mediile indicilor de gracilitate ai metacarpului și metatarsului sunt de 14,97 și 11,57. Eșantionul de la Timișoara–*Freidorf* din 1987 a furnizat un metacarp aparținând unui exemplar ceva mai înalt, de 139 cm, cu extremități gracile[23], apropiat de limita inferioară de variație a calul roman propriu-zis[24]. Per ansamblu, talia cabalinelor de la Freidorf

[18] Udrescu 1985, tab. 2.
[19] Udrescu 1973, 179.
[20] Vörös 1990–1992, 37–41.
[21] Bökönyi 1988, 174.
[22] El Susi 1988, 118.
[23] El Susi 1988, 131.
[24] Bökönyi 1986, 410.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

oscilează între 124,7–139 cm, cu o medie de 134,3 cm. Valoarea respectivă este destul de mică, fiind cu un cm sub media înălțimii la greabăn stabilită pentru grupa estică a cailor epocii fierului (135,5 cm)[25]. Datele caracterizează exemplare de talie submedie și medie, cu extremități semi-subțiri, potrivit indicilor de gracilitate Brauner. Valori apropiate ale taliei s-au înregistrat la Dumbrăvița (136,5 cm)[26]. O talie chiar mai mică decât cea de la Timișoara s-a obținut pe baza materialului de la Pojejena (131,9 cm)[27] ori din așezarea romană târzie (sec. III–IV) de la Moldova Veche–Vinograda Vlaskicrai – 133,7 cm[28], în ambele cazuri fiind vorba de animale aparținând unei rase locale[29]. Se pare că talia cabalinelor din situri datate în secolele II–III/IV oscila între limite relativ largi, dar cu o prevalență a valorilor mici și sub-medii. Față de cabalinele epocii romane din regiunile apropiate Banatului se constată valori diminuate. De pildă, în materialul dintr-o *villa rustica* de la Gârla Mare (jud. Mehedinți) s-au identificat oase de la cabaline de 139–140 cm înălțime și aceste valori plasate, totuși sub limita inferioară a calului roman tipic[30]. Deocamdată, datele puține și disparate nu permit departajarea materialului din locuiri daco-romane (romane târzii) de cel provenit din situri ale unor comunități alogene, cu atât mai mult cu cât în ambele categorii de așezări se întâlnesc toate tipurile de cabaline. Ca o simplă informație, datele metrice ale cabalinelor din locuirile sarmatice din Ungaria reflectă o vizibilă variație a taliei acestora. Erau cai scunzi, cu înălțimi la greabăn de 1200–1360 mm, ei apar sporadic în așezări din nordul și nord-estul Ungariei; caii de talie medie apar în teritoriul dintre Dunăre și Tisa. La Apagy–Peckés s-au înregistrat valori apropiate celor de la Timișoara, caii de acolo având înălțimi de 133–135,5 cm și extremități semigracile ori mijlocii (I. diafizar – 14,3–15,9). La Biharkeresztes–Ártánd–Kis și Nagyfárkasdomb[31] s-au înregistrat valori mici și mijlocii (129,3–143,4, medie 136,25 cm). Exemplare „robuste" (tipul militar roman) nu au fost găsite în *Barbaricum*[32]. Metapodiile cabalinelor de la Freidorf prezintă, în majoritatea cazurilor urme puternice de prelucrare (Fig. 12), mai ales pe extremitatea distală și pe fața anterioară a diafizei, cu siguranță pentru obținerea patinelor[33]. Prelucrarea metapodiilor de cal ar reprezenta o activitate bine individualizată în așezare. Evident piesele noastre se pare că au fost rateuri de prelucrare, ele nu au ajuns într-o fază avansată, probabil că de aceea le-au și aruncat în gropile respective. Măsurătorile falangei I (Fig. 14) sunt redate parțial în diagrama din fig. 5. Ea evidențiază valori oarecum apropiate pentru acest palier cronologic, la limita superioară plasându-se o piesă de la Timișoara cu o lungime de 87 mm, însă relativ masivă (lț. min. diafiză de 35,5 mm). La limita inferioară se află datele cailor sarmatici. Strabon ne spune că aceștia erau mici, iuți, greu de stăpânit, în timp ce Pliniu cel Bătrân indică faptul că aveau o mare rezistență[34]. În privința taliei și conformației corporale a **canidelor**, pe baza celor trei mandibule s-au estimat următoarele valori ale lungimi Dahr: 174,95; 180,75; 190,9. Dimensiunile încadrează piesele în clasa supramedie, sugerând apartenența lor la exemplare înalte, de peste 55 cm, asemănătoare câinilor ciobănești. Astfel de exemplare sunt frecvent întâlnite în așezări romane, romane târzii, de pildă la Moldova Veche[35], Pojejena (talii de 54 și 64 cm)[36], Hinova[37] ori în mediul sarmatic[38].

---

[25] Johnstone 2004, 78.
[26] Chiu 2004, 57.
[27] El Susi 1996, 88.
[28] Bozu–El Susi 1987, 260.
[29] El Susi 1996, 130.
[30] El Susi 2001, 184.
[31] Bökönyi 1985, 262.
[32] Vörös 1990–1992, 37–41.
[33] Küchelmann–Zidarov 2005, 429–431.
[34] Johnstone 2004, 41.
[35] Bozu–El Susi 1987, 260.
[36] El Susi 1996, 89.
[37] El Susi 1993, 219.
[38] Bökönyi 1985, 260–261.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Profilele de abataj (exploatarea animalelor)

Potrivit datelor oferite de analiza stadiilor de sutură ale oaselor de **bovine**, până la 6–12 luni există un procent de tăiere de 21%, acesta crește la 31,6% în jur de 1–2 ani, se continuă reducerea lui la 21% pe intervalul 2–3,5 ani, apoi rata de tăiere este de 26,3%. Pe dentiție se obține o statistică ușor diferită (Fig. 6). Concret, sub un an există doar două exemplare sacrificate (9,52%), ceea ce înseamnă că peste această limită supraviețuiește un procent de 90,48%[39]. În jur de 1–2 ani se sacrifică 26,32%, rata de supraviețuire peste această limită fiind de 76,20%. Între 2–4 ani se sacrifică cca 30% din exemplarele prezumate, peste 4 ani supraviețuind doar 47,63%. Se pare că vita era în primul rând utilizată ca furnizoare de carne, dovadă procentul majoritar de exemplare tăiate la o vârstă destul de fragedă, 52% până la 3,5 ani. Se constată totuși o pondere mică a exemplarelor foarte tinere, urmărindu-se evident conservarea cirezii. Amintim prezența unor molari superiori (îndeosebi M3) cu grad de uzură avansat, proveniți de la animale tăiate pe la 6–9 ani, chiar și după. Aceste date sugerează exploatarea laptelui (într-o mai mică măsură) și a forței de muncă, reamintim practicarea castrării animalelor. Legat de exploatarea **rumegătoarelor mici**, pe stadii de sutură s-au identificat 12 indivizi, din care jumătate s-au tăiat până la 6 luni, până la un an doar un animal, între 1–2 ani nu există tăieri, între 2–4 ani cam 41,7%. Pe dentiție, din cei 17 indivizi, până la un an se sacrifică doar 11,7%, între 1–2 ani 29,4%, apoi 17,6% între 2–3 ani, 23,5%, între 3–4 ani și 17,6% peste această limită (Fig. 7). Per ansamblu, s-au apreciat un număr de șapte capre, douăsprezece oi, patru indivizi

Tabelul 9 – Stadii de uzură ale resturilor mandibulare de vită

Context	Dinți	Pd4/P4	M1	M2	M3	Vârsta
Cx. 14/Baden	Mandib. dr.		h	e	a	30–36 luni
Cx. 14/Baden	Mandib. dr.	/k				12–18 luni
Cx. 14/Baden	Maxila dr.				f. erodat	6–9 ani+
Cx. 20/Baden	M3 dr.			k	j	48+
Cx. 30/Baden	M3 dr.				½	24–30 luni
Sec. III–IV						
Cx. 18	Mandib. dr.		½			6–7 luni
Cx. 39	Mandib. stg.	g/	c			8–12 luni
Cx. 58	Mandib. dr.	k/				12–18 luni
Strat cultură	Mandib. dr.			½		16–18 luni
Cx. 9	Mandib. dr.	l/				18–24 luni
Cx. 60	Mandib. dr.				½	24–30 luni
Cx. 68	Mandib. dr.				E	24–30 luni
Strat cultură	Mandib. stg.			e	E	24–30 luni
Cx. 32	M3 inf. dr.				c	24–36 luni
Cx. 53	M1 inf.		f			30–36 luni
Cx. 28	M3 inf. dr.				d	30–36 luni
Cx. 16	M1 inf. dr.		k			36+
Cx. 10	M3 inf. dr.				j	48+
Cx. 25	M3 inf. stg.				h	36+
Cx. 53	Mandib. stg.	/d	k	h		36+
Cx. 28	M3 inf. dr.				k	48+
Cx. 16	Mandib. dr.		m	l		48+
Cx. 16	Mandib. dr.		l	k	g	48+
Cx. 63	Mandib. dr.		m	l	h	48+
Cx. 16	Mandib. stg.	/f	j	h	f	48+
Cx. 21	Mandib. stg.	/f				48+

[39] Metodă de apreciere sugerată de articolul Rowley–Conwy 2004, 55–56.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

fiind neatribuiți exact uneia dintre specii. Dintre cele șapte capre, două au fost tăiate sub un an, trei între 1–2 ani și două între 2–3 ani (Fig. 7). Așadar, creșterea caprinelor se făcea mai ales pentru carne și într-o mică măsură pentru lactate. Legat de exploatarea ovinelor există unele diferențe față de grupul anterior, concret există puține sacrificări ale tineretului și subadulților (cam 36,4%), prevalând în procent de 63,6 animalele tăiate între 3–6 ani (Tabel 10). Procentajele sugerează exploatarea ovinelor preponderent pentru produse lactate și lână. În privința **cabalinelor**, pe resturile de schelet postcranian s-au apreciat 14 exemplare, distribuite astfel: patru sacrificate sub 2–2,5 ani, șapte între 2–4 ani și trei peste această limită. Pe dentiție se estimează cinci exemplare sacrificate sub 3–4 ani (dentiția definitivă nu este eruptă complet) și alte cinci peste această limită: e vorba de animale în vârstă de 4–5 ani (unul), 6–8 ani (doi), doi bătrâni (unul are 15–20 ani) (Fig. 8). Corelând datele celor două criterii de apreciere a vârstei de tăiere se totalizează un număr de minimum 16 indivizi dintre care, până la 3,5–4 ani s-a sacrificat în jur de 68,7% și restul de 31,3% fiind animale ce au atins și depășit maturitatea corporală. Credem că cifrele sunt edificatoare în a evidenția rolul semnificativ al cabalinelor în dieta populației, pe lângă utilizarea la transport, călărie.

Tabelul 10 – Stadii de uzură dentară la ovicaprine în nivele de sec. III–IV

Context	Dinți	Pd4	P4	M1	M2	M3	Clasa	Vârsta	Specia
Cx. 18	Mandibulă dr.			U			B	2–6 luni	Oaie
Cx. 16	Mandibulă stg.	h		c			C	6–12 luni	Capra
Cx. 25	Mandibulă dr.	j					D	12–18 luni	Capra
Cx. 21	Mandibulă stg.	g		f	c		D	12–18 luni	Oaie
Cx. 5	Mandibulă dr.		e	g	f	½	D	18–24 luni	Capra
Cx. 26	M3 stg.					b	D	18–24 luni	Capra
Cx. 36	Mandibulă stg.		E	f	f	a	D	18–24 luni	Oaie
Cx. 15	Mandibulă dr.		f	h	g	U	E	24–36 luni	Capra
Cx. 68	Mandibulă stg.		g	h	g		E	24–36 luni	Capra
Strat cultură	Mandibulă dr.		g	g	f		E	24–36 luni	Oaie
Cx. 28	M3 stg.					f	F	36–48 luni	Oaie
Cx. 93	Mandibulă dr.					g	F	36–48 luni	Oaie
Cx. 94	Mandibulă dr.		g				F	36–48 luni	Oaie
Cx. 53	Mandibulă stg.		h	j			F	36–48 luni	Oaie
Cx. 15	Mandibulă stg.		g	j	h	g	G	4–6 ani	Oaie
Cx. 21	M3 dr.					h	G	4–6 ani	Oaie
Cx. 32	Mandibulă stg.				h		G	4–6 ani?	Oaie

În privința vârstelor de tăiere la **porcine**, din cele opt exemplare identificate pe baza resturilor maxilare (Tabel 11), unul are sub un an (12,5%), cinci între 1–2 ani (62,5%), unul între 2–2,5 ani (12,5%) și unul cam 5–7 ani (12,5%). Se pare că intervalul 1–2 ani (mai ales spre 18 luni) era propice sacrificării porcului, atingându-se greutatea corporală adecvată. Locuitorii respectivi nu erau interesați în exploatarea purceilor de lapte. Animalul matur era o femelă, exploatată mai mulți ani drept animal de prăsilă. Eșantionul vânatului conținea oase de la patru cerbi și doi căpriori. În cazul cerbului, un exemplar avea sub 2 ani (Pd4 neschimbat) și un altul peste 2–3,5 ani (premolarii definitivi schimbați, ulna epifizată). Pentru celelalte două animale nu s-a putut aprecia vârsta în lipsa unor date exacte. În cazul căpriorului, un exemplar avea sub 15 luni (tibie proximală nefuzionată) și un altul peste acest stadiu (radius distal fuzionat). Oasele de vulpe provin de la un exemplar ce abia a atins maturitatea corporală.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Tabelul 11 – Stadii de uzură dentară la suine

Context	Dinți	Pd4/P4	M1	M2	M3	Vârsta
Strat cultură	Mandibulă dr.		e	c	½	16–18 luni
Cx. 65	Mandibulă dr.			/½		10–12 luni
Cx. 89	Mandibulă dr.			c	½	18–20 luni
Cx. 39	Mandibulă dr.		c	a		12–14 luni
Cx. 60	Mandibulă dr.		e	c	U	20–22 luni
Cx. 65	Mandibulă dr.	/½	d			12–14 luni
Cx. 25	Mandibulă dr.	/d				24–30 luni
Cx. 16	Mandibulă stg.		f	d	b	24–30 luni
Cx. 28	Mandibulă stg.			l	g	5–7 ani
Cx. 2	Mandibulă stg.	/a	d	b		16–18 luni
Cx. 65	Mandibulă stg.	/½		b	C	12–14 luni

EXPLOATAREA ANIMALELOR ÎN AȘEZARE

Studiul resturilor faunistice din locuirea de secol III–IV p. Chr. de la Timișoara–*Freidorf* ne-a permis evidențierea unui tip de economie animalieră axat pe exploatarea bovinelor, cabalinelor, ovicaprinelor și într-o proporție redusă a porcinelor și vânatului. Vitele acopereau în proporție majoritară necesarul de carne al comunității, cele 45,2/30,6% (frecvențe pe resturi-indivizi) fiind sugestive în acest sens. Identificarea oaselor unui castrat confirmă utilizarea lor ca animale de povară, putând substitui unele întrebuințări ale cabalinelor pe acest segment ocupațional. Pe locul secund se plasează cabalinele, fapt mai puțin obișnuit, acestea înregistrând aproximativ 24,7% (pe oase) și 18,8% (pe indivizi). Dacă avem în vedere și cantitatea importantă de carne furnizată de acestea (având în vedere talia specifică mare), cât și ponderea majoritară, în proporție de 68% a animalelor tinere și sub-adulte, avem o imagine clară asupra rolului lor în dieta comunității respective. Pe locul trei, ca număr de resturi se plasează rumegătoarele mici cu 19,3%, ca număr de indivizi surclasează ponderea cabalinele cu 27,06%. Este normală situația având în vedere cantitatea importantă de resturi maxilare de ovicaprine (sunt elemente mici, dar care se păstrează bine în depunerea arheologică, comparativ cu cele ale speciilor de talie mare, vită, cal). Se pare că ovinele și caprinele erau în mare măsură crescute pentru lapte și lână, contând mai puțin ca sursă carnată. Porcinele aveau importanță redusă în alimentație, așa cum o confirmă frecvențele de 7,4/9,4% (resturi-indivizi). Subliniem existența câinilor de talie mare utilizați mai ales la păzitul turmelor. Vânătoarea se practica ocazional, importanța ei fiind redusă în plan alimentar așa cum rezultă din cele două frecvențe de 2–9%. Procentul mare al calului, utilizarea sa curentă în alimentație, rata crescută a ovicaprinelor și scăzută a suinelor ar sugera un grad mai mare de mobilitate al populației respective. Referitor la consumul cărnii de cal, unii autori[40] încearcă să ofere câteva explicații pentru urmele de tăiere de pe oase, ori pentru starea lor fragmentată și anume: fie e vorba de folosirea cărnii de cal drept hrană pentru câini, fie spargerea oaselor se făcea pentru o facilă depozitare/aruncare în gropile de deșeuri, fie ca rezultat al prelucrării în vederea obținerii uneltelor; uneori în procesul de jupuire se lăsau urme de tăiere, de regulă fine și pe extremitățile distale ale membrelor. Și noi am identificat astfel de urme la *Freidorf*, prezența lor nu explică existența altora puternice, executate pentru a tranșa anumite părți în piese mai mici. De asemenea, aceste interpretări nu justifică ponderea majoritară a exemplarelor sub-adulte, în cazul lotului nostru vorbim de un procent de peste 60%, cât și modul de distribuție al elementelor scheletice asemănător unei specii cu rol în consum (vita, de pildă). În sec. IV–V p. Chr., în unele regiuni ale imperiului, în Gallia de pildă este atestată hipofagia[41], fie ca o reîntoarcere la vechile obiceiuri ale epocii fierului

[40] Luff 1982, apud Johnstone 2004, 81.

[41] Consum de carne de cal.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

(celții erau consumatori de carne de cal), fie sub influența populațiilor germanice cu care vor fi venit în contact (și populațiile germanice erau hipofage)[42]. Hipofagia a fost evidențiată și la comunitățile sarmatice din teritoriul maghiar. În imperiul roman consumul cărnii era „taboo", ea fiind considerată impură[43]. Revenind la eșantionul de la Timișoara–*Freidorf*, statisticile permit evidențierea unei situații aparte, inedite în materie de exploatare a animalelor pentru acest interval cronologic. Comparații cu situri plasate pe același palier cronologic ori altele mai timpurii (castrele, așezări romane târzii) accentuează discrepanțele între locuirea din Câmpia Banatului și cele avute în vedere. Indiferent de natura lor (militare ori civile), vita prevalează în alimentație peste tot, în procent variabil de 30–58% (Tabel 12, Fig. 10). Cele mai crescute ponderi, de peste 50% se înregistrează în locuirile de la Dumbrăvița (59%) și castrul de la Micia (50,7%). Între 40–47% înregistrează la Freidorf, Strei, Gârla Mare și sub 40% în restul siturilor. Deci, din acest punct de vedere așezarea de la Freidorf are o valoare medie. Există două castre cu procent al bovinelor sub 40% (Hinova, Pojejena) cât și un altul cu o pondere foarte mare, castrul de la Micia. Deocamdată, nu putem stabili vreo corelație între procentul vitei și tipul de așezare, localizarea ei temporo-spațială. În cazul locuirilor din Câmpia Banatului, de la Timișoara–*Freidorf* și Dumbrăvița (23%) cât și în cea de la Gârla Mare (23,2%) pe locul secund se plasează cabalinele. În restul așezărilor ponderea acestui mamifer este redusă, sub 3%. Rumegătoarele mici se plasează pe locul secund doar în locuirile de la Strei (25%) și Moldova Veche (21%) și în lotul din 1987 de la Timișoara (Tabel 12). Porcinele au procente mai mari decât ovicaprinele la Pojejena (cca 22%) și Micia (19%) și chiar la Strei (22,7%). Practic, din toată lista de mai sus, notă aparte fac locuirile din Câmpia Banatului (Timișoara, Dumbrăvița), acestea individualizându-se prin ponderea sporită a calului în plan alimentar și utilitar. Pe de altă parte, în ambele cazuri porcinele au frecvențe destul de mici, fiind surclasate de ovicaprine. Doar eșantionul de la Timișoara–*Freidorf* /1987 oferă o frecvență mai mare a ovinelor și caprinelor de cca 25% și a porcului de 17%, dar per ansamblu, se păstrează tendințele generale. Aceste mici oscilații între cele două loturi de la Freidorf sunt iminente atunci când avem de-a face cu eșantioane variabile ca mărime. Vânătoarea este semnificativă în cele două castre din zona dunăreană, de la Pojejena și Hinova, fiind legată și de prezența militarilor cât și de amplasarea în Valea Dunării. De asemenea, la Moldova Veche are o pondere importantă, de cca 22%, legată fiind tot de amplasare în biotop. În rest, vânătoarea nu depășește 10%, speciile sălbatice lipsind la Dumbrăvița și fiind nesemnificative la *Freidorf*. În privința resturilor altor grupe de animale în speță păsări domestice, ele lipsesc în siturile din Câmpia Banatului, în celelalte fiind nesemnificative sub raport alimentar. Asupra consumului moluștelor la *Freidorf*, nu-l excludem ca sursă alimentară sezonieră, dar nu avem date certe pentru a-l susține.

Tabelul 12 – Ponderea speciilor în situri de sec. II–IV din Banat și zonele apropiate (nr. frgm.)

	Tm-F/2006	Tm-F/1987	Dumbrăvița	M. Veche	Strei	Hinova	Pojejena	Micia	Gârla Mare
Vită	45,2	30,6	59	38,1	43,02	31,25	38,7	50,7	46,4
Cal	24,7	18,1	23	1,6	1,75	1,92	2,9	3,4	23,2
Oaie/capră	19,3	25	10	21,2	25,52	7,21	14,7	18,4	13,1
Porc	7,46	17	8,5	16,8	22,73	12,01	21,9	19,3	16,4
Câine	0,97			0,4		0,48	1,06	2,7	0,3
Sp. domestice	**97,65**	**90,9**	**100**	**78,2**	**93,02**	**52,87**	**79,26**	**94,5**	**99,6**
Sp. sălbatice	**2,35**	**9,1**	**0**	**21,8**	**6,98**	**47,12**	**20,4**	**5,5**	**0,3**

[42] Johnstone 2004, 81.
[43] Johnstone 2004, 82.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

NIVELUL DE SEC. V P. CHR.

Materialul furnizat de acest nivel însumează 22 resturi, dintre care o spărtură de tibie de vită provine din cx. 27, restul de 21 fiind recoltate din groapa de mormânt nr. 17. Cele 21 oase din groapa 17 se distribuie unei vite (coastă, zigomatic), unui purcel de lapte (coastă, parietal, falanga I neepifizată proximal) și unui miel sacrificat puțin sub 6 luni. Concret, din scheletul acestuia provin șase spărturi din perechea de metacarpe (cu lg. fără epifize de 64,5 mm), cele două metatarse cu lg. 67,5 mm, patru spărturi din cele două tibii și o pereche de molari superiori (M1) spre erupție finală. Alte două resturi nedeterminabile ar putea proveni de la același animal. Foarte probabil ca resturile animaliere să nu aibă legătură cu acest complex, ele să provină din umplutura gropii menajere nr.16, fie din locuința nr. 18, ambele fiind tăiate de groapa mormântului, potrivit autorilor cercetării arheologice. Argumentăm prin faptul că, oasele din cx. 16 se corelează cu cele din cx. 17, adică resturi de la mielul din groapa de mormânt s-au identificat și în groapa menajeră nr. 16. Fragmentul din tibia de vită a fost recoltată din mormântul de inhumație nr. 27, care conținea un schelet de copil, e greu de precizat dacă avem de-a face cu un rest de ofrandă animală (osul respectiv aparține unei parți cărnoase a corpului), sau este „rătăcit" în umplutura gropii.

Deocamdată acestea sunt rezultatele obținute în urma analizei celui de-al doilea eșantion de la Timișoara–*Freidorf*, dacă vor exista cercetări viitoare în sit, sperăm ca ele să aducă un plus de informație în demersul nostru.

MĂSURĂTORI/MEASUREMENTS

Coarne/ Cores

Context	Specia	GL	G. diam	S. diam	Circumf.	Sex/I, aplatiz.
Cx 55/	vită	140	49,5	38,5	129	F/77,77
Cx 72/	vită	170		41,5		F
Cx 65/	vită		45,5	35,5	133	F/78,02
Cx 94/	vită		43	34	121	F/79,06
Cx 94/	vită		61	42,5	167	M/69,72
Cx 79/	oaie	280	55/60	45		M

Mandibula

Context	Specia	P2-M3	M1-M3	P2-P4	LM3
Cx 5/	câine	75,5	37	38,5	22
Cx 10/	câine	77,5			
Cx 86/	câine	81	41		21,5
Cx 68/	cal			30,5/P2	28/P3
Cx 15/	capră	74	50,5		25
Cx 26/	capră				22,5
Cx 15/	oaie	74	49		22,5
Cx 93/	oaie				22,5
Cx 94/	oaie				23,5
Cx 21/	oaie				22
strat cultură	oaie			29	
Cx 60/	porc		65		31,5
Cx 16/	porc		65		34
strat cultură	porc		69		35

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Cx 28/	porc		58		29
Cx 6/	vită			44	
Cx 16/	vită			48,5	34
Cx 53/	vită	131	84	49	35
Cx 28/	vită	138	(alveolă)		
Cx 28/	vită				35,5

Scapula

Context	**Specia**	**SLC**	**GLP**	**LG**
Baden	capră	21	37	23
Cx 68/	vită	50	60	44
Cx 68/	vită	52		
Cx 13/	vită			49

Humerus

Context	**Specia**	**BT**	**Bd**	**Dd**
Cx 15/	vită	60	63	65
Cx 28/	vită	61,5		
Cx 67/	vită	62		
Cx 13/	vită	66	72	72
Cx 65/	vită			76,5
Cx 16/	vită			71
Cx 39/	vită			72
Cx 25/	ovic.	26,5		
Cx 72/	capră	31	28,5	
Cx 18/	câine	23	31	23,5

Radius

Context	**Specia**	**BFp**	**Bp**	**Dp**	**Bd**	**Dd**
Cx 14/ Baden	capră	28,5	29	15		
Cx 16/	capră	31	32	16		
Cx 77/	oaie	28	30	16		
Cx 15/	oaie	30	32	16		
Cx 65/	vită	68	74			
Cx 5/	vită	63	67	36		
Cx 9/	vită	68	74	39		
Cx 72/	vită	71,5	77,5	41		
Cx 15/	vită			32		
Cx 65/	vită					42
Cx 18/	vită				64	43
Cx 72/	cal	71,5	76,5	42,5		
Cx 39/	cal	72,5		43,5		
Cx 09/	cal			43,5		
Cx 37/	cal				69	41
Cx 13/	cal				72	42,5
strat cultură	cal				70	44,5

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Mc.

Context	Specie	GL/LL	Bp	Dp	SD	Bd	Dd
Cx 30/ Baden	oaie		21	14			
Cx 15/	capră		23	18			
Cx 15/	capră						16
Cx 10/	vită	171	52	30,5	28	53,5	28,5
strat cultură	vită		48	29			
strat cultură	vită		51,5				
Cx 72/	vită		59	35			
Cx 79/	vită			33			
Cx 18/	vită					53	30
strat cultură	vită					57,5	30,5
Cx 09/	vită					62	33
Cx 37/	cal	220/212	51		33,5	50	
Cx 37/	cal	223/216	50	29	34	50,5	
Cx 37/	cal	/212			33,5		
strat cultură	cal					47,5	35,5
Cx 64/	cal					47,5	
Cx 18/	cal					48	37
Cx 15/	cal						33
Cx 15/	cal					44,5	36
Cx 72/	cal					48	
Cx 72/	cal					43,5	29

Mt.

Context	Specie	GL/LL	Bp	Dp	SD/I, diaf	Bd	Dd
Cx 41/ Baden	oaie		19,5	20,5			
Cx 63/	vită	199	41,5		23,5	47	25
Cx 68/	vită	206	46	44	27	55,5	28,5
Cx 10/	vită	235	49,5	49	30	62	30,5
Cx 13/	vită		41	41,5			
Cx 21/	vită		45,5	44,5			
Cx 26/	vită		54	33			
Cx 72/	vită					51,5	28
strat cultură	vită						30
Cx 72/	vită				32		
Cx 15/	oaie		20,5	20			
Cx 15/	oaie		21	20,5			
strat cultură	cal	245,5/234	42	42,5	29,5	44,4	35
Cx 9/	cal	256/248	45	41,5	28,5		34,5
Cx 9/	cal			42	28,5		
Cx 34/	cal		46,5	43			
Cx 64/	cal		46,5				

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Tibia

Context	Specia	Bd	Dd
Cx 9/	cal		41,5
Cx 18/	cal	64	41
Cx 21/	cal	68	40,5
Cx 10/	ovic.	26,5	
Cx 93/	oaie	24,5	18,5
Cx 77/	porc	27	22
Cx 05/	vită	54	39
Cx 05/	vită	55,5	43
Cx 28/	vită	61	45,5
Cx 32/	vită	61	44
Cx 39/	vită	65	43,5
Cx 39/	vită	67	

Ph, 1/vită

Context	GL	Bp
Cx 21/	51	31
Cx 16/	51,5	24,5
Cx 37/	59	29
Cx 10/	59,5	
Cx 16/	60,5	31
Cx 62/	56,5	28,5

Maxilla

Context	Specia	LM3
Baden	vită	32
Cx 60/	vită	25,5
Cx 13/	vită	27,5
Cx 10/	vită	28
Cx 52/	vită	29
Cx 16/	vită	29
Cx 16/	vită	30,5
Cx 42/	vită	29

Pelvis

Context	Specie	LA
Cx 13/	vită	57,5
Cx 68/	vită	66
Cx 64/	porc	31,5
Cx 16/	oaie	28
Cx 15/	cal	60,5
Cx 67/	cal	60
Cx 5/	câine	21,5

Talus

Context	Specie	GLl/LmT	GLm/GH	Bd/Bfd
Cx 16/	vită	60	54	
Cx 32/	vită	60,5	56	38
Cx 39/	vită	64	57,5	42,5
Cx 72/	vită	65	59,5	40,5
Cx 16/	vită	66,5	62	42
Cx 51/	vită	67,5	61,5	42,5
Cx 67/	oaie	29,5	28	
Cx 26/	oaie	30	29	19
Cx 18/	oaie	30	28	20
Cx 15/	oaie	32	30	20,5
Cx 64/	cal	58,5	58	50
Cx 28/	cal	57	56	48
Cx 25/	cerb	59,5	54	36,5

Cal/PH I

Context	GL	Bfp	Bp	Dp	SD/I, diaf,	Bfd	Bd
strat cultură	71	46,5		35	31,5/44,36		
Cx 94/	72	44		34,5	31,5/43,75	39,5	41,5
Cx 16/	75,5	47	52	36	33/43,70	41	43
Cx 72/	77		52	39	32/41,55	40,5	41,5
Cx 25/	78	45	50	33,5	31,5/40,38	40	41
Cx 72/	78	46	51,5	37	32,5/41,67		
Cx 13/	81	45	49	32,5	31/38,27	39	41,5
Cx 72/	82	44			32/39,02	40,5	44,5
Cx 79/	82	48	52,5	38	32,5/39,63	41	41,5
Cx 94/	82	48	52	34,5	34,5/42,07	42,5	48,5
Cx 72/	87	52	57,5	40,5	35,5/40,8	44	46,5
Cx 9/		52			33,5		
Cx 18/		42,5		31			

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Cal/PH II

Cx 31/	40	43	48	28	42/105	46,5
Cx 21/	42	45,5	50,5	30		42
strat cultură	47,5	40,5	44,5	35,5	42,5/89,47	43,5
Cx 39/		44,5	52,5	33		44
Cx 18/	Ph. III	79,5/GB	48,5/BF	53,5/Ld	42,5/HP	44

Vită – cattle; oaie/capră – sheep/goat; porc – pig; cal – horse; câine – dog; cerb, căprior – red and roe deer; mistreț – wild swine; vulpe – fox

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

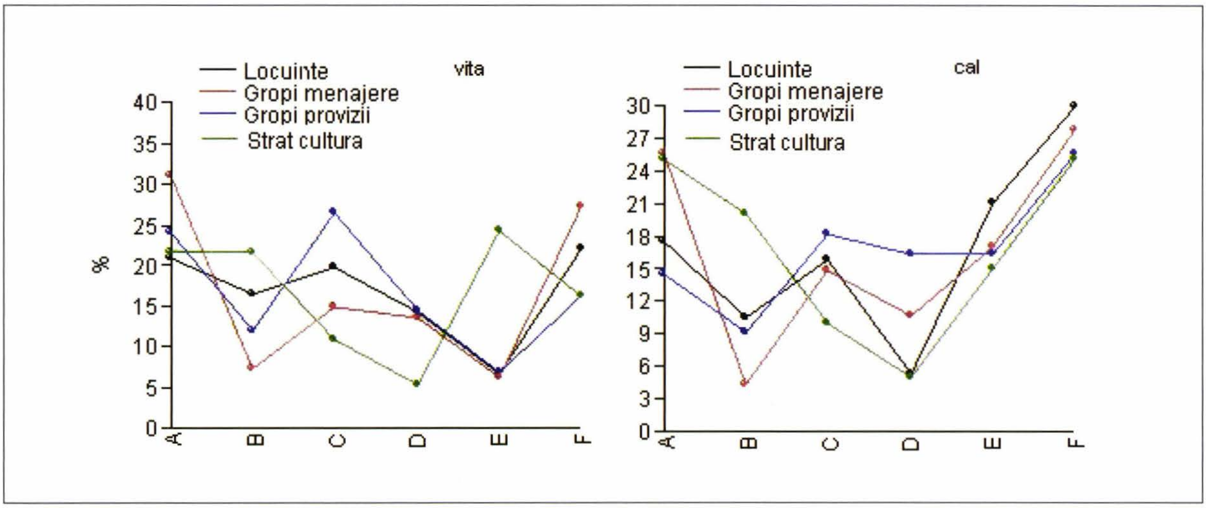

Fig. 1. Repartiția oaselor de vită şi cal pe regiuni corporale.

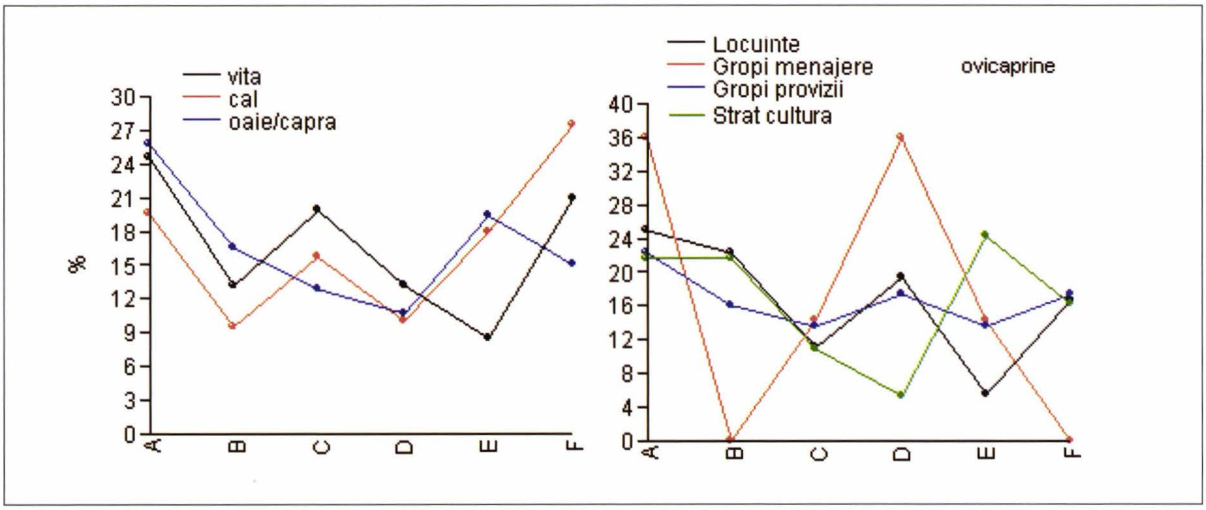

Fig. 2. Repartiția oaselor de ovicaprine şi ale principalelor specii domestice pe regiuni corporale.

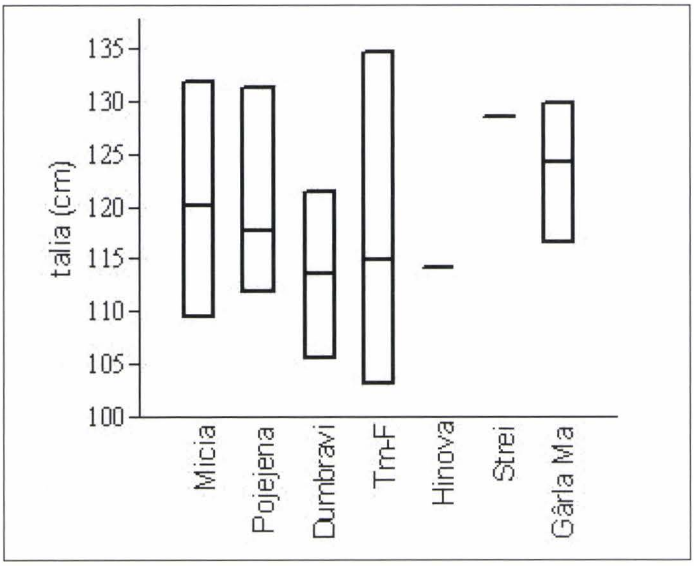

Fig. 3. Talia medie a vitelor în aşezări de secol II–IV din Banat şi regiunile învecinate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

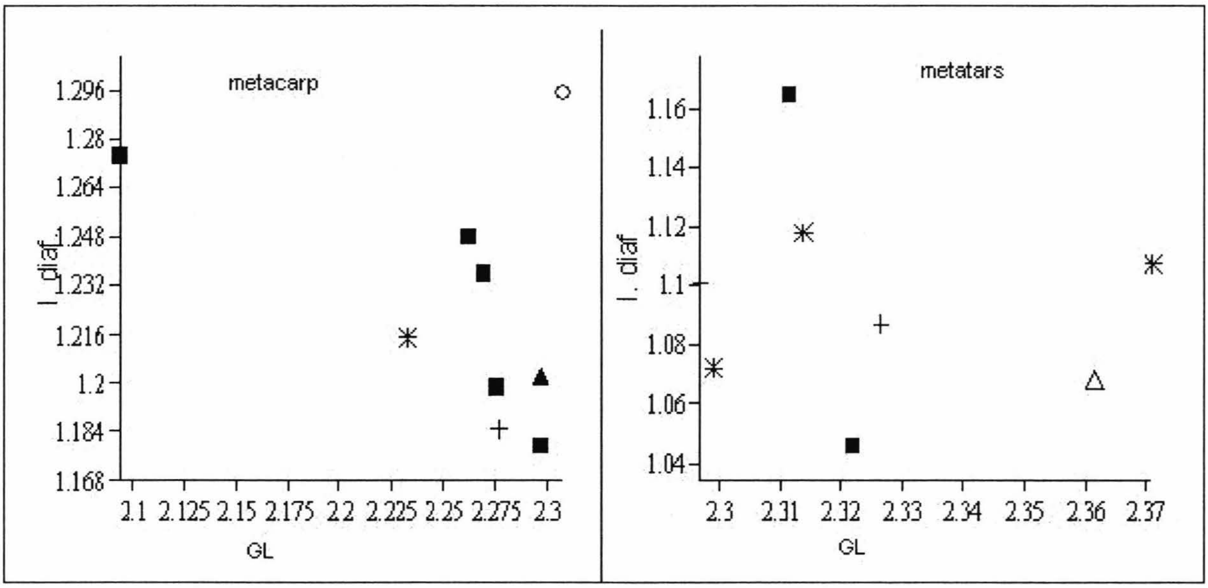

Fig. 4. Diagrama GL/I. diaf. a metapodiilor de vită, aşezări de secol II–IV:
* – Tm-*Freidorf*; + – Dumbrăviţa; ○ – Strei; ▲ – Hinova; ■ – Pojejena; △ – Gârla Mare.

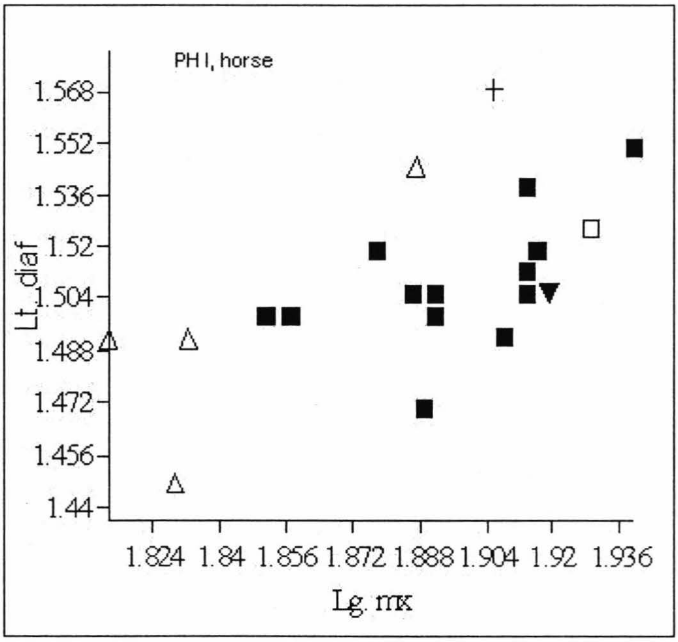

Fig. 5. Diagrama GL/Lţ. diaf. a Ph I de cal în aşezări de secol II–IV:
■ – Timişoara-F; □ – Gârla Mare; ▼ – Strei; + – Pojejena; △ – sarmaţi Ungaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

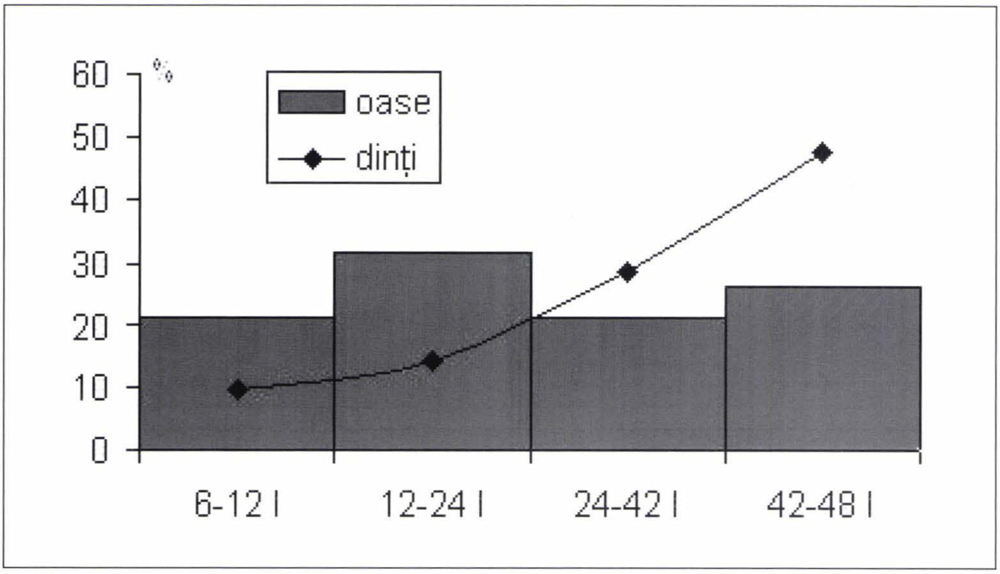

Fig. 6. Vârste sacrificare bovine.

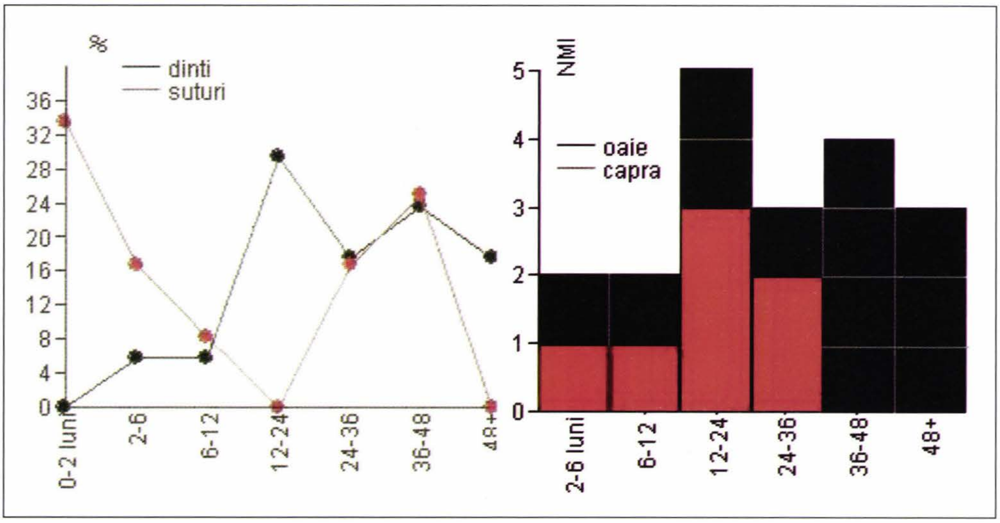

Fig. 7. Vârste sacrificare ovicaprine.

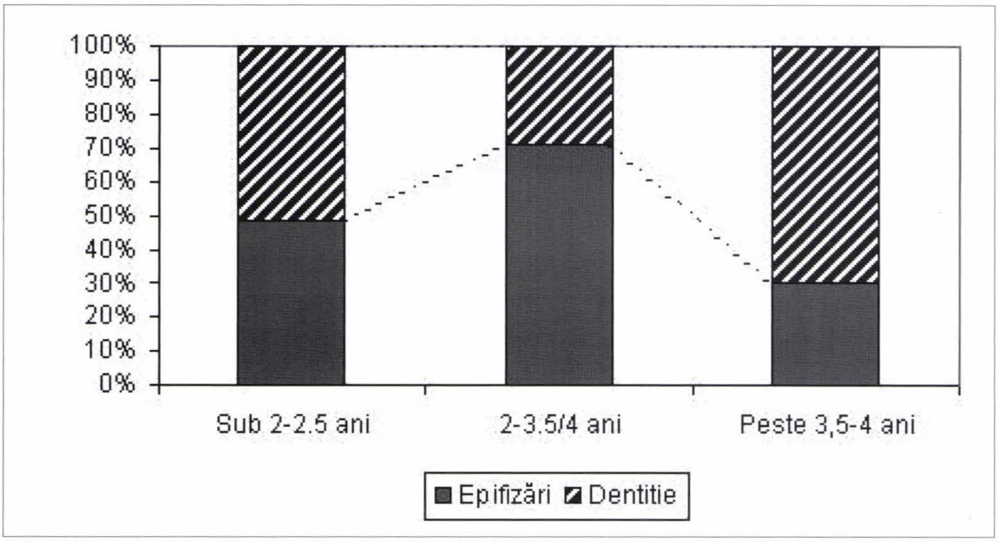

Fig. 8. Vârste sacrificare cabaline.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

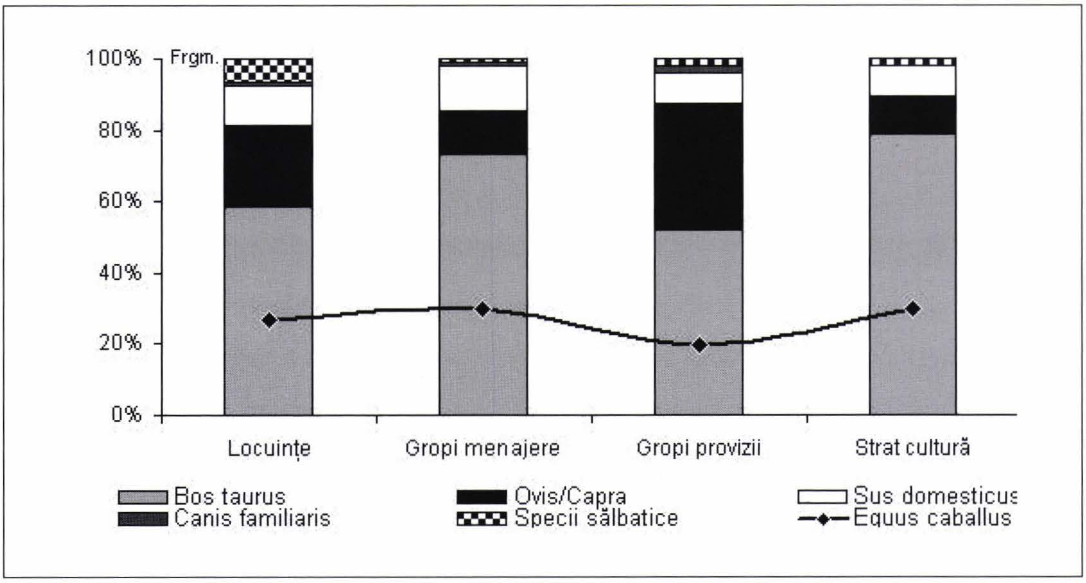

Fig. 9. Ponderea mamiferelor în complexe.

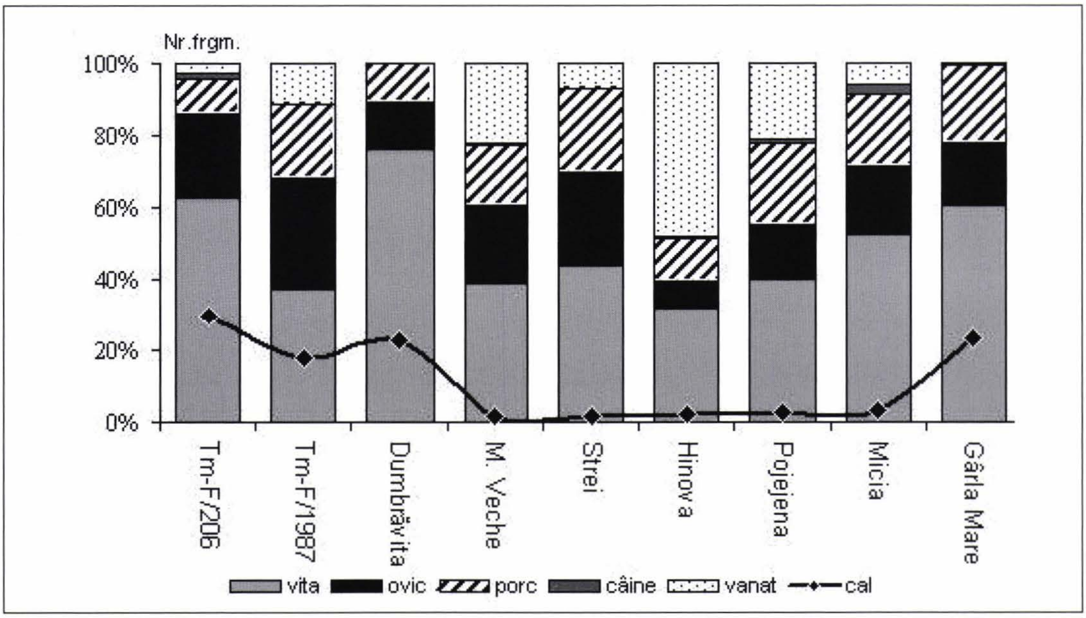

Fig. 10. Ponderea mamiferelor în situri de sec. II–IV d. Chr. din Banat şi zonele apropiate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Fig. 11. Mandibulă şi coarne de vită.

Fig. 12. Metapodii prelucrate de cal.

Fig. 13. Metapodii de vită.

Fig. 14. Falange de cal.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

VI. Morminte din epoca timpurie a migrațiilor

Daniela Tănase

1. Rit și ritual funerar

În epoca timpurie a migrațiilor sunt caracteristice necropolele compuse din mici grupuri de morminte[1], aşa cum este şi cazul mormintelor de la Timişoara–*Freidorf*. Necropola a fost cercetată şi anterior anului 2006, fiind descoperite morminte orientate V–E (trei morminte descoperite în 1988)[2], N–S (un mormânt descoperit în 1992)[3], respectiv S–N (un mormânt descoperit în 1995)[4].

Mormintele cercetate în anul 2006 sunt de inhumație și au fost orientate N–S (complexul nr. 17 – deranjat, complexul nr. 38 – mormânt de copil, complexul nr. 57 – mormânt de femeie, complexul nr. 4 – cenotaf?) şi V–E (complexul nr. 27). Defuncții au fost aşezați pe spate, cu mâinile pe lângă corp.

Dacă pentru complexele nr. 27 şi nr. 57 apartenența la necropola datată în prima jumătate a secolului al V-lea este indubitabilă, complexul nr. 38 ridică semne de întrebare cu privire la datarea sa prin prisma inventarului ceramic, respectiv două vase bitronconice de mici dimensiuni, mai degrabă asemănătoare ca formă cu vasele caracteristice secolului al VII-lea p. Chr. Însă, faptul că acest mormânt a fost descoperit la mică adâncime, la fel ca mormântul descoperit în anul 1995 (orientat S–N) care aparține tot unui copil mic, ne îndreptățește să îl includem în necropola din prima jumătate a secolului al V-lea p. Chr.

Groapa mormintelor este de formă dreptunghiulară, uneori cu colțurile rotunjite (complexele nr. 17 şi nr. 57), iar adâncimea este cuprinsă între 1,40–1,60 m de la nivelul actual de călcare. Groapa mormântului notat complexul nr. 38, nu a putut fi clar delimitată, descoperită fiind la o adâncime de 40 cm, chiar sub stratul vegetal.

Urme de sicriu au fost reperate în complexul nr. 27, unde s-au găsit așchii de lemn.

În complexul nr. 27 au fost descoperite urme de cărbune în zona capului și a picioarelor, fiind probabil vorba despre un ritual de purificare a gropii. Acest ritual este specific populațiilor din stepă și este legat de cultul focului, fiind vorba despre purificarea fundului gropii; a fost atestat la sarmații roxolani[5]. Urme de cărbune și cenușă s-au descoperit și în morminte ale sarmaților timpurii, acestea fiind detectate la picioare și uneori lângă cap[6]. Prin urmare, acest ritual documentat la sarmații de neam iranic se regăsește în epoca timpurie a migrațiilor la o altă populație de neam iranic, la alani, căreia îi aparțin, în opinia noastră, mormintele orientate V–E descoperite la Timișoara–*Freidorf*.

Deformarea artificială a craniului a fost constatată la scheletul din complexul nr. 27. Acest ritual a mai fost înregistrat în necropola de la Timișoara–*Freidorf* în anul 1988, în mormântul nr. 2, unde a

---

1 Harhoiu 1997, 30.
2 Mare 1998, 288–289.
3 Mare 1998, 287.
4 Mare 1998, 286–287.
5 Bichir 1971, 278.
6 Bârcă 2006, 54.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

fost înhumat un bărbat și în mormântul nr. 3 unde a fost îngropată o femeie[7]. Obiceiul de deformare artificială a craniului este atestat arheologic în situri de la începutul secolului al V-lea p. Chr., descoperite în România și Ungaria, apariția acestuia fiind un rezultat al migrației spre vest a hunilor. Deformarea artificială a craniului a fost la modă în cursul secolelor V–VI inclusiv în vestul Europei[8].

Depunerea ofrandelor alimentare în vase din lut a fost constatată în toate mormintele descoperite în anul 2006, recipientele fiind așezate la cap. Cel mai probabil ofranda a fost lichidă deoarece vasele sunt pentru turnat (cană – complexul nr. 27 și urcior – complexul nr. 57). Excepție face complexul nr. 38 în care au fost descoperite două ulcele bitronconice, care puteau conține și mâncare nu doar lichide. Aceeași situație cu privire la dispunerea vaselor a fost documentată în mormintele din această necropolă, cercetate anterior[9]. În perioada timpurie a migrațiilor s-au depus vase atât la cap, cât și la picioare. Vase depuse la cap au mai fost descoperite la Morești (jud. Mureș)[10] și Vădastra (jud. Olt)[11].

2. Mobilierul funerar

2.1. Piese de port și de podoabă

2.1.1. Piepteni

În complexul nr. 57 a fost găsit un pieptene bilateral din os cu corpul principal prins cu nituri de bronz între două plăcuțe decorate cu motive geometrice incizate (Pl. XLV.10). Astfel de piepteni apar adesea în morminte din epoca timpurie a migrațiilor[12].

2.1.2. Cercei

Un cercel de argint compus dintr-o verigă cu capetele desfăcute, ascuțite, s-a descoperit în complexul nr. 57 (Pl. XLV.2).

În necropola de la Subotica–Verušič (Serbia), datată la sfârșitul secolului IV – începutul secolului V, într-un mormânt de femeie, a fost descoperit un cercel asemănător, însă cu capetele mai apropiate[13], iar un altul a fost găsit la Valea Lupului (jud. Iași)[14]. Aceste descoperiri sunt ceva mai timpurii (aparținând fazei cronologice D1), decât cea de la Timișoara–*Freidorf*, însă astfel de cercei se găsesc și în situri databile în faza D2, căreia îi aparține necropola pe care o discutăm. Un alt fragment de cercel din bronz cu capetele ascuțite a fost descoperit la Țaga (jud. Cluj)[15], descoperire în care apare și un fragment de pieptene din os cu dinți bilaterali[16].

2.1.3. Mărgele

În complexul nr. 57 s-au descoperit mărgele din pastă de sticlă, tubulare, striate, de culoare albă și bleu, sidefate, de culoare gălbuie și neagră (Pl. XLV.3). Acestea erau dispuse pe piept și în jurul gâtului, fiind mai degrabă prinse într-un colier și nu cusute pe haine. S-au mai găsit câteva mărgele din calcar și din pastă de sticlă, de mărime mai mare (Pl. XLV.4), dispuse tot în zona pieptului. Mărgele apar adesea mai ales în morminte ale femeilor sarmate care preferau portul mărgelelor, însă acestea le aveau prinse mai ales pe îmbrăcăminte[17]. Astfel de podoabe nu purtau doar femeile de neam sarmatic, acestea apar și la femeile de neam germanic[18].

---

7 Mare 1998, 288–289.
8 Harhoiu 1997, 32.
9 Mare 1998, 288–289.
10 Harhoiu 1997, 180.
11 Harhoiu 1997, 193.
12 Harhoiu 1997, 60.
13 Sekeres 1998, 128, Pl. VI.1.
14 Harhoiu 1997, Pl. LXXV. A/4.
15 Harhoiu 1997, Pl. XC. F.1.
16 Harhoiu 1997, Pl. XC. F.2.
17 Kulcsár 1998, 112.
18 Tempelmann–Maczynska 1989, 98; Tejral 1973, 38.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

2.1.4. Fibule

În complexul nr. 57 s-au găsit două fibule. Una dintre ele este din fier, foarte corodată, dar se poate observa că este o fibulă cu piciorul întors dedesubt (Pl. XLV.11), un tip comun în cursul secolului al IV-lea, dar care se regăsește și în descoperiri din secolul al V-lea.

Ce-a de a doua fibulă este din bronz, cu placa de la picior romboidală, dar la cap nu are placă, așa cum se obișnuia la acest tip de fibulă, ci este în formă de T și are la capete butoni care se aseamănă cu bulbii de ceapă (Pl. XLV.5). Nu am găsit analogii pentru acest tip de fibulă, un fel de hibrid între fibulele cu placă la cap și la picior și cele cu butoni în formă de ceapă. Totuși, această fibulă poate fi inclusă în categoria fibulelor cu placa de la picior romboidală alungită, specifice primei jumătăți a secolului V p. Chr.

În acest mormânt, notat complexul nr. 57, apar două fibule, fapt specific portului germanic. Asocierea de fibule cu piciorul întors dedesubt și de fibule cu placă romboidală la picior (însă acestea au și placă semidiscoidală la cap, spre deosebire de fibula din complexul 57 care are la cap butoni asemănători bulbilor de ceapă) a fost documentată destul de frecvent în morminte din epoca timpurie a migrațiilor[19]. Un exemplu în acest sens îl avem în necropola de la Tiszadob–Sziget (Ungaria) – mormântul 18, unde s-au găsit fibule cu placă discoidală la cap și picior romboidal asociate cu fibule cu piciorul întors dedesubt[20]. Această necropolă a fost datată la începutul secolului al V-lea p. Chr.[21], prin urmare este anterioară așezării hunilor în bazinul carpatic, fiind mai timpurie decât cimitirul de la Timișoara–*Freidorf*, dar este semnificativă deoarece atestă portul mai multor fibule în bazinul carpatic, caracteristic populațiilor de neam germanic.

2.1.5. Inele

În complexul nr. 57 (mormânt de femeie) s-a descoperit un inel de bronz cu cercul deschis, capetele fiind decorate cu perechi de volute dispuse afrontat (Pl. XLV.12). Acest inel este similar inelului de argint descoperit într-un mormânt de femeie (nr. 363) descoperit la Schleitheim (Elveția)[22], localitate situată în apropiere de granița cu Germania, unde odinioară era regatul alamanilor. În mormântul femeii îngropate la Schleitheim s-au descoperit un pieptene de os, o centură militară romană, un șirag de perle mari din chihlimbar, precum și câteva bijuterii din argint, colan, cercei, ac de păr, ace de toaletă, un pandantiv lunular și inelul spiralat[23]. Acest mormânt, care a aparținut cu siguranță unei femei de rang înalt, a fost datat în jurul anului 400 p. Chr[24]. Un alt inel de acest tip, tot de argint, a fost descoperit în mormântul XXXII de la Smolin în Moravia (Cehia)[25], datat în ultimul deceniu al primei jumătăți a secolului al V-lea, perioadă în care stăpânirea hunică era puternică în spațiul Dunării[26]. Un alt inel de acest tip s-a descoperit în necropola de la Basel–Kleingünigen – mormântul 191, însă exemplare mai numeroase s-au găsit în nord-estul Europei, în special la est de Vistula, acestea apărând doar izolat în spațiul dunărean[27]. Prin urmare, acest tip de inel este specific primei jumătăți a secolului al V-lea și a fost preferat de femei din spațiul germanic, ceea ce constituie un posibil indiciu cu privire la neamul din care făcea parte defuncta înmormântată la Timișoara–*Freidorf*.

2.1.6. Catarame

Catarame au fost descoperite în complexele nr. 27 (Pl. XLIV.1.2–3) și nr. 57 (Pl. XLV.8–9, 16–17), sunt catarame de centură și catarame de încălțăminte.

---

19 Gavritukhin 2002, 158, Fig. 8. 28–29 – Luchistoe (Crimeea); 162, Fig. 12. 46–47 – Giliach (sudul Rusiei); 164, Fig. 14. 25–26 – Mogoșani (jud. Dâmbovița).
20 Istvánovits 1993, 101, Fig. 8. 2–4.
21 Istvánovits 1993, 139.
22 Bücker 1997, 139, Fig. 140.
23 Bücker 1997, 138, 139, Fig. 140.
24 Bücker 1997, 138.
25 Tejral 1973, 83, Fig. 5.3.
26 Tejral 1973, 53.
27 Tejral 1973, 36.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

2.1.6.1. Catarame de centură

În complexul nr. 27 (mormânt de copil) s-au găsit în zona bazinului două catarame de centură de formă ovală, una din bronz (Pl. XLIV.1.3) și alta din os cu spinul din bronz (Pl. XLIV.1.2). În mormântul de femeie (complexul nr. 57) s-au găsit două catarame păstrate fragmentar, din fier, de formă ovală, dintre care una decorată cu crestături (Pl. XLV.9). Astfel de catarame cu veriga ovală apar cel mai adesea în mormintele din secolul al V-lea p. Chr. Între acestea exemplificăm doar câteva catarame decorate cu crestături, una de bronz a fost descoperită la Cioroiul Nou (jud. Dolj)[28], iar o alta din argint la Dindești (jud. Satu Mare)[29].

2.1.6.2. Catarame de încălțăminte

În complexul nr. 57 s-au descoperit două catarame din fier în zona gleznei, una fiind de formă ovală (Pl. XLV.16), cealaltă de formă dreptunghiulară, decorată cu crestături (Pl. XLV.17). Cataramele de încălțăminte apar adesea în morminte din epoca timpurie a migrațiilor când moda purtării acestora a cunoscut o largă răspândire[30].

2.1.7. Limbi de curea

În complexul nr, 57 (mormânt de femeie) s-a descoperit o limbă de curea din fier, de formă dreptunghiulară, netedă, fără decor (Pl. XLV.6). Acest tip de piesă de costum apare mai rar în această perioadă, mai ales într-o formă atât de simplă.

2.2. Unelte

În complexul nr, 57 (mormânt de femeie) s-a găsit lama unui cuțit de fier, de dimensiuni mai mici (Pl. XLV.13). Unelte apar rar în morminte din epoca timpurie a migrațiilor[31], până acum fiind descoperite puține cuțite și acestea mai ales în morminte de bărbați. Un cuțit de dimensiuni mici a fost descoperit într-un mormânt de femeie doar la Pietroasele (jud. Buzău), așezat tot în partea stângă a bazinului[32].

2.3. Vase

2.3.1. Căni

În complexul nr. 27 a fost descoperită o cană lucrată la roata rapidă dintr-o pastă fină, de culoare cenușie deschisă, cu gura largă, buza ușor evazată la exterior, rotunjită, are o linie incizată în partea inferioară (Pl. XLIV.1.1.). Umărul vasului este marcat de o nervură, iar toarta care este aplatizată are pe mijloc o nervură ușor reliefată. Corpul cănii este globular, iar fundul este reliefat. Cana a fost lustruită, dar s-au păstrat doar porțiuni din lustru. Într-o parte cana are o ușoară adâncitură, care se observă și pe interiorul vasului, pe care o putem socoti defect de fabricație.

Această cană este asemănătoare ca formă cu cana de culoare cenușie descoperită în mormântul de femeie din anul 1988[33]; diferența constă doar în faptul că aceea a fost decorată cu registre verticale de linii în zigzag și linii drepte și cu o linie în zizag de jur împrejur.

2.3.2. Urcioare

În complexul nr. 57 a fost descoperit un urcior modelat la roata rapidă, dintr-o pastă fină, de culoare cenușie deschisă, cu buza profilată la exterior (Pl. XLV.1). Corpul urciorului este piriform, toarta este aplatizată, cu o ridicătură, fundul este reliefat. Vasul are nervuri pe umăr și pe mijloc, iar în partea superioară pe gât este decorat cu linii în zizag, lustruite. Tot vasul este lustruit.

---

[28] Harhoiu 1997, 170; Pl. LXXXIII/B.

[29] Harhoiu 1997, 173; Pl. XCIV/B.8.

[30] Harhoiu 1997, 119.

[31] Harhoiu 1997, 46.

[32] Harhoiu 1997, 185.

[33] Mare 1998, 302, Pl. VI.2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

2.3.3. Ulcele

În complexul nr. 38 s-au descoperit două vase de mici dimensiuni [(unul cu înălțimea de 8,5 cm (Pl. XLIV.2.1), celălalt cu înălțimea de 6,3 cm, (Pl.XLIV.2.2)], de formă bitronconică, lucrate cu mâna, dintr-o pastă grosieră, de culoare brun-cărămizie, având ca degresant cioburi pisate. Buza vasului este ușor evazată, iar fundul este drept.

Forma ulcelelor descoperite la Timișoara–*Freidorf* este asemănătoare cu cea a unui vas descoperit în sudul Banatului în așezarea datată în secolul al IV-lea p. Chr. de la Baranda[34].

3. Observații cu privire la încadrarea cronologică și culturală

În intervalul de timp cuprins între ultima treime a secolului al IV-lea și prima jumătate a secolului al V-lea se disting schimbări majore în peisajul arheologic al bazinului carpatic, marcate de migrarea hunilor spre vest. Prima perioadă, durează până la începutul secolului al V-lea, fiind caracterizată de sosirea populațiilor de neam iranic și germanic, care au fugit de huni. În cea de-a doua perioadă a avut loc invazia hunică propriu-zisă și așezarea acestora în Câmpia Pannonică, marcată și de schimbarea puterii politice[35].

Celei de-a doua perioade îi aparține și necropola de la Timișoara–*Freidorf* încadrată inițial în faza D 1 și în faza D 2[36], însă datarea în faza D 1 este problematică, în opinia noastră, aceasta bazându-se probabil pe urciorul cu tub de scurgere specific sfârșitului secolului al IV-lea-începutului secolului al V-lea[37], care ar fi fost descoperit în mormântul nr. 3[38]. În mormintele de la Timișoara–*Freidorf*, descoperite în 1988, nu s-a găsit nici un urcior cu tub de scurgere așa cum a apărut în literatura de specialitate, ci doar căni simple[39]. În colecția Muzeului Banatului din Timișoara se află un urcior cu tub de scurgere modelat la roata rapidă din ceramică de culoare cenușie, însă acesta provine din situl arheologic de la Timișoara-Pădurea Verde[40], situat în partea de nord-est a orașului. Prin urmare, datarea în faza D 1 nu se susține, mormintele aparținând fazei D 2[41], respectiv celei de-a doua treimi a secolului V p. Chr., după venirea hunilor în bazinul carpatic.

Fazei D 1, respectiv primului val al epocii migrațiilor în regiunea Banatului, îi aparțin mormintele sarmaților târzii de la Dudeștii Vechi[42] și Timișoara–Pădurea Verde, ultimul mormânt fiind datat în mod eronat, în opinia noastră, mult mai devreme[43]. Acestei faze cronologice îi aparțin și așezările caracterizate prin material ceramic abundent, în special vase de provizii de ceramică modelată la roată de culoare cenușie, ceramică din pastă nisipoasă lucrată la roata înceată, așa cum s-a documentat în locuințele și gropile de provizii sau menajere cercetate în situri arheologice din Banat, inclusiv la Timișoara–*Freidorf* (vezi cap. IV). Deosebit de important este faptul că gropile mormintelor de la Timișoara–*Freidorf*, care aparțin orizontului cronologic D 2, secționează complexele arheologice ale așezării databile în ultima treime a secolului IV – începutul sec. V p. Chr., ceea ce semnifică faptul că așezarea a fost părăsită înainte de sosirea hunilor în bazinul carpatic. Din analizarea așezărilor și necropolelor din Câmpia Tisei s-a observat faptul că cimitirul se afla la o oarecare distanță (mai mică sau mai mare) de așezare[44], prin urmare mormintele de la Timișoara–*Freidorf* nu puteau fi săpate

---

34 Trifunović 1999–2000, 85, Pl. I.18.
35 Vaday 1994, 105.
36 Harhoiu 1999, 64.
37 Harhoiu 1997, Pl. CXL.44.
38 Harhoiu 1997, 152, 191; Harhoiu 1999, 64.
39 Mare 1998, 302, Pl. VI. 1–3.
40 Urciorul cu tub de scurgere are numărul de inventar 5526, în registru fiind menționat faptul că acesta a fost descoperit la Timișoara–Pădurea Verde în anul 1959.
41 Pentru cronologia epocii timpurii a migrațiilor vezi Tejral 1988, 11 și Tejral 1997, 351; Bierbrauer 1994, 139, nota 278.
42 Tănase 2002–2003, 233–244.
43 Mormântul a fost datat la sfârșitul sec. III – începutul sec. IV, vezi Radu 1973, 147–149.
44 Vaday 1997, 105.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

atâta timp cât așezarea a fost locuită, fapt demonstrat de altfel și de poziția stratigrafică a acestora, după cum am menționat deja.

Așa cum s-a observat anterior (la publicarea mormintelor descoperite între anii 1988–1995), în această necropolă s-au îngropat concomitent, două populații diferite, considerate a fi sarmați și gepizi[45].

Din perioada de dinaintea așezării hunilor în bazinul carpatic provin necropole în care este clară prezența populației sarmatice și cea a noilor veniți, de neam iranic și germanic. Aceștia au fost supuși unor multiple și puternice înrâuriri culturale[46], influența acestora asupra sarmaților manifestându-se prin adoptarea unor obiecte străine (de exemplu piepteni de os); însă ritul și majoritatea pieselor din inventar rămân specifice sarmaților[47]. Dar în mormintele de la Timișoara–*Freidorf* (complexele nr. 27, nr. 38, nr. 57) nu se mai observă amprenta culturală sarmatică-iazigă, fiind evident faptul că este vorba despre două populații nou-venite (odată cu hunii), respectiv alanii de neam iranic și gepizii de neam germanic.

În opinia noastră, mormintele orientate V–E aparțin alanilor, chiar dacă până în acest moment, cele descoperite între anii 1988–1995 nu au fost analizate antropologic, ci doar s-a luat în considerare faptul că anumite schelete sunt de tip europoid[48], iar tipul antropologic din mormântul notat complexul nr. 27 nu s-a putut stabili din cauza vârstei mici a copilului (6–7 ani), care avea craniul deformat artificial (vezi cap. VII). Însă, importante în acest sens sunt ritualurile documentate și mobilierul funerar. Astfel, apariția orientării V–E în bazinul carpatic în epoca timpurie a migrațiilor este văzută ca o caracteristică a populațiilor de neam iranic[49]. În mormântul nr. 3, descoperit în anul 1988, a fost găsită o oglindă de metal alb[50], probabil argint, spartă intenționat. Acest tip de obiect și ritualul de spargere a oglinzii sunt de origine alano-sarmatică[51]. De notat faptul că atât scheletele descoperite în anul 1988, cât și scheletul din complexul nr. 27, situat în apropierea mormintelor descoperite în anul 1988, au craniul deformat artificial, un alt posibil indiciu cu privire la neamul din care făceau parte, alani după părerea noastră, chiar dacă știm că acest obicei de deformare a craniului a fost prezent și la neamurile germanice.

Pe de altă parte, din analiza antropologică a scheletului din mormântul notat complexul nr. 57 a reieșit că acesta aparține unei femei de origine germanică (vezi cap. VII), cel mai probabil de neam gepidic, astfel că este foarte posibil ca din mormintele cu altă orientare, respectiv N–S și poate și cele S–N să fi aparținut unor persoane de neam germanic. De notat faptul că orientarea N–S și S–N a fost documentată în necropola gepidică de la Fântânele–Rât (jud. Bistrița-Năsăud)[52]. De asemenea, posibilitatea ca mai multe neamuri să fi utilizat același teritoriu de îngropăciune a fost constatată și în alte necropole din perioada timpurie a migrațiilor, cu morminte orientate V–E, N–S sau S–N, între care le amintim pe cele de la Bratei 1, Bratei 2 (jud. Sibiu)[53] și Botoșani[54].

Din planul necropolei (Pl. LXVI) se observă o amplasare distinctă, din punct de vedere spațial, între mormintele orientate V–E (M 1/1988, M 2/1988, M 3/1988, complexul nr. 27) situate în partea sudică a necropolei și cele orientate N–S (M 4/1992, complexul nr. 38, complexul nr. 57) sau posibil orientate N–S (complexul nr. 4 – cenotaf?, complexul nr. 17 – deranjat) și S–N (M 5/1995) situate atât în partea de nord a necropolei, cât și în cea de sud. Mormintele orientate N–S sau S–N sunt mai împrăștiate, dar par totuși a fi mai compacte spre jumătatea de nord a necropolei, complexele nr. 38 (mormânt de copil) și nr. 17 (probabil tot mormânt de copil) fiind mai degrabă excentrice. De notat faptul că în cursul campaniilor de cercetare desfășurate între anii 1986–2006, partea de sud și de est a necropolei a fost delimitată. A fost cercetată și zona sitului situată între complexul nr. 57

---

45 Mare 1998, 287.
46 Istvánovits 1993, 139–140.
47 Vaday 1994, 109.
48 Mare 2004, 78, 82 nota 110, 83 nota 124.
49 Istvánovits 1993, 140.
50 Mare 1998, 289.
51 Kouznetsov–Lebedynsky 1997, 46.
52 Harhoiu 1997, 174–175.
53 Harhoiu 1997, 166–167.
54 Harhoiu 1997, 163–164.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

și complexul nr. 38, precum și cea dintre mormintele 1–3 (descoperite în anul 1988) și complexul nr. 57, atât în anul 2006, cât și anterior, mai precis în anul 1989, și nu s-au găsit alte morminte. Aceasta nu înseamnă totuși că nu ar putea fi alte morminte situate mai la sud de complexul nr. 57 înspre mormintele descoperite în anul 1988 sau mai la vest, zonă cercetată prin secțiuni (nu pe o suprafață întinsă), însă în care nu s-au mai găsit gropi de morminte. Aparent, mormintele orientate V–E par să fi fost grupate mai compact, probabil fiind importante și legăturile familiale, nu doar neamul din care făceau parte. Prin urmare, este plauzibil ca mormintele să fie grupate atât după gradul de rudenie, cât și după neamul căruia îi aparțineau defuncții.

Așadar, necropola de la Timișoara–*Freidorf* se datează în a doua treime a secolului al V-lea p. Chr., defuncții fiind alani și gepizi (schelete cu trăsături mongoloide nefiind descoperite după cum a evidențiat analiza antropologică-vezi cap. VII, ci doar cranii cu trăsături europoide), care făceau parte din confederația polietnică condusă de huni.

În cea de-a doua treime a secolului V p. Chr., puterea hunilor în *Barbaricum* era la apogeu. După așezarea în Câmpia Panonnică în anul 424, timp de trei decenii hunii au fost stăpânii necontestați ai lumii barbare și au obligat cea mai mare putere politică și militară a lumii de atunci, Imperiul Roman, să le plătească subsidii fabuloase în schimbul păcii și a promisiunii că nu vor mai organiza expediții de pradă pe teritoriul său. Orizontului arheologic al epocii timpurii a migrațiilor în general, și al epocii de stăpânire hunică în particular, îi sunt caracteristice atât mormintele cu mobilier funerar fastuos (compus din podoabe de aur sau argint și din alte obiecte de lux provenite din lumea romană), cât și tezaurele de vase și monede din metal prețios.

În Banatul timișean au mai fost descoperite morminte din secolul al V-lea p. Chr., însă acestea pot fi puse mai degrabă în legătură cu elita acelor vremuri, obiectele fiind din metal prețios, respectiv un cercel poliedric din aur decorat cu almandine descoperit la Izvin[55], un inel din aur decorat în stil policrom găsit la Sânnicolau Mare[56], precum și piesele din mormântul de la Periam[57], respectiv o pereche de cercei poliedrici de aur decorați cu almandine, o pereche de fibule din argint cu placă discoidală la cap și romboidală la picior (decorate în jurul ansei cu plăcuțe de aur și almandine), mărgele din aur și chihlimbar. Doar în câteva localități din partea de Banat care aparține astăzi Serbiei, în zona de câmpie (Bočar, Šurjan) și în partea de sud, pe linia Dunării (Pančevo, Banatsko Arandelovo)[58] s-au găsit piese de port și de podoabă mai sărăcăcioase care pot fi indicii ale prezenței membrilor de rând ai populațiilor care făceau parte din confederația hunică.

În lumina celor expuse, necropola de la Timișoara–*Freidorf* este importantă pentru completarea peisajului arheologic al epocii timpurii a migrațiilor din regiunea Banatului (caracterizat mai ales prin morminte care au aparținut persoanelor cu statut social înalt), deoarece ne dezvăluie felul în care se înmormânta populația relativ modestă din epoca de stăpânire a hunilor în *Barbaricum*.

[55] Harhoiu 1997, 178; Pl. XCV/B.
[56] Harhoiu 1997, 187; Pl. XCV/C.
[57] Harhoiu 1997, 183–184; Pl. XCV/A.
[58] Mrkobrad 1980, 141; Pl. II–V.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

VII. Buletinul antropologic

Szilárd Sándor Gál

Istoricul cercetărilor

Până în prezent, în Banat au fost atestate arheologic foarte puține descoperiri funerare databile în secolul V p. Chr. În situl arheologic de la Timişoara–*Freidorf* au fost cercetate trei morminte în anul 1988, alte două morminte fiind găsite în 1992 şi 1995; toate au fost publicate în anul 1998[1]. Alte patru morminte, care fac obiectul prezentului studiu, au fost descoperite în timpul cercetărilor arheologice preventive din 2006. Dintre acestea, două au inventar şi se datează în prima jumătate a secolului V p. Chr., al treilea a fost deranjat, recuperându-se doar câteva falange şi fragmente de piese din metal corodate; al patrulea mormânt a fost considerat cenotaf (probabil contemporan cu celelalte). Inventarul acestor morminte reflectă ritul şi ritualul de înmormântare al populației de rând din perioada hunică.

Material și metode

Materialul osteologic este în stare relativ bună.

În prelucrarea materialului au fost utilizate metode macroscopice și morfo-taxonomice. Principalele analize realizate sunt: estimarea vârstei[2], determinarea sexului[3], analiza dentară[4], analize antropometrice și osteometrice[5] și analize patologice[6].

Analiza morfologică a materialului osteologic

Complexul nr. 57

Craniu. Este relativ bine păstrat, lipsesc fragmente din osul parietal, osul temporal (partea dreaptă), baza craniană și o parte a osului zigomatic. Zona facială este relativ bine păstrată, lipsește o parte a orbitei (partea dreaptă) și marginea osului zigomatic (partea dreaptă).

Cefalometrie. Pe baza indexurilor craniene după metoda autorului Rudolf Martin, în clasificarea coautorilor Alekseev–Debets, defunctul avea un craniu foarte lung (hyperdolichocefal – 8:1), având zona facială alungită (hyperleptoprosop – 47:45), orbite relativ mici (mesoconch – 52:51) și cavitatea

---

[1] Mare 1999–2000.

[2] Stloukál–Hanáková 1978; Iscan–Loth–Wright 1984–1985; Nemeskéri–Harsányi–Acsádi 1960; Meindl–Lovejoy 1985.

[3] Éry–Kralovászky–Nemeskéri 1963; Sjøvold 1990; Rösing 1988; Bernert 2005.

[4] Miles 1963.

[5] După Martin–Saller 1957; Alekseev–Debets 1964.

[6] Józsa–Pap 1994; Lipták–Marcsik 1976.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

nazală largă (mesorrhin – 54:55). Osul occipital este bombat, însă protuberanța occipitală nu este accentuată. Craniul din vedere superioară are formă ovoidală. Vezi indexul cranian în tabelul Antropometrie.

Fig. 2.

Dantura:

Dexter	Sinister
–	PM1, PM2
M3, – –, PM2, PM1, C, I2, I1	I1, I2, C, PM1, PM2, –, M2, M3

Schema dentară: 2123. Dantura este puternic uzată, M2, M3 (2), M1(3) și M1, M2 (4) au căzut în timpul vieții și alveola s-a resorbit. Rădăcina incisivilor 2 (2) este afectată de puroi, apare *prognathia alveolaris*.

Scheletul postcranian (osteometrie).

Cutia toracică: au fost recuperate vertebrele atlas (partea posterioară lipsește) și axis, fragmente din vertebre toracice și lombare, fragmente din diafiza coastelor.

Membrele superioare și inferioare: clavicula dreaptă (lungimea osului 122 mm), clavicula stângă (fără epifiza laterală), omoplatul stâng și drept, humerusul stâng (lungimea osului 296 mm, diam. capului 41 mm, l. tr. 27 mm, l. sagit. 29 mm, l. tr. inf. 25 mm, l. sagit. inf. 15 mm), humerusul drept (lungimea osului 293 mm, diam. capului 41 mm, l. tr. 28 mm, l. sagit. 26 mm, l. tr. inf. 18 mm, l. sagit. inf. 15 mm), radiusul stâng (lungimea osului 212 mm), cubitusul stâng și drept fără epifizele inferioare, femurul stâng (lungimea osului 395 m, diam. capului 40 mm, l. tr. 30 mm, l. sagit. 28 mm, l. tr. inf. 35 mm, l. sagit. inf. 25 mm), femurul drept (lungimea osului 393 m, diam. capului 40 mm, l. tr. 36 mm, l. sagit. 30 mm, l. tr. inf. 34mm, l. sagit. inf. 28 mm), tibia dreaptă (lungimea osului 320 mm, l.tr. 35 mm, l. sagit. 36 mm, l.tr.inf. 34 mm, l.sagit. inf. 28 mm), peroneul drept (lungimea osului 317 mm), calcaneul drept și stâng (lungimea osului 71 mm).

Oasele bazinului: osul iliac (crista iliaca nu este evoluată), osul pubis (facies ossis pubis faza a III-a), osul sacru, osul ischion (incisura ischiatica maior în formă de „V").

Estimarea vârstei: suturile ecto-și endocraniene sunt relativ închise, dantura este puternic uzată, totuși degradarea dinților nu înseamnă o vârstă înaintată. În consecință, suturile craniene, epifizele oaselor lungi și *sulcus preaericularis* indică vârsta unui adult (38–40 ani).

Determinarea sexului: trăsăturile craniului (forma osului frontal, caracterul glabelei, procesul mastoidal, protuberanța occipitală, unghiul mandibulei), oasele bazinului (forma osului sacru, arcul ventral al osului pubis, incisura ischiatică maior în formă de „V"), dimensiunile oaselor lungi (lungimea oaselor, diam. capului la humerus și femur, linea aspera în cazul femurului etc.) indică particularitățile unei femei (–1,2 după Kinga Éry).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Statura defunctului: pe baza metodei autorilor Sjøvold și Rösing în clasificarea lui Martin, defunctul avea o statură medie-mică (152,62 cm).

Martin No. (mm)	Clavicula		Humerus		Ulna		Radius		Femur		Tibia		Fibula		Calcaneu	
Morm.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.
C 57	122	122	296	296			212	212	395	395	320	320	317	317	71	71

Urme de bronz pe oase: am identificat urme de bronz pe partea dorsală a osului iliac (partea dreaptă), pe partea dorsală a femurului drept (zona colului femural).

Patologie: pe clavicula stângă (zona centrală) se vede o osificare anormală (enthesopatie), probabil din cauza unei infecții, apar carii și paradontoză, pe orbite se vede o anomalie (*cribra orbitalia* – este considerată ca faza incipientă a anemiei PH, Poroticus Hyperostosis). Boala PH poate fi pusă în legătură cu nutriția neregulată, primitivă a populației sau este urmarea unei infecții (PH este un bun indicator pentru a studia modul de viață al populațiilor antice). Se poate observa prezența bolii *arthritis* pe vertebrele toracice (faza incipientă).

Complexul nr. 27

Craniu. Este păstrat fragmentar, lipsesc fragmente mici din osul parietal, osul occipital și baza craniană. Calota craniană este deformată artificial (varianta fronto-occipitală – după P. Broca).

Cefalometrie. Pe baza indexurilor craniene după metoda autorului Rudolf Martin, în clasificarea coautorilor Alekseev–Debets, defunctul avea un craniu foarte scurt (hyperbrachicefal – 8: 1), cu orbite foarte mari și înalte (hyperhypsikonch – 52:51), cavitatea nazală mică (chamaerrhin – 54:55). Craniul este foarte scurt din cauza deformării artificiale, iar diferențele mari în structura feței sunt din cauza evoluției craniene, individul fiind un copil mic (copiii mici au orbite mari și nas destul de mic în comparație cu întreaga față).

Fig. 1.

Dantura:

Dexter	Sinister
M1, DM2, DM1	DM1, DM2, M1
M1, DM2, DM1	DM1, DM2, M1

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Schema dentară: 2102. Restul dinților au căzut în urma decesului (post mortem).

Scheletul postcranian (osteometrie).

Cutia toracică: vertebra axis, 5 vertebre cervicale, 4 vertebre toracice și 3 vertebre lombare.

Oasele bazinului: fragmente din osul iliac. osul ischion și osul sacru.

Oasele lungi: clavicula (81 mm), humerusul stâng (lungimea osului 176 mm), femurul stâng și drept fără părțile inferioare, tibia dreaptă și stângă (lungimea osului 195 mm), peroneul stâng și drept fără părțile inferioare, calcaneul stâng și drept (lungimea osului 45 mm). Epifizele nu sunt osificate.

Estimarea vârstei: fazele de erupție a dinților, suturile ecto- și endocraniene, epifizele oaselor lungi, dimensiunile oaselor lungi indică vârsta unui copil, Infans I. (6–7 ani).

Determinarea sexului: în acest caz nu este posibil.

Statura defunctului: pe baza metodei autorilor Sjøvold și Rösing în clasificarea lui Martin, defunctul avea o statură mică 110,5 cm (fiind un copil de 6–7 ani).

Martin No. (mm)	Clavicula		Humerus		Ulna		Radius		Femur		Tibia		Fibula		Calcaneu	
Morm.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.	s.	d.
C 27			176	176							195	195			45	45

Patologie: craniu deformat artificial (se văd urmele bandajului în zona oaselor frontal, parietale și occipitale), osul frontal este afectat de o infecție (este mâncat stratul cortical).

Urme de bronz: am identificat urme de bronz pe 2 vertebre lombare (pe corpul vertebrelor).

Complexul nr. 38

Craniu. Starea craniului este precară. Au fost recuperate fragmente mici din procesul mastoidal (porul acustic interior), fragmente mici din osul parietal, osul temporal, osul occipital. Suturile sunt deschise.

Dantura:

Dexter	Sinister
–	DM1
DM2, DM1	–

Schema dentară: 2102. S-a mai păstrat un fragment din coroana unui canin (C).

Scheletul postcranian (osteometrie).

Cutia toracică: fragmente mici din vertebre toracice.

Restul scheletului lipsește.

Estimarea vârstei: fazele de erupție și evoluția dinților indică vârsta unui copil mic, Infans I. (18 luni).

Determinarea sexului: în acest caz nu este posibil.

Statura defunctului: –

Patologie: –

Urme de bronz: –

Concluzii

Sunt cunoscute puține descoperiri din perioada hunică pe teritoriul României (atât arheologice, cât și antropologice). Prezența lor acoperă o perioadă scurtă de timp în bazinul central al Dunării, de aceea cimitirele din secolele IV–V p. Chr. nu sunt cunoscute.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

În timpul analizelor antropologice au fost identificați un adult, un copil de 6–7 ani și un copil mic. Defunctul din mormântul notat complexul nr. 57 avea craniu dolichocran cu o structură facială înaltă și regulată, fiind semnele unui craniu de tipul nordic și est-baltic. Craniul nordic și est-baltic s-a răspândit în mediul gepidic în cursul secolelor V–VI p. Chr. Studiul patologic arată semnele unui stil de viață primitiv: cribra orbitalia PH, arthiritis pe vertebre lombare și dantură puternic uzată (utilizarea râșnițelor primitive în prepararea mâncării).

Scheletul cel mai interesant provine din mormântul notat complexul nr. 27. Defunctul a fost un copil de 6–7 ani, având craniu deformat artificial (tipul circular cu direcția fronto-occipitală[7]).

Obiceiul deformării craniului s-a răspândit în secolele IV–V p. Chr., însă originea metodei nu este clară. Deformarea artificială a craniului necesită o procedură complexă, a fost realizată prin utilizarea bandajelor (două bandaje). Bandajul lat acoperă circular zona superioară a calotei, iar bandajul celălalt acoperă partea inferioară a craniului[8]. Procedura a fost realizată în două faze: în prima fază bandajele sunt fixate în direcția fronto-occipitală (craniul a fost prelungit în ambele direcții), în a doua fază au utilizat un bandaj circular la vârsta de 9–10 luni. În timpul alăptării, bandajele au fost scoase[9].

Antropologul maghiar Pál Lipták a acceptat teoria lui Altheim, care a susinut că obiceiul deformării s-a răspândit odată cu apariția alanilor în Europa[10]. Pe de altă parte, Lajos Bartucz a avut o altă părere, potrivit căreia obiceiul a a fost adus de huni și apoi preluat de alani, sarmați și gepizi. Teoria lui se bazează pe analiza necropolelor gepide situate de-a lungul Tisei inferioare (cimitirul Kiszombor B[11]). Studiul realizat de Bartucz arată că gepizii din necropola Kiszombor B au o structură antropologică complexă, având elemente nordice, mediteranoide, est-europene, turanoide, mongoloide și paleo-asiatice.

În acest studiu menționăm și cercetarea lui Ildikó Pap, care este convinsă că acest obicei ciudat nu este un indicator al etniei, ci pur și simplu s-a răspândit în mai multe comunități. Teoria ei se bazează pe descoperirile de la Keszthely–Fenékpuszta[12].

Starea scheletului uman din mormântul notat complexul nr. 38 este precară. Poate fi analizată numai vârsta de deces a defunctului (pe baza analizei dentare).

Într-un singur caz poate fi estimată statura comunității (mormântul notat complexul nr. 57), defunctul avea o statură medie-înaltă, 152,62 cm.

Analiza cimitirului reflectă foarte bine situația studiului antropologic al perioadei hunice: cunoaștem puține descoperiri arheologice, iar reprezentativitatea antropologică a comunității este minimă. Numai un singur schelet uman poate fi valorificat în întregime (cefalometrie, antropometrie, statură etc.) mormântul notat complexul nr. 57. Defunctul avea caractere nordice și est-baltice, tipice pentru gepizi. Din descoperirile arheologice știm că gepizii au jucat un rol important în elita hunilor, iar amprenta civilizației hunice poate fi urmărită până în secolul al VI-lea p. Chr.[13].

Conform analizelor antropologice, populația de la Timișoara–*Freidorf* avea caractere europoide (nordice și est-baltice), nu am identificat semne mongoloide pe cranii, iar interpretarea scheletului uman, din mormântul notat complexul nr. 27, ca adult este riscantă.

Alături de descoperirile arheologice, singurul element palpabil despre prezența hunilor este deformarea artificială a craniului, fiind un obicei comun pentru alani, huni și gepizi.

---

[7] După Broca 1870.
[8] După Fóthi 2000.
[9] Renfrew–Bahn 1999.
[10] Altheim 1975.
[11] Bartucz 1939.
[12] Józsa, Pap 1994.
[13] Bóna *et alii* 1993.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Antropometrie

Martin no.	C 57	C 27
1	183	156
5	–	–
8	131	134
9	90	87
10	111	112
11	–	–
12	108	111
17	141	151
20	–	–
38	453	436
40	103	–
43	–	–
45	107	107
46		–
47	115	90
48	68	56
51	38	35
52	32	34
54	26	24
55	54	44
60	57	48
61	57	54
62	37	30
63	34	27
65	–	–
66	–	80
69	30	24
70	55	44
71	30	34
8:1	71.58	85.90
17:1	77.05	96.79
17:8	107.63	112.69
20:1	–	–
20:8	–	–
9:8	68.70	64.93
47:45	107.48	84.11
48:45	63.55	52.34
52:51	84.21	97.14
54:55	48.15	54.55
63:62	91.89	90.00
Clasificare după Alekseev–Debets		
8:1	hd	hbr
17:1	hyp	hhyp
17:8	hakr	hakr
20:1	–	–
20:8	–	–
9:8	metr	sten
38	olig	–
47:45	hlepp	eup
48:45	hlept	mese
52:51	meso	hhyps
54:55	meso	ch
63:62	br	meso

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

VIII. Concluzii

Mircea Mare

Cercetările arheologice preventive din anul 2006 în situl de la Timişoara–*Freidorf* au fost determinate de extinderea unor obiective industriale care au afectat o parte din perimetrul protejat al acestuia. Cercetările au avut drept scop observarea stratigrafiei, delimitarea, pe cât posibil a limitelor aşezărilor (eneolitic şi sec. III–IV p. Chr.) şi a necropolei (sec. V p. Chr.), colectarea de material arheologic şi obţinerea de noi informaţii cu privire la cronologia sitului.

Suprafața decopertată – respectiv 0,5 ha – a cuprins marginile de sud și est ale terasei, aflate în ușoară pantă, și a permis conturarea mai precisă a limitelor sitului în direcțiile menționate.

Cercetările au dus la dezvelirea unui număr de 94 de complexe arheologice care aparțineau epocilor istorice prezentate – eneolitic, secolele III–IV p. Chr. și necropola din sec. V p. Chr.

Așezarea eneolitică este reprezentată prin locuințe și gropi de provizii. Locuințele cercetate sunt de tip bordei, din care două au plan rectangular și una plan oval. Gropile menajere – două la număr –, au plan circular, respectiv oval. Inventarul arheologic descoperit în aceste complexe constă, în principal, în material arheologic reprezentat de fragmente de vase de culoare brun-gălbuie și de culoare neagră, unele având decor cu împunsături în pastă. Au mai fost găsite fragmente de chirpici, oase de animale și unelte din silex.

Locuirea eneolitică de la *Freidorf* aparține culturii Baden, faza târzie (III). Această comunitate primește influențe din partea culturilor Coțofeni și Kostolac și se datează la începutul mileniului al III-lea a. Chr. După stingerea acestei culturi, în nordul Banatului au loc fenomenele complexe ale tranziției la epoca bronzului.

Așezarea din secolele III–IV p. Chr. de la Timișoara–*Freidorf*, cu cele două niveluri de locuire, face parte din categoria așezărilor rurale nefortificate de pe teritoriul Banatului. Absența sistemului de apărare este suplinită de poziția naturală a așezării, situată pe un grind, înconjurat la acea vreme, de zone mlăștinoase cu bălți și brațe de apă ale râurilor Bega și Timiș.

Locuințele și anexele ambelor niveluri ale așezării ocupau partea centrală a promontoriului, în timp ce instalațiile meșteșugărești – cuptoarele de olar – se aflau spre marginea așezării.

Ca mod de organizare a locuințelor și anexelor acestora în teritoriul așezării, complexele descoperite sunt poziționate la distanțe variabile una de alta, cu tendința de grupare în sistem de „cuiburi". Descoperirea unor gropi de pari dispuse pe un anumit aliniament confirmă prezența delimitărilor făcute între proprietăți.

Așezarea aparținând secolelor III–IV p. Chr., în care au fost documentate ambele niveluri de locuire, cuprinde locuințe tip bordei și de suprafață, gropi de provizii și gropi menajere.

Primul nivel al așezării este prezent prin patru locuințe – trei de suprafață și un bordei, opt gropi de provizii și patru gropi menajere. Locuințele de suprafață au plan patrulater, iar bordeiul are un plan circular. Gropile de provizii au plan oval sau rotund, cu pereții drepți sau taluzați. Gropile menajere au plan rotund, exceptând una care are plan rectangular, iar pereții acestora sunt drepți sau taluzați.

Inventarul locuințelor și anexelor acestora este complex; acesta constă din ceramică uzuală de culoare cenușie, lucrată la roată, din ceramică gălbuie-roșcată lucrată cu mâna, dar și din ceramică

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

de import – ceramică roșie romană provincială, *terra sigillata* și amfore – în formă fragmentară. La acestea se adaugă obiecte de podoabă și vestimentație: brățări din bronz și o fibulă din același metal, descoperită în stratul de cultură.

Ocupațiile de bază ale locuitorilor așezării, agricultura și creșterea animalelor, sunt documentate în complexele arheologice din primul nivel, prin prezența râșnițelor, a fusaiolelor și a oaselor de animale domestice.

Producția locală de ceramică este documentată prin descoperirea unui cuptor de olar. Cuptorul are o formă circulară, cu diametrul de 1 m și o înălțime păstrată de 0,55 m. Corpul este cilindric în partea superioară și ușor arcuit spre interior, la bază. Cupola cuptorului era distrusă din vechime. Cuptorul era prevăzut în interior cu șase brațe din lut ars, dispuse radial, care se întâlnesc la centru. Brațele au forma unor suluri din lut, pline în interior, mai bine arse decât pereții cuptorului. Capetele exterioare se sprijină de pereții cuptorului, iar cele interioare sunt susținute în centrul cuptorului de un pilon vertical din lut ars, cu rol de suport. Gura de alimentare se află la baza cuptorului și este flancată de doi piloni din lut ars.

Nivelul al doilea de locuire al așezării din sec. III–IV p. Chr. este mai bine documentat, fiind descoperite un număr de 11 locuințe – nouă locuințe tip bordei și două locuințe de suprafață, 19 gropi de provizii și 15 gropi menajere.

Din cele două locuințe de suprafață, una prezintă un plan oval, iar cealaltă prezintă un plan rectangular. Locuințele de tip bordei prezintă planuri patrulatere și ovale, în proporții aproape egale. Gropile de provizii au plan oval sau rotund, mai puțin patrulater, cu pereții drepți, ușor arcuiți sau taluzați. Gropile menajere prezintă, de asemenea, plan rotund, oval și patrulater, cu pereții drepți sau taluzați.

Inventarul arheologic al locuințelor și anexelor acestora din nivelul al doilea al așezării constă din ceramică uzuală, de culoare cenușie, lucrată la roata rapidă, din ceramică de culoare cărămizie, lucrată la roata înceată, cât și din ceramică de culoare neagră, lucrată cu mâna.

Ocupațiile de bază ale locuitorilor așezării – agricultura și creșterea animalelor – sunt documentate în complexele arheologice prin numeroase fragmente de râșniță și prin oase de animale domestice.

~

Studiul efectuat asupra oaselor de animale descoperite în așezarea din secolele III–IV p. Chr., în locuințe, gropi de provizii și gropi menajere aparținând ambelor niveluri de locuire, a evidențiat o economie animalieră axată pe exploatarea bovinelor, cabalinelor, ovicaprinelor și în proporție redusă, a porcinelor și a vânatului.

Vitele acopereau în proporție de 45% necesarul de carne al comunității. Ocazional, acestea erau utilizate și ca animale de povară.

Cabalinele se plasează pe locul secund, 25% din necesarul de carne fiind furnizat de acestea. Două treimi din animalele tinere erau tăiate pentru consum, fapt mai puțin obișnuit la comunitățile din zonă. De regulă cabalinele erau utilizate la transport și călărie.

Ovicaprinele sunt și ele prezente în economia animalieră, reprezentând aproape 20% din inventarul osteologic al așezării. Caprele erau crescute mai mult pentru carne și mai puțin pentru lapte, în timp ce oile erau crescute mai mult pentru produse lactate și lână.

Porcinele reprezintă un procent redus, de 7,4% din totalul animalelor de casă. Erau sacrificate, în medie, la vârsta 18 luni.

Vânătoarea este slab reprezentată în materialul osteologic găsit în cele două niveluri ale așezării.

~

O parte însemnată din suprafața sitului arheologic de la Timișoara–*Freidorf* este afectată de construcții industriale și civile, ceea ce împiedică cunoașterea numărului real de complexe (locuințe, gropi de provizii, gropi menajere), instalații meșteșugărești, cât și a inventarului așezărilor – obiecte din ceramică, metal ș.a. Din acest motiv este dificil de făcut o analiză comparativă – sub aspect economic și social – între cele două niveluri de locuire din secolele III–IV p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Cronologia așezării din secolele III–IV p. Chr. Autorii cercetărilor sistematice din perioada anilor 1986–2002, pe baza inventarului arheologic, au datat așezarea de la Timișoara-*Freidorf*, incluzând ambele niveluri de locuire, într-o perioadă cuprinsă între mijlocul secolului II p. Chr. și a doua jumătate a secolului IV p. Chr.[1] Delimitarea cronologică a celor două niveluri plasează primul nivel între mijlocul secolului II p. Chr. și a doua jumătate a secolului III p. Chr. în timp ce nivelul al II-lea s-ar situa între ultimele decenii ale secolului III p. Chr. și până dincolo de mijlocul secolului IV p. Chr.[2]

Cercetările din anul 2006, care au cuprins o treime din suprafața sitului, coroborate cu cercetările anterioare, au permis realizarea unei viziuni mai ample și mai nuanțate asupra așezării de la Timișoara-*Freidorf*.

Astfel, începuturile primului nivel de locuire pot fi datate în ultimile decenii ale secolului II p. Chr. – începutul secolului III p. Chr., atât prin prezența materialului roman de import – ceramică provincială, *terra sigillata*, amfore – totul în stare fragmentară, cât și a unei fibule „cu genunchi", descoperită în stratul de cultură. Acest tip de fibulă, este răspândit pe întreg limesul dunărean, în Pannonia, Moesia Superior și Dacia, fiind datat între mijlocul secolului II p. Chr. și primele decenii ale secolului III p. Chr.[3]

Războaiele marcomanice au produs ample mișcări de populație, inclusiv ale sarmaților iazigi, care au trecut în teritoriile de la est de Tisa. În înaintarea lor spre sud, sarmații au dislocat grupuri de daci stabilite de-a lungul frontierei romane de vest a provinciei Dacia, determinându-i să se refugieze în zone limitrofe frontierei de sud-vest, aflate sub control roman.

Astfel s-ar putea explica apariția, la finele secolului II p. Chr. și începutul secolului III p. Chr. a unui număr de așezări în câmpia de vest a Banatului, mai cunoscute fiind, prin cercetările efectuate, cele de la Timișoara–*Freidorf*[4], Timișoara–*Cioreni*[5] și Dumbrăvița[6].

Aspectul inventarului ceramic, îndeosebi cel lucrat cu mâna, dintr-o pastă grosieră, cu forme și elemente de decor tradiționale, sugerează prezența unor grupuri de daci așezați în afara graniței de sud-vest a provinciei Dacia. Sub acest aspect, cele mai apropiate analogii se găsesc în așezările din Câmpia Aradului, unde se concentrează în secolele II–III p. Chr. un grup aparținând dacilor liberi[7].

Pătrunderea sarmaților iazigi înspre centrul Câmpiei Banatului este documentată prin necropola de la Foeni–*Cimitirul ortodox* (jud. Timiș), datată la sfârșitul secolului II p. Chr. – prima jumătate a secolului III p. Chr.[8] Prezența acestora în cursul secolelor II–III p. Chr. a fost semnalată și în colțul de nord-vest al Banatului[9].

Epoca dinastiei Severilor (193–235) poate fi considerată o perioadă de relativă liniște și prosperitate pentru provinciile carpato-dunărene. Relațiile comerciale dintre Provincia Dacia și lumea barbară se reflectă, în principal, în ceramica de import romană, aflată în inventarul așezărilor vecine limesului roman din Banat. Ceramica uzuală, lucrată la roată sau cu mâna, era produsă pe plan local, în cuptoarele unor așezări rurale, de către meșteri olari.

În așezarea de la Timișoara–*Freidorf* a fost descoperit un al doilea cuptor de olar, cu șase brațe radiale, pe lângă cel cu patru brațe, descoperit în 1993. Cuptorul a fost ridicat *in situ*, restaurat și conservat[10]. În interiorul ambelor cuptoare s-a găsit ceramică lucrată la roată, de culoare cenușie. Ambele cuptoare apațin primului nivel de locuire și au analogii constructive cu cuptoarele din Provincia Britannia unde prezintă o lungă serie evolutivă[11].

---

1 Benea 1997, 75; Mare 2004, 49.
2 Benea 1997, 75.
3 Cociș 2004, 94.
4 Benea 1996; Benea 1997, 55–76; Mare 2000, 491–513.
5 Bejan-Benea 1983, 381–383; Benea–Bejan–Mare 1986, 21–31.
6 Drașovean *et alii* 2004, 32–38.
7 Hügel–Barbu 1997, 565–573.
8 Tănase–Mare 2000, 199–203.
9 Dörner 1971, 686.
10 Găvan 2007, 349–353.
11 Swan 1984, 101, pl. 32; 107, pl. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Influența benefică a culturii materiale romane asupra populațiilor aflate în preajma Provinciei Dacia slăbește substanțial odată cu retragerea aureliană. Părăsirea provinciei a dus la crearea unui nou echilibru de forțe în zonă, cu efecte și asupra comunităților umane din așezările rurale ale Banatului.

În preajma acestui eveniment se pare că se încheie primul nivel de locuire în așezarea de la Timișoara–*Freidorf*.

În urma cercetărilor sistematice din așezarea de la Timișoara–*Freidorf*, nivelul al doilea de locuire a fost datat între ultimile decenii ale secolului III p. Chr. până după mijlocul secolului IV p. Chr. – finalul așezării fiind legat de expedițiile lui Constanțius II din 358/359 contra limiganților din Banatul antic[12].

Această încadrare cronologică se bazează pe descoperirea în nivelul de cultură a două fibule cu picior întors pe dedesubt, una din fier și cealaltă din bronz, care asigură o datare a așezării între sfârșitul secolului III p. Chr. – plin secol IV p. Chr.[13]

Alt argument îl constituie absența inventarului roman de import, explicabil prin lipsa unor contacte comerciale regulate cu lumea romană, după abandonarea Provinciei Dacia.

Inventarul ceramic al așezării denotă o perpetuare a tipului ceramic de culoare gri, lucrat la roată, cu același registru în forma vaselor, cât și a ceramicii lucrate cu mâna, dintr-o pastă grosieră. Ca element nou, este sesizată apariția unei ceramici lustruite, uneori cu elemente de decor incizat[14].

Ocupațiile de bază ale locuitorilor așezării – agricultura și creșterea animalelor – sunt documentate prin prezența în complexele arheologice a numeroaselor fragmente de râșniță și a oaselor de animale domestice. Zgura metaliferă, scoabele și cuiele atestă prezența unor meșteri fierari în cadrul comunității.

Perioada cuprinsă între sfârșitul secolului III p. Chr. și mijlocul secolului IV p. Chr. se caracterizează prin acțiuni militare reciproce, între Imperiu și populațiile de la Dunărea Mijlocie, cu urmări în plan economic și demografic.

Totuși, pentru teritoriul Banatului, nu se constată un recul al numărului de așezări rurale.

Atacurile la frontiera dunăreană a Imperiului din anii 358/359 ale sarmaților limiganți – al căror nume și apartenență etnică comportă diverse interpretări[15], nu ar fi putut avea loc fără un suport logistic oferit de comunitățile din care proveneau. Constanțius II îi înfrânge și organizează o expediție de represalii la est de Tisa, în Banat. Ammianus Marcellinus menționează distrugerea satelor limiganților, cu case din bârne sau doar simple colibe, și uciderea sau luarea în captivitate a populației (Ammianus Marcellinus, *Istorie romană*, XVII,13,1).

De aceste evenimente militare, urmate de dispariția din zonă a limiganților, a fost legat și sfârșitul așezării de la Timișoara–*Freidorf* – nivelul doi. Acesta nu a fost unul violent – nu sunt urme de incendiere – cea mai plauzibilă ipoteză fiind abandonarea așezării[16].

O nouă datare a nivelului doi al așezării de la Timișoara–*Freidorf* a fost propusă în urma cercetărilor arheologice preventive din anul 2006.

Numărul mare de complexe – locuințe, gropi de provizii și menajere – aparținând acestui nivel – 45 din totalul de 61 de complexe cu datare certă, cu un conținut apreciabil de material arheologic, a permis o analiză mai detaliată a acestuia.

În lipsa altor artefacte (monede, fibule), care ar fi contribuit la o încadrare cronologică mai exactă, ceramica a constituit elementul definitoriu pentru datarea nivelului doi al așezării de la Timișoara–*Freidorf*.

Această datare se bazează pe apariția unui nou tip ceramic, anume ceramica modelată la roata înceată, din pastă nisipoasă, semifină, în cadrul căreia distingem două categorii: ceramica în care predomină ca degresant nisipul și pietricelele, precum și cea degresată cu șamotă. Culoarea vaselor este gălbuie, galben-roșcată și brun-cărămizie.

---

[12] Benea 1997, 75.
[13] Benea 1997, 74.
[14] Benea 1997, 75.
[15] Benea 1996, 61–69.
[16] Benea 1997, 75.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Decorul vaselor modelate la roata înceată constă în fascicule de linii în val, de linii drepte și linii oblice, realizate cu pieptenul. La decorarea vaselor au fost utilizate și ștampile sau rotițe, rezultând un decor de ornamente triunghiulare, rotunde sau ovale, ordonate drept ori oblic și dispuse în șiruri.

Repertoriul formelor ceramice cuprinde oalele-borcan, capacele și strecurătorile. Oalele lucrate la roata înceată din pastă nisipoasă amestecată cu pietricele, au analogii atât în așezările din Câmpia Banatului, cât și în cele din Câmpia Pannonică.

Această ceramică modelată cu roata înceată, din pastă nisipoasă, prin repertoriul formelor, culorilor și decorului vaselor, aparține orizontului arheologic al ultimelor decenii ale secolului al IV-lea p. Chr.[17]

În nivelul al doilea al așezării de la Timișoara–*Freidorf* sunt prezente și alte tipuri ceramice. Ceramica modelată la roata rapidă, din pastă fină, de culoare cenușie, în diverse nuanțe. Majoritatea vaselor sunt lustruite, o caracteristică a acestei ceramici pentru secolul al IV-lea p. Chr. și începutul secolului al V-lea p. Chr.

Ceramica modelată cu mâna este prezentă, în principal, prin oalele-borcan, capace și castroane. Oalele borcan aveau dimensiuni medii, modelate dintr-o pastă poroasă, cu pereții groși și decor din brâu alveolar de tradiție Latène.

În general, se acceptă că vasele modelate cu mâna, ornamentate cu brâu alveolar și cele cu buton aplatizat, aparțin culturii materiale dacice. Analogii pentru această ceramică se găsesc în așezări din Banatul Sârbesc cât și din Ungaria.

Această uniformizare culturală a orizontului arheologic din secolele III–IV p. Chr. pe o arie largă ce cuprindea Câmpia Pannonică și zonele adiacente, inclusiv Banatul, nu presupune o prezență exclusivă a elementului sarmatic în toate comunitățile rurale ale vremii.

Prin retragerea Imperiului Roman din Provincia Dacia, teritoriul de la nordul Dunării de Jos și Mijlocii a fost expus unor invazii, transferuri de populație, infiltrări de grupuri etnice alogene, care au convețuit timp îndelungat sub sigla unei epoci.

Astfel, prezența ceramicii modelate cu mâna, cu forme și decor ce aparțin culturii materiale dacice, atestă prezența acestei populații și în a doua perioadă a așezării.

Banatul antic nu trebuie considerat o enclavă ermetică în care să nu poată conviețui mai multe populații, chiar dacă supremația politică și militară aparținea temporar, uneia sau alteia dintre acestea.

Aspecte definitorii ale culturii materiale care să contribuie la o mai riguroasă încadrare cronologică și atribuire etnică pot fi cunoscute doar printr-o cercetare amplă a unui număr mare de situri arheologice din Banat. Doar astfel se va putea obține o viziune globală – și nu una secvențială – asupra acestei controversate perioade a mileniului I p. Chr.

Necropola din secolul V p. Chr. În arealul fostei așezări din secolele III–IV p. Chr., cercetările arheologice preventive au dus la descoperirea a încă trei morminte care aparțineau necropolei de înhumație din secolul V p. Chr.

Cercetarea acestor morminte a adus un plus de informație referitor la datarea și apartenența etnică a mormintelor din necropolă.

Apariția hunilor și dominația acestora în spațiul dintre Don și Dunărea pannonică, în perioada cuprinsă între 375–454, a provocat pustiiri și bulversări demografice fără precedent pe spații largi ale Europei, inclusiv teritorii din Peninsula Balcanică ale Imperiul Roman de Răsărit.

În primele trei decenii ale secolului V p. Chr. are loc transferul centrului de putere al hunilor din răsărit în stepa Pannonică, cât și integrarea altor neamuri – printre care gepizii și alanii, în cadrul confederației hunice.

Necropola de la Timișoara–*Freidorf* cuprinde morminte de inhumație ce aparțineau – în lumina ultimilor investigații –, unor populații diferite, gepizii de neam germanic și alanii, de neam iranic.

[17] Vaday 1989, 162.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Analiza antropologică făcută asupra celor trei schelete – un adult (aprox. 40 ani), un copil (6–7 ani) și un *infans* (18 luni), relevă caractere europoide (nordice și est-baltice), fără semne mongoloide pe cranii. La copil apare și o deformare artificială a craniului, făcută prin bandajare dublă, la vârsta de 9–10 luni, acest obicei fiind comun pentru alani, huni și gepizi.

Mormintele orientate V–E par să fie grupate mai compact, posibil în baza legăturilor de familie și de apartenență la o anumită etnie. Pe baza orientării mormântului, a inventarului funerar și al obiceiului deformării craniului, aceste morminte ar aparține alanilor.

Celelalte morminte din necropolă, prin orientarea N–S și prin natura inventarului funerar, sunt atribuite gepizilor.

Necropola de la Timișoara–*Freidorf*, pe baza analizei inventarului funerar, a fost datată în a doua treime a secolului V p. Chr., perioadă de apogeu a puterii hunice în Europa.

Necropola de la Timișoara–*Freidorf*, în care se înhumau populații diferite, a permis obținerea de noi date despre ritualurile de înmormântare din epoca timpurie a migrațiilor în teritoriul Banatului.

Deși nu s-a reușit o cercetare integrală a sitului arheologic de la Timișoara–*Freidorf*, cercetările efectuate au oferit date importante pentru cunoașterea mai aprofundată a preistoriei și istoriei antice a Banatului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

IX. Bibliografie

Izvoare literare

Ammianus Marcellinus, *Istorie romană*, studiu introductiv, traducere, note şi indice Prof. David Popescu, f.a.

Anonymus Valesii, *Originea împăratului Constantin*. In: *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, Bucureşti 1970, 47–49.

Dio Cassius, *Istoria romană*. In *Fontes Historiae Daco-Romanae*, I, Bucureşti 1964, 669–707.

Eusebius din Caesarea, *Cronica*. In: *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, Bucureşti 1970, 9–13.

Zosimos, *Istorie contemporană*. In: *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, Bucureşti 1970, 301–317.

Lucrări de specialitate

Ács 1987–1989
C. Ács, Megjegyzések a késő szarmata kerámia kérdéséhez. *NJAMÉ* 30–32 (1987–1989), 97–112.

Alekseev–Debets 1964
V. P. Alekseev, G. F. Debets, *Kraniometrija*, Moscow (1964).

Altheim 1975
F. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, Bd IV, Berlin (1975).

Ardeţ 1988
Ardeţ, Consideraţii privind aşezarea Baden de la Timişoara–Freidorf. *Tibiscum* VII (1988), 121–133.

Ardeţ 2006
A. Ardeţ, *Amforele din Dacia romană*, Timişoara (2006).

Banner 1956
J. Banner, *Die Péceler Kultur*. ArchHung XXXV, Budapest (1956).

Bartucz 1939
L. Bartucz, *A Magyar ember. Magyar fold, Magyar táj IV.* Egyetemi Nyomda Budapest (1939).

Bayer 1928
J. Bayer, Die Ossarner Kultur, eine äneolitische Mischkultur im östliche Mitteleuropa. *Eiszeit und Urgeschichte* 5 (1928), 60–91.

Bălănescu 1990
D. Bălănescu, Descoperiri numismatice din sudul Banatului – V. *Banatica* 10 (1990), 187–204.

Bârcă 2006
V. Bârcă, *Istorie şi civilizaţie. Sarmaţii în spaţiul est-carpatic (sec. I a. Chr. – începutul sec. II p. Chr.)*, Cluj-Napoca (2006).

Bejan 1973
A. Bejan, Complexul ceramic de la Lenauheim (jud. Timiş) din sec. IV e.n. *Banatica* II (1973), 131–137.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Bejan–Benea 1983
A. Bejan, D. Benea, Aşezarea din secolele III–IV e.n. de la Timişoara–Cioreni. *MCA* XV, (1983), 381–383.

Benea–Bejan–Mare 1986
D. Benea, A. Bejan, M. Mare, Aşezarea daco-romană de la Cioreni–Timişoara. *SIB* XII (1986), 21–41.

Benea 1995–1996
D. Benea, Interferenţe spirituale în aşezările daco-romane din sud-vestul Daciei în secolele III–IV. *Sargeţia* 26/1 (1995–1996), 369–383.

Benea 1996
D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III–IV*, Timişoara (1996).

Benea 1997
D. Benea, Quelques observations sur la céramique de l'aglomeration daco-romaine de Freidorf – Timişoara. In: *Etudes sur la céramique romaine et daco-romaine de la Dacie et de la Mèsie Inférieure*, Universitatea de Vest. Bibliotheca Historica et Archaeologica I, Timişoara (1997), 55–76.

Bernert 2005
Zs. Bernert, Paleoantropológiai programcsomag. *Folia Anthropologica* 3, Budapest (2005), 71–75.

Bichir 1971
Gh. Bichir, Les sarmates sur le territoire de la Roumanie. In: *Actes du VIIIe congres international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, I, Beograd (1971), 275–286.

Bierbrauer 1994
V. Bierbrauer, Archäeologie und Geschichte der Goten vom 1.–7. Jahrhundert. Versuch einer Bilanz. *FS* 28 (1994), 51–171.

Bojadžiev 1992
J. Bojadžiev, Probleme der Radiokohlenstoffdatierung der Kulturen des Spätäneolithikums und der Frühbronzezeit. *Studia Praehistorica* 11–12 (1992), 389–406.

Bökönyi 1982
S. Bökönyi, Trade of domestic animals between Pannonia and Italy. *Savaria* 16 (1982), 335–339.

Bökönyi 1985
S. Bökönyi, Szarmata állatcsontleletek Biharkeresztes-Ártánd-Nagy és Kisfarkas-dombról. *DMÉ* 1982. (1985), 251–265.

Bökönyi 1986
S. Bökönyi, Animal Remains from the Roman Forum of Sopron-Scarbantia. *ActaArchHung* 38 (1986), 397–422.

Bökönyi 1988
S. Bökönyi, Animal Breeding on the Danube. In: C. R. Whittaker (eds.), *Pastoral Economies in Classical Antiquity*, 14, The Cambridge Philological Society (1988), 171–177.

Bóna *et alii* 1993
I. Bóna *et alii*, *Húnok, gepidák, longobárdok*, Balassa publisher, Szeged (1993).

Bondár 1984
M. Bondár, Neuere Funde der Kostolac- und der Spätbaden Kultur in Ungarn. *ActaArchHung* 36 (1984), 59–84.

Bondár 2002
M. Bondár, A badeni kultúra kutatási helyzete Magyarországon (Vázlat). *MFMÉ. Studia Archaeologica* VIII (2002), 7–30.

Bondár–Korek 1995
M. Bondár, J. Korek, A hódmezövásárhely-kishomoki rézkori temetö és település. *MFMÉ. Studia Archaeologica* I (1995), 25–47.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Bondoc 2009
D. Bondoc, *The Roman Rule to the North of the Lower Danube during the Late Roman and Early Byzantine Period*, Cluj-Napoca (2009).

Bozu–El Susi 1987
O. Bozu, G. El Susi, Aşezarea romană târzie de la Moldova Veche din punctul „Vinograda–Vlaşkicrai" (județul Caraș-Severin). *Banatica* 9 (1987), 239–270.

Broca 1870
P. Broca, Recherches sur la direction du trou occipital et sur les angles occipitaux et basilaires. *Révue d'Anthropologie*, T. II, Livr. 2, Paris (1870).

Bücker 1997
C. Bücker, Reibschalen, Gläser und Militärgürtel. Römischer Lebensstil im freien Germanien. In: *Die Alamannen*, Stuttgart (1997), 135–141.

Chiu 2004
F. Chiu, Studiul materialului faunistic descoperit la Dumbrăvița (jud. Timiş). In: F. Drașovean *et alii*, *Săpăturile arheologice preventive de la Dumbrăvița*, Timișoara (2004), 56–64.

Ciugudean 2000
H. Ciugudean, Eneoliticul final din Transilvania și Banat: cultura Coțofeni. *BHAB* XXVI, Timișoara (2000).

Ciugudean *et alii* 2005
H. Ciugudean, C. Roman, D. Diaconescu, S. A. Luca, Nivelul VI: cultura Coțofeni. *Cercetări arheologice în Peștera Cauce*, II, Sibiu (2005), 9–39.

Cociș 2004
S. Cociș, *Fibulele din Dacia romană*, Cluj-Napoca (2004).

Czigány 2008
J. Czigány, A mesterségesen torzított koponyák jellegzetes radiológiai elváltozásai. *Folia Anthropologica* 7, Szombathely (2008).

Dautova-Ruševljan 1990
V. Dautova-Ruševljan, Dosadašnji rezultati istraživanja i problem pri proučavanju sarmatske culture u Vokvodini. *RadVM* 32 (1990), 81–94.

Diaconescu 2004
Al. Diaconescu, Romanizarea Daciei: un capitol de istorie a mentalităților abordat dintr-o perspectivă arheologică. In: *Studia Historica et Archa eologica in Honorem Magistrae Doina Benea*, Timişoara (2004), 111–146.

Dimitrijević 1962
S. Dimitrijević, Prilog stupnjevanju badenske kulture u sjevernoi Jugoslavii. *Arheološki radovi i rasprave Jugoslovenske akademie znanosti i umjetnosti* II (1962), 239–261.

Dimitrijević 1979
S. Dimitrijević, Badenska kultura. *Praistorija Jugoslovenskih Zemalja* III, Sarajevo (1979), 183–234.

Dordević 1994
M. Dordević, Findings in Necropoles from the Roman period in the Southwest Banat District. *Rad VM* 36 (1994), 41–61.

Dörner 1971
E. Dörner, Dacii și sarmații din secolele II–III e.n. *Apulum* IX (1971), 686–690.

Drașovean 1989
F. Drașovean, Observații pe marginea unor materiale inedite privind raporturile dintre culturile Starčevo-Criș, Vinča A și lumea liniară din nordul Banatului. *Apulum* 26 (1989), 9–48.

Drașovean 2006
F. Drașovean, The Starčevo-Criș and Vinča transition in northern Banat. In: Brukner, B.–Vorgić, B. (eds): *Current problems of the transition period from the Starčevo to the Vinča Culture.* Zrenjanin (2006), 93–109.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

El Susi 1988
G. El Susi, Materialul faunistic din aşezarea daco-romană de la Timişoara–Freidorf. *Crisia* XVIII (1988), 131–137.

El Susi 1993
G. El Susi, Analiza resturilor de faună din castrul roman de la Hinova, jud. Mehedinţi. *AnB S. N.* II, (1993), 215–221.

El Susi 1996
G. El Susi, *Vânători, pescari şi crescători de animale în Banatul mileniilor VI î. Chr. – I d. Chr. Studii arheozoologice*, Bibliotheca Historica et Arheologica, T 3, Timişoara (1996).

El Susi 2001
G. El Susi, Animal Remains from Villa Rustica at Gârla Mare (Mehedinţi County). In: *Die Archaologie und Geschichte der Region des Eisernen Tores zwischen 106–275 N.Chr., Kolloquium in Dr.-Tr. Severin, 1–4 oct 2000*, Bucureşti (2001), 183–188.

Éry–Kralovánszki–Nemeskéri 1963
K. Éry, A. Kralovánszki, J. Nemeskéri, Történeti népességek rekonstrukciójának reprezentációja. *Anthrop. Közl* 7, Budapest (1963), 41–90.

Foltiny–Ohrenberger 1952
S. Foltiny, A. Ohrenberger, Neue Funde aus dem Bezirk Neusiedl am See. *AAustriaca* 9 (1952), 20–32.

Flutur 2010
Al. Flutur, Cărămizile ştampilate ale legiunii XIII Gemina de la Cenad şi Sânnicolau Mare. *AnB S. N.* XVIII (2010), 63–67.

Fóthi 2000
E. Fóthi, Anthropological conclusions of the study of Roman and Migration periods, *Acta Biologica Szegediensis*, Vol. 44 (1–4) (2000), 87–94.

Gabler–Vaday 1992
D. Gabler, A. H. Vaday, Terra sigillata im Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien (II). *ActaArchHung* 44 (1992), 83–160.

Gavritukhin 2002
I. Gavritukhin, On the study of double-plate fibulas of the first subgroup. *JAMÉ* XLIV (2002), 113–184.

Găvan 2007
R. Găvan, Ridicarea in situ, restaurarea şi conservarea unui cuptor de olar din secolele III–IV. *AnB S.N.* XV (2007), 349–353.

Gogâltan–Kovacs 2009
F. Gogâltan, Z. M. Kovacs, Locuirea Coţofeni. S. Mustaţă, F. Gogâltan, S. Cociş, A. Ursuţiu (Ed.), *Cercetări arheologice preventive la Floreşti–Polus Center, jud. Cluj (2007)*, 27–202.

Grant 1982
A. Grant, The use of tooth wear as a guide to the age of domestic ungulates. In: Wilson, B. Grigson C. and Payne S. (eds.), *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites*, Oxford: BAR British Series 109 (1982), 91–108.

Greenfield–Arnold 2007
J. H. Greenfield, E. R. Arnold, Absolute age and tooth eruption and wear sequences in sheep and goat: determining age-at-death in zooarchaeology using a modern control sample, *Journal of Archaeological Science*. (2007), 1–14, http://www.elsevier.com/locate/jas.

Harhoiu 1997
R. Harhoiu, *Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien*, Archaeologia Romanica, vol. I, Bukarest (1997).

Harhoiu 1999
R. Harhoiu, Das Ende der Sîntana de Mureş-Èernjachov-Kultur und die Phase der hunnischen Expansion In: *Die Sîntana de Mureş-Èernjachov-Kultur*, Hrsg. Gudrun Gomolka-Fuchs, Bonn (1999), 60–68.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Harkai 2000
I. Harkai, Újab késö rézkori leletek Hódmezövásárhely-Bodzáspartról. *MFMÉ. Studia Archaeologica* VI (2000), 7–46.

Horedt 1982
K. Horedt, *Siebenbürgen in spätrömischer Zeit*, Bukarest (1982).

Horváth 1983
F. Horváth, A rézkor- és bronzkor-kutatás helyzete és feladatai Csongrád megyében. *Múzeumi kutatások Csongrád megyében* (1983), 5–15.

Horváth *et alii* 2008
T. Horváth, É. S. Svingor, M. Molnár, New radiocarbon dates for the Baden culture. *Radiocarbon* 53 (2008), 447–458.

Hügel–Barbu 1997
P. Hügel, M. Barbu, Die Arade Ebene im 2–4. Jh. n. Chr. (Câmpia Aradului în secolele II–IV p. Chr.). *Acta MP* XXII (1997), 539–590.

Iscan–Loth–Wright 1984
M. Y. Iscan, S. R. Loth, R. K. Wright, Age estimation from the rib by phase analysis: White males, *J. Forensic Sci.* 29 (1984), 1094–1104.

Iscan–Loth–Wright 1985
MY Iscan, SR Loth, RK Wright, Age estimation from the rib by phase analysis: White females, *J. Forensic Sci.* 30 (1985), 853–863.

Istvánovits 1993
E. Istvánovits, Das Gräberfeld aus dem 4–5. Jahrhundert von Tiszadob-Sziget. *ActaArchHung* 45 (1993), 91–146.

Johnstone 2004
C. J. Johnstone, *A Biometric Study of Equids in the Roman World*, Thesis submitted for PhD, University of York, september (2004), *www.york.ac.uk/media/archaeology*.

Jovanović 1974
B. Jovanović, Pozni eneolit. *Prajstorija Vojvodine*, Novi Sad (1974), 153–183.

Józsa–Pap 1994
L. Józsa, I. Pap, Pathological Alteration on Artificially Distorted Skull. *Ann. Hist. Nat. Mus. Nat. Hung.* 84, Budapest (1994), 189–194.

Kouznetsov–Lebedynsky 1997
V. Kouznetsov, J. Lebedynsky, *Les Alains. Cavalièrs des steppes, seigneurs du Caucase*, Paris (1997).

Kalmar–Oprinescu 1986
Z. Kalmar, A. Oprinescu, Descoperiri Baden-Coțofeni. *Tibiscum* VI (1986), 199–209.

Kozłowski 1973
J. K. Kozłowski, Le problème de la périodisation de la civilisation de la céramique cannelée en Pologne. *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava (1973), 167–185.

Küchelmann–Zidarov 2005
H. C. Küchelmann, P. Zidarov, Let's skate together! Skating on bones in the past and today. In: *From Hooves to Horns, from Mollusc to Mammoth. Manufacture and Use of Bone Artefacts from Prehistoric Times to the Present, Proceedings of the 4th Meeting of the ICAZ Worked Bone Research Group at Tallinn*, 26th–31st of August 2003, Tallinn (2005), 1–23.

Kulcsár 1998
V. Kulcsár, *A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai (The burial rite of the Sarmatians of the Carpathian basin)*, Aszód (1998).

Lazarovici–Resch–Germann 1983
Gh. Lazarovici. Fr. Resch, C. Germann, Descoperiri arheologice la Timișoara. *Banatica* 7 (1983), 35–51.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Lipták–Marcsik 1976
P. Lipták, A. Marcsik, Kora népvándorláskori embertani leletek Kelet-Magyarországon. *Déri Múzeum Évkönyve*, Debrecen (1976), 35–48.

Mare 1998
M. Mare, Rituri şi ritualuri de înmormântare în Banatul românesc în secolele IV–IX. *AnB S.N.* VI (1998), 285–306.

Mare 1999–2000
M. Mare, Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate la Timişoara–*Freidorf* între anii 1994–1998. *AnB S.N.* VII–VIII (1999–2000), 493–494.

Mare 2004
M. Mare, *Banatul între secolele IV–IX*, I, Timişoara (2004).

Mare 2004a
M. Mare, Descoperiri daco-romane. In: F. Draşovean *et alii*, *Săpăturile arheologice preventive de la Dumbrăviţa*, Timişoara (2004), 32–38, 147–156, Pl. XVII–Pl. XXVI.

Mare 2005
M. Mare, *Banatul între secolele IV–IX*, II, Timişoara (2005).

Mare–Tănase–Flutur–Timoc 2010
M. Mare, D. Tănase, Al. Flutur, C. Timoc, Cercetările arheologice preventive de la Timişoara–*Freidorf* (raport preliminar). *MCA S. N.* VI (2010), 71–81.

Martin–Saller 1957
R. Martin, L. Saller, *Lehrbuch der Anthropologie*, Stuttgart (1957).

Medović 1976
P. Medović, Die Cernavodă III-Kultur im Jugoslavischen Donaugebit. *Istraživanja* 5 (1976), 105–110.

Meindl–Lovejoy1985
R. S. Meindl, C. O. Lovejoy, Ectocranial suture closure: a revised method for the determination of skeletal age at death based on the lateral-anterior sutures. *American Journal of Physical Anthropology* 68 (1985), 57–66.

Miles 1963
E. A. W. Miles, The dentition in the assessment of individual age in skeletal material. In: D. R. Brothwell (ed.), *Dental Anthropology*, Oxford: Pergamon Press (1963).

Milleker 1897
B. Milleker, *Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás elötti időkből*, Timişoara (1897).

Mrkobrad 1980
D. Mrkobrad, *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Beograd (1980).

Nemeth 2005
E. Nemeth, *Armata în sud-vestul Daciei romane*, Timişoara (2005).

Németi–Gindele 1997
J. Németi, R. Gindele, Contribuţii la istoricul zonei Careiului în secolele II–IV p. Ch. *Acta MP* XXI (1997), 631–703.

Némejcová-Pavúková 1973
V. Némejcová-Pavúková, Zur Ursprung und Chronologie der Boleráz-Gruppe. *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava (1973), 297–316.

Némejcová-Pavúková 1981
V. Némejcová-Pavúková, Náčrt periodizácie Badenskej kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Europe. *SlArch* XXIX–2 (1981), 261–296.

Némejcová-Pavúková 1991
V. Némejcová-Pavúková, Typologische Fragen der relativen und absoluten Chronologie der Badener Kultur. *SlArch* 39 (1991), 59–90.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Nemeskéri–Harsányi–Acsádi 1960
J. Nemeskéri, L. Harsányi, Gy. Acsádi, Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden. *Anthrop. Anz.* 24 (1960), 70–95.

Neustupný 1959
E. Neustupný, Zur Entstehung der Kultur mit kannelierter Keramik. *SlArch* VII, 2 (1959), 260–284.

Neustupný 1968
E. Neustupný, The absolute chronology of the Neolithic and Aeneolithic periods in Central and South-East Europe. *SlArch* XVI–1 (1968), 19–56.

Neustupný 1973
E. Neustupný, Die Badener Kultur. *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava (1973), 317–352.

Nikolić 2000
Nikolić, *Kostolačka kultura na teritoriji Srbije*, Beograd (2000).

Opreanu 1993
C. Opreanu, Elemente ale culturii dacice şi daco-romane târzii (sec. III–IV p. Ch.). *Ephemeris Napocensis* III (1993), 235–260.

Opreanu 1998
C. Opreanu, *Dacia romană şi Barbaricum*, Timişoara (1998).

Pavúk–Šiška 1971
J. Pavúk, S. Šiška, Neolitické a eneolitické osidlenie Slovenska. *SlArch* XIX–2 (1971), 319–364.

Petrović–Jovanović 2002
J. Petrović, B. Jovanović, *Gomolava naselja kasnog eneolita. IV*, Novi Sad–Beograd (2002).

Raczky 2009
P. Raczky, Historical context of the Late Copper Age cemetery at Budakalász. M. Bondár, P. Raczky (Eds), *The Copper Age cemetery of Budakalász.* Budapest (2009), 475–484.

Radu 1973
O. Radu, Mormântul sarmatic de la Pădurea Verde–Timişoara (jud. Timiş), 1969. *MCA* X (1973), 147–149.

Reitz–Wing 2008
E. J. Reitz, E. S. Wing, *Zooarchaeology*, second edition, *Cambridge Manuals in Archaeology* (2008).

Renfrew–Bahn 1999
C. Renfrew, P. Bahn, *Régészet*, Budapest (1999).

Roman 1976a
P. Roman, Kontakte de Coțofeni-Kultur mit den Baden-Kostolac- und Vučedol Kulturen im Westen Rumäniens. *Istraživanja* 5 (1976), 143–148.

Roman 1976b
P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București (1976).

Roman–Németi 1978
P. Roman, I. Németi, *Cultura Baden în România*, București (1978).

Rösing 1988
F. W. Rösing, Körperhöhenrekonstruktion aus Skelettmassen. In: R. Knussmann (ed.) *Anthropologie*, Band I, Stuttgart (1988).

Rowley-Conwy 2004
P. Rowley-Conwy, Age at Death: A Zooarchaeological Technique with Implications for Anthropology, Agricultural economics and History, *Journal of Interdisciplinary Studies in History and Archaeology*, vol. 1, no. 1 (Summer 2004), 51–59.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Rusu-Bolindeţ 2007
V. Rusu-Bolindeţ, *Ceramica romană de la Napoca. Contribuţii la studiul ceramicii din Dacia romană*, Cluj-Napoca (2007).

Siclósi 2009
Zs. Siclósi, Absolute and internal chronology of the late Copper Age cemetery at Budakalás. M. Bondár, P. Raczky (Eds), *The Copper Age cemetery of Budakalás*. Budapest (2009), 457–474.

Simovljievic 1957
N. Simovljievic, Sarmatski stratum na Crvenki kraj Vršca. *Rad VM* 6 (1957), 57–66.

Sjøvold 1990
T. Sjøvold, Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation. *Journal of Human Evolution* 5 (1990), 431–447.

Sóskuti 2010
K. Sóskuti, Szarmata településleletek egy gászállító vezeték Csongrád megyei szakaszáról, pusztaszertől algyőig. *MFMÉ – MonumArch* II (2010), 171–191.

Stanc 2005
S. Stanc, *Cercetări arheozoologice pentru secolele IV–X d. Chr. din zonele extracarpatice de est şi de sud ale României* (2005), teză de doctorat (versiune PDF).

Stloukal–Hanáková 1978
M. Stloukal, H. Hanáková, Die Länge der Längsknochen altslawischer Bevölkerungen unter besonderer Berücksichtigung von Wachstumsfragen. *Homo* 29 (1978), 53–69.

Swan 1984
V. G. Swan, *The Pottery Kilns of Roman Britain*, Royal Commision on Historical Monuments, Supplementary Series: 5, London (1984).

Sykes–Symmons 2007
N. Sykes, R. Symmons, Sexing Cattle Horn-cores: Problems and Progress, *International Journal of Osteoarchaeology* 17 (2007), 514–523, published online 21 February 2007, *Wiley InterScience*, www.interscience.wiley.com.

Szekeres 1998
Á. Szekeres, Sarmatska nekropola Subotica–Verušič. *Rad VM* 40 (1998), 107–147.

Szentmiklosi–Timoc 2005
Al. Szentmiklosi, C. Timoc, Cercetările arheologice de la Foeni–Selişte (jud. Timiş). Raport preliminary. *AnB S. N.* XII–XIII, 2004–2005 (2005), 657–673.

Tasić 1967
N. Tasić, *Badenski i Vučedolski kulturni komplex u Jugoslavji*. Beograd (1967).

Tasić 1975
N. Tasić, Cernavodă III i Boleráz nalazi u Jugoslovenskom Podunavlju i problem hronološkog odnosa kultura bakarnog doba Karpatsko-Podunavskih oblasti. *Balcanica* 6 (1975), 9–21.

Tasić 1979
N. Tasić, Kostolačka kultura. *Praistorija Jugoslovenskih Zemalja* III, Sarajevo (1979), 235–266.

Tasić 1985–1986
N. Tasić, Neue Daten über das relativ-chronologische Verhältnis der frühen äneolithischen Kulturen im jugoslawischen Donauraum. *Balcanica* XVI–XVII (1985–1986), 7–16.

Tasić 1992
N. Tasić, Äneolithische Fundsttäten Ostserbiens und ihr Verhältnis gegenüber den Fundorten in Nordbulgarien. *Studia Praehistorica* 11–12 (1992), 151–157.

Tasić 1995
N. Tasić, *The Eneolithic Cultures of the Central and West Balkans*, Belgrade (1996).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Tănase–Mare 2000

D. Tănase, M. Mare, Pătrunderea sarmaților în vestul Banatului, în lumina unor noi descoperiri arheologice. *SCIVA* 51, 3–4 (2000), 193–208.

Tănase 2002–2003

D. Tănase, Două morminte din secolele IV–V p. Chr. descoperite la Dudeştii Vechi (jud. Timiş). *AnB. S. N.* X–XI, I, 2002–2003 (2004), 233–244.

Tejral 1973

J. Tejral, *Mähren im 5. Jahrhundert. Die Stellung des Grabes XXXII aus Smolin im Rahmen der donauländischen Entwicklung zu Beginn der Völkerwanderungszeit*, Praha (1973).

Tejral 1988

J. Tejral, Zur Chronologie und Deutung südöstlichen Kulturelemente in der frühen Völkerwanderungszeit Mitteleuropas. In: *Die Völkerwanderungszeit in Karpatenbecken*, Nürnberg (1988), 11–46.

Tejral 1997

J. Tejral, Neue Aspekte der frühvölkerwanderungszeititlichen Chronologie im Mitteldonauraum. In: *Spätantike im mittleren Donauraum*, Brno (1997), 321–392.

Tempelmann-Maczynska 1989

M. Tempelmann-Maczynska, *Das Frauentrachtzubehör des mittel- und osteuropäischen Barbaricums in der römischen Kaiserzeit*, Kraków (1989).

Timoc 1997

C. Timoc, Ein möglicher Eingangsweg der Iazygen Sarmaten nach dem römischen Banat und die Militärprobleme der Organisierung der Wehrlinie Lederata-Tibiscum am Anfang des 2. Jhr. n. Chr. *Acta MP* XXII (1997), 291–295.

Timoc–Szentmiklosi 2008

C. Timoc, Al. Szentmiklosi, Câteva date despre ceramica descoperită la Foeni–Selişte (jud. Timiş). *AnB S. N.* XVI (2008), 113–134.

Trifunovič 1999–2000

S. Trifunovič, Naselja limiganta i slovena u Banatu i Bačkoj. *Glasnik SAD* 15–16 (1999–2000), 43–106.

Toma–Demian 2004

N. Toma–Demian, Repertoriul descoperirilor monetare dintre anii 275–383 p. Chr. din jud. Timiş. *AnB S. N.* X–XI, 1, 2002–2003 (2004), 173–197.

Udrescu 1973

M. St. Udrescu, Fauna descoperită în aşezarea de la Strei. *Sargetia* X (1973), 173–179.

Udrescu 1985

M. St. Udrescu, Unele observații privind creşterea animalelor şi vânătoarea în castrul roman de la Micia-Hunedoara. Date zooarheologice. *Revista Muzeelor* 8 (1985), 66–69.

Uzelac 2002

J. Uzelac, *Eneolit južnog Banata*, Gradski Muzej Vršac, Vršac (2002).

Vaday 1978–1979

A. H. Vaday, Sarmatiches Gräberfeld in Törökszentmiklós, Surján. *MittArchInst* 8/9, Budapest (1978–1979), 57–69, 309–324 (Taf. 17–32).

Vaday 1982

A. H. Vaday, Bemerkungen zur Frage der eingeglätteten Keramik mit figuraler Verzierung. *MittArchInst* 10/11 (1980/81), (1982), 121–130, 385–392 (Taf. 1–8).

Vaday 1984

A. H. Vaday, Spätsarmatenzeitliche Tonkesel von der Tiefebene. *MFMÉ* 1, 1980–1981 (1984), 31–42.

Vaday 1985

A. H. Vaday, A bogi lelet. Újabb adat későszarmata besimútott kerámia kérdéséhez. *ArchÉrt* 112 (1985), 25–35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Vaday 1989

A. H. Vaday, *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok*, Antaeus 17–18, Budapest (1989).

Vaday–Medgyesi 1993

A. Vaday, P. Medgyesi, Rectangular Vessels in the Sarmatian Barbaricum in the Carpathian Basin. *ComArchHung* (1993), 63–89.

Vaday 1994

A. Vaday, Late Sarmatian Graves and their Connections within the Great Hungarian Plain. *SlArch* XLII, 1 (1994), 105–124.

Vaday 1997

A. Vaday, Atipikus telepjelenség Kompolt, Kistéri tanya 15. lelőhelyen. *Agria* XXXIII (1997), 77–107.

Vaday–Szekeres 2001

A. H. Vaday, Á. Szekeres, Megjegyzések az Alföld korai szarmata telepeinek kérdéséhez (A yazyg bevándorlás és a megtelepedés kérdésköre). *MFMÉ-StudArch* VII (2001), 231–298.

Vaday 2011

A. H. Vaday, Settlement details from the Sarmation Period. In: A. H. Vaday, D. Jankovich B., L. Kovács, *Archaeological Investigations in County Békés 1986–1992*, Budapest (2011), 159–283.

Vaday 2011a

A. H. Vaday, Late Sarmatian settlement at ÖRM 0052. In: A. H. Vaday, D. Jankovich B., L. Kovács, *Archaeological Investigations in County Békés 1986–1992*, Budapest (2011), 405–585.

Vörös 1988

G. Vörös, Késő szarmata edénylelet Kiskundorozsma-Kistemplomtanya lelőhelyről. *MFMÉ* 1987–1 (1988), 11–23.

Vörös 1990–1992

I. Vörös, Apagy barbaricumi császárkori település állatcsontmaradványai (Animal bones from the Roman Imperial Period settlement at Apagy in Barbaricum). *JAMÉ* 33–35, (1990–1992), 33–65.

Waterbolk 1988

H. Waterbolk, C–14 Datierungen von Gomolava. N. Tasić, J. Petrović (Ed.), *Gomolava. Chronologie und Stratigraphie der vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donauniederung und Südosteuropas*, Novi Sad (1988), 117–121.

Wild *et alii* 2001

E. M. Wild, P. Stadler, M. Bondár, S. Draxler, H. Friesinger, W. Kutschera, A. Priller, W. Rom, E. Ruttkay, P. Steiner, New chronological frame for the young Neolithic Baden culture in Central Europe (4th Millenium BC). *Radiocarbon* 43 (2001), 1057–1064.

Zeder 2002

M. A. Zeder, Reconciling Rates of Long Bone Fusion and Tooth Eruption and Wear in Sheep (Ovis) and Goat (Capra). In: *9th ICAZ Conference, Durham, Recent Advances in Ageing and Sexing Animal Bones* (ed. D. Ruscillo) (2002), 87–118.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Abrevieri bibliografice

AAustriaca – Archaeologia Austriaca, Viena
ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta
Acta Biologica Szegediensis – Acta Biologica Szegediensis, Szeged
Acta MP – Acta Musei Porolisensis, Zalău
Agria – Az Egri Múzeum Évkönyve – Annales Musei Agriensis, Eger
American Journal of Physical Anthropology – American Journal of Physical Anthropology, Baltimore
AnB S. N. – Analele Banatului, serie nouă, Timişoara
Ann. Hist. Nat. Mus. Nat. Hung. – Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici, Budapest
Anthrop. Anz. – Antropologischer Anzeiger, Stuttgart
Anthrop. Közl – Antropológiai Közlemények, Budapest
Apulum – Apulum, Alba Iulia
ArchÉrt – Archaeologiai Értesitő, Budapesta
ArchHung – Archaeologia Hungarica, Budapesta
Balcanica – Balcanica, Belgrad
Banatica – Banatica, Reșița
ComArchHung – Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapesta
Crisia – Crisia, Oradea
DMÉ – Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen
Eiszeit und Urgeschichte – Eiszeit und Urgeschichte, Viena
Ephemeris Napocensis – Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
Folia Anthropologica – Folia Anthropologica, Budapest
FS – Frühmittelalterliche Studien, Berlin
Glasnik SAD – Glasnik SrpskogArheolośkog Društva, Belgrad
Homo – Homo. Journal of Comparative Human Biology, München
Istraživanja – Istraživanja, Novi Sad
JAMÉ – A Jósa András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
J. Forensic Sci. – Journal of Forensic Science, Colorado Springs
Journal of Human Evolution – Journal of Human Evolution, Toronto
MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București
MCA S. N. – Materiale și Cercetări Arheologice, serie nouă, București
MFMÉ – A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
MFMÉ – MonumArch – A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Monumenta Archaeologica, Szeged

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

MFMÉ. Studia Archaeologica – A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Studia Archaeologica, Szeged

MittArchInst – Mitteilungen des Archäologischen Institutes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapesta

NJAMÉ – A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza

Radiocarbon – Radiocarbon, Tucson

RadVM – Rad Vojvodjanskih Muzeja, Novi Sad

Revista Muzeelor – Revista Muzeelor, Bucureşti

Sargeţia – Sargeţia. Buletinul Muzeului Civilizaţiei Dacice şi Romane, Deva

Savaria – A Vas Megyei Múzeumok Értesítője, Szombathely

SCIVA – Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie, Bucureşti

SIB – Studii de Istorie a Banatului, Timişoara

SlArch – Slovenská Archeológia, Bratislava

Studia Praehistorica – Studia Praehistorica. Archeologisches Institut der Bulgarischen Akademie, Sofia

Tibiscum – Tibiscum. Studii şi Comunicări de Etnografie şi Istorie, Caransebeş

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

X. Lista ilustrațiilor

1. Planșe

Pl. I. Planuri și profiluri – complexe eneolitic (C 1, C 7, C 14, C 30, C 41).

Pl. II. Planuri și profiluri – așezarea din sec. III–IV p. Chr. (C 2, C 3, C 5, C 6, C 9–13, C 15–16, C 18–19).

Pl. III. Planuri și profiluri – așezarea din sec. III–IV p. Chr.

Pl. IV. Planuri și profiluri – așezarea din sec. III–IV p. Chr.

Pl. V. Planuri și profiluri – așezarea din sec. III–IV p. Chr.

Pl. VI. Planul și profilul cuptorului de olar (C 26) – așezarea sec. III–IV p. Chr.

Pl. VII. Fragmente ceramice, cultura Baden, descoperite în **complexul nr. 1**: 1–6, 8 și **complexul nr. 7**: 7, 9–18.

Pl. VIII. Fragmente ceramice, cultura Baden, descoperite în **complexul nr. 14**: 1–6, 12 și în **complexul 30**: 7–11, 13.

Pl. IX. Fragmente ceramice, cultura Baden, descoperite în **complexul nr. 30**: 1–15, vas din **complexul 41**: 17, fusaiolă descoperită în **complexul 41**: 18, lamă de calcedonie (16) și fusaiolă (19) descoperite în stratul de cultură.

Pl. X. Fragmente ceramice, cultura Baden, descoperite în **complexul nr. 41**: 1–9.

Pl. XI. Fragmente ceramice, cultura Baden, descoperite în **complexul nr. 41**: 1–13.

Pl. XII. **Complex nr. 2.** 1–13. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie.

Pl. XIII. **Complex nr. 2.** 1–10, 12–13. Fragmente de vase și capace din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 11. Strecurătoare din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie.

Pl. XIV. **1. Complex nr. 3.** 1. Fragment de vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2–3. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie și brună; **2. Complex nr. 5.** 1–4. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 5. Fragment de la toarta unei amfore. 6–9. Fragmente de vase și capace din ceramică modelată cu mâna, de culoare gălbui-roșcată și brună.

Pl. XV. **1. Complex nr. 6.** 2–3, 7. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 1, 6. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 4–5. Fragmente de capace din ceramică modelată cu mâna; **2. Complex nr. 9.** 1, 3, 4–5, 7–8. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2, 6. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie.

Pl. XVI. **1. Complex nr. 10.** 1–2. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie; **2. Complex nr. 11.** 1–2. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 3. Oală din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie 4. Fragment de oală din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie.

Pl. XVII. **1. Complex nr. 12.** 1. Fragment de vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie; **2. Complex nr. 13.** 1, 4. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 3. Fragment de vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare roșie. 2. Fragment de vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie; **3. Complex**

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

nr. 15. 1. Brățară de bronz, 2, 4, 6. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie; 3, 5, 7–10. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie.

Pl. XVIII. **Complex nr. 16.** 1, 4–5, 13. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie; 2–3, 6–9, 11–12, 14. Fragmente de vase și capace din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie; 10. Castron din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie.

Pl. XIX. 1. **Complex nr. 18.** 1. Fragment de vas din ceramică modelată cu mâna, 2. Fragment de vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie, 3. Fragment de vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie; **2. Complex nr. 20.** 1, 3. Fragmente de vase din ceramică modelată cu mâna, 2. Cuțit de fier, fragmentar; **3. Complex nr. 19.** 1–7. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie.

Pl. XX. **Complex nr. 21.** 1–17, 19–24. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 18. Castron modelat la roata rapidă, de culoare cenușie. 25. Fragment de la un fund de vas modelat la roata rapidă, de culoare cenușie, refolosit ca greutate.

Pl. XXI. **Complex nr. 21.** 1–6, 9–10, 12–17. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 11. Strecurătoare din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 7–8. Fragmente de vase din ceramică modelată cu mâna, de culoare brună.

Pl. XXII. **Complex nr. 24.** 1–3, 6–8, 14–17. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 9–10. Fragmente de terra sigillata. 18–25, 27–28. Fragmente de vase și capace din ceramică modelată cu mâna de culoare cărămizie și brună. 26. Ulcică din ceramică modelată cu mâna, de culoare brună. 4. Brățară din bronz, deformată. 5. Fragment de obiect din fier. 11, 13. Fusaiole de culoare cenușie. 12. Fusaiolă de culoare brună.

Pl. XXIII. **Complex nr. 25.** 1–10, 12–19. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 11. Fragment de cuțit din fier.

Pl. XXIV. **Complex nr. 25.** 1–17. Fragmente de vase, capace și strecurători din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 18. Oală din ceramică modelată la roata înceată, de culoare gălbuie.

Pl. XXV. **Complex nr. 26.** 1–2, 4–9. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 3. Fragment de vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare roșie. 10–12. Fragmente de vase din ceramică modelată cu mâna, de culoare brună și galben-roșiatică.

Pl. XXVI. **1. Complex nr. 29.** 1–2. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 3. Fragment de vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie; **2. Complex nr. 31.** 1–3. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 5. Fragment de vas rectangular modelat cu mâna, de culoare roșu-gălbui. Fragment de vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie; **3. Complex nr. 32.** 1, 6, 8. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2–4, 7, 9–10. Fragmente de vase și capace din ceramică modelată manual, de culoare gălbuie și brună. 5. Fragment de terra sigillata.

Pl. XXVII. **1. Complex nr. 35.** 1–2, 5. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 3–4. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie; **2. Complex nr. 36.** 1. Fragment de vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 2. Vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie; **3. Complex nr. 39.** 1, 4. Fragmente de vase din ceramică modelată cu mâna, de culoare brună. 2. Fragment de vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 3. Fragment de vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare neagră.

Pl. XXVIII. **1. Complex nr. 42.** 1–2. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 3. Fragment de vas din ceramică modelată cu mâna, de culoare brună; **2. Complex nr. 52.** 1, 4–5. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2–3. Fragment de vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare brună; **3. Complex nr. 53.** 1–4, 7. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 6. Fragment de terra sigillata. 5. Fragment de vas din ceramică modelată cu mâna, de culoare brună; **4. Complex nr. 55.** 1. Brățară de bronz. 2. Fragment de vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 3–4. Fragmente de vase din ceramică modelată cu mâna, de culoare brună; **5. Complex nr. 56.** 1. Fragment de vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare brună. 2–4. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Pl. XXIX. **Complex nr. 54.** 1. Pahar din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2. Cană din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 6. Fragment de la un vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2–5, 7–11. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 12–13. Vase din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie.

Pl. XXX. **1. Complex nr. 58.** 1. Fragment de vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie; **2. Complex nr. 60.** 1, 4–5. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2–3. Fragmente de vase din ceramică modelată cu mâna, de culoare cărămizie; **3. Complex nr. 63.** 1–2, 6–8, 10–12. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 3–4, 9. Fragmente de vase din ceramică modelată cu mâna, de culoare brună. 5. Jucărie (?) din lut; **4. Complex nr. 64.** 1. Fragment de vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2. Fragment de vas din ceramică modelată cu mâna, de culoare cărămizie; **5. Complex nr. 65.** 1–2, 7–8. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 3–4, 9. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 5. Fusaiolă de culoare cenușie. 6. Fragment de vas din ceramică modelată cu mâna, de culoare cărămizie.

Pl. XXXI. **Complex nr. 66.** 1–3, 6–8, 11–12, 15, 17–18, 20–23, 25–27. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 4–5, 9–10, 13, 16, 19, 24. Fragmente de vase și capace din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 14. Bol din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 28. Vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie.

Pl. XXXII. **1. Complex nr. 67.** 1. Castron modelat la roata rapidă, de culoare cenușie. 2–3. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 4. Fragment de vas din ceramică modelată cu mâna, de culoare cărămizie; **2. Complex nr. 68.** 1–8. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 9–15. Fragmente de vase din modelată cu mâna, de culoare brună.

Pl. XXXIII. **1. Complex nr. 72.** 1–5, 8, 10–11. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie; 6–7, 9, 12. Fragmente de vase din ceramică modelată cu mâna, de culoare cărămizie; **2. Complex nr. 77.** 1–2, 4–5. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2. Fragment de terra sigillata; **3. Complex nr. 78.** Fragment de vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie.

Pl. XXXIV. **1. Complex nr. 73.** 1–4, 7. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 5. Bol din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 6. Strecurătoare din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 8–13. Fragmente de vase și capace din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 14. Vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie.

Pl. XXXV. **1. Complex nr. 74.** 1, 3. Fragmente de vase și capace din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 2. Fragment de vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 4. Vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie; **2. Complex nr. 75.** 1, 4. Fragmente de vase și capace din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 2–3. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie.

Pl. XXXVI. **Complex nr. 79.** 1. Bol din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2–4. Scoabe din fier. 5. Fusaiolă, fragment. 6, 9. Fragmente de fibule din bronz. 7–8. Mărgele din pastă de sticlă de culoare albastră. 10–11. Gravoare din fier. 12–32. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie.

Pl. XXXVII. **Complex nr. 79.** 1–27. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie.

Pl. XXXVIII. **Complex nr. 79.** 1. Capac modelat la roata înceată, de culoare cărămizie. 2–4, 6. Vase întregi și fragmentare din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie. 5,7. Vase de provizii întregi și fragmentare din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie.

Pl. XXXIX. **1. Complex nr. 80.** 1. Fragment de vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2. Fragment de vas din ceramică modelată cu mâna, de culoare galben-roșiatică; **2. Complex nr. 81.** 1–2. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie; **3. Complex nr. 86.** 1. Fragment de vas din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie; **4. Complex nr. 89.** Fragment de vas din ceramică modelată la roata înceată, de culoare brună; **5. Complex nr. 90.** 1. Fusaiolă de culoare cenușie. 2–4. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie; **6. Complex nr. 93.** 1–5. Fragmente de

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie; **7. Complex nr. 94.** 1. Capac modelat cu mâna, de culoare brună. 2–3. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie.

Pl. XL. **Obiecte descoperite în stratul de cultură.** 1. Fibulă din bronz de tipul cu genunchi (caroul 26). 2. Verigă din fier (caroul 28). 3. Creuzet din lut (caroul 28). 4. Lamă de cuțit din fier (caroul 32). 5. Dălțiță din fier (caroul 28). 6. Fusaiolă de culoare cenușie (carou 37). 7. Fusaiolă de culoare roșie-gălbuie (caroul 35).

Pl. XLI. **Fragmente ceramice descoperite în stratul de cultură.** 1–4. Fragmente de amforă (carou 27). 5. Fragment de castron din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare roșie deschisă. 6–18. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie.

Pl. XLII. **Fragmente ceramice descoperite în stratul de cultură.** 1–14. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 15, 18. Fragmente de vase din ceramică modelată de culoare galben-cărămizie.16,17, 19. Fragmente de vase din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie.

Pl. XLIII. **Fragmente ceramice descoperite în gropi de morminte: Complex 57.** 1. Fragment de terra sigillata; **Complex 4.** 2. Fragment de terra sigillata. 3, 5. Fragmente de ceramică lucrată cu mâna, de culoare cărămizie; **Complex 17.** 4. Bol din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie.

Pl. XLIV. **1. Complex 27.** Cană din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2. Cataramă din os cu spinul din bronz. 3. Cataramă din bronz; **2. Complex 38.** 1–2. Ulcele din ceramică modelată cu mâna, de culoare brună.

Pl. XLV. **Complex 57.** 1. Urcior din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie. 2. Cercel din argint. 3. Șirag de mărgele din pastă de sticlă. 4. Mărgea din calcar. 5. Fibulă din bronz. 6. Limbă de curea din fier. 7–9. 16–17. Catarame din fier fragmentare. 10. Pieptene din os. 11. Fibulă din fier. 12. Inel digital din bronz. 13. Lamă de cuțit din fier. 14–15. Fragmente de plăcuțe din bronz.

Pl. XLVI. **Planul necropolei din a doua treime a sec. V p. Chr.**

Pl. XLVII. **Locuințe din sec. III–IV p. Chr.**

Pl. XLVIII. **Locuințe din sec. III–IV p. Chr.**

Pl. XLIX. **Gropi de provizii din sec. III–IV p. Chr.**

Pl. L. **Gropi menajere din sec. III–IV p. Chr.**

Pl. LI. **Cuptor de olar (sec. III–IV p. Chr.).**

Pl. LII. **Morminte din a doua treime a sec. V p. Chr.**

Pl. LIII. **Obiecte întregi și fragmentare descoperite în așezarea din sec. III–IV p. Chr.** 1. Cană din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie (complex 54). 2. Pahar din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie (complex 54). 3. Strecurătoare din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie (complex 73). 4. Capac din ceramică modelată cu mâna, de culoare brună (complex 94). 5. Bol din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie (complex 73). 6 Castron din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie (complex 21). 7. Castron din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie (complex 16). 8. Oală cu două toarte din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie, fragmentară (complex 9). 9. Oală din ceramică modelată la roata înceată, de culoare cărămizie (complex 11). 10. Vas de provizii din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie (complex 79). 11. Oală din ceramică modelată la roata înceată, de culoare brună (complex 73).

Pl. LIV. **Obiecte descoperite în necropola din a doua treime a sec. V p. Chr.** 1. Fibulă din bronz (complex 57). 2. Șirag de mărgele din pastă de sticlă (complex 57). 3. Pieptene din os (complex 57). 4. Ulcică din ceramică modelată cu mâna, de culoare brună (complex 38). 5. Inel digital din bronz. 6. Cană din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie (complex 27). 7. Urcior din ceramică modelată la roata rapidă, de culoare cenușie (complex 57).

2. PLANURI

I. Planul general al săpăturilor arheologice desfășurate în situl de la Timișoara–*Freidorf* între anii 1986–2006.
II. Planul general al săpăturilor arheologice desfășurate în situl de la Timișoara–*Freidorf* în anul 2006.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

XI. Timişoara–*Freidorf*.
The 2006 Archaeological Rescue Excavations
(Summary)

I. History of the Research

The archaeological site at Timişoara–*Freidorf* is located on the southern edge of the city, on a terrace crossed by what currently is Ovidiu Cotruş Street. The northern limit of the site reaches the vicinity of the gardens belonging to the houses on Anton Bacalbaşa Street. The east and south limits, situated on a gentle slope, are flanked by two drainage canals, dug in the last decades of the 20th century. The area between these limits and O. Cotruş Street was used as agricultural land until recently, when the construction of several industrial units began.

Within the above-mentioned boundaries, the surface of the archaeological site is of approximately 150 × 100 m. The western limit of the site, situated across the above-mentioned street, was affected by the routes of large heating pipes and by residential buildings.

We owe the discovery of the archaeological site at Timişoara–*Freidorf* to the field research undertaken by F. Resch, K. Germann and D. Pleşa in the city of Timişoara in 1982[1]. On this occasion, handmade and wheel-turned pottery, dated to the 3rd and 4th century, were recovered, as well as pre-feudal handmade pottery, dated to the 8th–9th century, and fragments of an adult's and a child's skeleton[2]. This site was named by its discoverers *Freidorf I*, or Freidorf–*Hladik*.[3]

Within the same research campaign undertaken in the area, this time in the immediate vicinity of the Freidorf neighbourhood, in 1984, F. Resch discovered ceramic materials in the bank of an underground water drainage canal and of a ditch dug for the laying of a pipeline. As a result, in the same year a team of archaeologists from the Museum of the Banat in Timişoara, which was composed of D. Benea and F. Draşovean, undertook rescue digs both in the area north of the road that links the Freidorf neighbourhood to Calea Şagului (investigating complexes from the Daco-Roman period) and south of this road (Neolithic and Eneolithic complexes).[4] This site was named *Freidorf IV*,[5] and the discoveries at this site are the subject of the present volume.

Systematic research at the Timişoara–*Freidorf IV* site began in the year 1986. The team of archaeologists from the Museum of the Banat was made up of Doina Benea (site director) and Mircea Mare (team member), the research being undertaken between the years 1986–1989 and 1992–1993. Between the years 1994–1998 and 2000–2002, the research team was made up of Mircea Mare (site director) and team members Nicoleta Toma-Demian (1994–1996) and Daniela Tănase (2000–2002).

Partial results of the systematic research undertaken at the Timişoara–*Freidorf* archaeological site were published in several stages by the site directors[6].

---

1 Lazarovici–Resch–German 1983, 35–51.
2 Lazarovici–Resch–German 1983, 39–40.
3 Lazarovici–Resch–German 1983, 34, 40; Draşovean 1989, 33.
4 Ardeţ 1988; Draşovean 1989, 34–36; Draşovean 2006.
5 Draşovean 1989, 34.
6 Benea 1996, 147–148, 153–156, 175–178; Benea 1997, 55–76; Mare 1998, 285–306; Mare 1999–2000, 491–513; Mare 2004, 37–38, 75–78.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Stratigraphy. The archaeological site at Timişoara–*Freidorf IV* comprises several habitation levels, identified by the systematic research undertaken in the period mentioned above.

The level of vegetable humus – situated between 0 and 0.20/0.25 m – contains pottery fragments from the 3rd–4th century and sporadically pre-feudal ceramic fragments, but the presence of habitation complexes is not documented.

The habitation level belonging to the 3rd–4th centuries is present at a depth of 0.25 – 0.60 m and is represented by archaeological complexes – dwellings, storage pits and refuse pits, manufacturing installations and characteristic pottery.

In the higher area of the promontory, a second level of habitation from the 3rd and 4th centuries emerged, at a depth between 0.65 and 0.75 m. A layer of clay is interposed between some of the dwelling complexes.[7]

The Eneolithic level, present, with slight variations, between 0.65 and 0.85 m, contains archaeological complexes and pottery specific to the Baden culture.

From the depth of 0.90 m onwards, we reach the archaeologically sterile clay stratum.

The Necropolis situated within this site contains inhumation graves which, based on the funerary inventory, can be dated to the first half of the 5th century AD. The majority of the grave pits cut through the above mentioned habitation levels, their bottom reaching depths between 0.70–1.85 m.[8]

In the sections made towards the eastern and northern limits of the site, lenses of yellow clay appeared, resulting from excavations for the drainage canal, as well as for an industrial pipeline.

Systematic archaeological research undertaken at the Timişoara–*Freidorf IV* archaeological site between 1986 and 2002 totals a number of 15 sections and the corresponding box sections. The sections were traced beginning with the west side of the terrace, and were made in parallel towards its eastern limit. Sections were also dug in order to determine the northern limit of the site, while the south side, situated on a gentle slope, has yet to be investigated.

In these sections, archaeological complexes belonging to the Eneolithic period, to the 3rd–4th centuries and to the 5th century AD necropolis were found.

The Eneolithic settlement is represented by archaeological complexes (dwellings and storage pits) which contained specific archaeological material. The dwellings (three in number), were hut-type dwellings, rectangular in plan, with rounded corners. Their average size was 3 × 2 m and their depth was 1.10–1.20 m. The two storage pits, slightly oval in shape, had diameters of 1.70 and 0.90 m respectively and depths of 0.60 m and 0.70 m respectively. The archaeological material discovered here consists of pottery, spindle whorls, and flint nuclei and blades.

The pottery shards belong to the fine and medium fine categories. Ceramic shapes fall in the categories of jars, sack-shaped pots and little jugs. The spindle whorls of the Eneolithic level are circular or biconical in shape and, together with the flint nuclei and blades, they complete the archaeological inventory of this settlement belonging to the Tiszapolgár and Baden cultures[9].

The 3rd–4th century AD settlement. Of the 3rd–4th century AD settlement, five surface dwellings and six hut-type dwellings were uncovered. The remains of the surface dwellings appeared at a depth of about 0.40 m from the current ground level. They were rectangular in shape, with only one room and between 2.50 × 1.75 m and 4.30 × 4 m in size.

Hut-type dwellings, also made up of a single room, were dug in clay, and were of rectangular shape with rounded corners, or oval shaped, modest in size. The dimensions of the rectangular huts were between 2.50 × 1.50 m and 3.75 × 1.40 m, while the oval huts measured 2 × 1.8 m and 2.50 × 2.40 m respectively. The base of the huts was at about 1.50 m from the current ground level.

Fire installations were discovered only in three of the hut-type dwellings – two open hearths and an oven set into the wall[10].

---

7 Benea 1996, 153–154.

8 Mare 1998, 288–289; Mare 1999–2000, 494; Mare 2004, 75–78.

9 Ardeţ 1988; Benea 1996, 154; Mare 1999–2000, 494–495, 497, 499.

10 Benea 1996, 154–155; Mare 1999–2000, 37–38.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Dwelling complexes had domestic annexes such as fire installations, storage pits and refuse pits.

An adobe hearth was unearthed, round in shape and partially destroyed, with a diameter of 0.60 m, on which there were found the fragments of a pot which had in it charred cereal seeds[11].

A large household oven (3.20 × 1.45 m), oval in shape, with burned clay flooring and collapsed vault, was discovered towards the east limit of the settlement[12].

The storage pits were situated both around the dwellings and at greater distances from these, sometimes in grouped positions.

At the Timişoara–*Freidorf* settlement, 22 storage pits were discovered. Cylindrical pits are the most numerous, while oval or biconical pits are encountered less frequently. They were between 0.80 and 1.50 m in diameter and up to 1.70 m in depth.

Some of the pits had interior furnishings, made up of a row of posts or thick twigs, whose traces were preserved in the walls of the pits. In the infill of these pits were discovered pottery shards specific to the 3rd–4th centuries, animal bones, and less frequently ash and crumbled adobe.[13]

As for the refuse pits, some of these were originally abandoned storage pits, while others were dug specially for this purpose.

Within the 3rd–4th century settlement, 20 refuse pits were investigated. They were small in size, with diameters ranging between 0.80 and 1.10 m. They were cylindrical or bell-shaped, with a slightly concave bottom, and shallower, up to 0.50 m in depth. Refuse pits contained less archaeological material than storage pits, their infill containing mostly crumbled adobe and ash.[14]

Manufacturing installations. At the eastern edge of the Timişoara–*Freidorf* settlement, a pottery kiln was discovered. It was slightly oval in shape, between 0.60 and 0.70 m in diameter. The roof, or fragments of the roof, has not been preserved. The kiln was dug into the yellow clay, and had polished inner walls whose preserved height was 0.24 m. There was no refractory slab, but instead a cross-shaped structure made of fired clay comprising four bars shaped like full scrolls. One end of the four bars was held by clay supports in the inner wall of the kiln. The bars met at the centre of the kiln, where they were supported by a pedestal whose traces were found at the bottom of the firing chamber. Hot draught circulated through the space between the base of the kiln and the cross-shaped arms, 15–18 cm in height, thus burning the vessels. The loading hole of the kiln, oriented towards the south-east, was vaulted and showed traces of rebuilding.

Lined up with it was the stoke-pit of the kiln. The stratigraphic context in which the kiln was found as well as the pottery shards found in its hearth made it possible to date it to the first habitation horizon of the settlement[15].

Pottery. The archaeological inventory of the 3rd–4th AD settlement consists mainly of ceramic material, which is presented in detail in several specialist studies[16].

The analysis undertaken shows that the fine grey wheel-turned pottery is the most numerous, followed by the handmade brown pottery made of rough paste. In very small quantities, red provincial Roman pottery fragments, amphora fragments and fragments of *terra sigillata*[17] were also found.

The typological study of the ceramic material at the Timişoara–*Freidorf* 3rd–4th century AD settlement identified various shapes of vessels, covering a large range of household uses. Many of these were wheel-turned (on a fast or a slow wheel), but also hand-made.

The best represented ceramic type is represented by plates in a diverse range of shapes and sizes, sometimes with decorations in the upper part.

Pots are another important ceramic type. These were average-sized vessels, with a bulging body and sometimes with incised or burnished decorations.

---

[11] Benea 1996, 155.

[12] Mare 1999–2000, 495, 506, pl. IV.1.

[13] Mare 1999–2000, 496; Mare 2004, 44.

[14] Benea 1996, 157.

[15] Benea 1997, 65–67; Mare 2000, 495–496, 506, pl. IV.2; Mare 2005, 21, pl. VI B.

[16] Benea 1997, 55–76.

[17] Benea 1996, 294.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Cups are a well represented ceramic type; they are small or average in size, with a cylindrical, globular or conical body, and some have burnished decorations below the rim[18].

Besides ceramic vessels, other household objects made of clay have been discovered, such as conical spindle whorls, made of a fine paste.

Metal objects that belong to the 3rd–4th century AD settlement are few in number. Fragments of knife blades, nails and metallic cinder have been discovered, indicating the existence of a metal processing workshop within this settlement[19].

The inventory of the 3rd–4th century AD settlement also contains an important quantity of osteological material. Its study demonstrated both the existence of animal husbandry, especially the raising of bovids, ovicaprids and swine, and the hunting of certain wild animals – stag, deer, wild boar.[20]

The analysis of the dwellings, their annexes and the archaeological inventory determined the classification of the Timişoara–*Freidorf* archaeological site among the Daco-Roman settlements with a pronounced agricultural-pastoral character.[21]

The settlement was placed chronologically by studying the ceramic material and several bronze fibulae, which allowed us to establish the time frame of its existence, and its two habitation levels.

Based on this dating evidence, the beginnings of the settlement are to be traced between the end of the 2nd century and the first half of the 3rd century AD, while its demise can be placed in the latter half of the 4th century AD.[22]

At the Timişoara–*Freidorf* site, the Eneolithic (Baden culture) and post-Roman (3rd–4th century) settlements were superimposed by an inhumation necropolis. The ritual and funerary inventories allowed us to distinguish two types of graves. Some of these may be attributed to the Sarmatians, based on a few considerations: their S–N orientation and an inventory which comprised ornamental items (beads) and weapons (an iron knife).

The presence of graves whose bones had been disturbed or where part of the skeleton was missing is the result of the ritual of exhumation practiced by this population. This type of grave was discovered during the 1992, 1995 and 2005 campaigns.

Other graves discovered in the necropolis can be attributed to the Gepids. These are set apart by several characteristic aspects of the funerary ritual. Thus, the orientation of the graves was W–E, with the deceased in an extended supine position, facing east. The hands were stretched on either side of the body and the legs were positioned close together. In the case of adult graves, the artificial deformation of the skull was noted.

The funerary inventory consisted of ornamental items (fibulae, mirror, beads) and ceramic vessels, placed by the head. Graves in this category were discovered in the 1988 campaign.

Based on the ritual and funerary inventory, the inhumation graves in the Timişoara–*Freidorf* necropolis were dated to the first half of the 5th century AD, during Hun rule.[23]

The most recent archaeological digs were undertaken in 2006, when, due to the extension of several industrial units in the perimeter of the site, preventive research was undertaken. The aim of this research was to note the stratigraphy, to delimit, as far as possible, the limits of the settlements (Eneolithic and 3rd–4th century AD) and of the necropolis (5th century AD), but also to collect new information regarding the chronology of the site.[24]

Translated by Claudia Doroholschi

---

18 Mare 1999–2000, 497–498, 508–513, pl. VI–XI.

19 Mare 1999–2000, 499.

20 El Susi 1988, 131–137.

21 Benea 1996, 125.

22 Benea 1996, 123, 181–183, 293–294; Mare 2004, 37–38, 49.

23 Mare 1998, 286–288, 300–303, pl. IV–VII; Mare 2004, 75–78, pl. XXXI–XXXIV.

24 Mare-Tănase-Flutur-Timoc 2010, 71–81.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

II. Description of the Archaeological Complexes

The Eneolithic settlement (Baden culture)

Of the Eneolithic settlement, belonging to the Baden culture, five archaeological complexes were researched, namely three dwellings and two pits.

The dwellings are hut-type dwellings, two having a rectangular plan and one an oval plan.

The rectangular-plan dwellings were partly unearthed, being situated at the N–W limit of the excavation. Their preserved dimensions are 2.10 × 0.77 m and 0.95 m in depth, and 3.00 × 2.60 m and 1.40 m in depth, respectively.

The dimensions of the oval-plan hut-type dwelling are 2.70 × 2.10 m and it has a depth of 1.00 m from the current ground level.

The inventory of the dwellings consists of hand-made pottery fragments, brown-yellowish and black in colour, some decorated with punches and incised lines. Fragments of adobe and animal bones were also found.

As for the two pits, one of these has a circular plan, with a diameter of 2.20 m and a depth of 1.70 m from the current ground level. The inventory consists of handmade ceramic shards, black and brown-yellowish in colour.

Another pit has an oval plan and dimensions of 1.28 × 1.12 m and is 1.60 m in depth. Its inventory consists of handmade ceramic shards, brown in colour, decorated with incised lines with punches and ridges, as well as spindle whorls made of clay. Few animal bones were found.

The 3rd–4th century AD settlement

The 3rd–4th century AD settlement, in which both levels of habitation have been documented, comprises surface dwellings and hut-type dwellings, storage pits and refuse pits.

At both levels of the settlement, the dwellings and the annexes occupied the central part of the terrace, while the manufacturing installation – the level I pottery kiln – was situated on its edge.

The first level of the settlement is represented by four dwellings – two surface dwellings and a hut, eight storage pits and four refuse pits.

The surface dwellings have a rectangular plan, with dimensions between 2.50 × 2.00 m and 5.60 × 3.45 m, and had an average depth of 1.00 m from the current ground level; the hut dwelling has a circular plan and is 2.30 m in diameter and 1.60 m in depth.

The storage pits are oval or circular in plan, with straight or sloped walls. The three circular-plan pits have diameters ranging between 0.80 and 1.60 m and an average depth of 1.20 m. The oval-plan pits – five in number – measure between 1.70 × 1.60 m and 2.15 × 1.90 m and have an average depth of 1.60 m.

The refuse pits are circular in plan, with the exception of one, which is rectangular, and their walls are straight or sloped. The circular-plan refuse pits – three in number – have diameters ranging between 0.85 and 1.10 m and an average depth of 1.10 m. The rectangular pit is 1.20 × 0.80 m and 1.30 m in depth.

The inventory of the level I archaeological complexes consists of fast wheel-turned pottery fragments made of a fine grey paste, fragments of brown and black handmade pottery, and, in small quantities, fragments of red handmade provincial Roman pottery; very few fast wheel turned amphora fragments were found, as well as fragments of *terra sigillata*.

Metal objects were also found – a bronze bracelet and oxidised iron fragments.

The inventory of the complexes also comprises fragments of a grinding mill, adobe and animal bones.

The second habitation level of the 3rd–4th century AD settlement is better documented, a number of eleven dwellings, nineteen storage pits and fifteen refuse pits having been discovered.

Out of the eleven dwellings, two are surface dwellings and nine are hut type dwellings.

The surface dwellings were partially unearthed, their preserved dimensions being 2.10 × 1.65 m and 1.90 × 90 m respectively and their average depth is 0.80 m. Out of the nine hut-type dwellings,

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

five have a rectangular plan and four have an oval plan. The rectangular-plan hut-type dwellings have dimensions between 2.90 × 1.70 m and 5.75 × 1.60 m and an average depth of 2.00 m. Oval-plan hut-type dwellings have dimensions between 2.50 × 2.05 m and 4.25 × 3.10 m and an average depth of 1.70 m. Inside two of the dwellings a fire installation was found.

The nineteen storage pits are circular, oval and rectangular in shape. There are six circular-plan pits, with diameters between 1.20 and 1.60 m and an average depth of 1.30 m. There are nine oval-plan pits, with dimensions between 1.40 × 1.10 m and 2.10 × 2.30 m and an average depth of 1.50 m. The four rectangular pits have dimensions between 1.50 × 1.32 m and 1.90 × 1.55 m and an average depth of 1.20 m.

There are fifteen refuse pits, circular, oval and rectangular in shape. There are seven circular-plan pits with diameters between 0.82 and 1.72 m and an average depth of 1.15 m. The dimensions of the oval-plan pits, six in number, range between 0.98 and 0.90 m and 2.06 × 1.23 m and they have an average depth of 0.95 m. There are two rectangular-plan pits, of which one is 1.70 × 1.40 m and has a depth of 0.80 m, and the other was cut through by a modern pit.

The archaeological inventory of the level II complexes primarily consists of ceramic shards of several types: fast wheel-turned pottery made of a fine and medium fine grey paste; slow-wheel turned pottery made of a sandy paste, brick-red and brown in colour; hand-made rough ware, yellowish, brown and black in colour.

The metallic inventory consists of iron cramps and engraving tools, iron knives and fragments of oxidised iron. Fragments of a grinding mill, of adobe and animal bones were also found.

The category of manufacturing annexes comprises the pottery kiln, of roughly round shape, with a diameter of 1 m. The kiln has a cylindrical body and inside there are six fired clay arms arranged radially which meet in the centre on a vertical support. The stoke-hole, situated at the base of the oven, was flanked by two pillars made of fired clay. In terms of inventory, inside the kiln were found fragments of grey fast wheel-turned ware. The kiln belongs to level I of the settlement, dated to the 3rd century AD.

The necropolis dating from the first half of the 5th century AD

Complex no. 4. Trapeze-shaped grave pit; oriented N–S. Dimensions: 1.95 × 0.85/0.66 m; depth 1.43 m. Archaeological material: fragments of grey and red fast wheel-turned pottery, adobe and coal, animal bone fragments. Cenotaph grave.

Complex no. 17. Grave pit; rectangular shape; N–S orientation. Dimensions: 2.40 × 1.10 m, depth 1.40 m. At a depth of 1.10 m small fragments of human bones were found. The grave cut through a dwelling to the north and a refuse pit to the south, both from the 3rd–4th centuries AD. Disturbed grave with no inventory items.

Complex no. 27. Inhumation grave; W–E orientation. Rectangular pit. Dimensions: 1.42 × 0.65/0.50 m and depth of 1.60 m. Child skeleton – length 1.05 m. Inventory: at the head – a pottery cup, wheel-turned, grey in colour; in the area of the pelvis, two buckles, one made of bone and the other made of bronze, both oval in shape.

Complex no.38. Inhumation grave; N-S orientation; depth 0.40 m; discovered upon removal of the topsoil. Child skeleton with head to the north, badly preserved. Inventory: at the head, two hand-made pottery vessels, small in size and brown-black in colour.

Complex no. 57. Inhumation grave; N-S orientation; rectangular pit with sloped walls. Dimensions: 2.15 × 0.90 m at the top, 1.80 × 0.55 m; depth: 1.70 m. Adult skeleton – female, 1.63 m in length. Inventory: at the head – to the right, a grey pottery jug, fast wheel-turned; on the body, tubular glass beads, two oxidised fibulae – one made of bronze and one made of iron –, a bronze ring, a knife blade, oxidised, a fragmentary double sided bone comb with bronze rivets, an iron buckle, metal pieces – very oxidised.

Translated by Claudia Doroholschi

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

III. The Eneolithic Habitation

The materials discovered as a result of the preventive research undertaken at Barum belong to the Timişoara-*Freidorf IV* prehistoric settlement, identified as early as 1984 (*Draşovean 1989*; *2006*). Between 1984 and 1986, four huts were investigated, two of which belong to the Eneolithic. The Eneolithic materials we discovered on that occasion were passed on for publication to our colleague Adrian Ardeţ, whose analysis places them within the D1–2 phase of the Baden culture (*Ardeţ 1988*, 133).

The pottery discovered here is of utmost importance in the chronological placement of the Freidorf habitation. Thus, the ornaments that consist of bands comprising three rows of lines of round impressions that surround the dishes, combined with diagonal bands which converge towards the bottom of the vessels, have analogies at Parţa V (*Kalmar–Oprinescu 1986*, fig. 6/4, 6, 11), Moldova Veche (*Kalmar–Oprinescu 1986*, fig. 3/7), Sâmpetru German–*Fântâna vacilor* (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 3/6, 8, 9, 20; *Uzelac 2002*, pl. 51/2), Bodrog–*Pădure* (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 4/1), Beba Veche (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 6/1, 2, 5), Berea Ia-b (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 17/5, 6; 18/2), Hódmezövásárhely–*Kishomok* (*Bondár–Korek 1995*, fig. 6/3; 7/1–5; 8/1; 9/3, 4, 6; 10/1; 11/4, 6, 9; 12/5, 6), Kovin–*Čolakova Vodenica* (*Uzelac 2002*, pl. 12/1; pl. 50/1), Opovo-*Beli Breg* (*Uzelac 2002*, pl. 14/5), Skorenovac (*Uzelac 2002*, pl. 20/); Pančevo (*Jovanović 1974*, fig. 112).

The cross-hatched incised decorations have correspondences at the following sites: Berea Ia-b (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 19/4), Ciumeşti III (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 12/7; 13/10), Pişcolt-*Nisipărie* (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 29/3; 41/5, 7), Hódmezövásárhely–*Kishomok* (*Bondár–Korek 1995*, fig. 13/ 4–7), Sâmpetru German (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 2/7–10), Parţa V (*Kalmar–Oprinescu 1986*, fig. 4/1, 2, 12), Jabuka–Obala Tamiša (pl. 5/1), Opovo-*Beli Breg* (*Uzelac 2002*, pl. 13/6); 14/1, 2; 34/), Pančevo–*Gornjovaroška Ciglana* (*Uzelac 2002*, pl. 16/1, 2, 6), Starčevo (*Uzelac 2002*, pl. 20/ 6; 21/1, 2; 35/5–7; 36/1–4), Vračev Gaj-*Bresje* (*Uzelac 2002*, pl. 22/7; 52/2), Veliki Gaj (*Uzelac 2002*, pl. 36/6–7), Vršac–*Trg Lenjina* (*Uzelac 2002*, pl. 26/7, 8; 38/3), Vršac-*Zgrada SO* (*Uzelac 2002*, 30/2), Skorenovac (*Uzelac 2002*, pl. 35/4), Sakule–Truntalj (*Uzelac 2002*, pl. 35/2), Moldova Veche (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 2/13), Gomolava IIIa (*Petrović–Jovanović 2002*, 23, fig. 2; 42, fig. 1–4; 47, fig. 448, fig. 18).

Another type of incised ornament, which was discovered only in complex 14, is that which consists of parallel vertical zigzag lines on the body of vessels for everyday use, and has analogies at Berea XII (*Roman–Nemeti 1978*, pl.19/8, 10), Ciumeşti IVb (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 10/8), Pişcolt-*Nisipărie* (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 25/1), Oradea–Salca (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 52/8, 10; 53/6, 7), Aradu Nou (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 4/10), Sânnicolau Mare (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 5/7, 10). This type of decoration is also encountered in the case of the fine species in C30, with analogies at Ciumeşti IVb (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 10/1b), Oradea–Salca (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 73/8; 74/10), Sânnicolau Mare (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 5/6), but also at the sites considered to belong to the Cernavodă III culture in Banat (Malo Bavanište–*Brza Vrba* (*Medović 1976*, 106 sqq, pl. IV/ 5, 9, 10), in Uzelac these discoveries being mentioned as coming from Kovin-*Brza Vrba*: *2002*, 21–22, pl. 8/1; 9/2), Vršac-*Mesić Kanal* (*Medović 1976*, pl. VII/1, 2; *Uzelac 2002*, pl. 25/ 1; 37/4, 4; 53/6) and Dobanovci (*Jovanović 1974*, fig. 110).

The decoration which consists of impressions realized along the zigzag incised lines, combined, in the lower part, with angular incised motifs, discovered in C41, is also found at Berea Ia-b (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 16/3, 6), Ciumeşti III (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 16/1), 16/1), Pişcolt-*Nisipărie* (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 32/1), Sălacea (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 46/1, 3, 4), Unimăt (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 64/4, 7).

The motif consisting of round or angular impressed decorations, arranged in vertical or diagonal bands combined with incisions made at an angle (C41: pl. X/1–4), has analogies at Berea Ia-b (*Roman–Nemeti 1978*, pl. 18/4), Parţa V (*Kalmar–Oprinescu 1986*, fig. 5/4), Hódmezövásárhely–*Kishomok* (*Bondár–Korek 1995*, fig. 8/4), Jabuka–*Obala Tamiša* (pl. 5/6), Sakule–*Truntanj* (*Uzelac 2002*, pl. 19/6).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

This presentation of the analogies of the Freidorf IV materials reveals a series of similarities to other discoveries in the Pannonian area. Thus, the ornaments that consist of bands comprising three rows of lines of round impressions that surround the dishes, combined with diagonal bands which converge towards the bottom of the vessels, are encountered at sites which, in Sătmar and Crişana, have been paralleled with Nevizdany–Viss (Ciumeşti III, Berea Ia-b) and Ozd-Úny (Pişcolt-*Nisipărie*, and in Alföld, Banat and Srem with the late Baden phase Beba Veche, Sâmpetru German-*Fântâna vacilor*, Moldova Veche) or with Baden IV (Hódmezövásárhely-*Kishomok* and *Bodzáspart*). The same chronological level is suggested by the analogies of the cross-hatched incised decorations at the sites in Sătmar, Crişana, Alföld and Banat, (Ciumeşti III, Berea Ia-b, Sălacea, Unimăt, Hódmezövásárhely-*Kishomok* – placed within the Baden IIIb–IV phase at Němejcová–Pavúková – or Sâmpetru German, Moldova Veche – belonging to the late Baden phase (according to P. Roman and I. Nemeti). At Gomolava this type of decoration is encountered in the IIIa stratum, phase IIIa2-second stage, attributed to the late phase of the Baden culture in the middle Danube basin (*Petrović-Jovanović 2002*, 76, 83).

The only analogies which do not seem to belong to this chronological period are the angular incised decorations on the pottery for everyday use (pl. VIII/4, 6) and the zigzag decorations on the fine ware (pl. VIII/10, 11) which are connected, in terms of analogies, to the horizon Boleraz-Cernavodă III-Baden I and IIa, A and B at Neustupný, A at Dimitrijević, early Baden at Roman–Nemeti and Tasić (*Pavúk–Šiška 1971*, 349; *Torma 1973*, fig. 9/11; *Kozłowski 1973*, fig. 2/8; *Medović 1976*, pl. I/3; IV/4, 5, 9, 10; VI/3; VII/1, 2; Němejcová-*Pavúková 1981*, fig. 1/O1; fig. 2/O3, P1, 2; fig. 3/P1, 2; *Tasić 1992*, 155; *1995*, 57, 58; Uzelac *2002*, pl. 6/2, 3; 9/2, 6; 10/1; 25/1, 3–5, 7; 37/4, 5; *Petrović-Jovanović 2002*, 30, fig. 18–20; 36, fig. 6a).

Discussing similar decorations discovered at Parţa V and *Freidorf*, Z. Kalmar, A. Oprinescu and A. Ardeț consider them, on strictly typological grounds and regardless of the context in which they appear, as "archaic motifs" or "early" Baden elements (*Kalmar–Oprinescu 1986*, 208; *Ardeț 1988*, 132).

At a closer look, by analyzing the ornamental range of the pottery belonging to the cultures adjacent to the Baden phenomenon in south Pannonia, we may note that these decorations have very good correspondences in the Kostolac and Coțofeni cultures.

Thus, in the Kostolac area, zigzag decorations (pl. VIII/10, 11) and angular incisions (pl. VIII/4, 6, 12) have analogies in a series of sites of this culture (*Nikolić 2000*, in terms of the incision technique: pl. IV/3; XVII/10 and in terms of successive punch marks: pl. X/11, XII/4, XIX/7, XXXVII/7). In fact, Kostolac elements have been noted in late Baden settlements in southern Pannonia (*Roman 1976a*, 145–146; *Dimitrijević 1979*, 218, 230–231; *Tasić 1979*, 238–240; *Horváth 1983*, 7; *Bondár 1984*; *2002*, 9; *Harkai 2000*, 14, 17, 18, 20), all situated at the same chronological level with the abovementioned analogies, but also at Parța V (*Kalmar–Oprinescu 1986*, 208) and Freidorf, both in our materials (pl. X/1–4; XI/13) and in those published by A. Ardeț (*1988*, pl. II/6).

In what concerns the Coțofeni elements in the Baden medium in western Romania, these can be traced in the *Freidorf* materials as well. Thus, decorations consisting of cross-hatched bands (pl. VII/8) and incised chevron motifs (pl.IX/ 6) have good analogies in the phases II and III of the Coțofeni culture (*Roman 1976b*, pl. 69/14; 109/10; 101/1, 4, 7; *Ciugudean 2000*, pl. 48/3, 51/6, 52/1, 55/4, 6, 72/7, 85/8; *Gogâltan–Kovacs 2009*, XXVIII/4, XLII/9, XLV/6; XIII/3, XXIII/3, 4, XXVII/3, 4, XXIX/3, 8, 9).

In what concerns the synchronisms between the two cultures, different opinions have been expressed in specialist literature. P. Roman considers that the Coțofeni I phase is parallel to Fonyód-Baden B (*Roman 1976a*, 145; *1976b*, 51–53; *Roman–Nemeti 1978*, 45). On the basis of new materials and of an analysis of the distribution of Cernavodă III-Boleráz and Coțofeni I discoveries, H. Ciugudean argues that the beginnings of the first phase of the Coțofeni culture might be parallel to the end of the Cernavodă III-Boleráz phase (*Ciugudean 2000*, 53), that is with Baden A or with the 3rd phase of the Boleráz culture proposed by I. Torma (*1973*, 500), while the Coțofeni II phase is synchronous with Baden C, and Coțofeni III is contemporary with Baden D–E and with the beginnings of the Kostolac culture (*Ciugudean 2000*, 54). From the point of view of the

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

evolution of Kostolac culture, in the monograph dedicated to this culture, operating with the system of S. Dimitrijević (*1979*, 194–195), D. Nikolić argues that the beginnings of the two cultures, Coţofeni and Kostolac, could be contemporary with phase B of the Baden culture (IIb–III at Němejcová–Pavúková), the Coţofeni II phase is synchronous with Kostolac IIa and Baden C (IV at Němejcová–Pavúková, C-D at Neustupný), and Kostolac IIb is paralleled with Coţofeni III (*Nikolić 2000*, 90–97). Despite these differences of opinion, the analogies of Coţofeni elements are situated during the phases B-C (Dimitrijević), C and D (Neustupný), IV (Němejcová–Pavúková) and the late Baden phase (III).

Therefore, in this case, the so-called archaic motifs do not have the intended chronological value, and their origin must be traced to the Coţofeni and Kostolac cultures and not in the early Baden phases. Moreover, the "archaic" decorations at Freidorf come from closed complexes in which they are associated with elements characteristic to the late phase of the Baden culture.

On these grounds, we class the Baden habitation at Timişoara–*Freidorf* within the late phase (III), and, if we take into account the systems that have been used for the two areas of this culture, it could be classed within phase D (Neustupný), IV (Němejcová–Pavúková) and C (Dimitrijević), respectively.

From the point of view of absolute chronology, corroborated with the available data from the Kostolac area (*Waterbolk 1988*, 119–121; *Bojadžiev 1992*, 297–399, 404; *Nikolić 2000*, 76–79; *Petrović-Jovanović 2002*, 82) and the Coţofeni area (*Roman 1976b*, 67; *Bojadžiev 1992*, 399, 404; *Ciugudean 2000*, 58–59), the late classical Baden phase, in which the Kostolac elements are present, occurs between 3330 (62,8%) 2870 cal BC (*Wild et alii 2001*, 1061; *Siklósi 2009*, 465). In conclusion, the Timişoara–*Freidorf* settlement can be placed at the boundary between the 4th and the 3rd millennium BC.

Translated by Claudia Doroholschi

IV. The 3rd–4th Century AD Settlement. Typological and Chronological Analysis of the Archaeological Material

At the Timişoara–*Freidorf* settlement, metal items have been discovered – items of attire and ornament (fibulae, bracelets), as well as various tools. Among the clay items we can mention spindle whorls and a crucible. However, the archaeological material is represented, to an overwhelming extent, by pottery made by hand, on a slow wheel or on a fast wheel.

Slow wheel-turned pottery, made of a medium fine paste containing a large amount of sand, occurs in significant amounts, being found in the great majority of the archaeological complexes investigated. The forms encountered are large or average-sized jars, bowls, lids, colanders. Many of these are decorated with groups of wavy lines, straight lines, diagonal combed lines, as well as with rows of triangular ornaments, round or oval, made by stamping.

Hand-modelled ware, comprising jars and lids, has traces of soot at the rim and on the outside, due to its exposure to fire, which confirms the fact that it was used for cooking (like the slow wheel-turned vessels). Also hand-modelled were several rectangular vessels made of a fine paste. In complex no. 31, a fragment of a rectangular vessel decorated with rows of incised circlets was found (Pl. XXVI.2.4).

Especially varied in form and decorations, and in the same time quantitatively significant within the archaeological complexes investigated, fast wheel-turned pottery was made of a fine paste in different shades of grey. In what the typology of the vessels is concerned, cups, beakers, bowls, plates, vessels with two handles, pots and storage vessels were discovered.

Pottery that originates from the Roman Empire was also discovered, namely vessels made of a fine red paste, fragments of *terra sigillata* and of amphorae.

As a result of research undertaken in 2006, we may conclude that this settlement was inhabited since the beginning of the 3rd century AD, but the majority of archaeological complexes date from

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

the second third of the 4th century and the beginning of the 5th century AD. The habitation probably ceased at the beginning of the 5th century, because the graves dated after the year 400 cut through the dwellings and the pits of the abandoned settlement.

In 2006, the level corresponding to the 3rd century AD was revealed by the knee fibula (first half of the 3rd century) and by the fragments of imported pottery originating from the Roman Empire, which can be dated to the first decades of the 3rd century. The fibula and the amphora fragments were found in the culture stratum near the pottery kiln (complex no. 26), situated in the south-east part of the settlement, which may suggest the fact that the kiln functioned most likely during the 3rd century, especially since we consider the fact that the ceramic fragments discovered inside the stoke pit and among the collapsed walls of the kiln date from the same century. Fragments of *terra sigillata*, as well as fragments of amphorae, associated with hand-modelled ware, made of a medium fine paste, yellowish and reddish in colour, were discovered in complexes no. 5, 15, 24, 32, 68, 72, placing these within the first habitation level of the settlement as well. However, the great majority of archaeological complexes discovered in 2006 at Timişoara–*Freidorf* can be dated to the second third of the 4th century – the beginning of the 5th century, based on the forms of fast wheel-thrown pottery, specific to this period, but especially owing to the presence of slow wheel-thrown pottery, made of a sandy paste, variously decorated, dating from the late Sarmatian period (4th–5th century AD). This pottery is characteristic to the period before and during the penetration of the Huns in the Carpathian basin.

The chronology of habitation levels seen in the case of the settlement at Timişoara–*Freidorf* was also noted in other settlements discovered in the Banat Plain (Timişoara–Cioreni, Foeni–Selişte). The fact that these settlements may be contemporary, even if an uninterrupted continuity of habitation cannot be confirmed archaeologically due to the chronological differences among the artefacts discovered, should not surprise us, since the settlements were situated on promontories, higher areas surrounded by lower terrain which was easily flooded and unsuitable for habitation; this was, in fact, the character of the Banat Plain for centuries. These promontories were inhabited during different historical periods, without a connection among them, and even the 3rd–4th century Timişoara–*Freidorf* settlement is superimposed over an Eneolithic settlement.

This situation highlights once again the fact that the settlements in the Banat Plain have a similar chronology, which is connected to historical events. Thus, the beginnings of these settlements are to be traced most probably after the Marcomannic Wars, with the penetration of the Iazyge Sarmatians in the region, attested archaeologically, among other things, by graves. An illustrative example is the necropolis at Foeni–Orthodox cemetery (Timiş county), dated to the end of the 2nd – first half of the 3rd century.

It is necessary here to make a few observations regarding the situation of the Banat Plain in the Roman period. In our opinion, this region was not included in the province Dacia, but was situated outside its south-west border, not far from the westernmost castra along the Lederata-Berzobis-Tibiscum road. This region, inhabited by diverse populations with which treaties were made, was not part of the Roman province, since no castra or towns existed, while Roman control was still significant.

The material culture of the Dacians, exponents of the late Latène culture in the Banat Plain, and that of the Sarmatian Iazyge newcomers, underwent an intense process of Romanization, demonstrated by the artefacts discovered at the habitation levels of the 3rd century AD in settlements researched in the Pannonian Plain and western Banat (Foeni–Selişte, Timişoara–Freidorf, Timişoara–Cioreni). These influences of the Roman culture and civilization came both from the direction of the province Dacia and from Pannonia Inferior. Indeed, the extensive penetration of Roman goods can be noted in this period, especially *terra sigillata*-type pottery and amphorae, which suggests a change in daily customs, including the "Romanization" of culinary customs. This process of Romanization of the material culture continued in the 4th century as well, as can be observed in the ceramic species (fast wheel-turned fine grey paste) and in the typology of vessels (plates, bowls, storage vessels, vessels which imitate glass or metal containers, etc.). These technological influences continued to radiate from the late Roman provinces, Pannonia Secunda, Valeria and Moesia Prima.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

The last third of the 3rd century and the first decades of the 4th saw a period of unrest between the Romans and the populations at the borders of the Middle Danube Empire, also marked by the departure of the Romans from the province Dacia, which, in our opinion, contributed to less intensive habitation, much more difficult to trace archaeologically. Despite this fact, the area north of the Danube seems to have been partially under Roman protection (rule?), in the 4th century. Casual monetary discoveries appear near certain watercourses (the Danube, the Tisza), but especially along the Roman vallums which cross Banat from north to south, tracing the itinerary of an access route (used simultaneously by the local population, by merchants and, why not, by the Roman army), in a region with large areas of marshland, which western Banat was in those times. It is possible that these coins appear in connection with Roman soldiers (written sources record information regarding army raids north of the Danube during Constantine the Great and Constantius II), or with trade between Romans and barbarians, which developed in times of peace.

Especially after 359, the settlements in the Banat Plain undergo a period of revival due to the peace made between the Romans and the Limigante Sarmatians which Ammianus Marcellinus mentions as the inhabitants of the regions situated in the vicinity of the imperial border.

Thus, we consider that the archaeological site at Timişoara–*Freidorf* documents the fact that the Banat settlements that can be dated to the last third of the 4th and the beginning of the 5th century are characterized, like the other settlements in the Tisza Plain and the Serbian Banat, by an abundance of ceramic material whose typological variety includes the whole ensemble of vessels characteristic to the period, but especially by the presence in significant amounts of slow wheel-thrown pottery made of sandy paste, brick red or brown in colour, variously decorated. As we have stated before, archaeological material with the same characteristics as that found at the Timişoara–*Freidorf* settlement can be found in other settlements in the Banat Plain, and thus there is a strong possibility that in many of these the main habitation phase dates from the second third of the 4th century to the beginning of the 5th century.

Translated by Claudia Doroholschi

V. Study of Animal Bones

Chronologically the site includes an Eneolithic level (Baden Culture), superimposed by another one dated in the 3nd–4rd centuries AD and a cemetery from the fifth century AD. The sample spoken in the current study was brought to light during 2006 campaign, counting 1032 remainders. Of these, 79 bones come from Baden layer, 931 bones from complex of 3nd–4rd centuries AD and 22 bones were taken from the filling of two tombs belonging to inhumation cemetery, dated to the first half of sec. V p. Chr. Another sample of fauna, in the settlement of the 3nd–4rd centuries AD, collected during campaign 1987 and counting 121 fragments have been published long ago. Morphologically speaking, the cows are characterized by short horns, "brahyceros" type, more or less curved, pointing above and oval base section. Index flattening of the three bases horns complete range from 77.77 to 79.06; one horn of a bull is something more robust, slightly curved, slightly twisted, pointing at the front and an oval cross-section (index of flattening–69, 72). Dimensional point of view, the pieces are small-sized, most originate in females. Long and robust horns, typical to Roman improved typical Roman cattle, improved, were not identified. Regarding the height at the withers, the few complete bones, allowed the following evaluations. Based on a 171 mm long metacarpus was estimated a height of 103.1 cm (Matolcsi), the piece belonging to a female (shaft index, 16.37). Three metatarsal, with lengths of 199, 206 and 235 mm are from a 106.1 cm female (I. shaft – 11,8), a male of 115.7 cm (I. shaft – 13, 11) and a castrated with a waist size of 134.4 cm (I. shaft – 12, 77). Overall we obtained a variation of 103–134.4 cm, with an average of 114.8 cm. The above suggests, primarily a marked sexual dimorphism, differences between females and bulls size being ca. 10 cm. On similar material from Dumbrăviţa were published the following values: 115.9 cm, 108.3

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

cm and 116.8 cm, recalculating the sizes, values of 121.2 cm (castrated), 105.5 cm (female) and 113.9 cm (female?) were obtained. So there is an oscillation of 105.5 to 121.2 cm height at withers, medium–113.5 cm in Dumbrăviţa. A value close to those of Timişoara–*Freidorf*, occurred in Hinova (113.9 cm) too. In contrast, mean values somewhat higher in camps were obtained: 117.5 cm – Pojejena (111.8–131.1 cm), 120 cm – Micia (109–132 cm). In villa rustica at Gârla Mare sample, an average of 124 cm was estimated (116.5–129.7 cm) and a value of 128.4 cm was obtained in case of Strei (Hunedoara). Basically this oscillation is the result of heterogeneous composition of the populations of cattle, depending on the weight of cattle improved in those stocks, average height at the withers varies from case to case. For example, at Gârla Mare or Micia, improved cattle will be far greater in number compared to Pojejena, where local stocks will be used primarily to supply meat to soldiers in camp. Returning to the site of Timișoara–*Freidorf*, cattle metric data suggest low and medium sized-exemplars, a fact confirmed by measuring the bone widths. If we extend the comparisons to the regions west of the Banat plain, cattle populations exploited by various ethnic groups from 2nd–5th AD settlements of "Barbaricum" (Hungary), the literature speaks of a large dimensional variation, 2–3 types of cattle: small, medium and large being exploited. This heterogeneity is given by the composition of the stocks which included both "types" of local (indigenous) and improved types, many of Roman origin (of Pannonia). Thus, the Tisza-Danube region, the vast majority of cattle were small and medium size (with heights of 105–119 cm at the withers for females, 123 cm for males), and in settlements in northern and north-eastern Hungary were medium and large size (105–117 and 108–127 cm for females for males, castrated). In contrast, in camps and settlements in the hinterland, the size of cattle was increased by 16 to 17 cm from the settlements on the limes or from outside the empire.

Characterization of racial types of sheep and goats is limited by the absence of long bones that have terminated growth. Regarding sheep, males wore horns relatively robust, highly twisted out with a triangular base section and the edges well expressed. One such specimen was sized, the preserved segment having about 30 cm long. Among females, it appears that there were hornless ewes, speaking about a skull fragment that shows two knobs instead of horns. Length of M3 shows a variation of 22–23.5 mm with an average of 22.6 (n–5). In terms of height at withers based on astragalus a height of 68–69 cm was estimated, but this criterion is not really used since the values obtained are quite high. The few measurements, small specimens suggest if pigs. Their material is insignificant in terms of the metric, especially as the preserved remnants come from young and sub-adults. As for the horse size of the Timișoara–*Freidorf*, two pairs of metacarpals and metatarsals partially measurable, because their processing on the distal epiphysis provided the following values: 135.8 cm and 138.4 cm (metacarpals) and 124.7 cm, 132.1 cm (metatarsals). Metric data are characteristic of specimens with sub-middle and middle body conformation with semi-thin extremities, according to Brauner indices. Timișoara–*Freidorf* sample of 1987 provided a metacarpus belonging to an individuals something higher, 139 cm and gracile extremities, near the lower limit of variation of the Roman horse itself. Overall the height at withers of Freidorf horses ranges from 124.7 to 139 cm, with an average of 134.3 cm. Mean slenderness indices of metacarpus and metatarsus are 14.97 and 11.57. Close values of waist were recorded at Dumbrăvița (136.5 cm). A value even lower than that of Timișoara was obtained on material from the camp Pojejena (131.9 cm) and the late Roman settlement (3rd–4th centuries AD) in Moldova Veche–Vinograda Vlaskicrai–133.7 cm, in both cases involving animals and below-average. Compared to horses in neighbouring regions of the Banat in Roman era, there are diminished values. For instance, the sample from villa rustica at Gârla Mare contained the bones from horses of 139–140 cm, these values are considered, below those of the typical Roman horse. So far, few and scattered data do not allow a separation of bones from Dacian-Roman settlements (Late Roman) from those in sites of autochthonous belonging to a local type. It seems that horses size of sites, dated in centuries 2nd–3rd centuries AD (4th) vary between relatively wide limits, with a prevalence of low communities since in both types of settlements are found all types of horses. Concerning dog body size and conformation, based on three mandibles, the following values for Dahr length were estimated: 174.95, 180.75 and 190.9. The dimensions of

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

the pieces fall above-average grade, suggesting that they belong to high individuals over 55 cm, like shepherd dogs. Such animals are often found in Roman settlements, late Roman sites, for example in Moldova Veche, Pojejena (withers' heights of 54, 64 cm), Hinova or in Sarmathian area.

As mentioned above, the inhabitants from Timisoara–*Freidorf* developed an economy based on exploitation of cattle, horse, and ovicaprids and in a small proportion of pig and game. Cattle covering major proportion of meat requirements in the community, the 45–31% (fragments-individuals) are very suggestive. Identifying the bones of castrated confirms their use as beasts of burden, thus replacing some uses of horses in the household segment. Equines ranks second, which is a bit unusual, they recorded about 24.7% (on bone) and 18.82% (individuals). If we consider the significant amount of meat provided by them (taking into account specific waist high), and share of almost 66.67% of sub-adult animals, we have a clear picture of their role in the community diet. Small ruminants rank the third with 19.3% in terms of numbers of fragments and the second as individuals (27.6%). The situation is justified thinking about the high number of jaws, they totalling about a third of ovicaprids group compared to only 14% share of the horse jaw remains. It appears that sheep and goats were largely kept for milk and wool, counting less as source of meat. Pigs had little importance in the diet, as confirmed by the frequencies of 7–9%. Hunting is occasionally practiced; its importance was reduced in the supply of meat, as shown by their frequencies, 2.35–9.41%. Unusually high percentage of the horse, its constant use in the diet, the low rate of pigs would suggest a greater mobility of the population. Hippophagy was highlighted in Sarmathian communities of Hungarian territory. Meat consumption in the Roman Empire was "taboo", she was considered impure. Returning to the Timisoara–*Freidorf* sample statistics allow revealing any special circumstances, new in the exploitation of animals for this epoch. Comparisons with sites located on the same chronological level highlights discrepancies between the site of the Banat plain and those concerned. Regardless of their nature (civil or military), beef consumption prevails everywhere, in varying percentages, by 30–58% (table 6, fig. 8). The increased share over 50% noted in the sites of Dumbrăvița (59%) and Micia (50.7%). Between 40–47% are recorded in Freidorf, Strei, Gârla Mare and fewer than 40% in the other ones. So from this point of view the settlement of Freidorf has a mean value. We cannot determine any correlation between the quota of cattle and type of settlement. There are two camps with the percentage of cattle under 40% (Hinova, Pojejena) and another one with a high share such Micia. Equines ranks second in the case of the Banat Plain sites, like those of Timișoara–*Freidorf* and Dumbrăvița (23%) and the Gârla Mare (23.2%) as well. In other cases the participation of this taxon is reduced below 3%. Small ruminants rank the second only at Strei (25%) and Moldova Veche (21%). Pig has higher percentages than the ovicaprids at Pojejena (ca. 22%) and Strei (19%). Only the sample from Timişoara–*Freidorf* /1987 campaign offers a higher rate of sheep/goats as 25% but overall, retained the main trends. These small oscillations between the two samples of Freidorf are imminent when dealing with variable sample size. Hunting rate is significant in the two camps of the Danube (Pojejena, Hinova), being influenced by both the military presence in camps and the location in suitable biotope for its practice. In Moldova Veche this occupation has a significant share of 22% too, related by environmental conditions. In other cases hunting does not exceed 10%, missing from the list of fauna from Dumbrăvița, at Gârla Mare being completely insignificant their participation in nutrition. With respect to debris of other groups of animals, particularly poultry, they are missing in sites from the Banat plain, the others such as fish, reptiles being insignificant in relation to food.

List of figures

Fig. 1. Distribution of cattle bones according to body parts
Fig. 2. Distribution of ovicaprids and the other taxa bones according to body parts
Fig. 3. Medium height of the withers of cattle in Banat and neighbouring areas, in sites from II–IV AD

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Fig. 4. Scatter diagram of GL/I. slenderness of cattle metapodii in sites from II–IV AD: * – Tm–Freidorf; + – Dumbrăviţa; o – Strei; ▲ – Hinova; ■ – Pojejena; Δ – Gârla Mare.
Fig. 5. Scatter diagram of GL/I. diaph. of PH. I from horse in sites of II–IV AD: ■ – Timişoara-F; □ – Gârla Mare; ▼ – Strei; + – Pojejena; Δ – sarmaţi Ungaria.
Fig. 6. Kill-off patterns in cattle.
Fig. 7. Kill-off patterns in ovicaprids.
Fig. 8. Kill-off patterns in horse.
Fig. 9. Taxa frequencies in complex.
Fig. 10. Mammals'frequencies in sites from Banat and neighbouring during II–IV AD
Fig. 11. Mandible and cattle horn cores.
Fig. 12. Processed metapodii from horse.
Fig. 13. Cattle metapodii.
Fig. 14. Horse phalanges.

Translated by Georgeta El Susi

VI. Graves from the Early Migration Period

The graves investigated in 2006 are inhumation graves and were oriented N–S (complex no. 17 – disrupted, complex no. 38 – child's grave, complex no. 57 – woman's grave, complex no. 4 – cenotaph?) and W–E (complex no. 27 – child's grave). The deceased were placed in an extended supine position, with arms stretched by the side of the body. The burial pit is rectangular. Traces of a coffin were identified in complex no. 27 where wood splinters were found.

In complex no 27, traces of coal were found in the region of the head and of the legs, probably the result of a ritual of purification of the grave. Artificial deformation of the skull was noted in the skeleton in grave no. 27. This ritual was also documented at the Timişoara–*Freidorf* necropolis in 1988, in grave no. 2, where a man was buried, and in grave no. 3, where a woman was buried.

Food offerings placed in clay vessels were present in all the graves discovered in 2006, the containers being placed at the head.

Funerary furnishings comprise mainly items of attire and ornament, discovered especially in the grave labelled complex no. 57, namely: a two-sided bone comb; a silver earring made of an open-ended ring; glass paste beads, tubular, striated (white and light blue), or iridescent (yellowish and black); an iron fibula with the foot curved back under itself; a bronze fibula with diamond-shaped leg plate, while the head has no plate (as was usual for this type of fibula), but is T-shaped and has onion-shaped knobs at the ends. We have found no analogies for this type of fibula, a sort of hybrid between fibulae with plates at the head and foot and those with onion-shaped knobs. However, this fibula may be included in the category of fibulae with elongated diamond-shaped foot plate, characteristic to the first half of the 5th century AD. A more unusual piece is the open-ended bronze ring, whose ends are decorated with pairs of affronted volutes, a rare piece in the Danubian space, similar rings being discovered in graves in the Czech Republic, Switzerland and north-east Europe, especially east of the Vistula. Belt and shoe buckles were discovered in complexes no. 27 and 57, and a rectangular belt tongue made of iron was also found in complex no. 57. In complex no. 57 an iron knife was found. The vessels discovered, a cup (complex no. 27) and a jug (complex no. 57), are fast wheel-turned, grey in colour. In complex no. 38, two small biconical hand-made vessels were found.

The necropolis at Timişoara–*Freidorf* belongs to the D 2 phase of the early migration period, more precisely to the second third of the 5th century AD (after the arrival of the Huns in the Carpathian basin).

Especially important is the fact that the grave pits at Timişoara-Freidorf, belonging to the D 2 chronological horizon, cut through the archaeological complexes belonging to the settlement, which implies that the latter was abandoned before the arrival of the Huns in the Carpathian basin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

As noted on an earlier occasion (when the 1988–1995 grave discoveries were published), within this necropolis two different populations, identified as Sarmatians and Gepids, were buried simultaneously.

Yet, in the Timişoara–*Freidorf* graves (complexes no. 27, no. 38, no. 57), the Sarmatian–Iazyge cultural imprint is no longer present, and it is obvious that we are dealing with two populations that have newly arrived (together with the Huns), namely the Iranian-related Alans and the Germanic Gepids. Suggestive in this respect are the documented rituals and the funerary furnishings. Thus, the appearance of the W–E orientation in the Carpathian basin in the early migration period is regarded as a characteristic of Iranian populations. In grave no. 3, discovered in 1988, was found a mirror made of a white metal, probably silver, intentionally broken. This type of object and the ritual of breaking the mirror are Alano-Sarmatian in origin. It should be noted that both the skeletons discovered in 1988 and the skeleton in complex no. 27, situated near the graves discovered in 1988, have artificially deformed skulls, another possible indication of the population they belong to, Alans in our opinion, even though we are aware that this custom of skull deformation was also present in Germanic peoples.

At the same time, the anthropological analysis of the skeleton in the grave labelled complex no. 57 revealed that it belongs to a female of Germanic origin (see chapter VII), most probably Gepidic, and therefore there is a strong possibility that graves that are differently oriented, namely the ones that are oriented N-S and maybe also those oriented S–N, may have belonged to individuals of Germanic origin.

The plan of the necropolis (Pl. LXVI) reveals a distinct spatial placement of the graves oriented W–E (M 1/1988, M 2/1988, M 3/1988, complex no. 27) as opposed to those oriented N–S (M 4/1992, complex no. 38, complex no. 57) or possibly oriented N–S (complex no. 4 – cenotaph?, complex no. 17 – disrupted) and S–N (M 5/1995), situated both in the northern part of the necropolis and in the southern part. The graves oriented N–S or S–N are more scattered, but however seem to be more compact towards the northern half of the necropolis, complexes no. 38 (child's grave) and no. 17 (probably also a child's grave) being rather eccentric. It should be noted that during the research campaigns undertaken between the years 1986 and 2006, the south and east part of the necropolis was delimited. The area of the site situated between complex no. 57 and complex no. 38 was also investigated, as well as the area between graves 1 and 3 (discovered in 1988) and complex no. 57, both in 2006 and before, more precisely in 1989, and no other graves were found. This does not mean, however, that other graves may not exist south of complex no. 57 towards the graves discovered in 1988 or towards the west, an area which was investigated through sections (not over an extensive area), but in which no further grave pits have been discovered. Apparently, the graves oriented W–E seem to have been grouped in a more compact manner, probably also due to the importance of family connections, not just to the population they belonged to.

Thus, the Timişoara–*Freidorf* necropolis dates from the second third of the 4th century AD, the deceased being Alans and Gepids (no skeletons with mongoloid features were discovered, as demonstrated by the anthropological analysis – see ch. VII, but only skulls with Europoid features), which belonged to the polyethnic confederation led by the Huns.

This necropolis is important as it completes the archaeological picture of the early migration period in the Banat region (characterized especially by graves belonging to individuals with a high social status), as it reveals the way in which the relatively poor population buried their dead during the period in which the Huns ruled the *Barbaricum*.

Translated by Claudia Doroholschi

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

VII. Osteological Analysis of Human Remains

Methods and material

Up to now were discovered only a few archeological finds from the 5th century AD in Banat, from south-western Romania. Only one archeological site – *Freidorf* – was investigated by archeologist, the other discoveries were collected incidentally.

In 1988 were investigated three graves, two other graves were found in 1992 and 1995, all of them were published (Mare 1999–2000). Another four graves were discovered during a preventive archaeological research from 2006. From these three graves two have archeological inventory and could be dated in the first half of the 5th century AD, the third one was disturbed and could be recovered only a few phalanges and fragments of a corroded metal object. The fourth grave was considered a cenotath (probably contemporary with the others).

The inventory of these graves reflect the rite and ritual burial of ordinary people from the Hun period, period known especially through the famous discoveries of the elite members: treasures and price graves.

The human osteologic remains have relatively good preservation conditions. During the anthropological analysis were applied macroscopic and morpho-taxonomic methods. The main performed analyis are: age estimation (after Stloukál–Hanáková 1978; Iscan–Loth–Wright 1984–1985, Nemeskéri–Harsányi–Acsádi 1960; Meindl–Lovejoy 1985), sex determination (after Éry–Kralovászky–Nemeskéri 1963; Sjøvold 1990; Rösing 1988; Bernert 2005), dental analysis (after Miles 1963), anthropometric and osteometric analysis (after Martin–Saller 1957; Alekseev–Debets 1964) and pathology (after Józsa–Pap 1994; Lipták–Marcsik 1976).

Morphological analysis of the osteological material

Grave – Complex 57

Skull. It is relatively well preserved, parts of the parietal bone, temporal bone (right part), cranial base and part of the zygomatic bone are missing. Facial bones are relatively well preserved, missing part of the orbit (right part) and edge of the zygomatic bone (right part).

Cephalometric. Based on cranial indexes according to the method of Rudolf Martin, in the classification of Alekseev–Debets, the deceased had a very long skull (hyperdolichocefal – 8:1), having elongated facial area (hyperleptoprosop – 47:45), relatively small orbits (mesoconch – 52:51) and large nasal cavity (mesorrhin – 54:55). The occipital bone is curved, but the occipital protuberance is not pronounced. In superior sight the skull has oval shape.

Dental formula: 2123. The teeth are heavely worn, M2, M3 (2), M1 (3), and M1, M2 (4) teeth have fallen during life and the alveolus was resorbed. The root of 2nd incisivus (2) was affected by pus and could be observed *prognathia alveolaris.* (Table 1)

Postcranian skeleton (osteometry). (Fig. 1)

Thorax: were recovered the atlas vertebra, axis vertebra, fragments of thoracic and lombar vertebrae, diaphysis part of ribs.

Upper and lower limbs: right clavicle (lenght of bone 122 mm), left clavicle (without lateral epiphysis), left and right scapula, left humerus (lenght of bone 296 mm, head diam. 41 mm, l. tr. 27 mm, l. sagit. 29 mm, l. tr. inf. 25 mm, l. sagit. inf. 15 mm), right humerus (lenght of bone 293 mm, head diam. 41 mm, l. tr. 28 mm, l. sagit. 26 mm, l. tr. inf. 18 mm, l. sagit. inf. 15 mm), left radius (lenght of bone 212 mm), left and right ulna without lower epiphysis, left femur (lenght of bone 395 m, head diam. 40 mm, l. tr. 30 mm, l. sagit. 28 mm, l. tr. inf. 35 mm, l. sagit. inf. 25 mm), right femur (lenght of bone 393m, head diam. 40 mm, l. tr. 36 mm, l. sagit. 30 mm, l. tr. inf. 34 mm, l. sagit. inf. 28 mm), right tibia (lenght of bone 320 mm, l. tr. 35 mm, l. sagit. 36 mm, l.tr.inf. 34 mm, l. sagit. inf. 28 mm), right fibula (lenght of bone 317 mm), left and right calcaneus (lenght of bone 71 mm).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Pelvis: iliac bones (crista iliaca is not developed), pubian bone (facies ossis pubis in 3rd. Phase), sacrum, ischion bone (incisura ischiatica maior in "V" shape).

Age estimation: ecto-and endocranian sutures are relatively closed, teeth are heavely worn, however the tooth decay doesn't mean an old age. Consequently the sutures of the skull, epiphysis part of long bones and *sulcus preaericularis* show age of an adult person (38–40 years old).

Sex determination: skull traits (shape of frontal bone, traits of glabela, mastoid process, occipital protuberance and mandibular angle), pelvis (shape of sacrum, ventral arch of the pubis bone, incisura ischiatica maior in "V"shape), dimensions of long bones (lenght of bones, head diam. of humerus and femur, linea aspera in the case of the femur etc.) show signs of a female (–1,2 after ÉRY).

Stature: according to the method of Sjøvold and Rösing in Rudolf Martin's classification, the deceased had a medium-high stature (152,62 cm). (Table no. 2)

Traces of bronze: could be identified traces of bronze on the dorsal side of the iliac bone (right part), on the dorsal side of the right femur (area of femural neck).

Pathology: could be observed an abnormal ossification on the left clavicle (medial area) probabily because of an infection, could be identified dental cavities and *paradontosis*, on the left orbits could be observed another anomaly *cribra orbitalia* (it is considered the incipient phase of PH anaemia, Poroticus Hyperostosis). The PH disease is in connection with irregular nutrition of the community (the PH is a good lifstyle indicator for ancient people). Could be observed signs of *arthritis* disease on thoracic vertebrae (incipient phase).

Grave – Complex 27

Skull. It is preserved fragmentary. Small fragments of parietal bones, missing occipital bone and cranial base. It is an artificially deformed skull, circular-type distortion, in fronto-occipital direction (after P. Broca 1870).

Cephalometric. According to the cranial indexes after Rudolf Martin's method in Alekseev–Debets classification, the deceased had a very short skull (hyperbrachicefal – 8:1), with higher orbits (hyperhypsikonch – 52:51), small nasal cavity (chamaerrhin – 54:55). The skull is very short (hyperbrachicefal) because of the deformation. The differences in the facial bones's structure, near the skull distortion, due to skull evolution. The defunct being a small child, has higher orbits, small nasal cavity in comparison with the full face). View the index head on page no. 7.

Because the cranial base and the nuchalis region are missing we could not apply the method of Pál Lipták and A. Marcsik (calculation of basion-antibasion distance, distortion indicator – the relationship between basio-antibasion distance and glabela-inion lenght –, inclination of forehead's profile and distortion angle).

Dental formula: 2102. The remaining teeth have fallen following the death (post mortem). (Table no. 3)

Postcranian skeleton (osteometry)

Thorax: axis vertebra, 5 cervical vertebrae, 4 thoracic vertebrae and 3 lumbar vertebrae.

Pelvis: iliac bone fragments, ischium and the sacrum bone.

Upper and lower limbs: clavicle (81 mm), left humerus (lenght of bone 176 mm), left and right femur without the lower parts, right and left tibia (lenght of bone 195 mm), left and right fibula without lower parts, left and right calcaneus (lenght of bone 45 mm). The epiphysis ends are not ossificated.

Age estimation: the eruption phases of teeth, ecto- and endocranian sutures, epiphyses of long bones, size of long bones indicates age of a young child, Infans I. (6–7 years old).

Sex determination: in this case is not possible.

Stature: according to the method of Sjovold and Rösing in Rudolf Martin's classification, the deceased had small stature, 110,5cm (a young child). (Table no. 4)

Pathology: artificially deformed skull (could be observed tire tracks on the area of frontal bone, parietal bones and occipital bone), the frontal bone is affected by infection (the cortical layer is eaten on the medial area of the bone).

Traces of bronze: could be identified traces of bronze on 2 lumbar vertebrae (vertebral body).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Grave – Complex 38

Skull. State of the skull is precarious. Were recovered small fragments from the mastoid process (internal acoustic pore), small fragments from the parietal bones, temporal bones and occipital bone. The ecto-and endocranian sutures are open. (Table no. 5)

Dental formula: 2102. It is preserved only one fragment from the rim of a canine ©.

Postcranian skeleton (osteometry).

Thorax: small fragments from thoracic vertebrae. The rest of the skeleton is missing.

Age estimation: the eruption phases of the teeth show age of a young child, Infans I. (18 months).

Sex determination: in this case is not possible.

Stature: –.

Pathology: –.

Traces of bronze: –.

Conclusions

We have very few Hun finds, archeological and anthropological as well in Romania. The Huns spent only a brief period in the Central Danubian Basin, therefore no Hun cemeteries of any size worth mentioning were uncovered.

During the anthropological analyisis were identified two adult persons and a young child. The deceased from grave-complex 57 has a dolichocran skull with regular and high face contruction, signs of the Nordic and Est-Baltic skull type. The Nordic and Est-Baltic skull variant was spread among Gepids in the 5–6th centuries. The pathological analysis show signs of a primitive lifestyle: cribra orbitalia PH, arthritis and heavily worn teeth (using primitive grindstones in food production)

The most interesting skeleton came from grave-complex 27. The deceased was a child with artificially distorted skull (circular type with fronto-occipital direction, after Broca 1870). The skull deformation was a widespread custom, its origins are not clear. However the skull deformation was o complex procedure, the deformation was realized by applying two bandages. The wider bandage ran down from the forehead via the temple to the occiput and surrounded the head ringwise. The narrower bandage ran from the dome of the cranium down and under the chin (Fóthi 2000). Pál Lipták, hungarian anthropologist accepted Altheim's thesis, that this peculiar custom was spread by the Alan in Europe (Altheim 1975). On the other hand Lajos Bartucz thought this custom came with the Huns, his statement is based on Gepid cemeteries from the Lower Tisa area – Kiszombor B (Bartucz 1939). Bartucz stated that the Gepids of Kiszombor formed a special race conglomerate that was made up of elements of the Nordic, Mediterranean, East-European, Turanoid, Mongolid and Palaeo-Asiatic races. In the study of deformed skulls could be mentioned an other review too, Ildikó Pap thought that custom of skull deformation was not an ethnic marker – based on discoveries from Keszthely-Fenékpuszta (Józsa, Pap 1994).

The skeleton from grave-complex 38 was poorly preserved. Could be mentioned only the age of death (based on dental analysis).

In one case could be mentioned the stature of the community from Timişoara–*Freidorf* (grave-complex 57), the defunct had a medium-high stature, 152,62 cm.

The image of the cemetery represents very well the situation of anthropological study of the Huns: we known only few archeological finds and the anthropological representation of the community is low. Only one skeleton could be fully assessed (cephalometric, osteometric, stature, etc.), grave-complex 57. The defunct had Nordic and Est-Baltic characters typical for the Gepids. From archeological discoveries we known that Gepids had important role in the leadership of the Huns.

According to the analysis, the population from Timişoara–*Freidorf* had Europoid characters (Nordic and Est-Baltic), we could not find mongoloid traits on the skulls and the interpretation of the skeleton from grave-complex 27 like an adult is risky. Near the archeological finds the single trait for the presence of Huns is the artificially skull distortion, common custom between Alans, Huns and Gepids.

Translated by Szilárd Sándor Gál

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

VIII. CONCLUSIONS

The Timişoara–*Freidorf* archeological site is located in the south of the city, on a natural terrace with gentle slopes, used until recently as agricultural land.

Within the stratigraphy of the archaeological site at Timişoara–*Freidorf*, the following habitation levels are present: the Eneolithic level, represented by a settlement belonging to the Baden culture, the level of the 3rd–4th century AD level, represented by two settlements (one of the 3rd century AD and one of the 4th century AD) and a necropolis belonging to the 5th century AD.

The Eneolithic settlement is represented by archaeological complexes – hut-type dwellings, whose inventory consists of pottery, spindle whorls, and flint nuclei and blades. The shape and decoration of the pottery in the complexes places this settlement within the Baden culture.

The settlement belonging to the 3rd–4th centuries AD is represented by surface dwellings and pit-type dwellings, storage pits and refuse pits.

Manufacturing installations are represented by a pottery kiln, oval in shape, which had inside a cross-shaped fired clay structure made up of four arms shaped like full scrolls.

Pottery constitutes the best represented material in the dwellings and the annexes – storage pits and refuse pits. The most numerous is the grey wheel-turned ware, followed by the brownish handmade rough ware. Very small quantities of red provincial Roman pottery, amphora fragments and *terra sigillata* fragments were found.

Pottery vessels were varied in shape, the most used being plates, pots and cups.

Metal items are few, being represented by knife blades, nails, spikes, etc.

The main occupation remains agriculture, documented by the presence of grinding mills, whetstones and cereal seeds, found at the settlement, followed by animal husbandry.

The chronological placement of the settlement was done by studying the ceramic material and certain items of attire (fibulae) which permitted establishing its time limits, and its two habitation levels.

The beginning of the settlement was traced to the end of the 2nd century – first half of the 3rd century AD, while the end of the habitation is placed during the latter half of the 4th century AD. The most recent level belongs to an inhumation necropolis from the 5th century AD.

Based on the ritual and the funerary inventory, the graves of the inhumation necropolis were considered to belong to foreign populations present in this territory in the first half of the 5th century AD, during the rule of the Huns.

In 2006, preventive archaeological research at the Timişoara–*Freidorf* site was determined by the extension of industrial units in its protected perimeter.

The research led to the uncovering of a number of 94 archaeological complexes which belonged to the already mentioned historical periods – Eneolithic, 3rd–4th century AD and the necropolis of the 5th century AD.

The archaeological material discovered in these complexes mainly consists of fragments of brown-yellowish and black pottery vessels, some of which have punched decorations. Fragments of adobe, animal bones and flint tools were also found.

The 3rd–4th century AD settlement at Timişoara-*Freidorf*, with its two habitation levels, belongs to the category of the unfortified rural settlements in Banat. The absence of a defence system is compensated by the natural position of the settlement, situated on a natural levee, surrounded at the time by marshlands with pools and ramifications of the rivers Bega and Timiş.

The dwellings and annexes of both levels of the settlement occupied the central part of the promontory, while the manufacturing installations – the pottery kilns – were located towards the edge of the settlement.

In terms of the organisation of the dwellings and their annexes within the perimeter of the settlement, the complexes discovered are situated at varying distances from one another, with a tendency of clustering in "nests". The discovery of aligned post holes confirms the presence of limits between properties.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

The settlement belonging to the 3rd–4th centuries AD, in which both habitation levels have been documented, includes hut-type and surface dwellings, storage pits and refuse pits.

The inventory of dwellings and their annexes belonging to the first level consists of pottery for everyday use, grey, wheel-turned, or yellowish-red, handmade, but also of imported pottery – red provincial Roman pottery, *terra sigillata* and amphorae – in fragmentary form. To these are added decorative objects and items of attire: bronze bracelets and a fibula made of the same metal.

The main occupations of the inhabitants of the settlement, agriculture and animal husbandry, are documented in the archaeological complexes of the first level by the presence of grinding mills, spindle whorls and the bones of domestic animals.

Local pottery production is documented by the discovery of a pottery kiln.

The kiln is circular in shape and 1 m in diameter, and has inside six arms made of fired clay, which are arranged radially and meet in the centre on a vertical support. The stoke-hole was situated at the base of the kiln and was flanked by two pillars made of fired clay.

The second habitation level of the 3rd–4th century AD settlement is better documented, the best represented being hut-type dwellings, as well as storage pits and refuse pits.

The archaeological inventory of the dwellings and annexes within the second level of the settlement consists of pottery for everyday use, grey (fast wheel-turned), brick red (slow wheel turned), as well as black (hand-made).

The main occupations of the inhabitants of the settlement – agriculture and animal husbandry – are documented within the archaeological complexes by numerous grinding mill fragments and by domestic animal bones.

The study of the domestic animal bones discovered at the 3rd–4th century settlement in dwellings, storage pits and refuse pits belonging to both habitation levels revealed an animal economy based mainly on the exploitation of bovids, equines, ovicaprids and, to a lesser extent, swine and game.

Cattle supplied 45% of the meat needs of the community. Occasionally, they were also used as pack animals.

Equines come second, providing 25% of the meat. Two thirds of the young animals were killed for consumption, which is less usual within the communities in the area. Usually equines were used for transport and riding.

Ovicaprids are also present within animal economy, representing almost 20% of the osteological inventory of the settlement. Goats were kept mainly for meat and less for milk, while sheep were kept mainly for dairy products and wool.

Swine represent a small percentage, of 7.4 %, of the total of domestic animals. They were killed, on average, at the age of 18 months.

Hunting is little represented within the osteological material found at the two levels of the settlement.

The chronology of the 3rd–4th century AD settlement

Research undertaken in 2006, which covered one third of the site's surface, corroborated with earlier research, resulted in a larger and more nuanced picture of the Timişoara–*Freidorf* settlement.

Thus, the beginnings of the first habitation level can be dated to the latter decades of the 2nd century AD – the beginning of the 3rd century AD, both by the presence of imported Roman material – provincial pottery, *terra sigillata*, amphorae –, all in a fragmentary state, as well as that of a knee fibula discovered in the culture stratum. This type of fibula is present along the entire Danube limes, in Pannonia, Moesia Superior and Dacia, being dated between the middle of the 2nd century AD and the first decades of the 3rd century AD.

The Marcomannic Wars generated ample population movements, including those of the Iazyge Sarmatians, who crossed into the territories east of the Tisza River. As they moved southward, the Sarmatians dislocated groups of Dacians that had settled along the western Roman border of the province of Dacia, forcing them to take refuge in areas situated in the vicinity of the south-western border, which were controlled by the Romans.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

This could explain the emergence, at the end of the 2nd century AD and the beginning of the 3rd century AD, of a number of settlements in the west Banat Plain, the best known, owing to research undertaken at the sites, being those of Timişoara–*Freidorf*, Timişoara–*Cioreni* and Dumbrăviţa.

The characteristics of the ceramic inventory, especially the coarse hand-made ware, with traditional shapes and decorative elements, suggests the presence of groups of Dacians settled outside the south-western borders of the province of Dacia. From this perspective, the closest analogies are to be found in settlements in the Arad Plain, where a group of free Dacians concentrated in the 2nd–3rd century AD.

The penetration of Iazyge Sarmatians towards the centre of the Banat Plain is documented by the Foeni–Orthodox cemetery necropolis (Timiş county), dated to the end of the 2nd century AD – first half of the 3rd century AD. Their presence during the 2nd and 3rd centuries AD was also noted in the north-western corner of Banat.

Commercial relations between the Province of Dacia and the barbarian world are mainly reflected in the imported Roman pottery present in the inventory of settlements located in the vicinity of the Roman limes in Banat.

Pottery for everyday use, wheel-turned or handmade, was locally produced, in the kilns of rural settlements, by specialised craftsmen.

At the Timişoara–*Freidorf* settlement, a second pottery kiln was found, with six radial arms, in addition to the kiln with four arms discovered in 1993. Inside both kilns grey wheel-turned pottery was found. Both kilns belong to the same habitation level and their construction is analogous to that of kilns in the province of Britannia, where a long evolutionary series of this type of kiln was recorded.

The beneficial influence of Roman material culture upon the populations settled around the province of Dacia weakened considerably with the Aurelian retreat. The abandonment of the province led to the creation of a new balance of power in the area, which also affected the communities of the rural settlements in Banat. The first level of habitation at the Timişoara–*Freidorf* settlement seems to end some time around this event.

As a result of systematic research at the Timişoara–*Freidorf* settlement, the second habitation level was dated between the last decades of the 3rd century AD to some time after the middle of the 4th century AD – the demise of the settlement being connected to the 358–359 expeditions of Constantius II against the Limigantes in ancient Banat.

This chronology is based on the discovery in the culture level of two fibulae with the foot curved back under itself, one made of iron and the other made of bronze, which ensure the dating of the settlement between the end of the 3rd century AD and the mid–4th century AD.

Another argument is the absence of imported Roman inventory, which can be explained by the absence of regular commercial contacts with the Roman world, after the abandonment of the province of Dacia.

The period between the end of the 3rd century AD and the middle of the 4th century AD is characterised by reciprocal military actions between the Empire and the populations of the Middle Danube, with repercussions at the economic and demographic level.

The 358–359 attacks undertaken at the Danube border of the Empire by the Limigante Sarmatians – whose name and ethnicity are open to interpretation, could not have taken place without the logistic support of the communities they originated from. Constantius II defeated them and organised an expedition of reprisal east of the Tisza, in Banat. Ammianus Marcellinus mentions the destruction of the Limigante villages, containing timber houses or mere huts, and the killing or capture of the population (Ammianus Marcellinus, Roman history, XVII,13,1).

These military events, followed by the disappearance of the Limigantes from the area, were also connected to the demise of the Timişoara–*Freidorf* level two settlement. This demise was not violent in nature – there are no traces of incineration –, the most plausible hypothesis being the abandonment of the settlement.

A new dating of the second level of the Timişoara–*Freidorf* settlement was advanced as a result of the 2006 preventive archaeological campaign.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Due to the lack of other artefacts (coins, fibulae) which could have contributed to a more precise chronological placement, pottery was the defining element in establishing the chronology of level two of the Timişoara–*Freidorf* settlement.

This chronology is based on the emergence of a new pottery type, namely slow wheel-turned pottery made of a medium fine sandy paste, the vessels being yellowish, yellow-reddish and brick red-brown in colour.

The decoration of slow wheel-turned vessels consists of groups of wavy lines, straight and diagonal lines, as well as triangular, round or oval ornaments arranged in straight or diagonal rows. The repertory of pottery shapes includes jars, lids and colanders. Slow wheel-turned pottery made of a medium fine sandy paste mixed with pebbles has analogies both in the settlements of the Banat Plain and in those of the Pannonian Plain.

Through the range of forms, colours and decoration of the vessels, this slow wheel-turned pottery made of sandy paste belongs to the archaeological horizon of the last decades of the 4th century AD, being characteristic to the late Sarmatian period.

At the second level of the Timişoara–*Freidorf* settlement, other types of pottery are also present: fast wheel-turned fine ware, grey in colour, and handmade ware made of a porous paste and decorated with a row of impressions, of Latène heritage.

Generally, it is accepted that handmade vessels decorated with a band of circular impressions and those with flattened knobs belong to the Dacian material culture. Analogies for this pottery can be found in settlements in Serbian Banat as well as Hungary.

This cultural uniformisation of the cultural horizon in the 3rd–4th centuries AD on a vast area which contained the Pannonian Plain and the adjacent areas, including Banat, does not presuppose the exclusive presence of the Sarmatian element within all the rural communities of the time.

Through the retreat of the Roman Empire from the province of Dacia, the territory north of the Lower and Middle Danube was exposed to a number of invasions, to population transfers, to the penetration of foreign ethnic groups, which lived together for a long time under the umbrella of the age.

Thus, the presence of handmade pottery, with shapes and decorations belonging to Dacian material culture, documents the presence of this population in the second period of the 3rd–4th century AD settlement as well.

Defining aspects of material culture which might contribute in the future to a more rigorous chronological placement and ethnic attribution can be identified only by an extensive study of a great number of archaeological sites in Banat.

The 5th century AD necropolis

In the area of the former 3rd–4th century AD settlement, preventive archaeological research led to the discovery of three more graves which belonged to the inhumation necropolis of the 5th century AD.

The investigation of these graves provided more information regarding the dating and the ethnicity of the deceased who were deposed at the necropolis.

The arrival of the Huns and their control over the area between the Don River and the Pannonian Danube in the period between 375 and 454 caused unprecedented devastation and demographic upheaval on extensive areas in Europe, including Eastern Roman Empire territories in the Balkan Peninsula.

In the first decades of the 5th century AD, a shift of the Hun centre of power from the East to the Pannonian steppe occurred, as well as the integration of other populations, among which the Gepids and the Alans, within the Hun confederation.

The Timişoara–*Freidorf* necropolis contains inhumation graves which belonged – as the latest research has shown – to two different populations, Gepids, a Germanic population, and Alans, an Iranian population. The anthropological analysis of the three skeletons – an adult, a child and an

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

infant – revealed that they had Europoid traits (northern and east Baltic), and the skulls show no mongoloid features.

The W–E oriented graves seem to be grouped in a more compact manner, possibly based on family connections and ethnicity. Judging by the orientation of the grave, the funerary inventory and the custom of skull deformation, these graves probably belong to the Alans.

The other graves in the necropolis are attributed to the Gepids, due to their N–S orientation and the nature of their funerary inventory.

By the analysis of its funerary inventory, the Timişoara–*Freidorf* necropolis was dated to the second third of the 5th century AD, the period which marks the apogee of Hunic domination in Europe.

The Timişoara–*Freidorf* necropolis, in which different populations were buried, yielded new information about the burial rituals of the early migration age in Banat.

Translated by Claudia Doroholschi

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

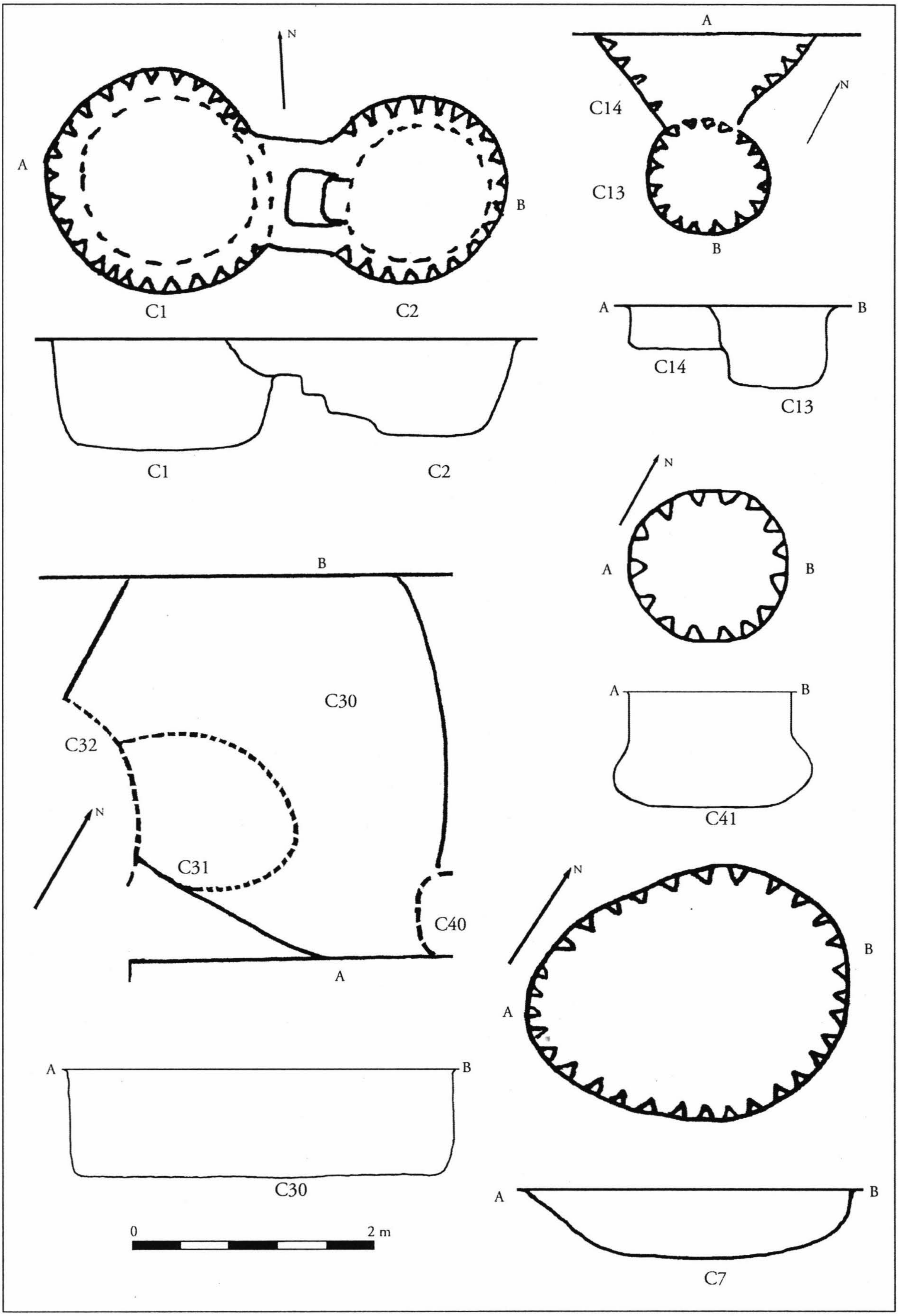

Pl. I. Planuri și profiluri – complexe eneolitic (C 1, C 7, C 14, C 30, C 41).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

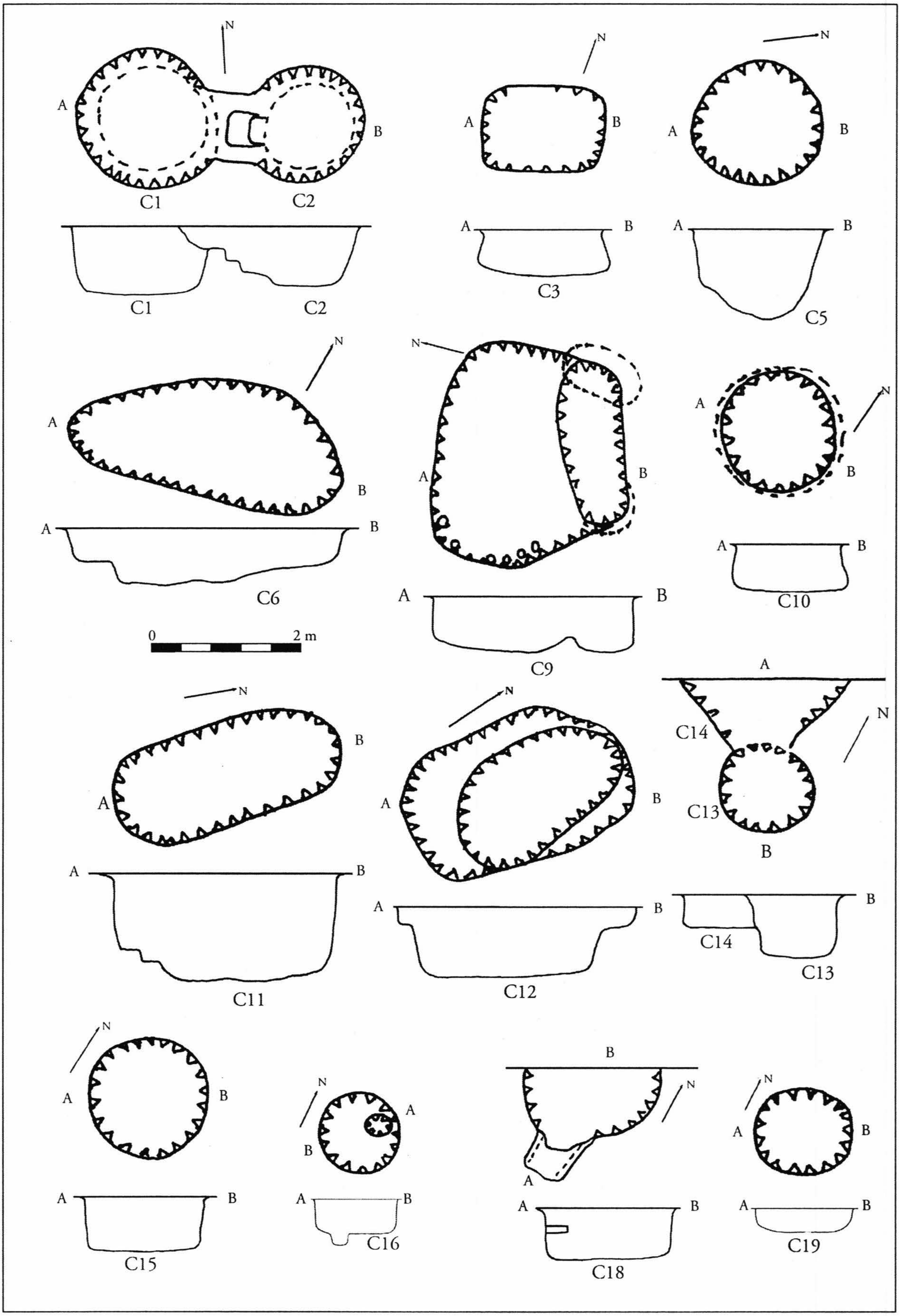

Pl. II. Planuri și profiluri – așezarea din sec. III–IV p. Chr. (C 2, C 3, C 5, C 6, C 9–13, C 15–16, C 18–19) .

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

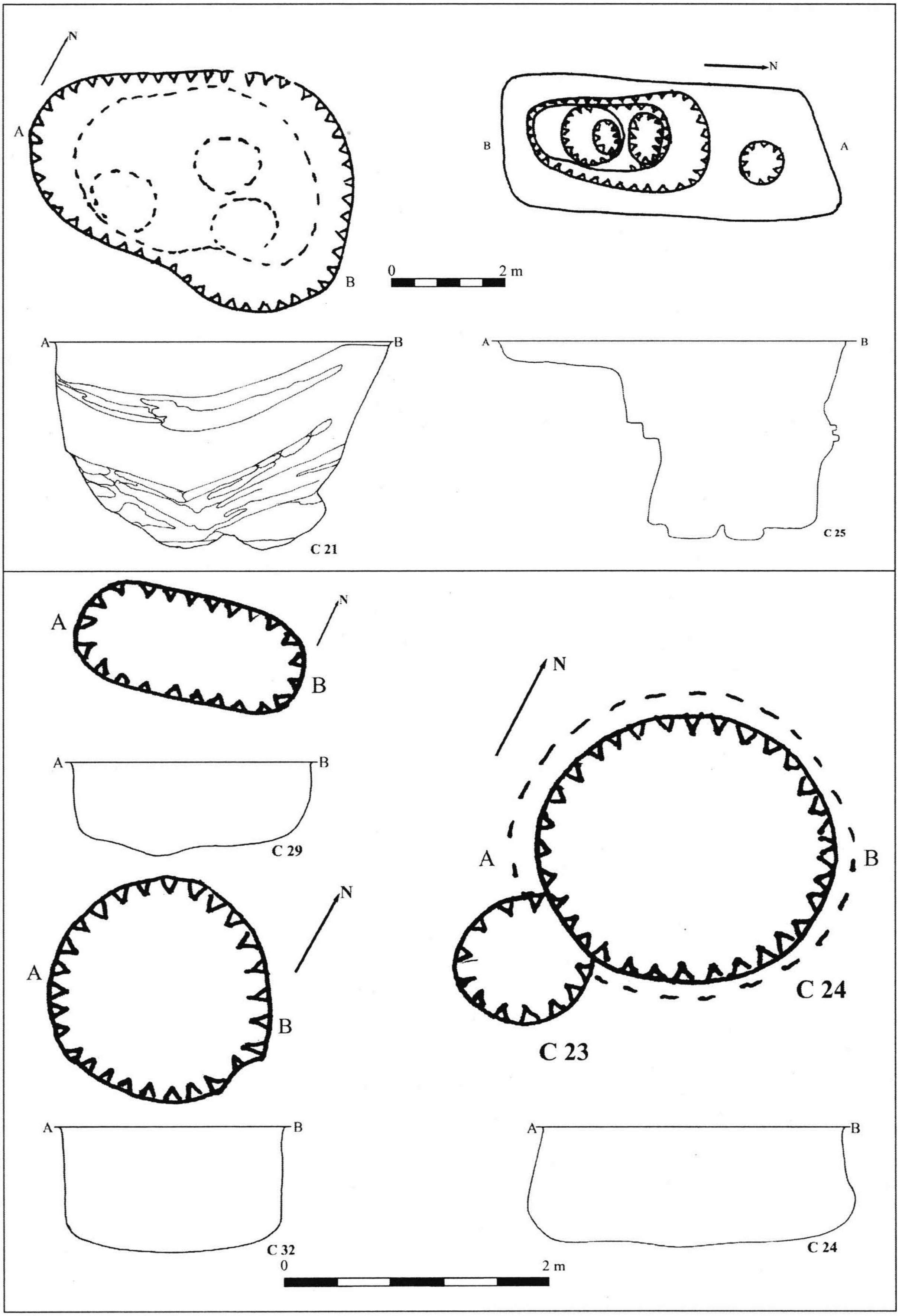

Pl. III. Planuri și profiluri – așezarea din sec. III–IV p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

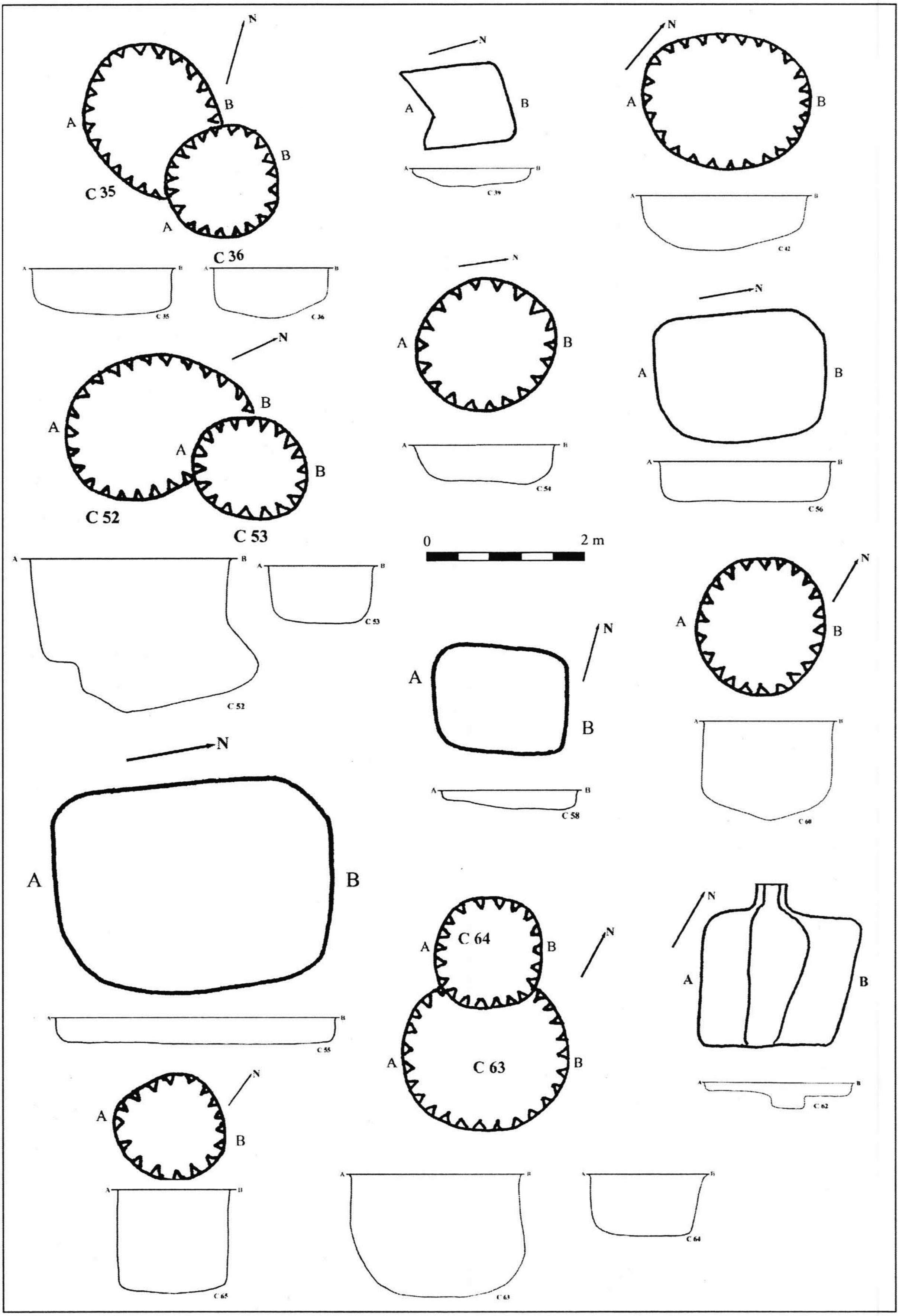

Pl. IV. Planuri și profiluri – așezarea din sec. III–IV p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

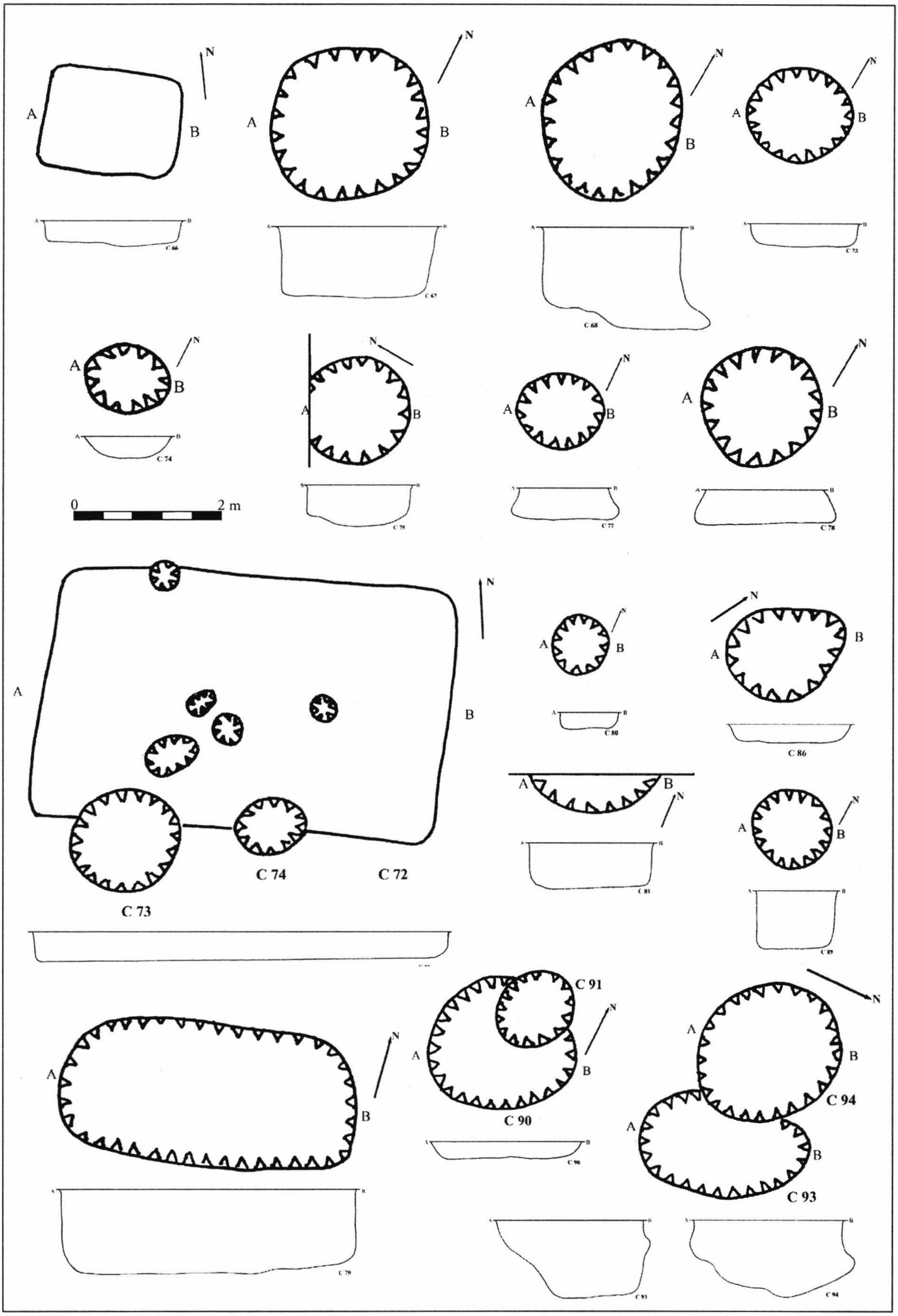

Pl. V. Planuri și profiluri – așezarea din sec. III–IV p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

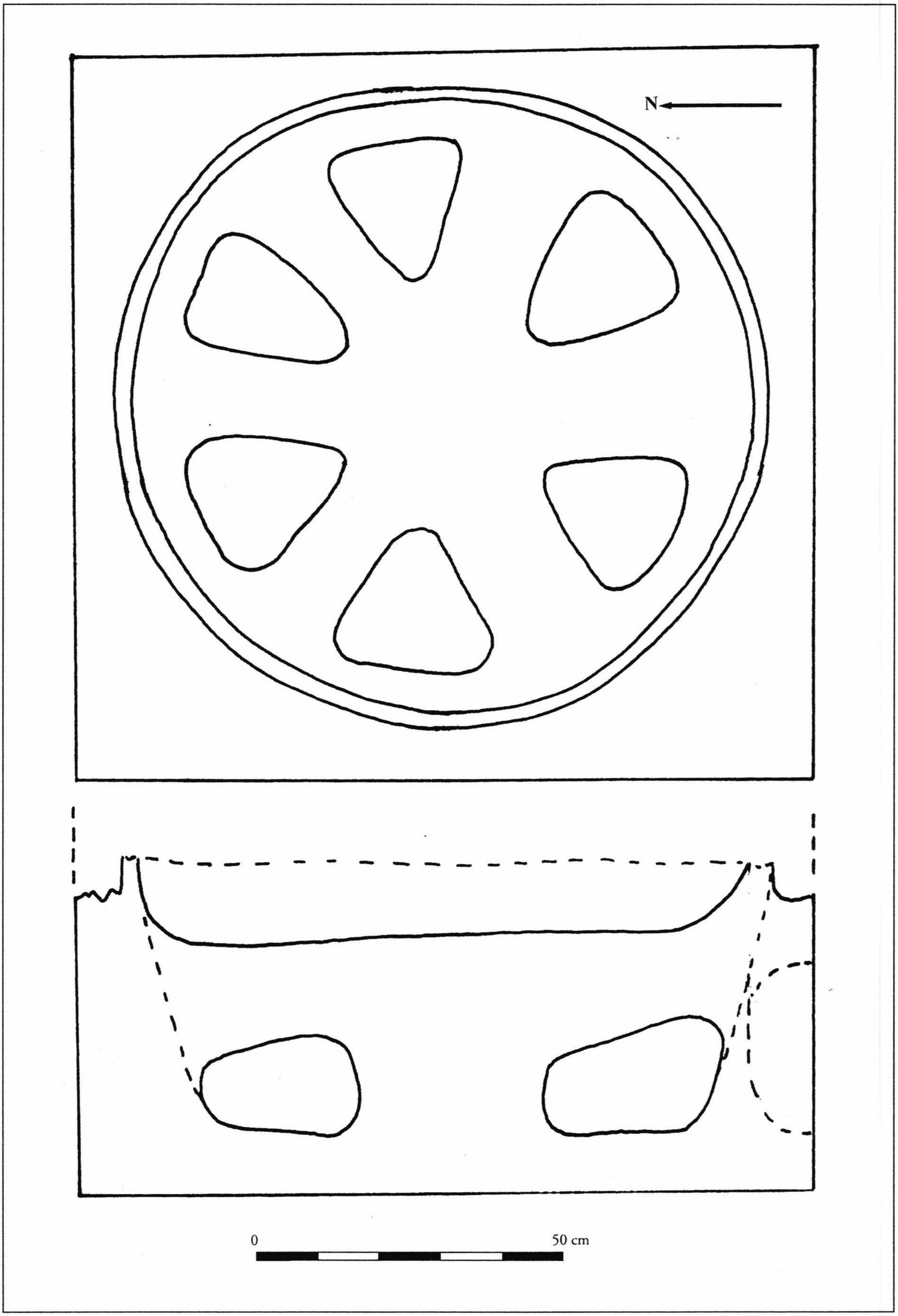

Pl. VI. Planul și profilul cuptorului de olar (C 26) – așezarea sec. III–IV p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

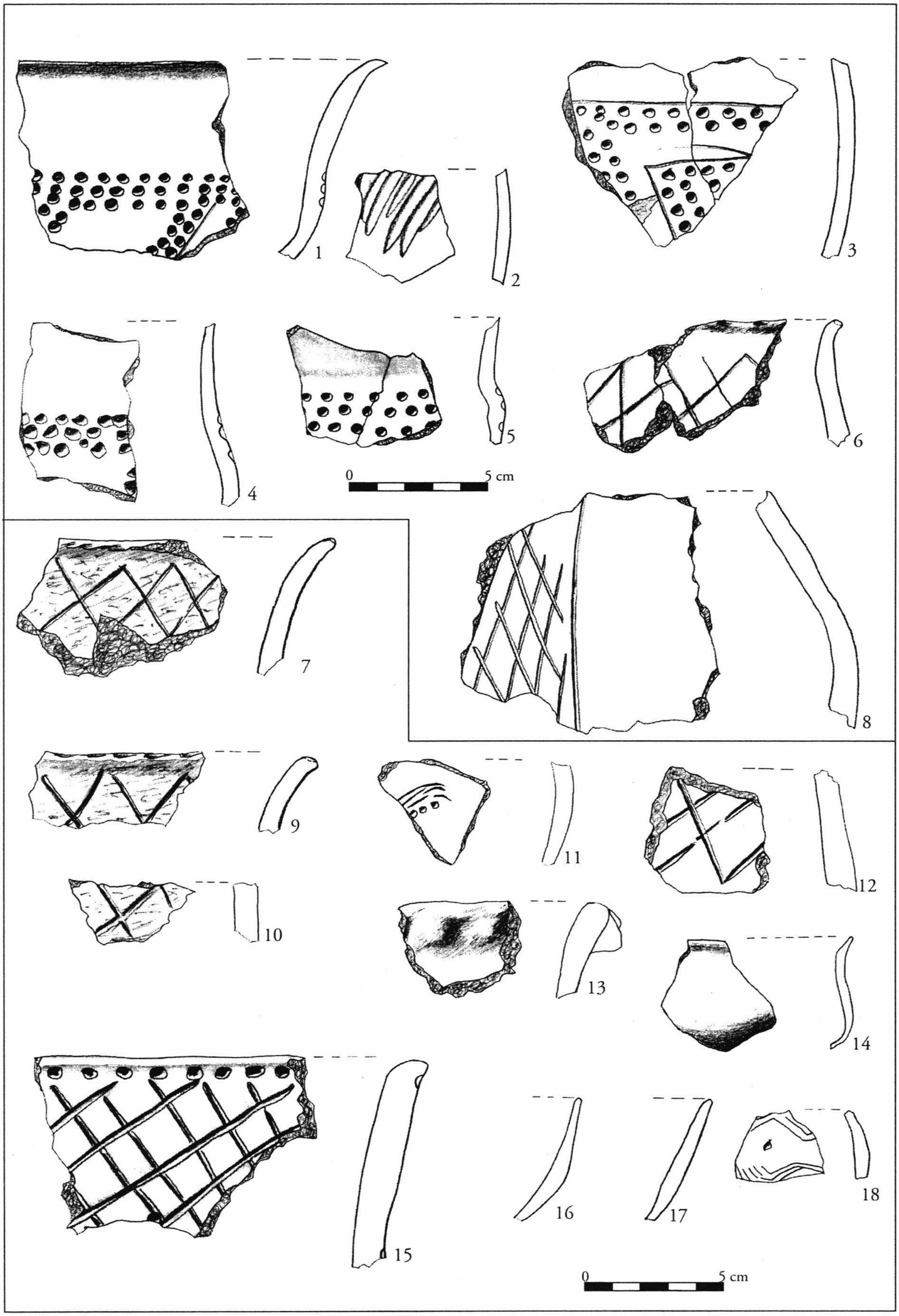

Pl. VII. 1-6, 8. Complex nr. 1, 7, 9–18. Complex nr. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

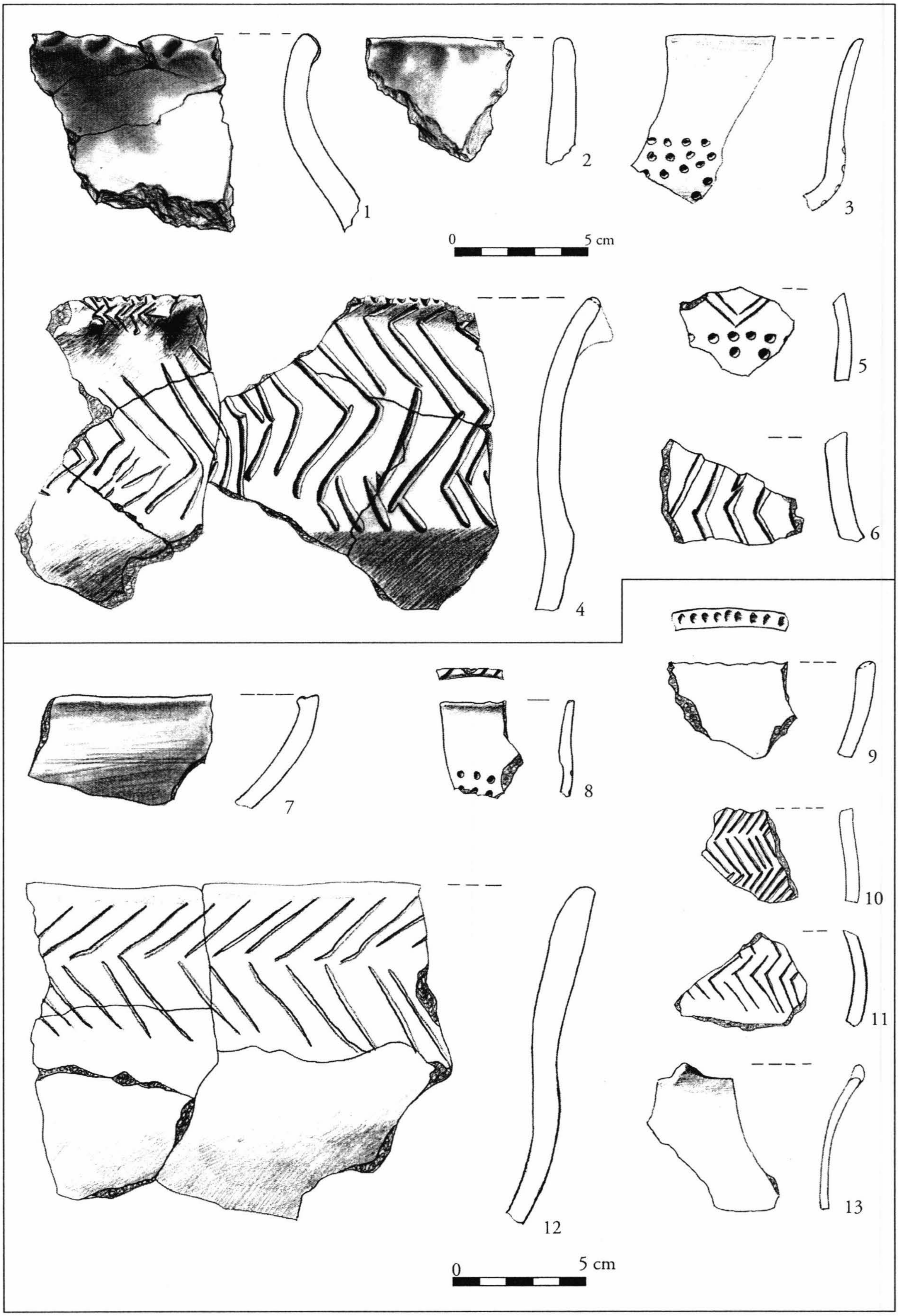

Pl. VIII. 1–6, Complex nr. 14, 7–13. Complex nr. 30.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

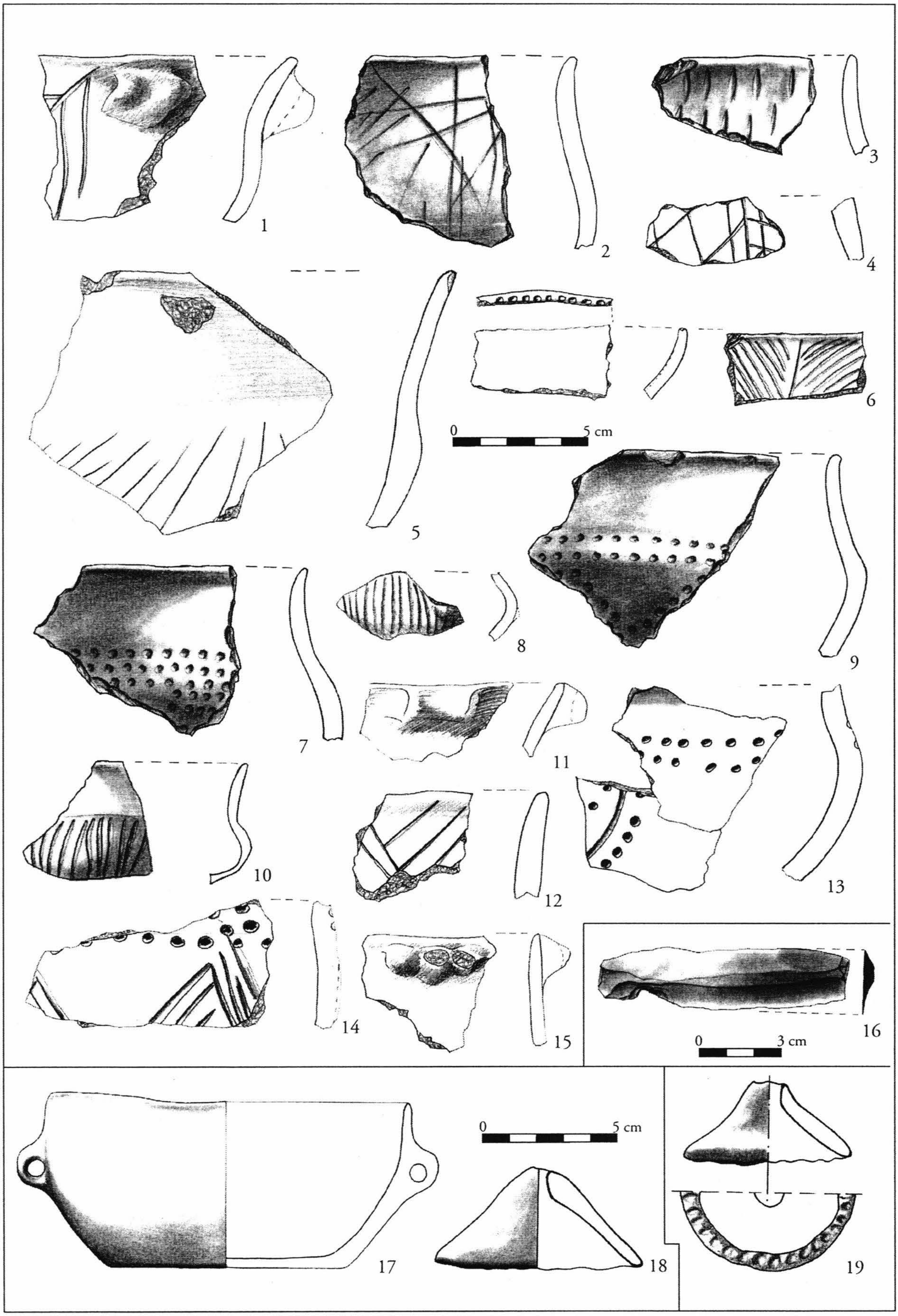

Pl. IX. 1–13, Complex nr. 30, 17–18. Complex nr. 41, 16, 19. Stratul de cultură.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

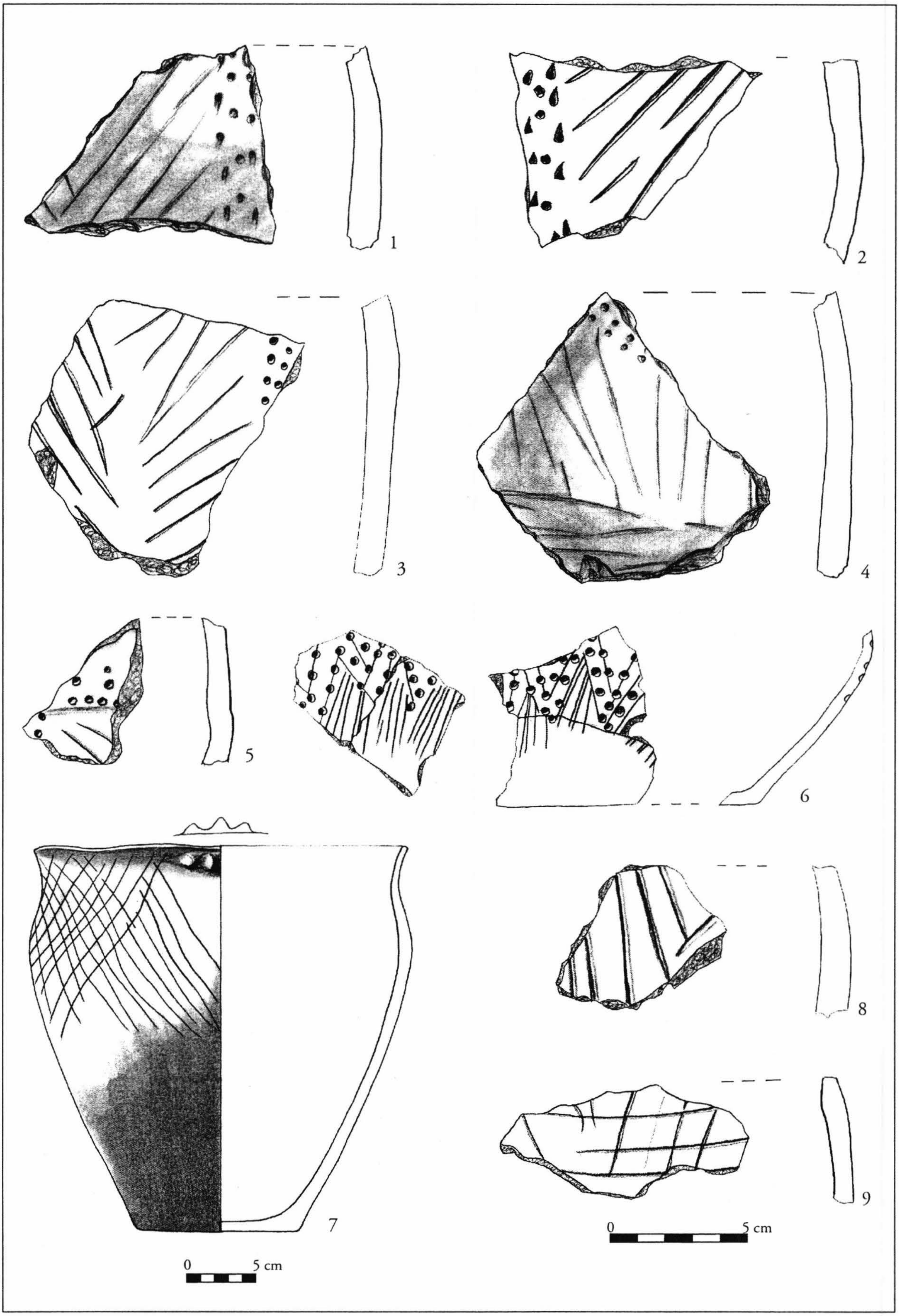

Pl. X. 1–9. Complex nr. 41.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

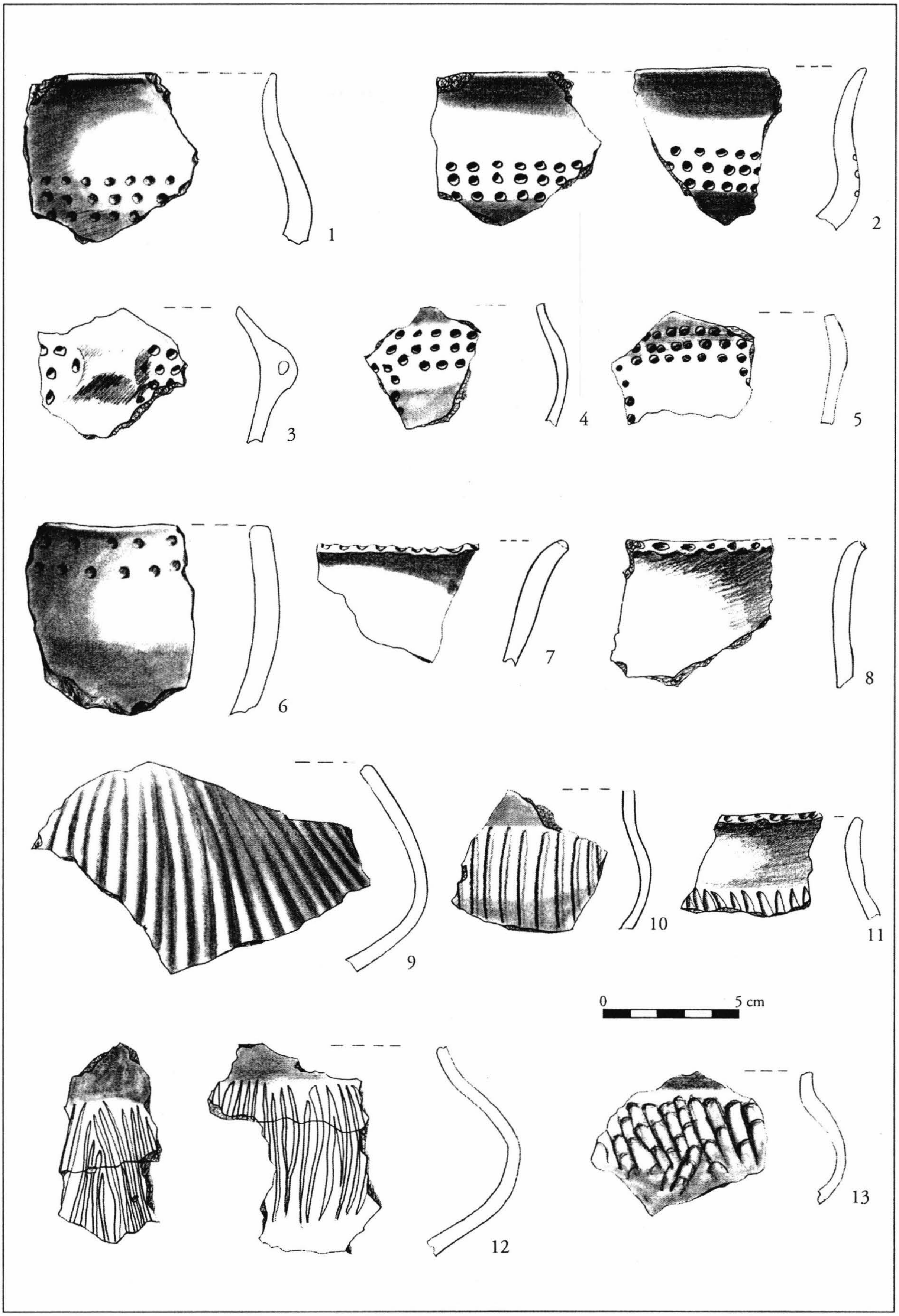

Pl. XI. 1–13. Complex nr. 41.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

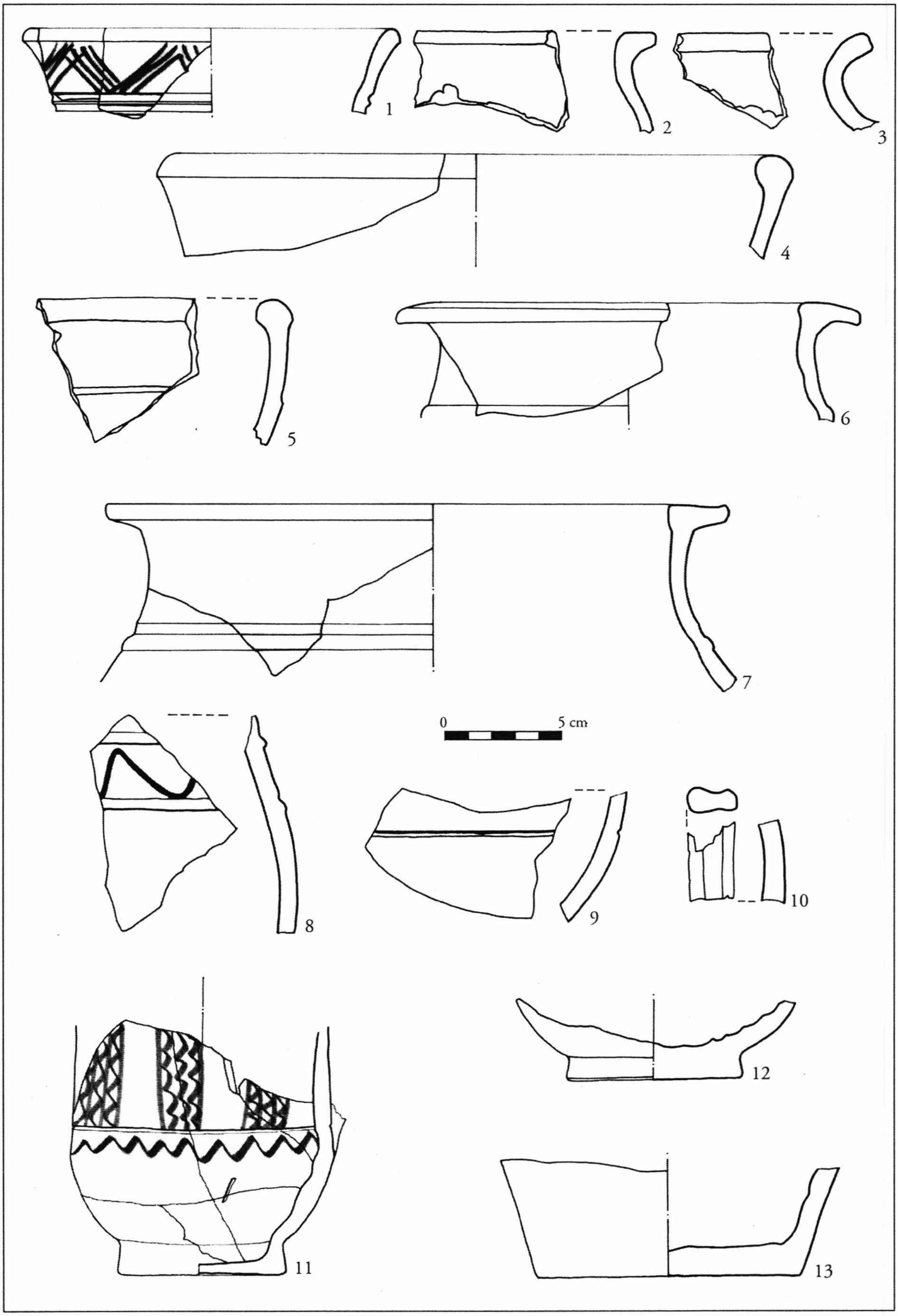

Pl. XII. Complex nr. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

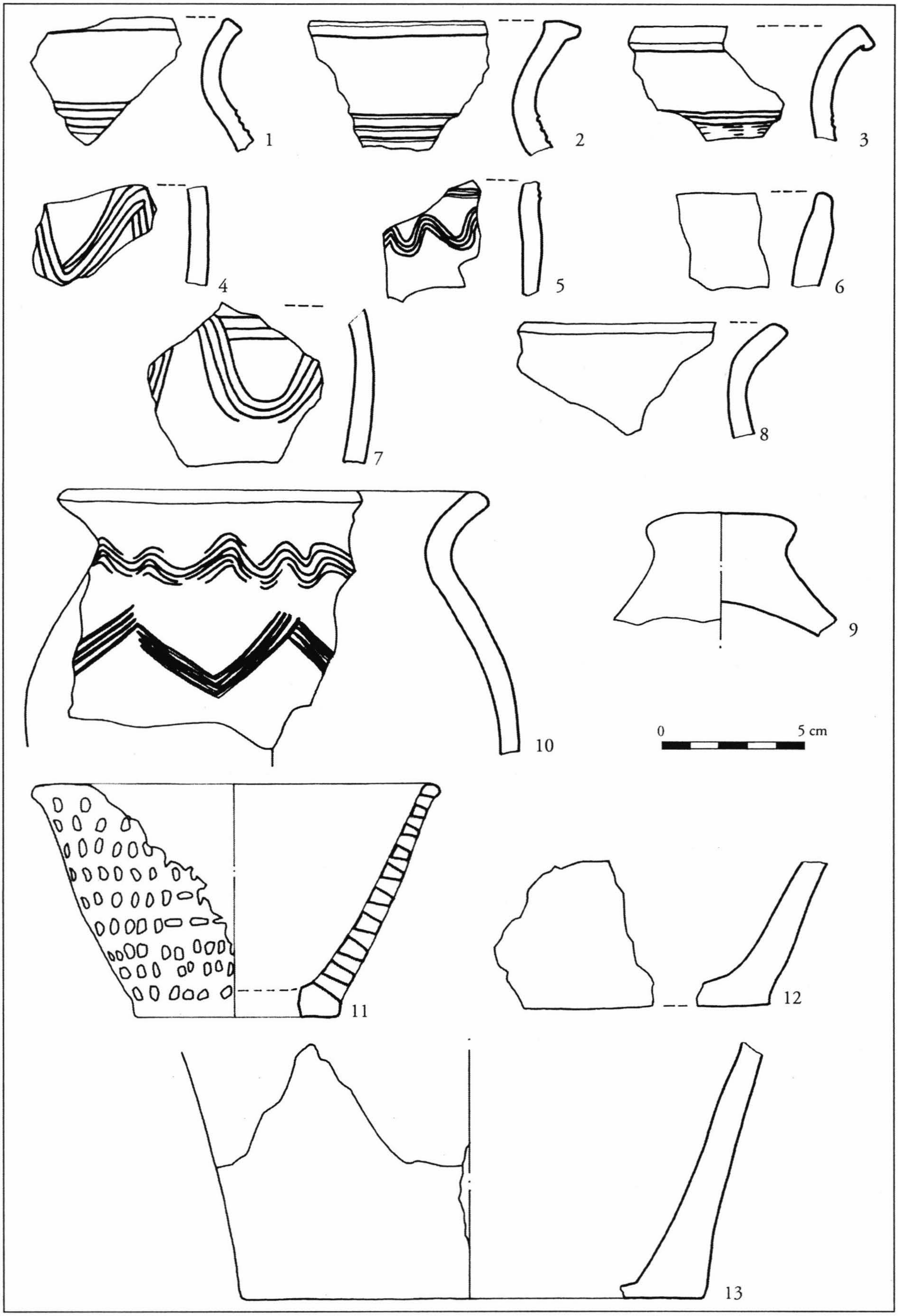

Pl. XIII. Complex nr. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

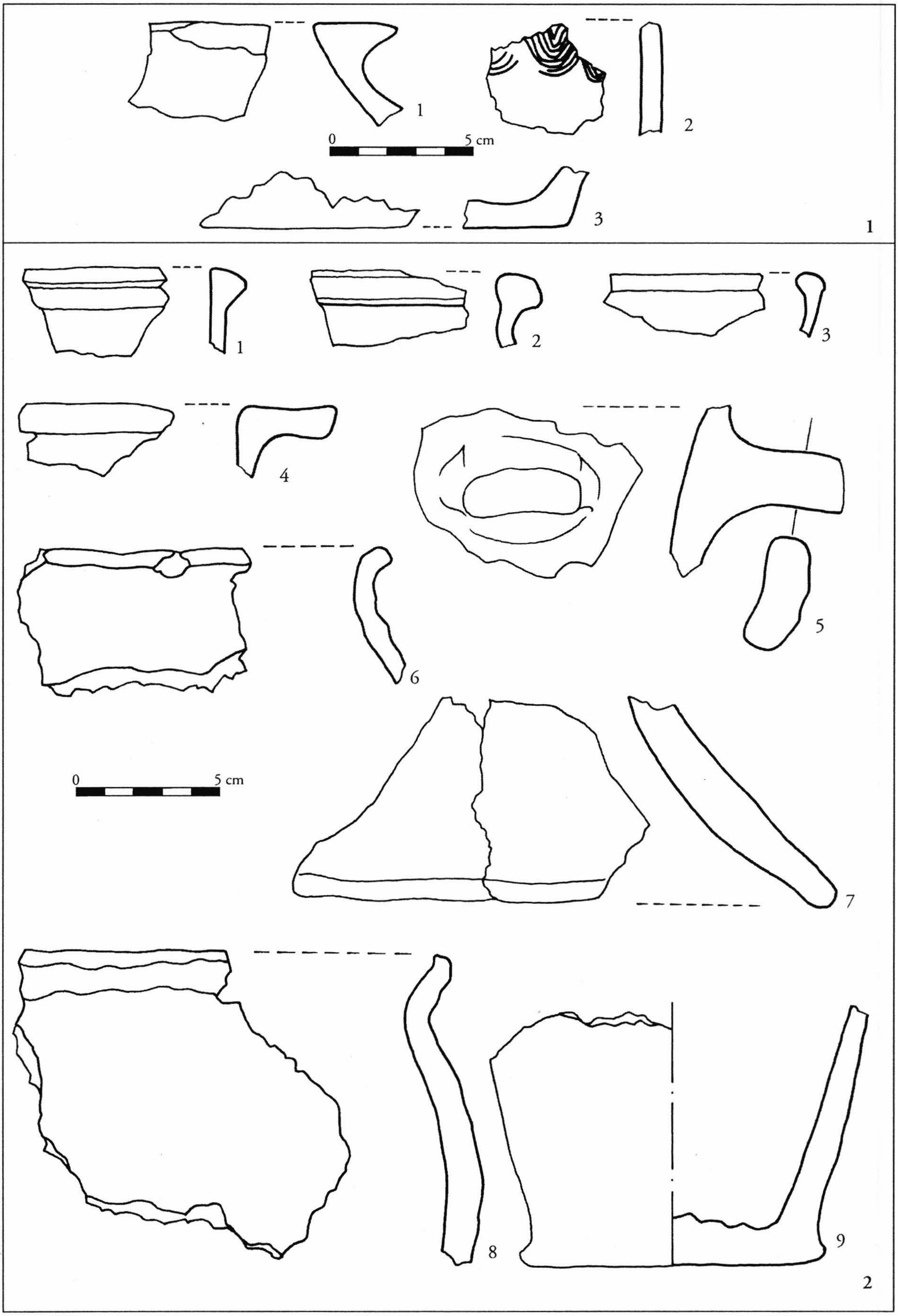

Pl. XIV. 1. Complex nr. 3, 2. Complex nr. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

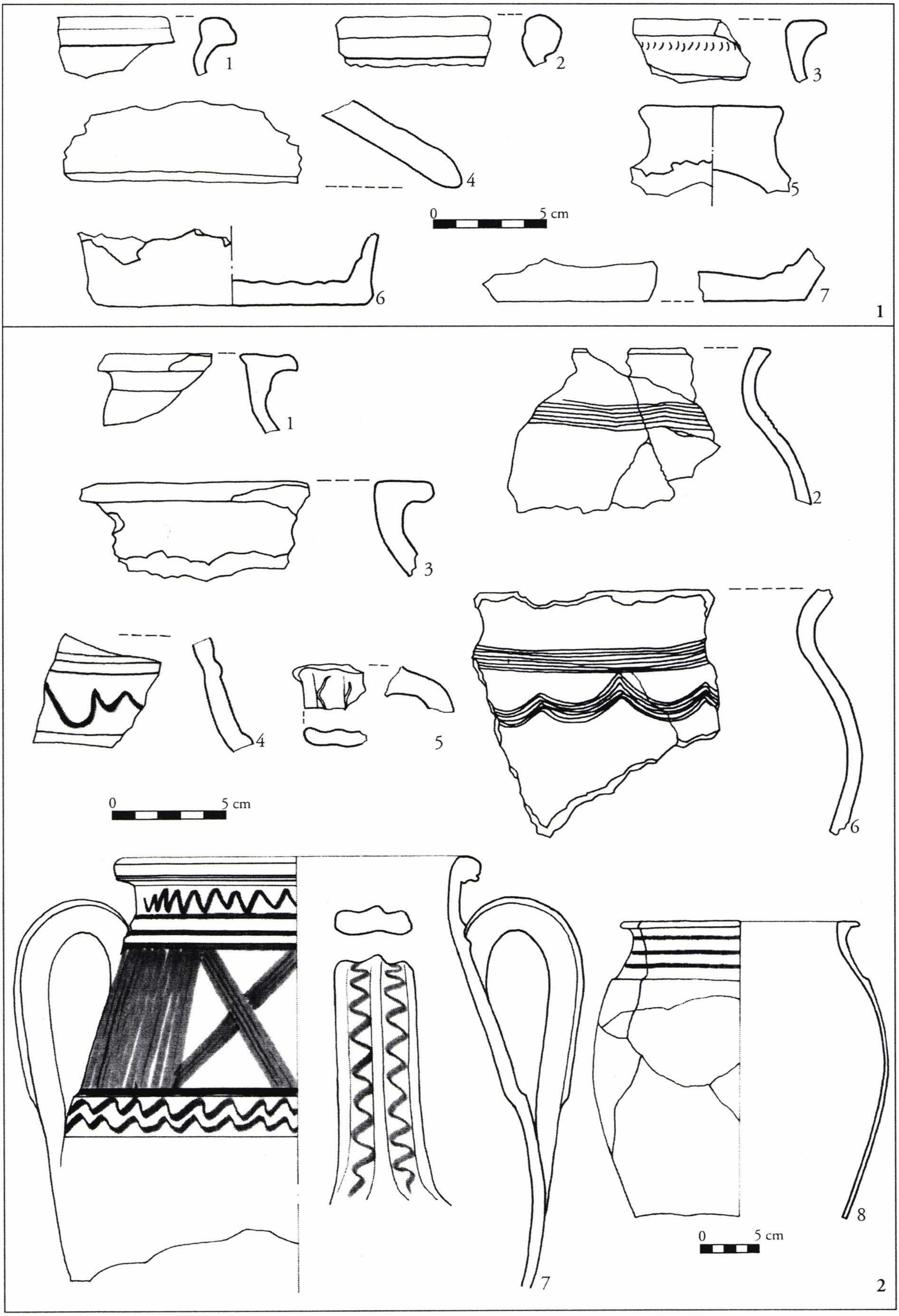

Pl. XV. 1. Complex nr. 6, 2. Complex nr. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

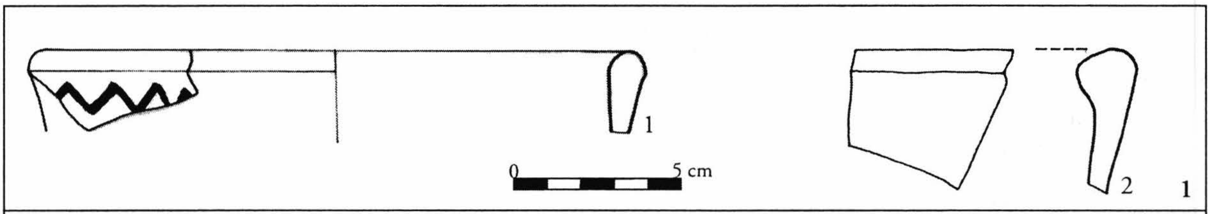

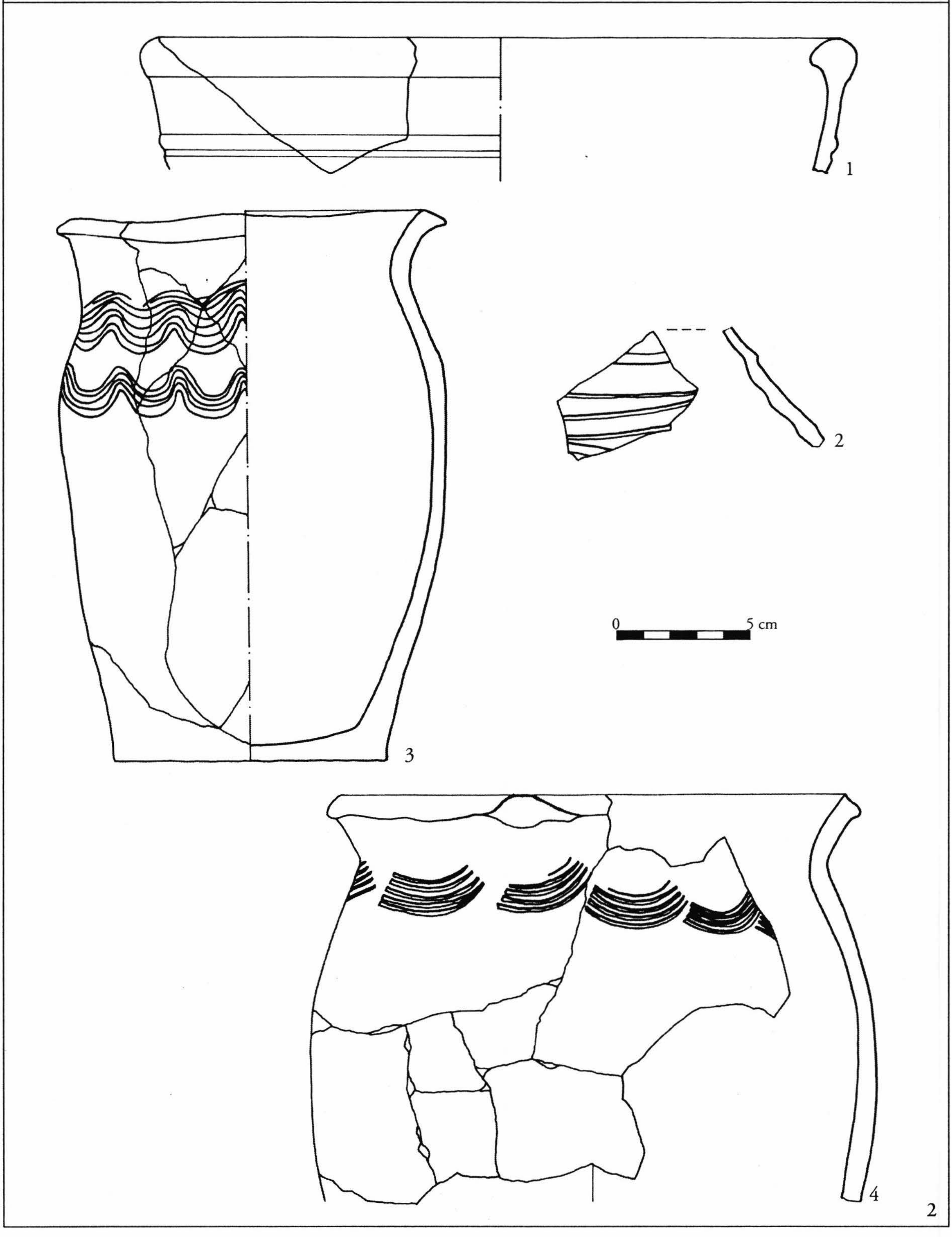

Pl. XVI. 1. Complex nr. 10, 2. Complex nr. 11.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

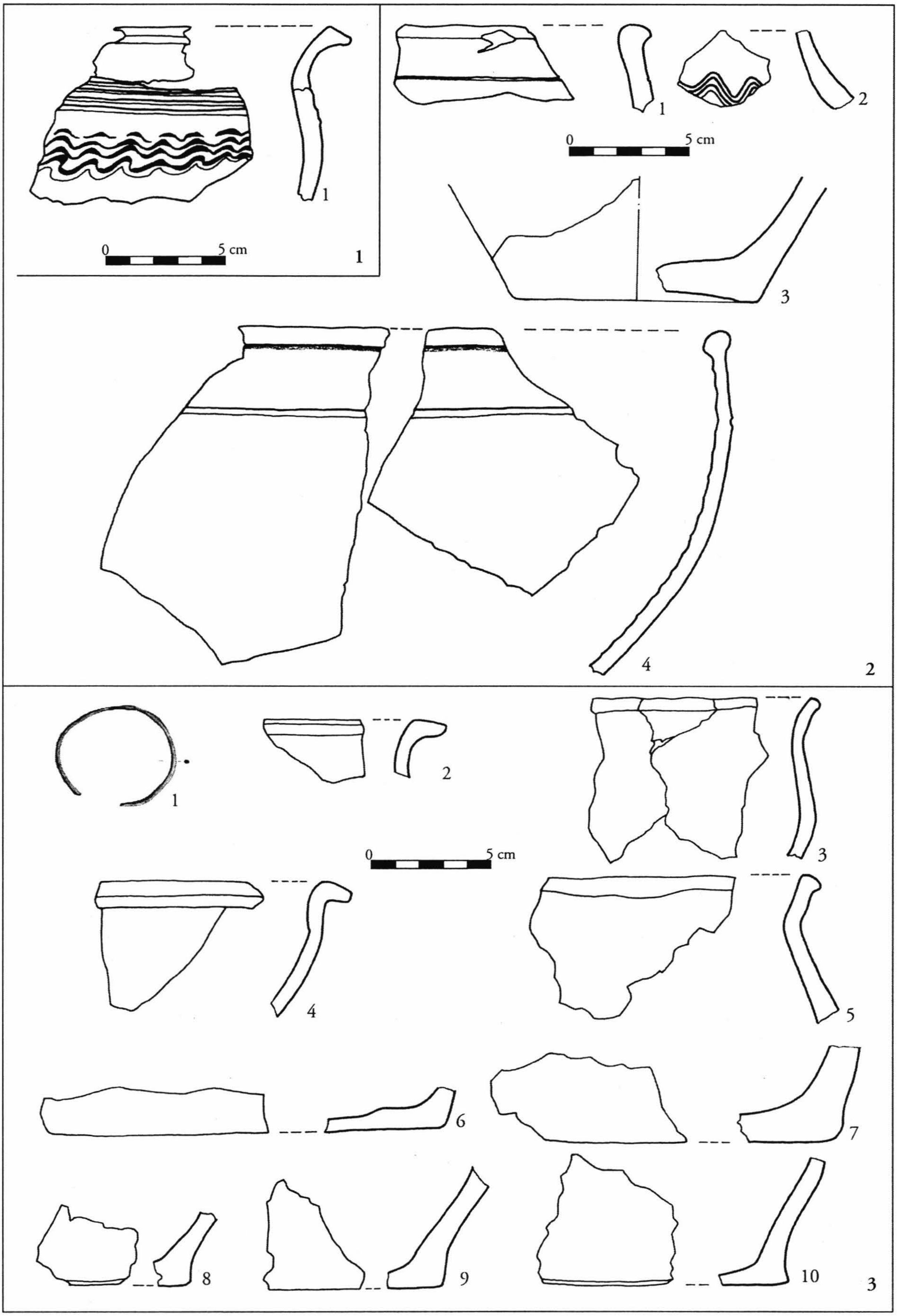

Pl. XVII. 1. Complex nr. 12, 2. Complex nr. 13, 3. Complex nr. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

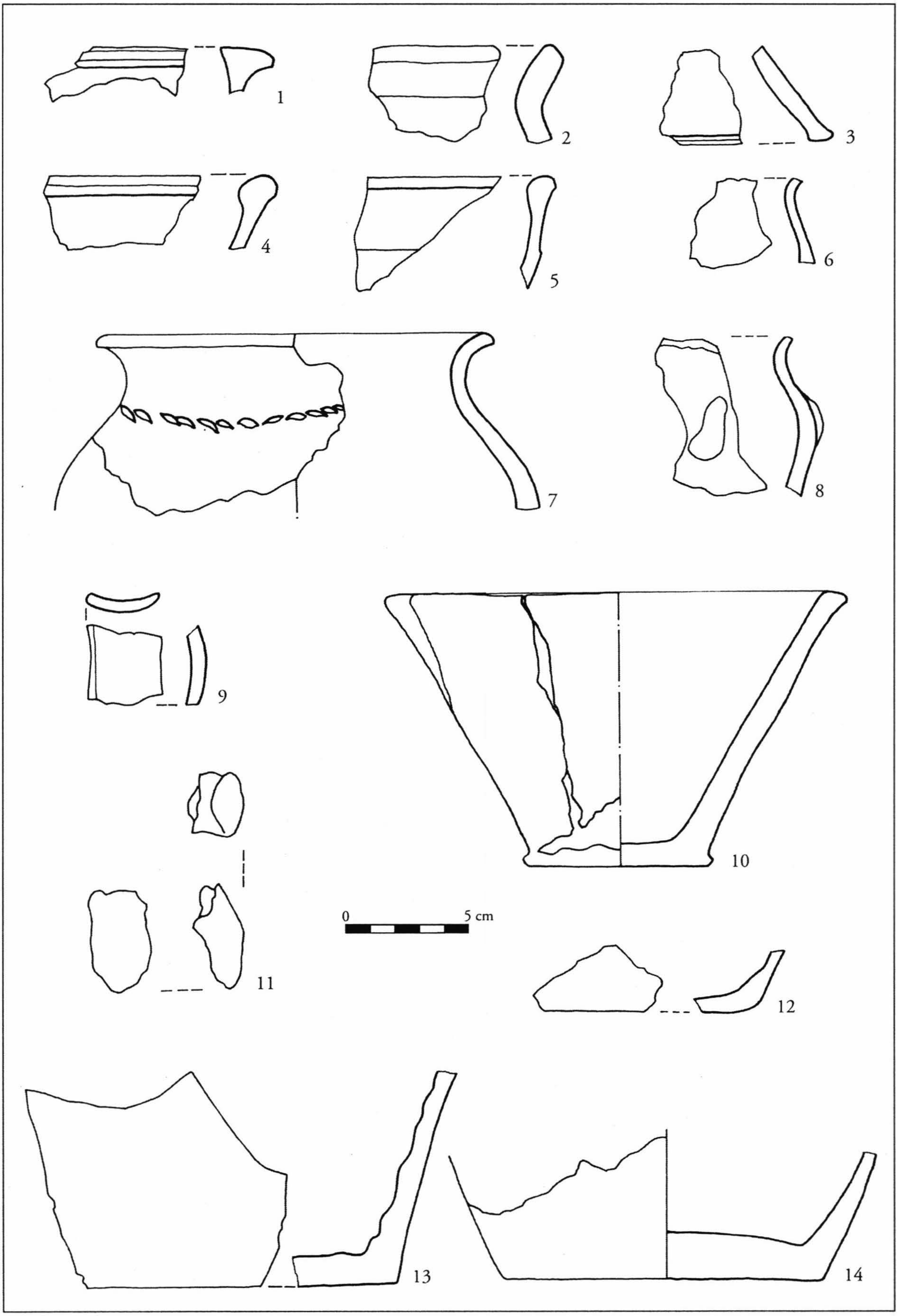

Pl. XVIII. Complex nr. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

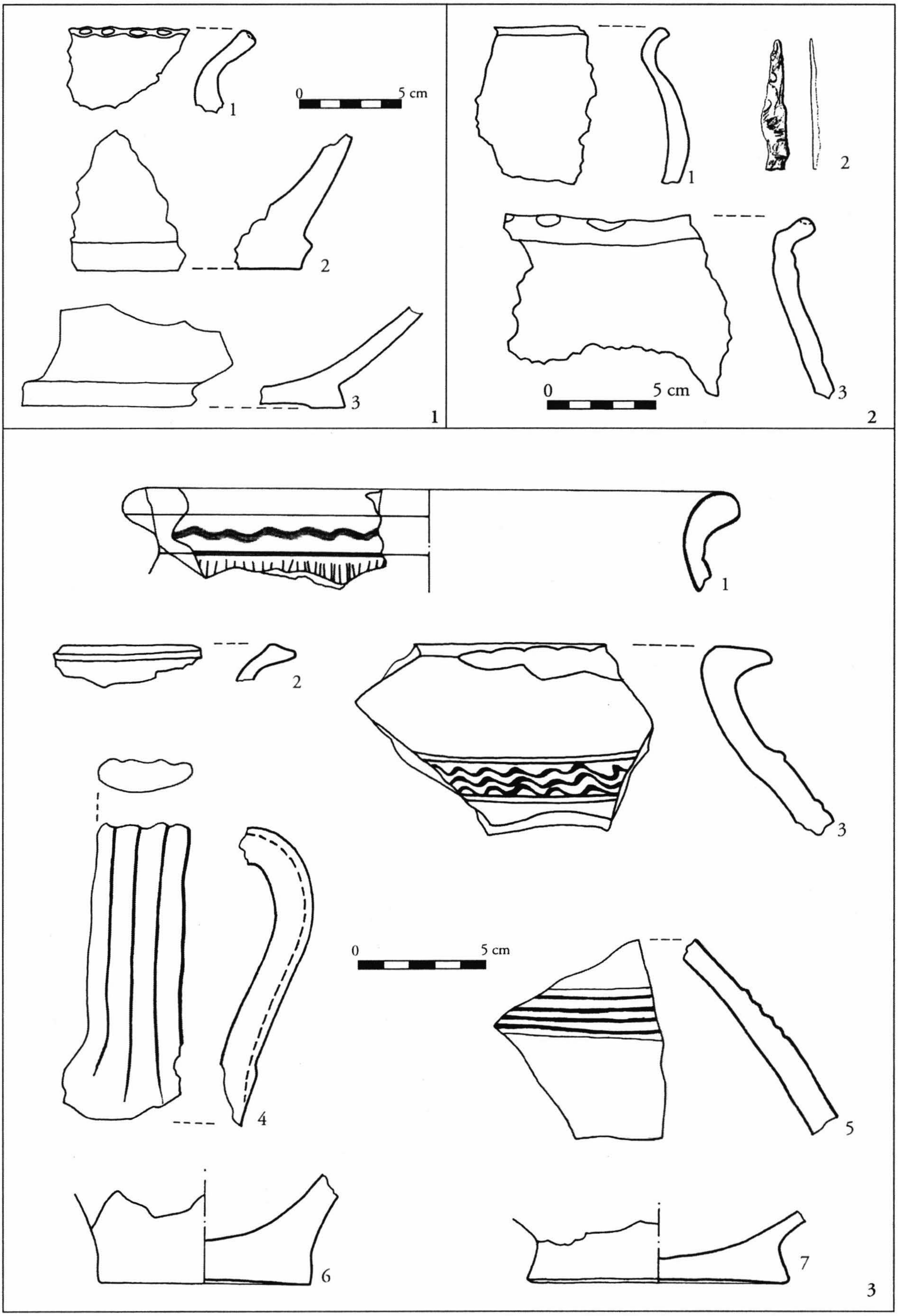

Pl. XIX. 1. Complex nr. 18, 2. Complex nr. 20, 3. Complex nr. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

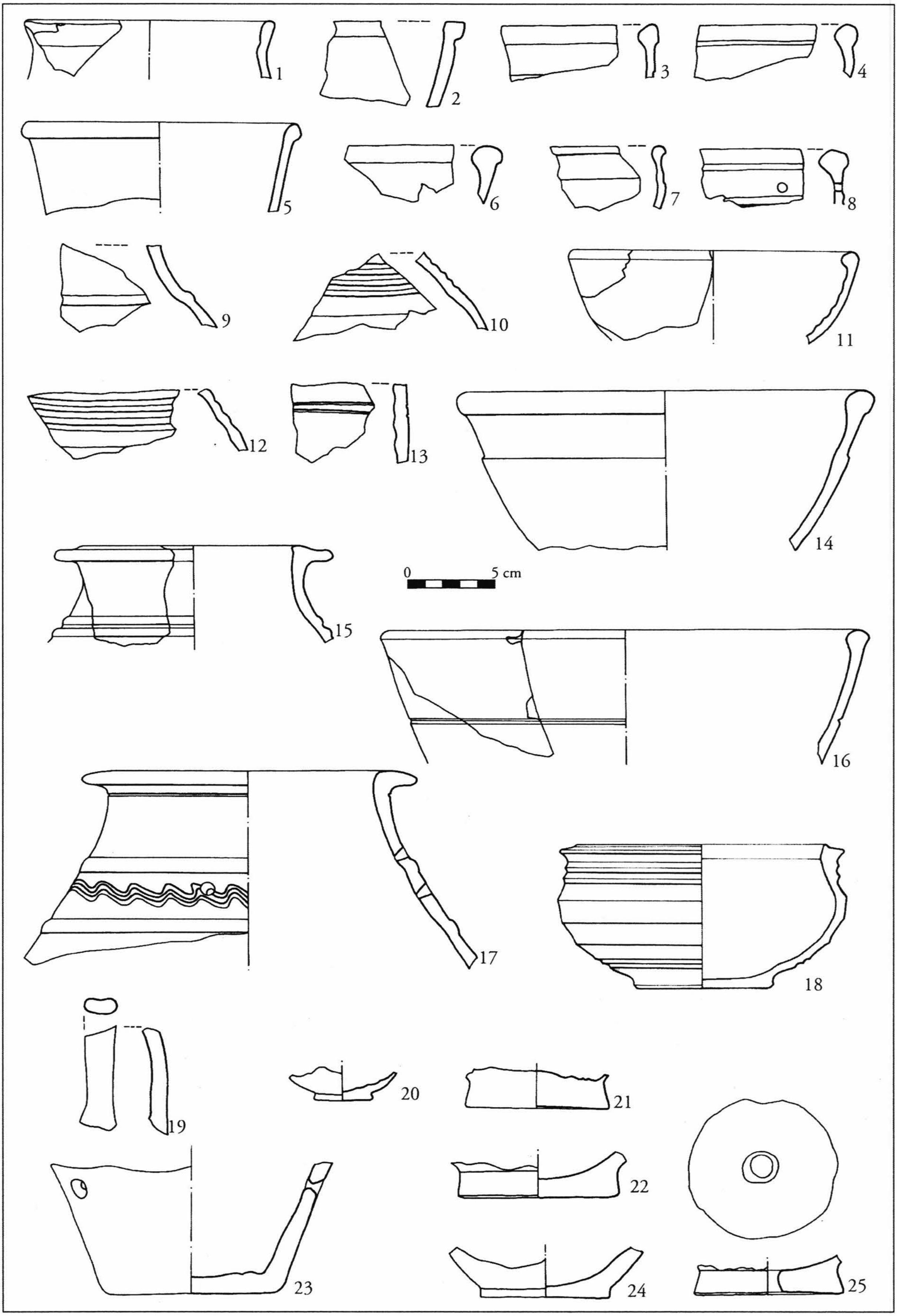

Pl. XX. Complex nr. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

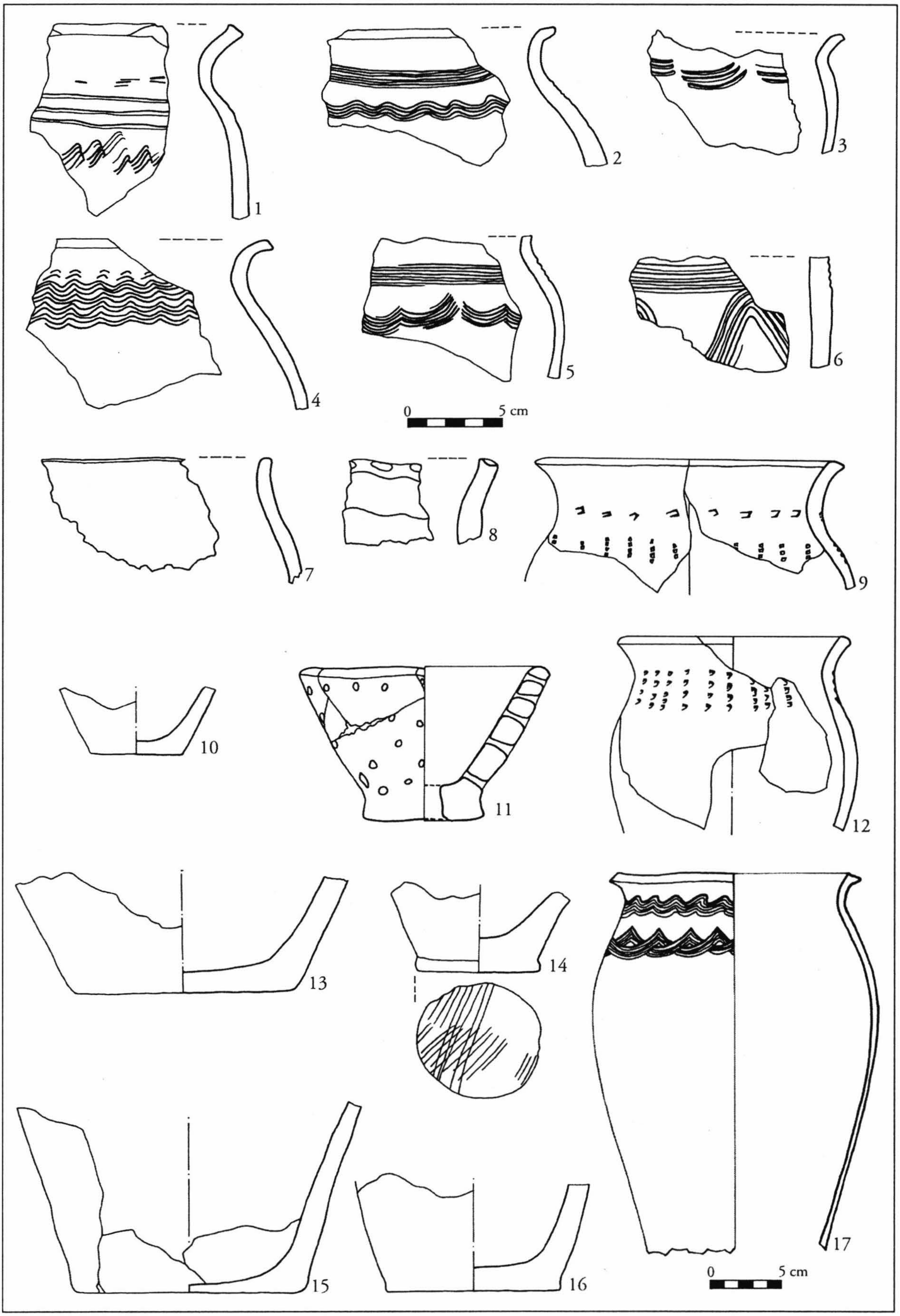

Pl. XXI. Complex nr. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

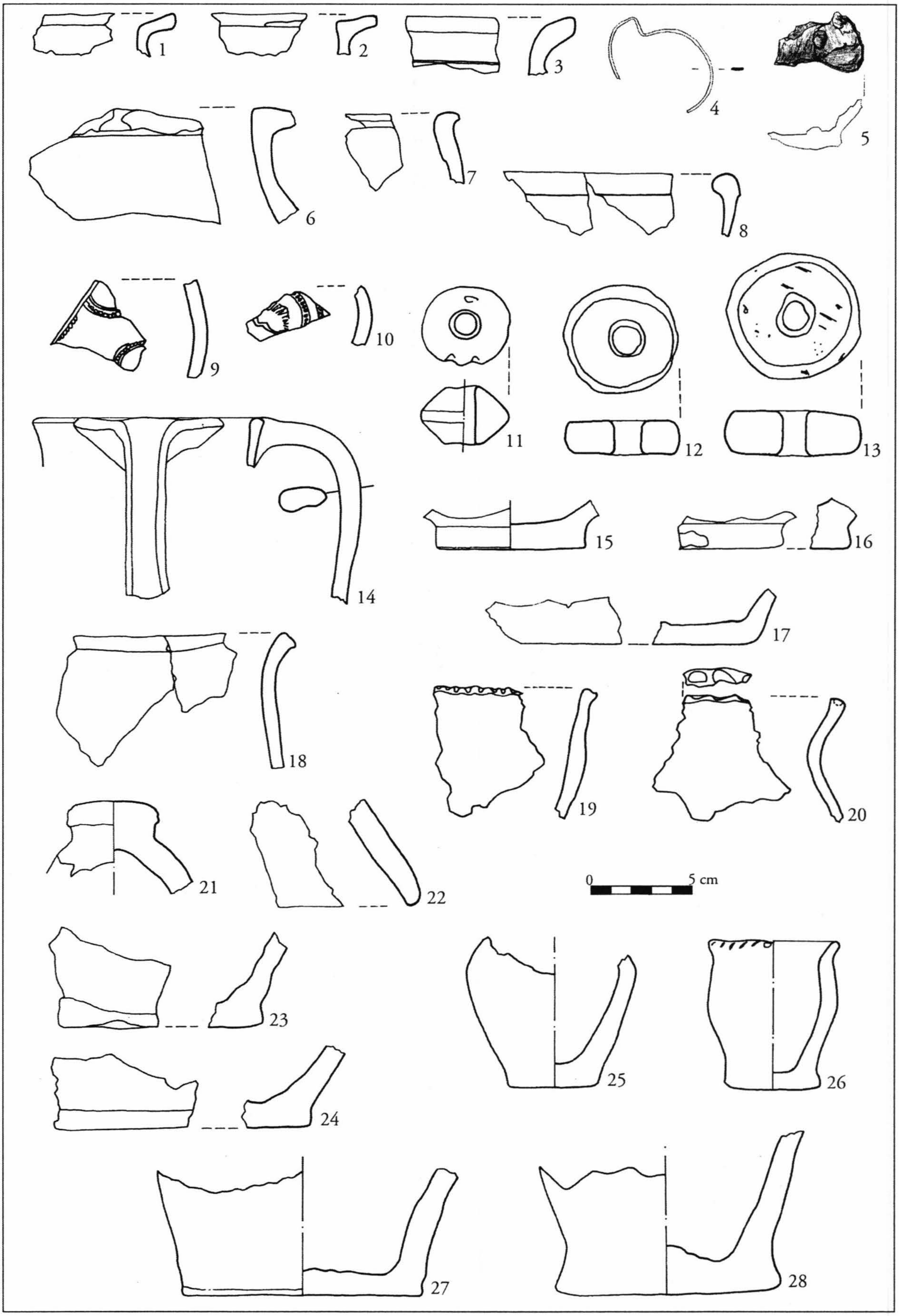

Pl. XXII. Complex nr. 24.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

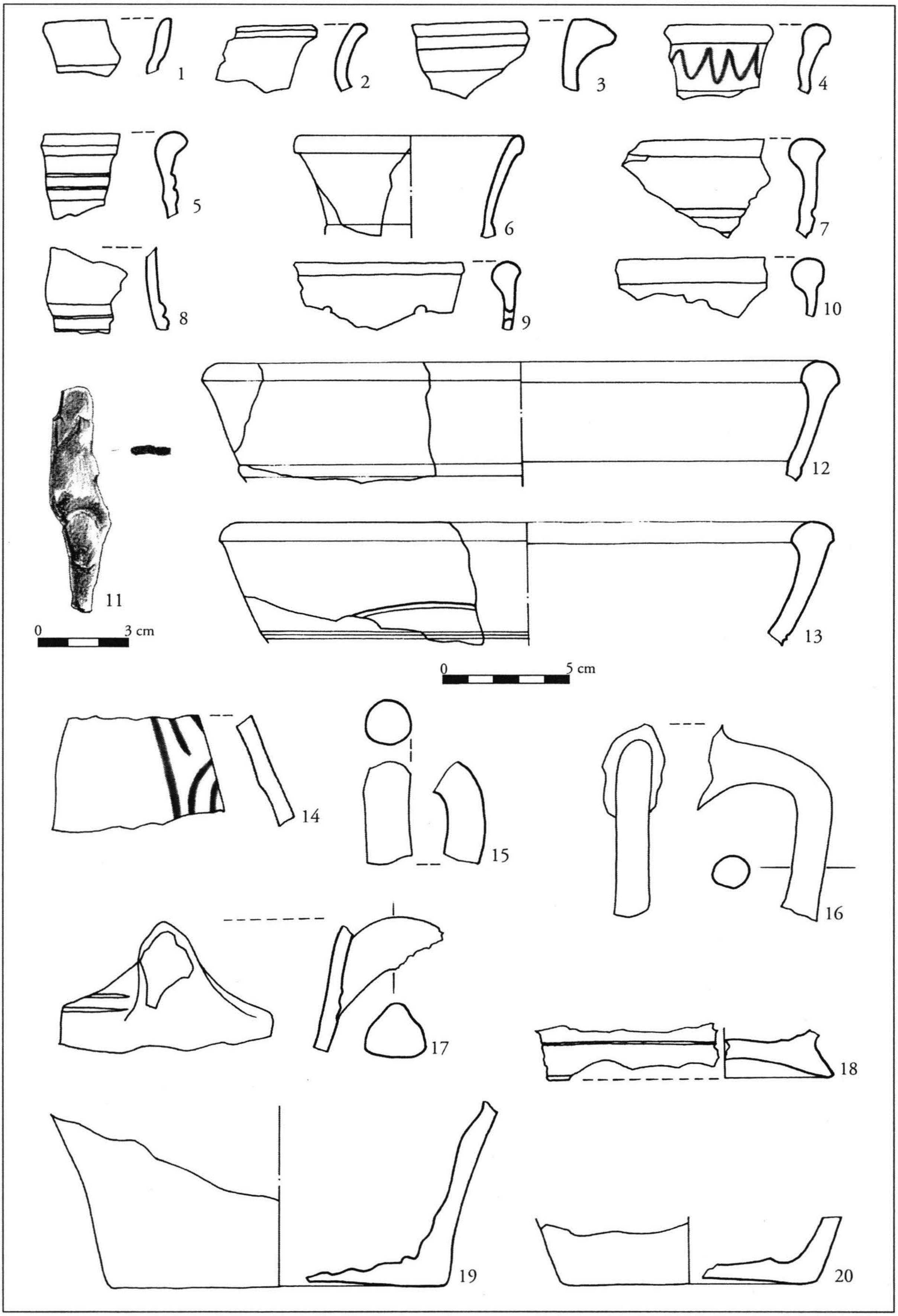

Pl. XXIII. Complex nr. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

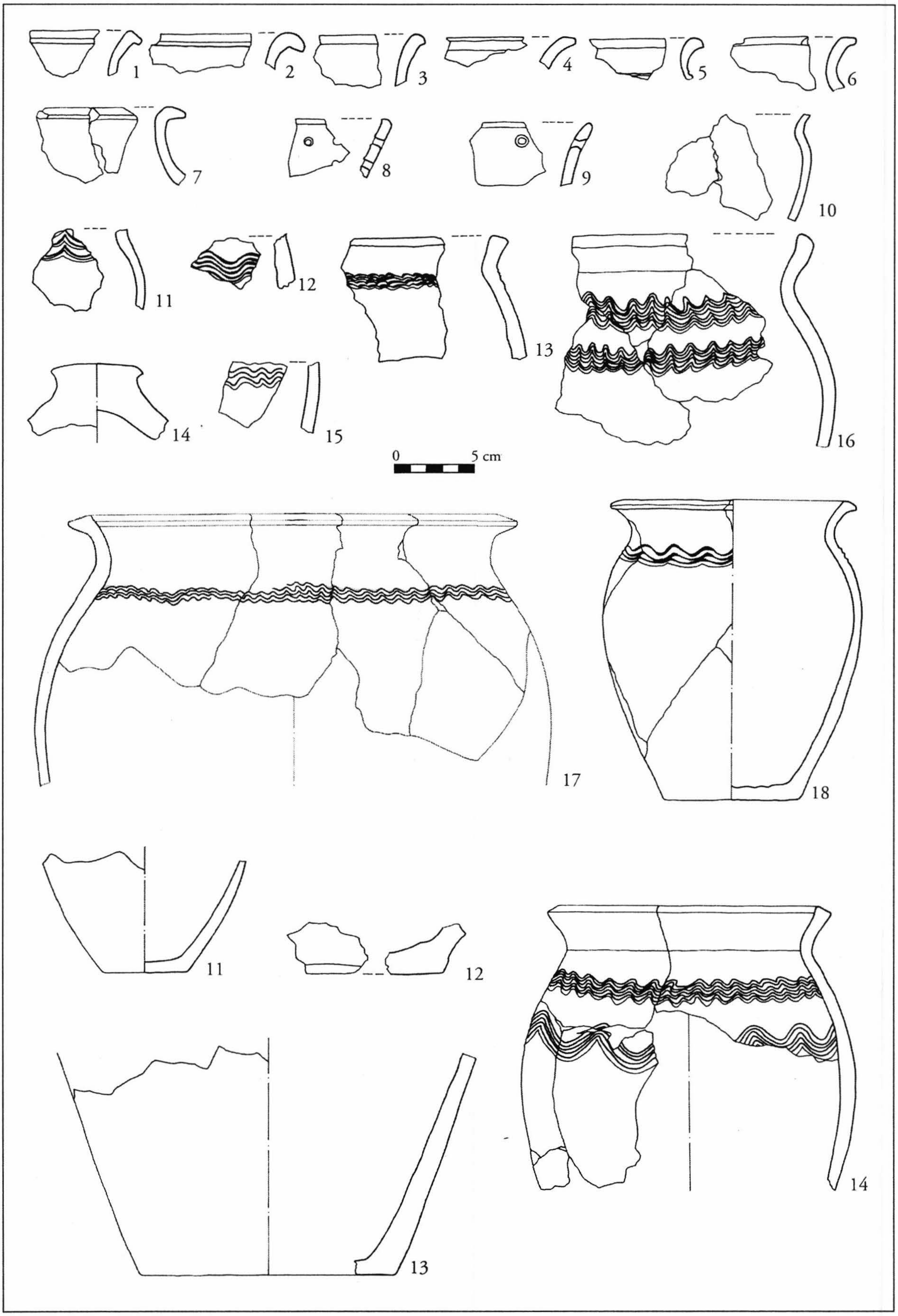

Pl. XXIV. Complex nr. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

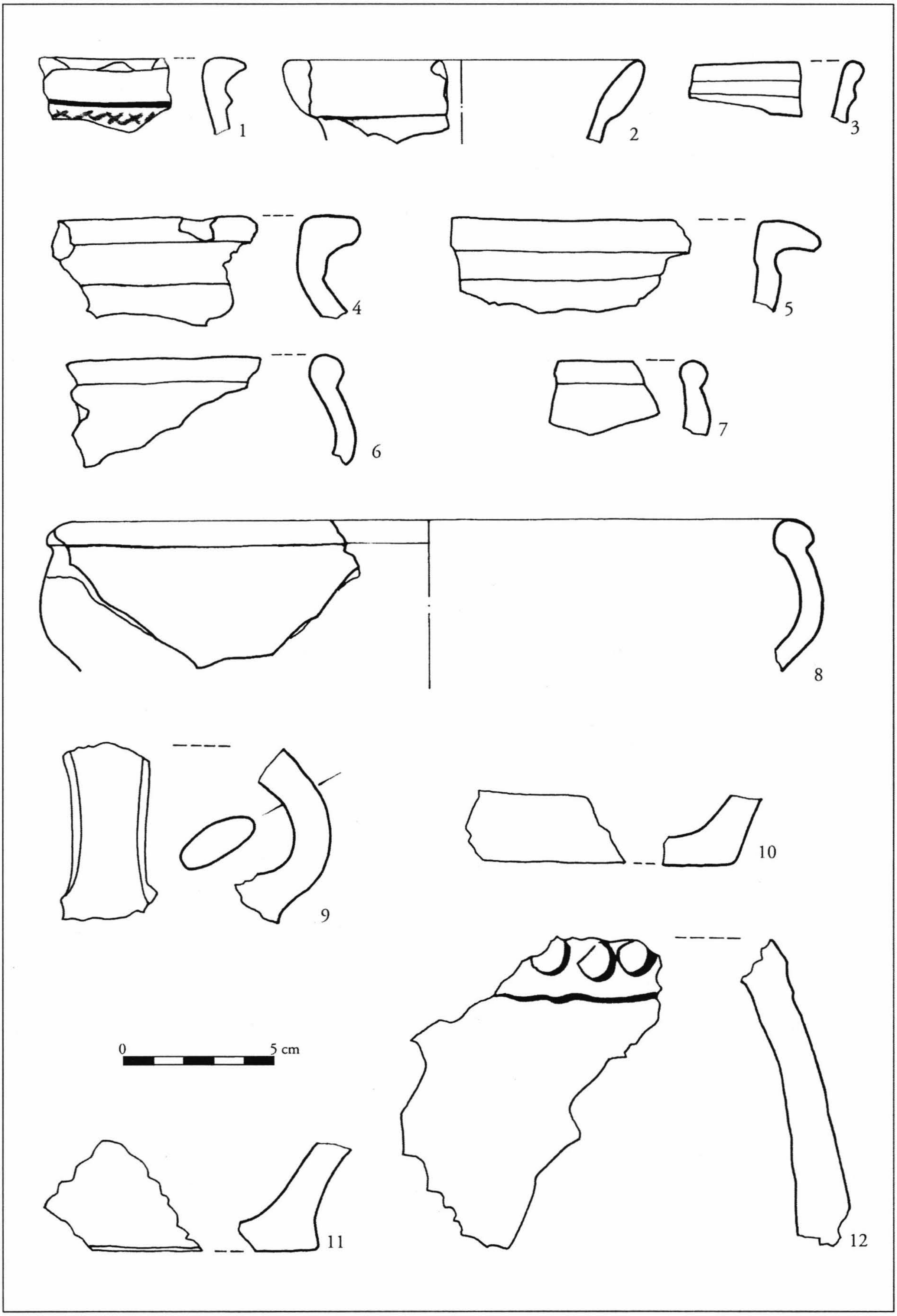

Pl. XXV. Complex nr. 26.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

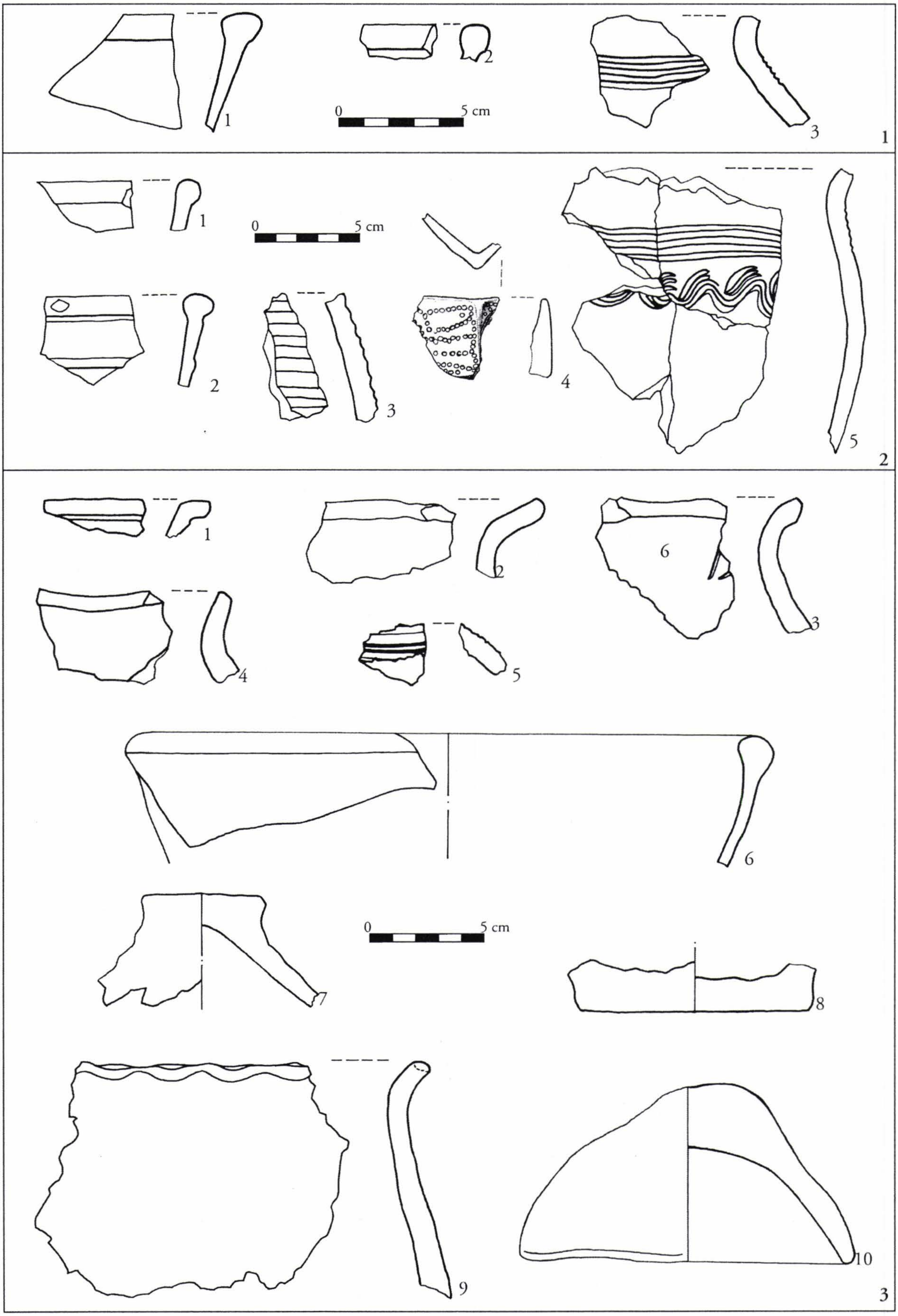

Pl. XXVI. 1. Complex nr. 29, 2. Complex nr. 31, 3. Complex nr. 32.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

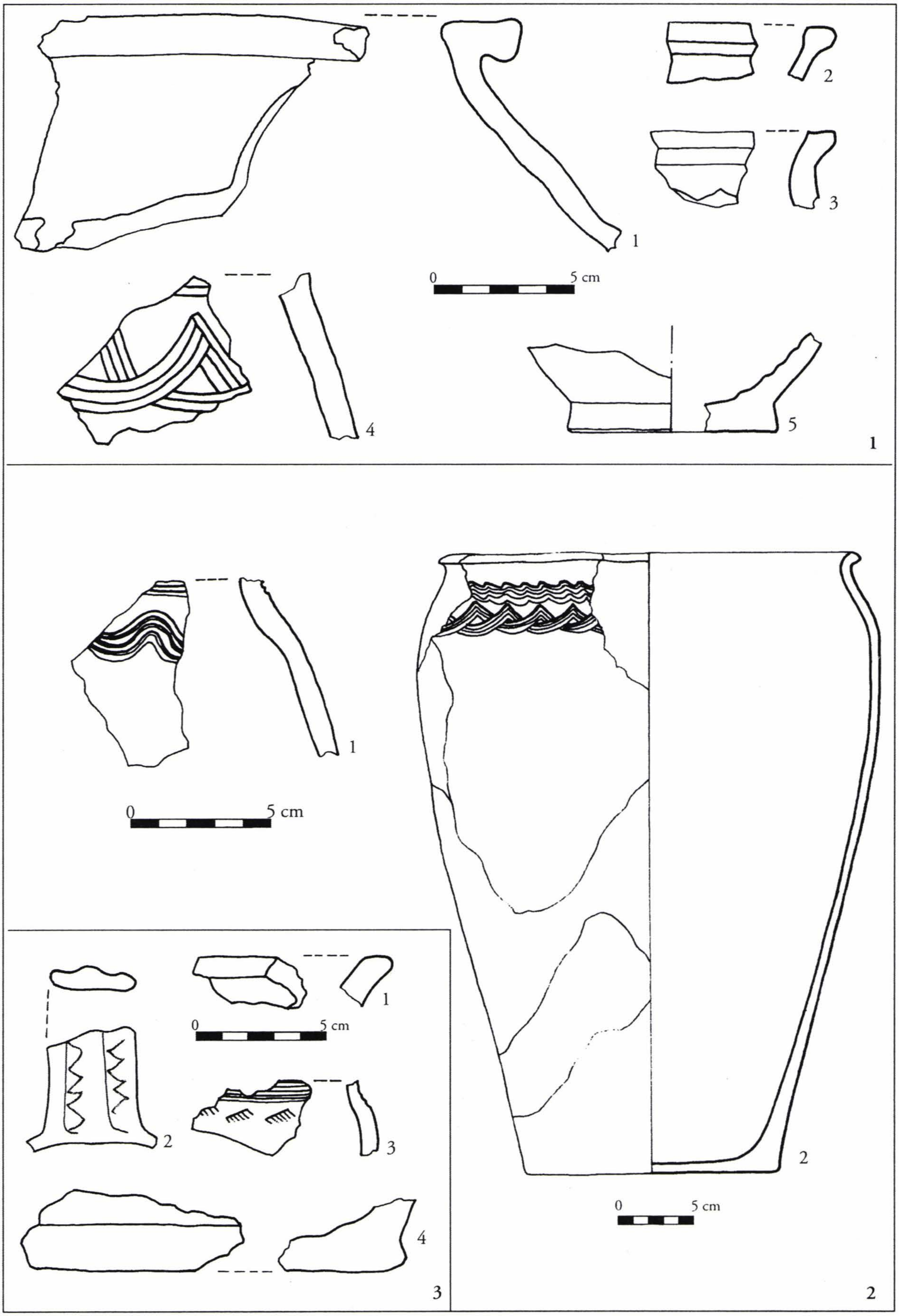

Pl. XXVII. 1. Complex nr. 35, 2. Complex nr. 36, 3. Complex nr. 39.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

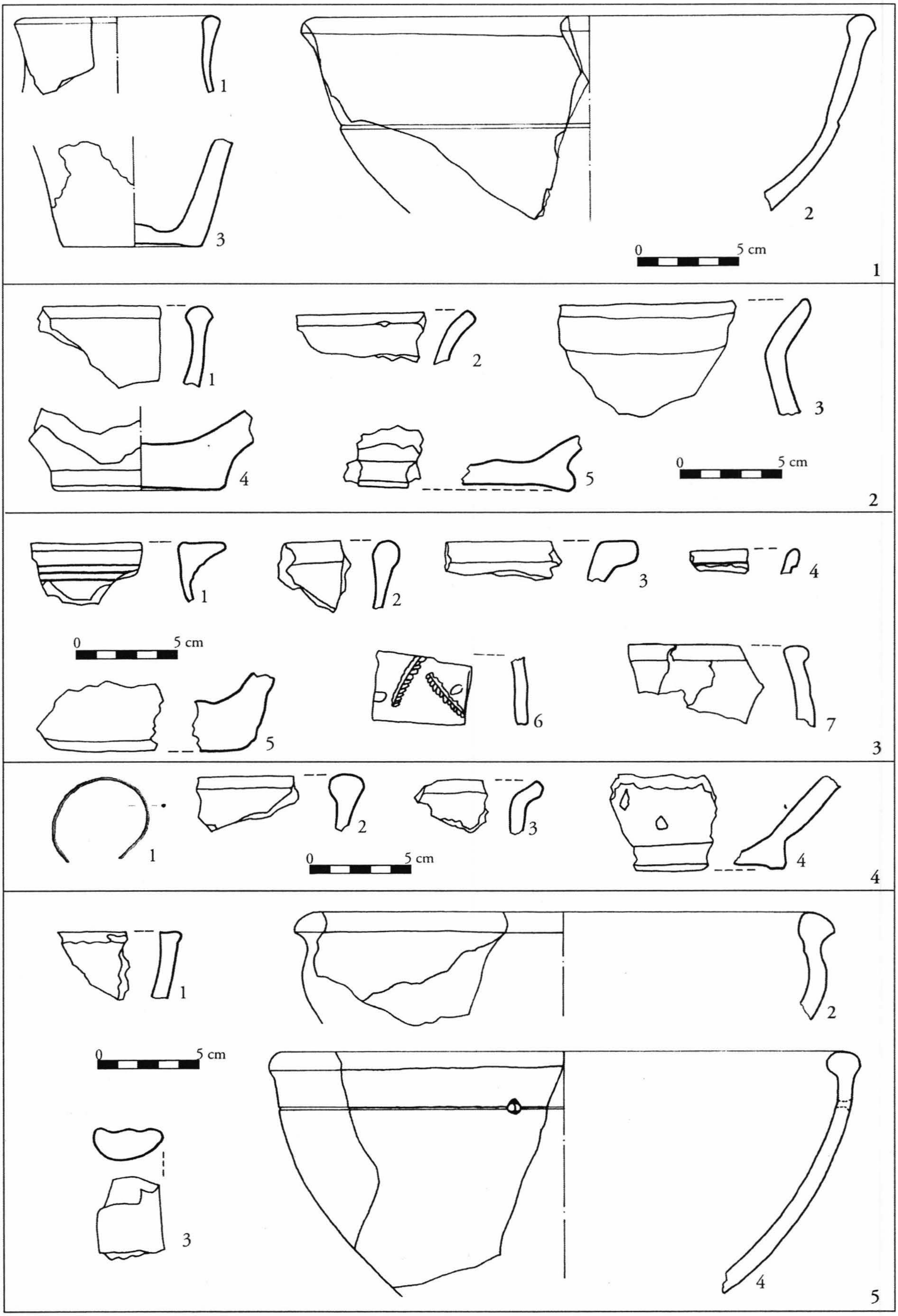

Pl. XXVIII. 1. Complex nr. 42, 2. Complex nr. 52, 3. Complex nr. 53, 4. Complex nr. 55, 5. Complex nr. 56.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

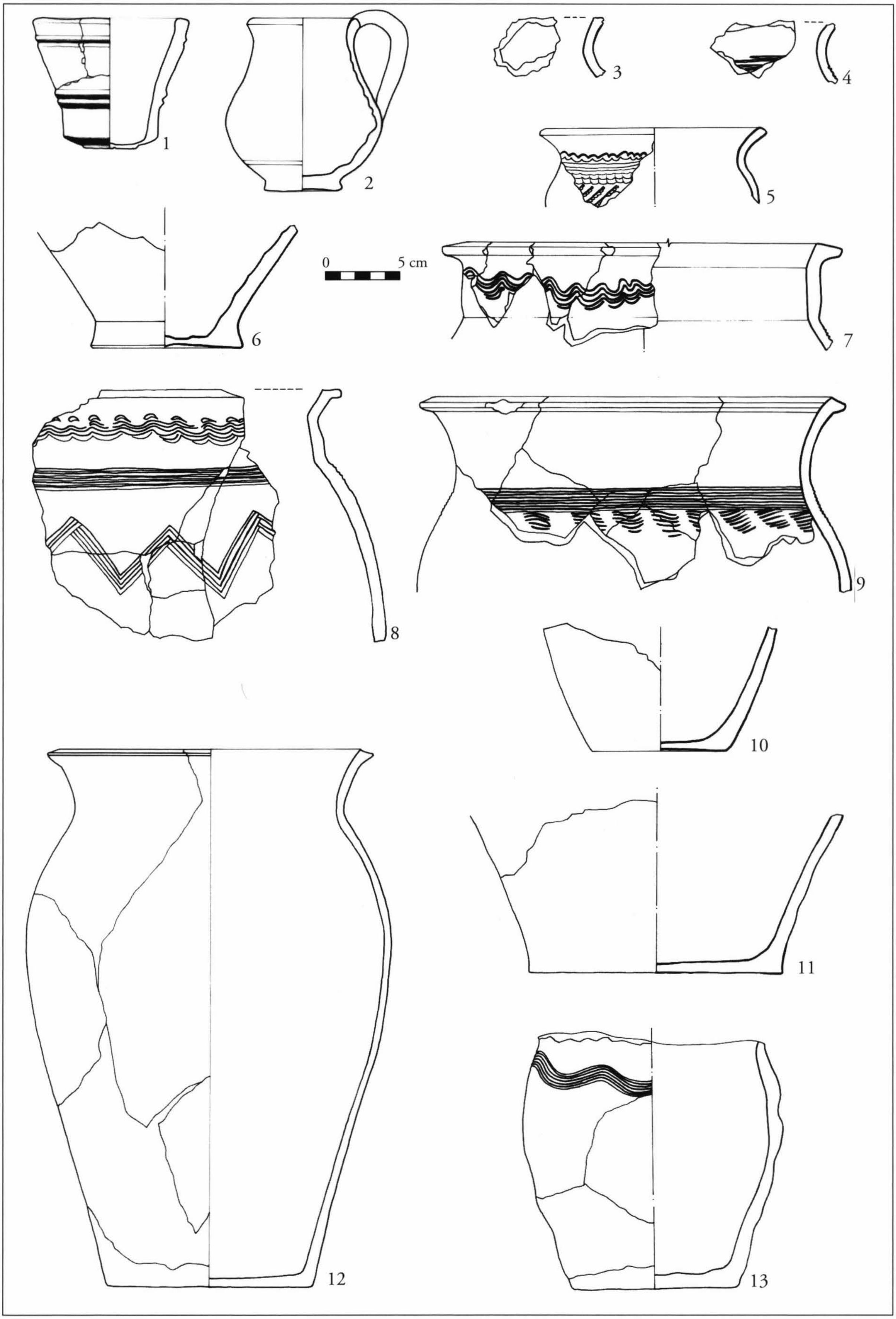

Pl. XXIX. Complex nr. 54.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

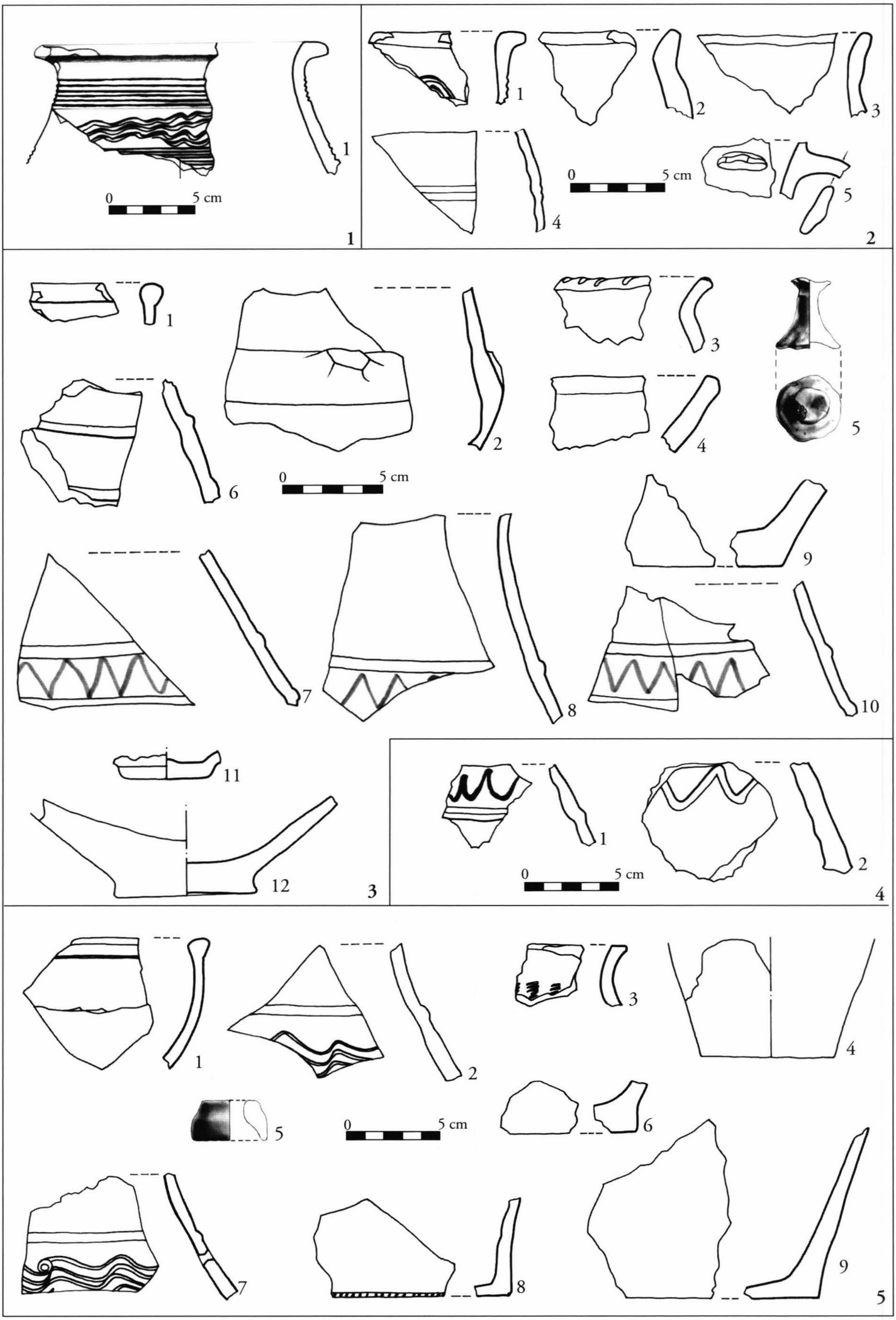

Pl. XXX. 1. Complex nr. 58, 2. Complex nr. 60, 3. Complex nr. 63, 4. Complex nr. 64, 5. Complex nr. 65.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

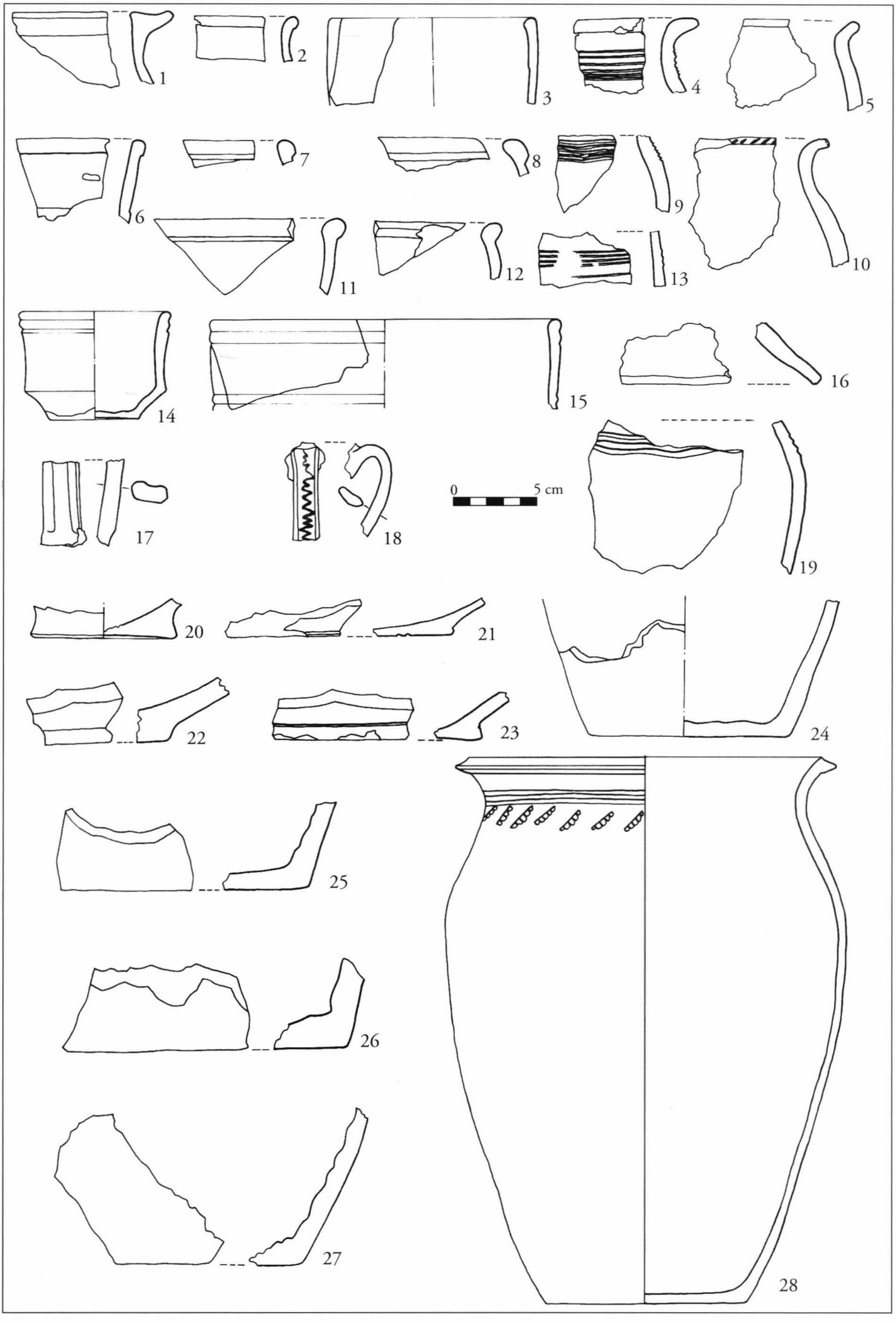

Pl. XXXI. Complex nr. 66.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

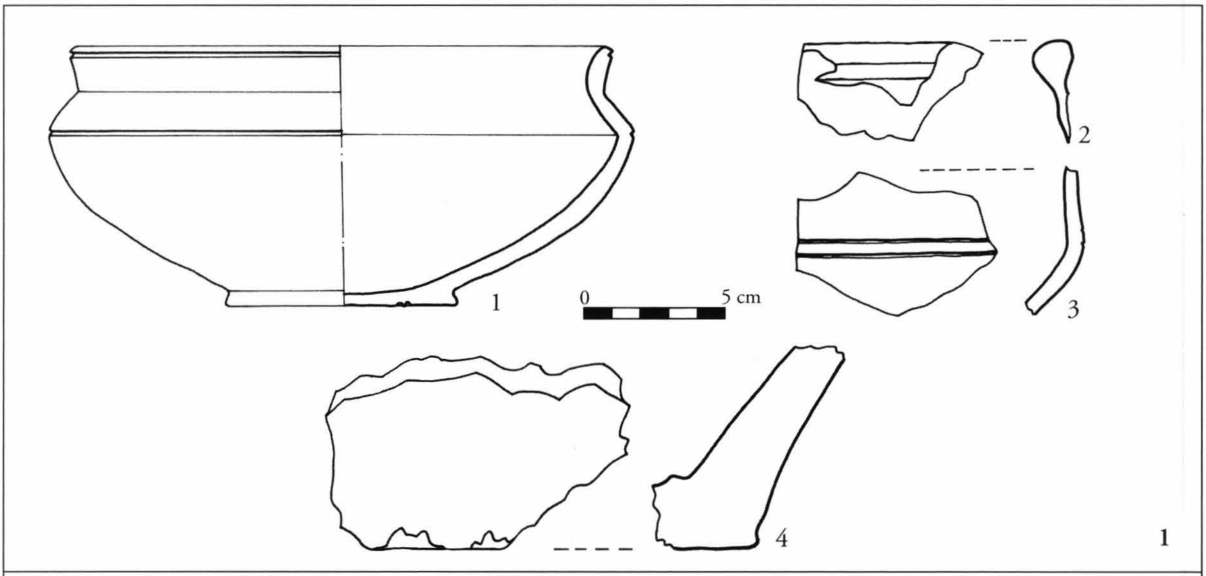

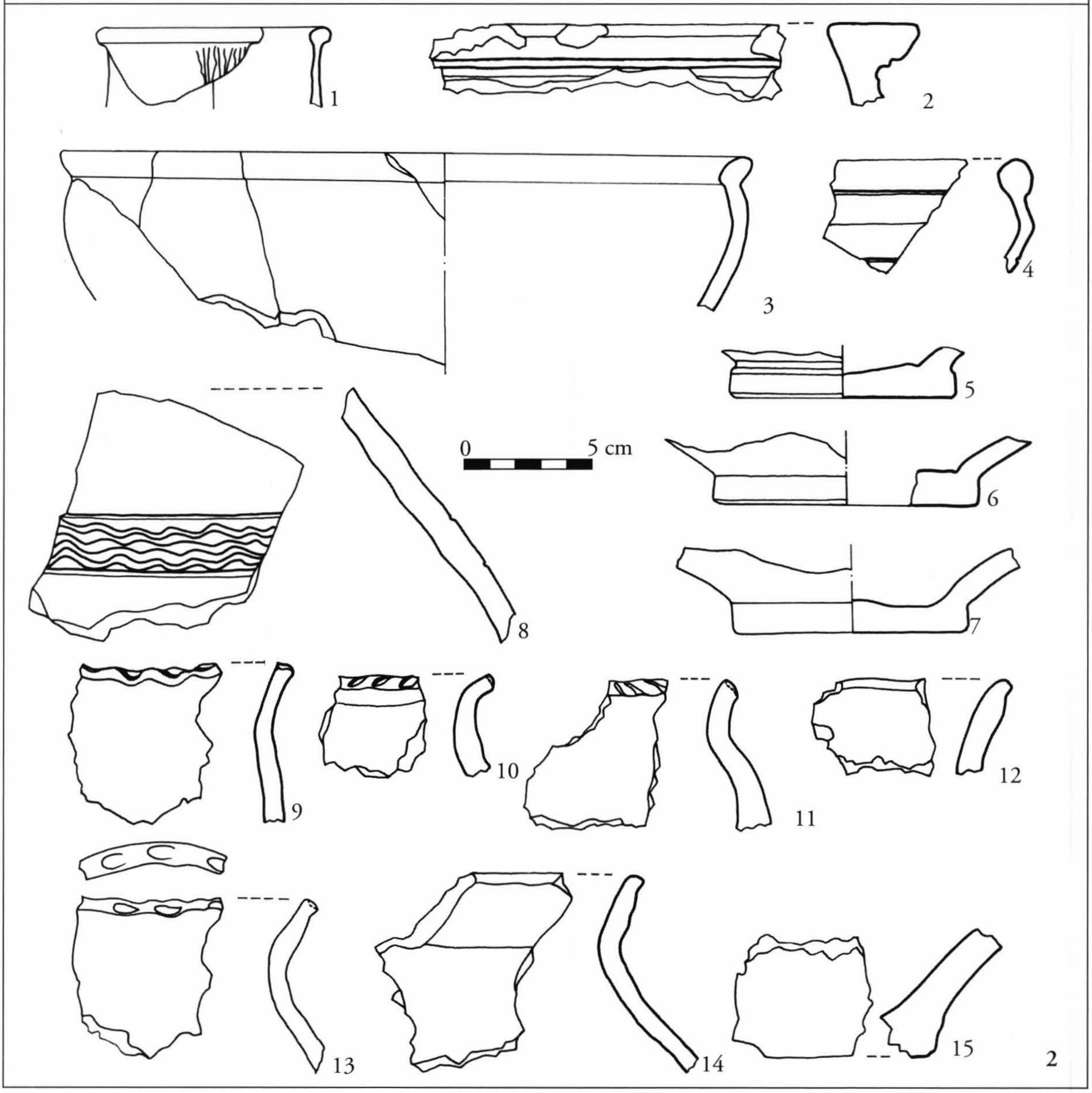

Pl. XXXII. 1. Complex nr. 67, 2. Complex nr. 68.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

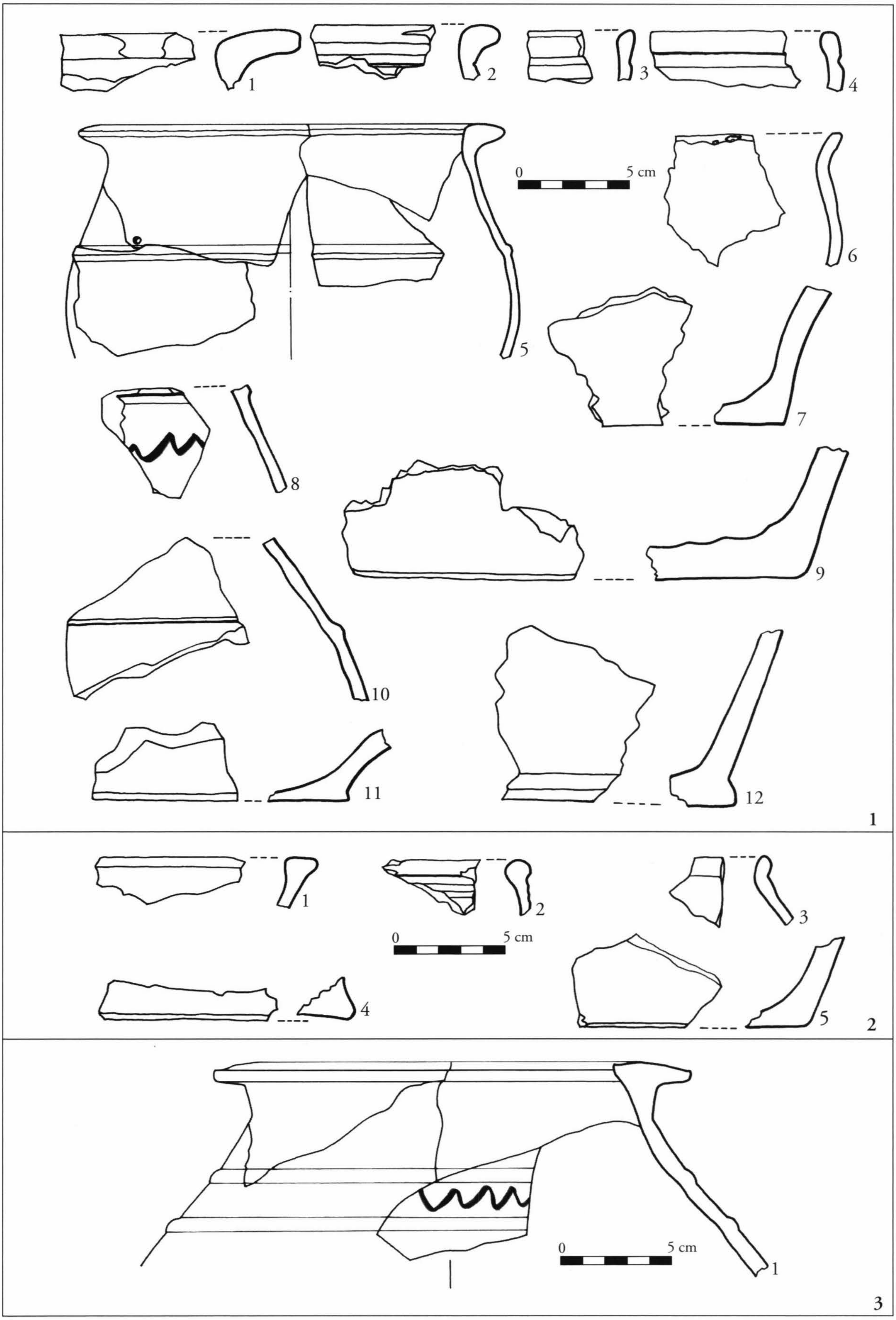

Pl. XXXIII. 1. Complex nr. 72, 2. Complex nr. 77, 3. Complex nr. 78.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

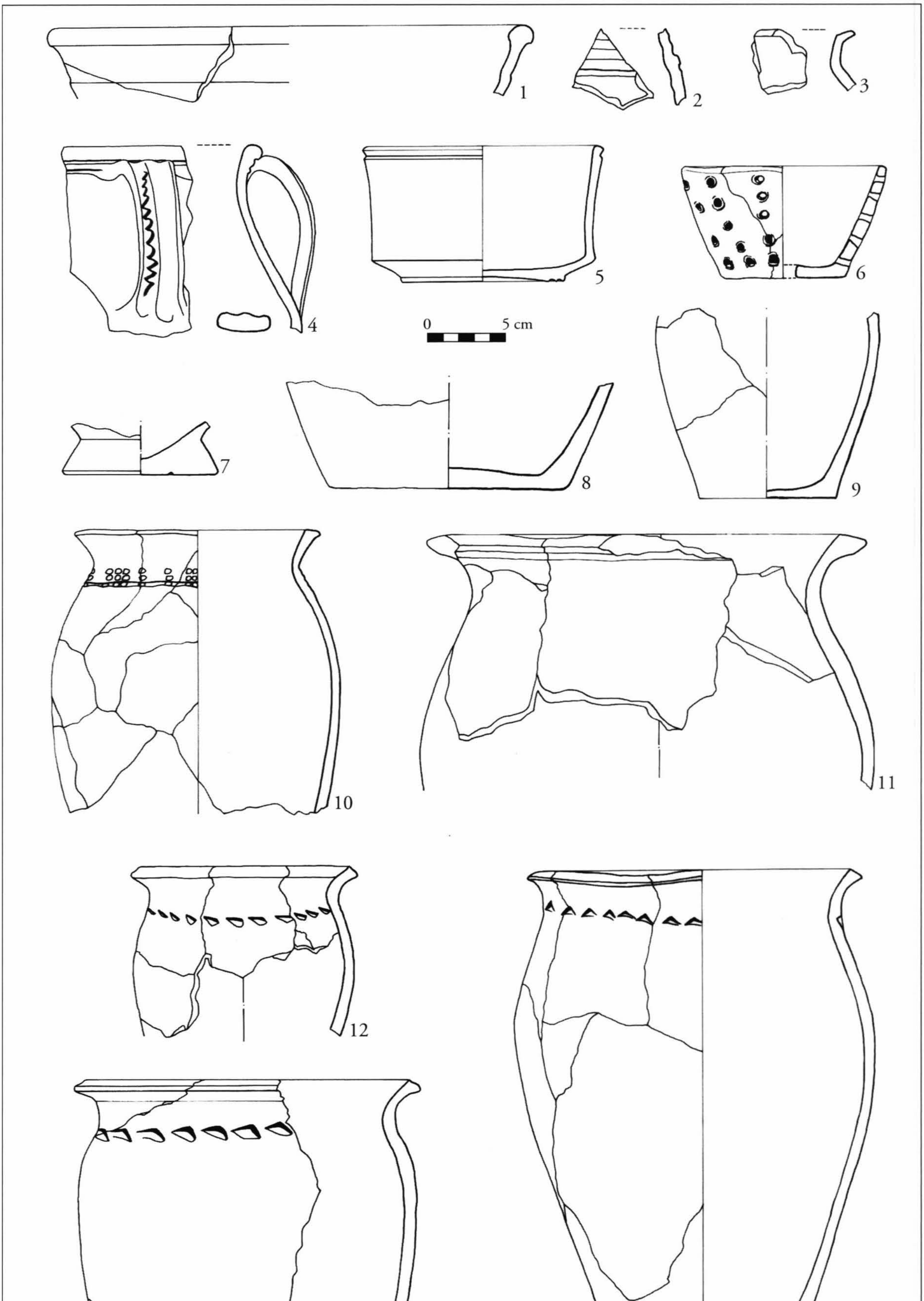

Pl. XXXIV. 1. Complex nr. 73.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

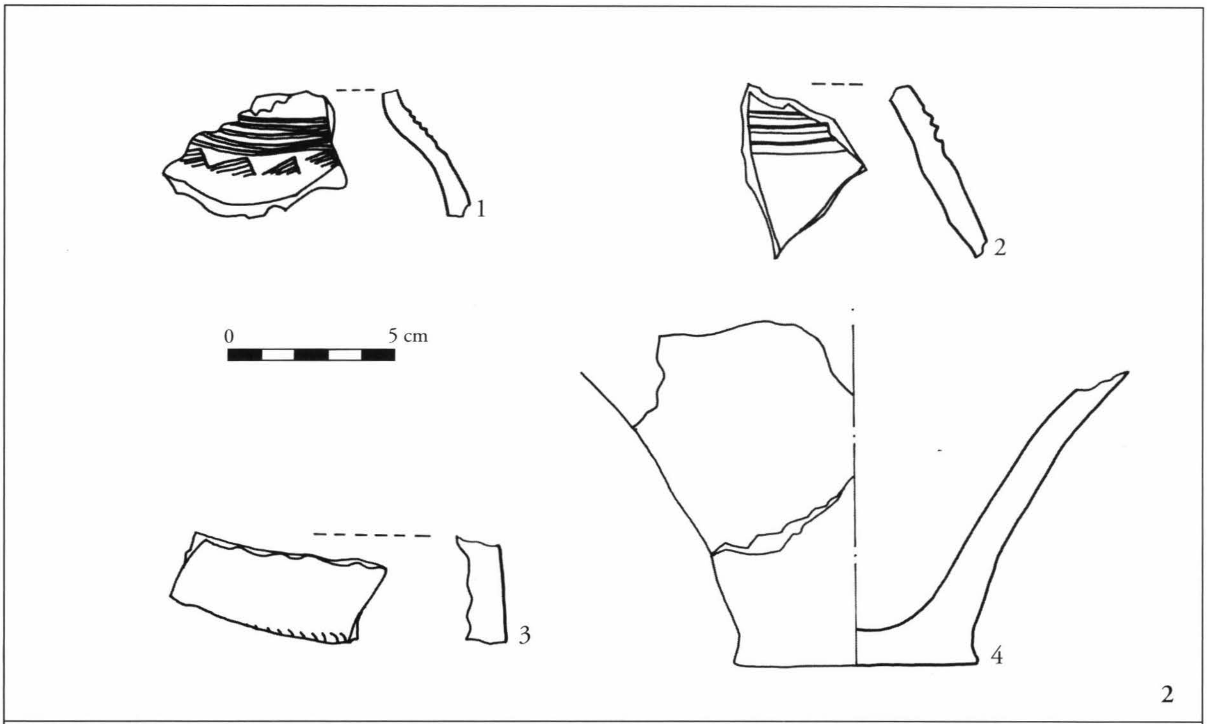

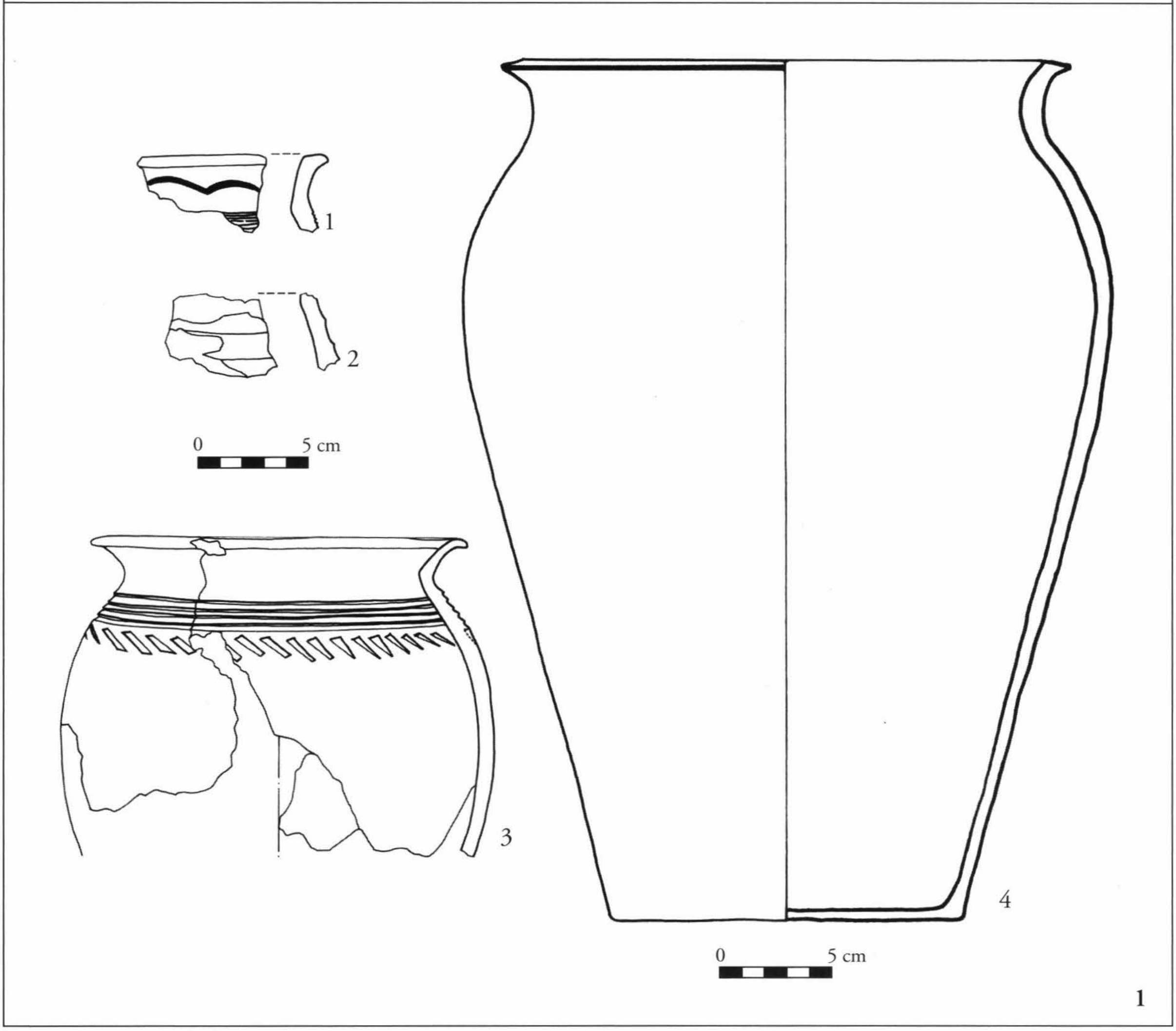

Pl. XXXV. 1. Complex nr. 74, 2. Complex nr. 75.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

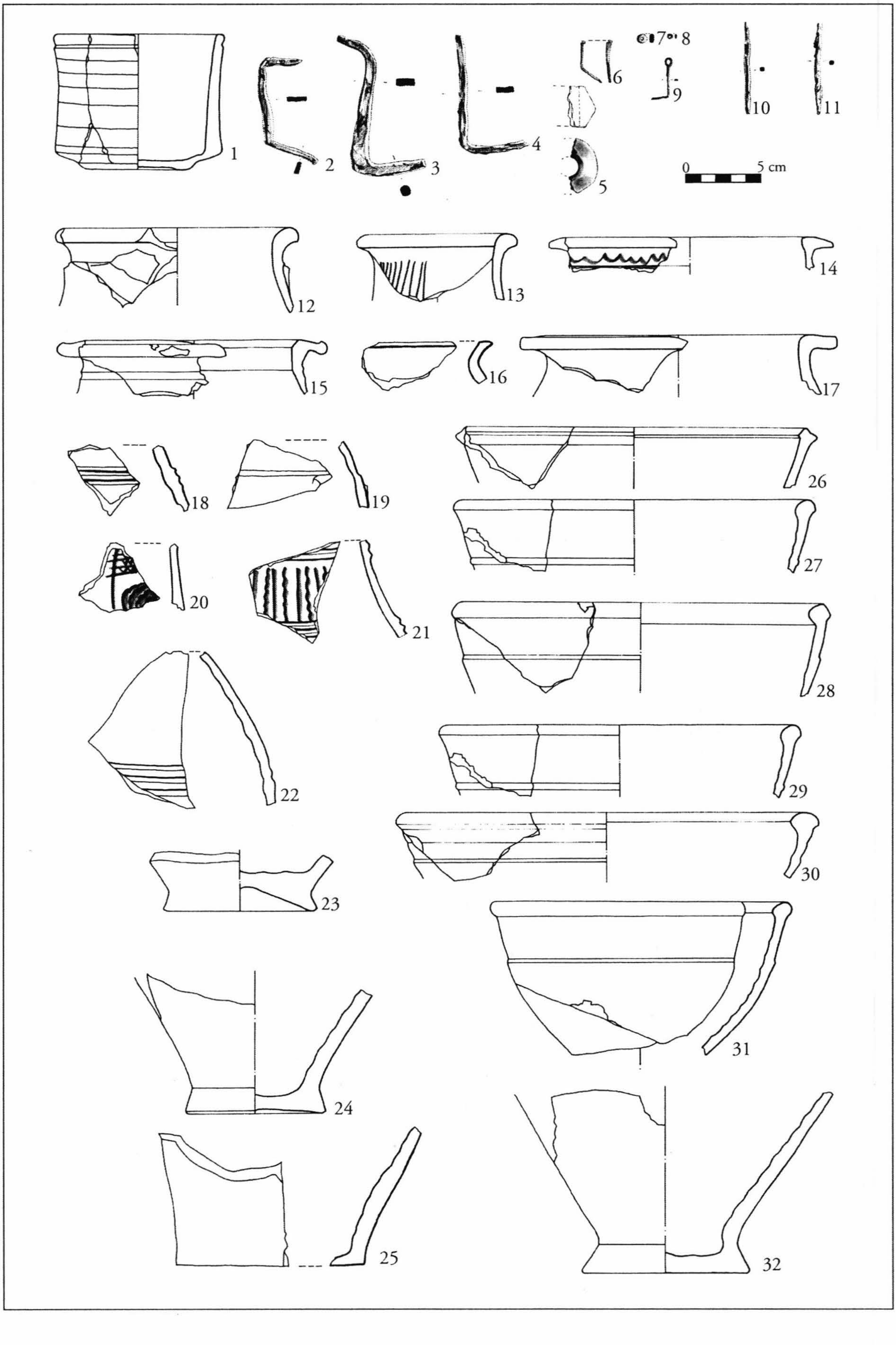

Pl. XXXVI. Complex nr. 79.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

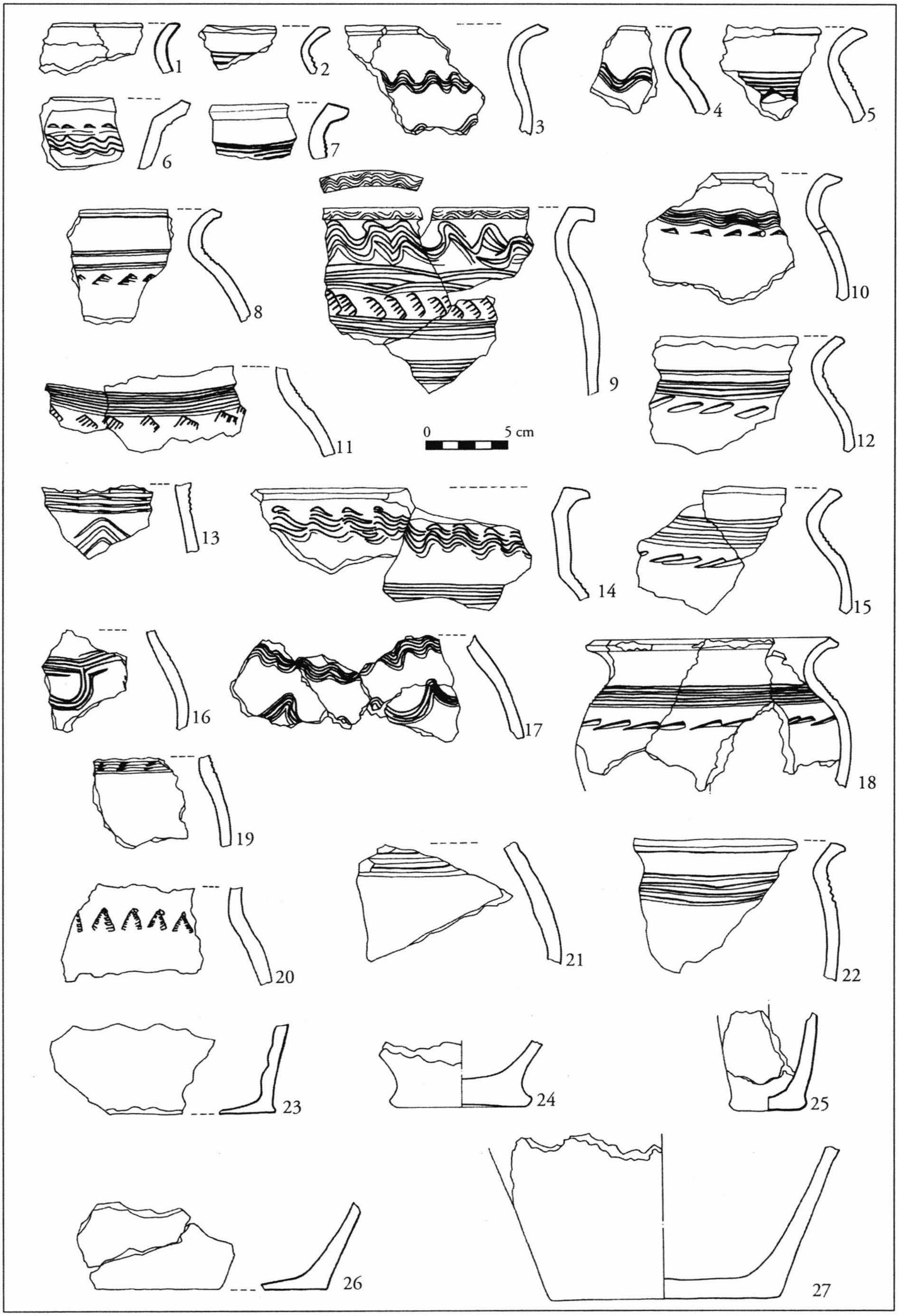

Pl. XXXVII. Complex nr. 79.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

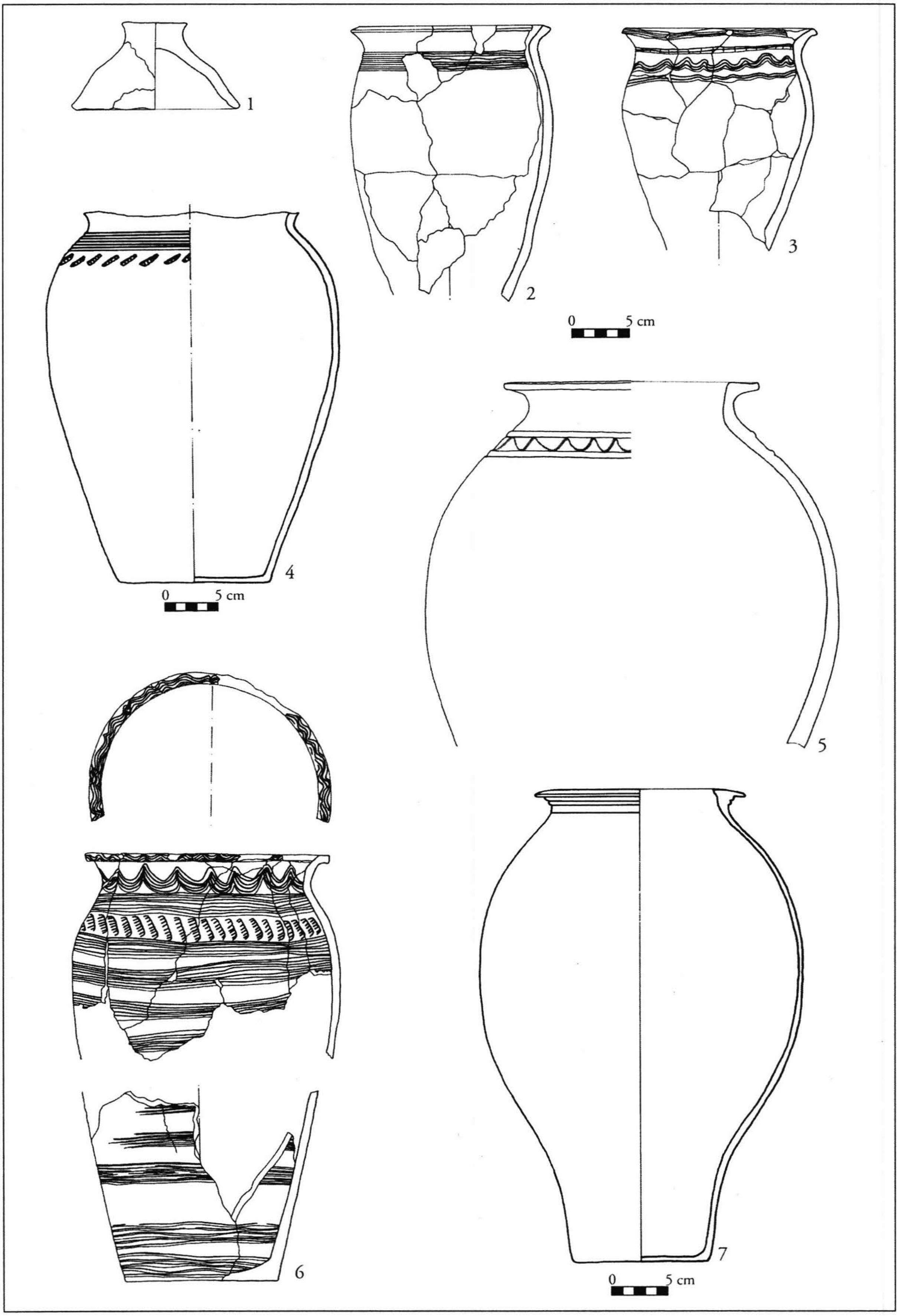

Pl. XXXVIII. Complex nr. 79.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

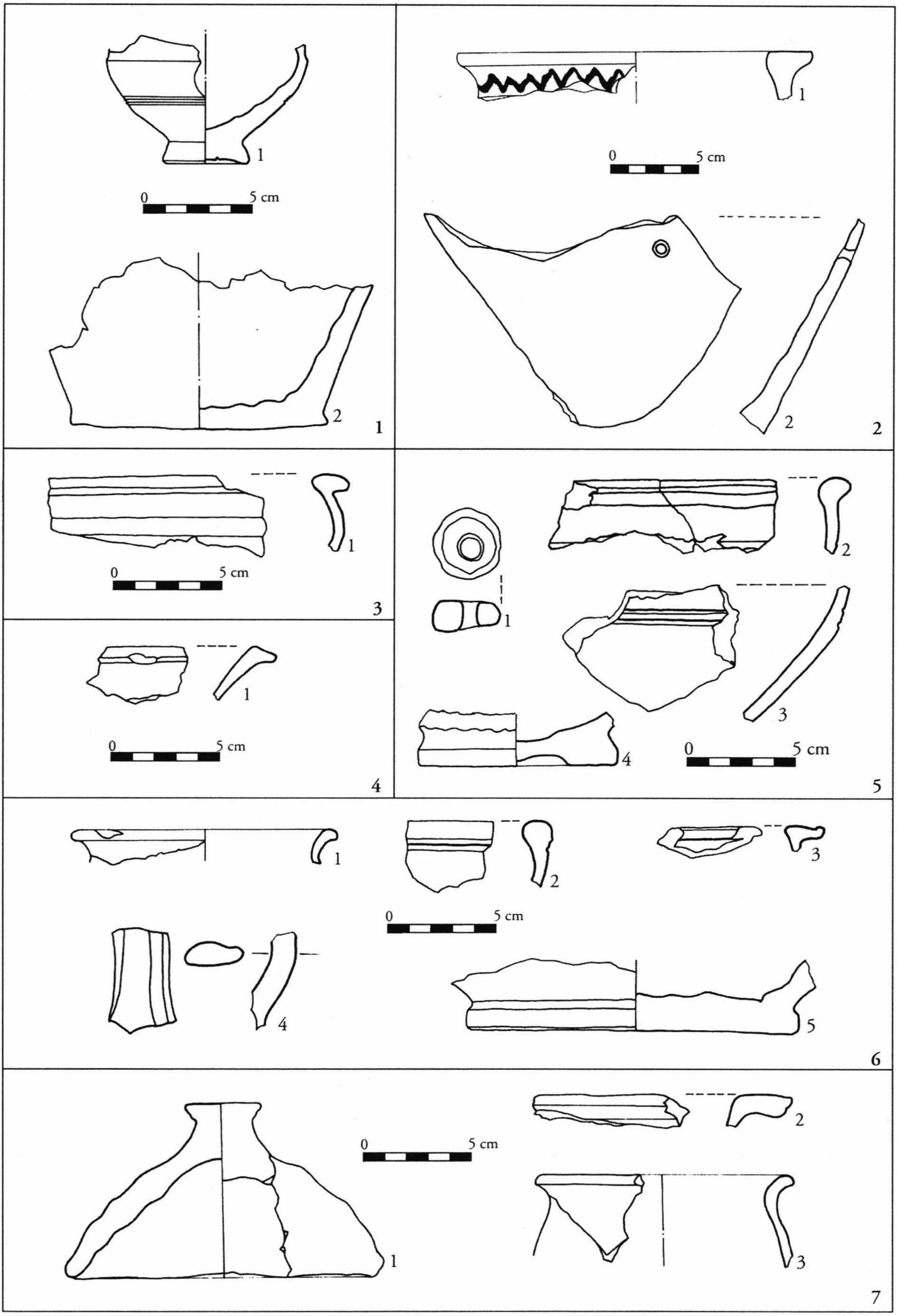

Pl. XXXIX. 1. Complex nr. 80, 2. Complex nr. 81, 3. Complex nr. 86, 4. Complex nr. 89, 5. Complex nr. 90, 6. Complex nr. 93, 7. Complex nr. 94.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

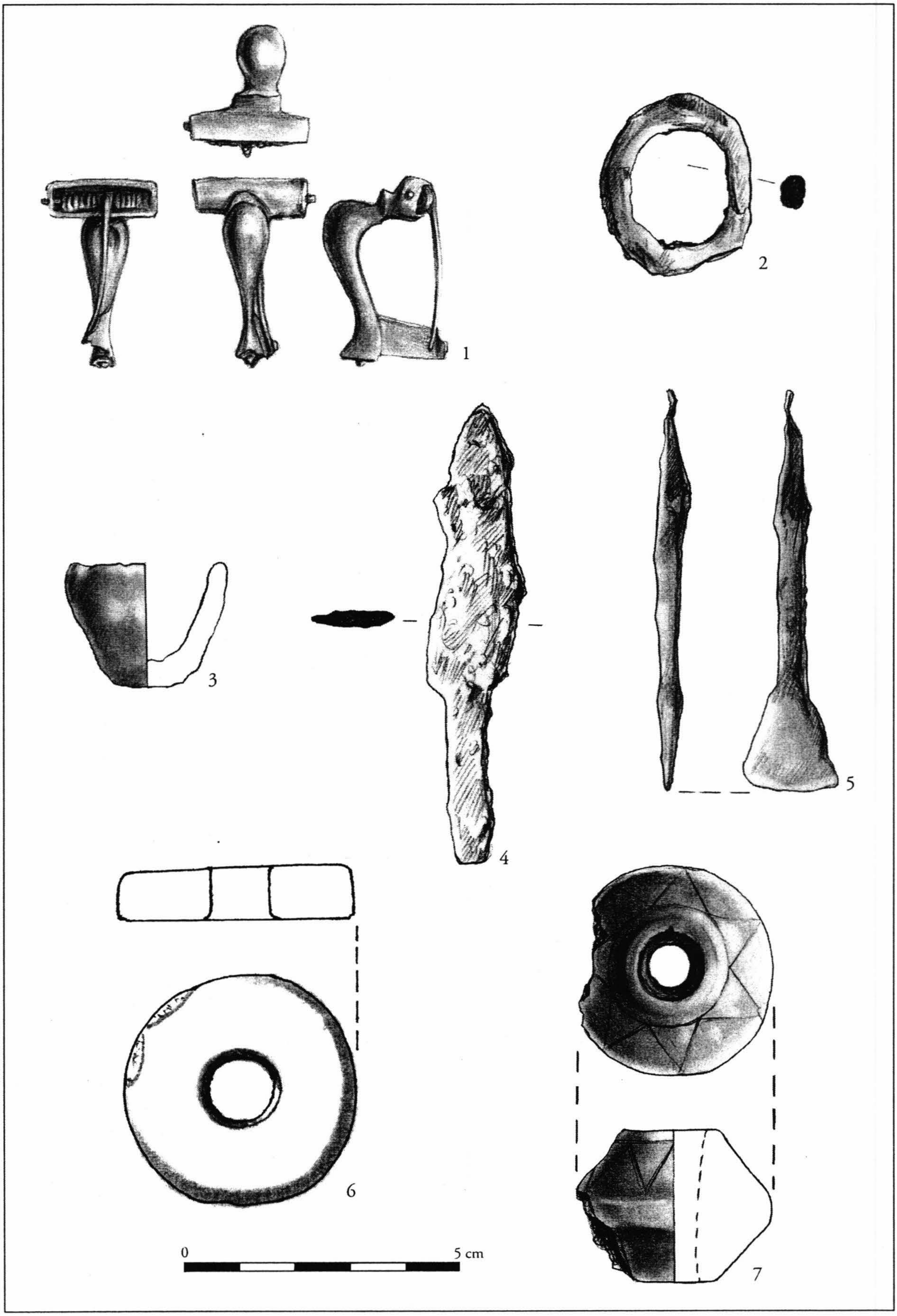

Pl. XL. Obiecte descoperite în stratul de cultură.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

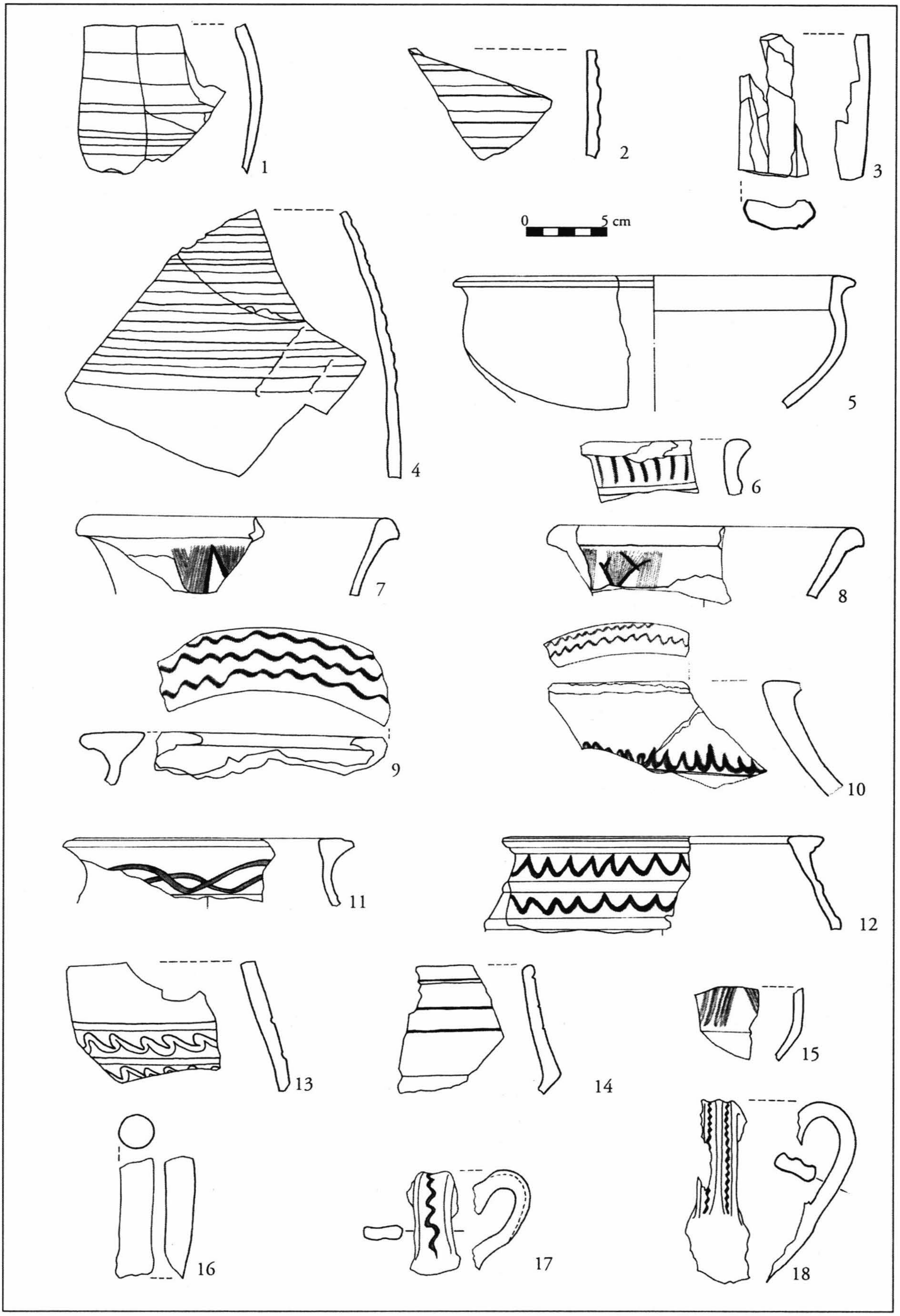

Pl. XLI. Fragmente ceramice descoperite în stratul de cultură.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

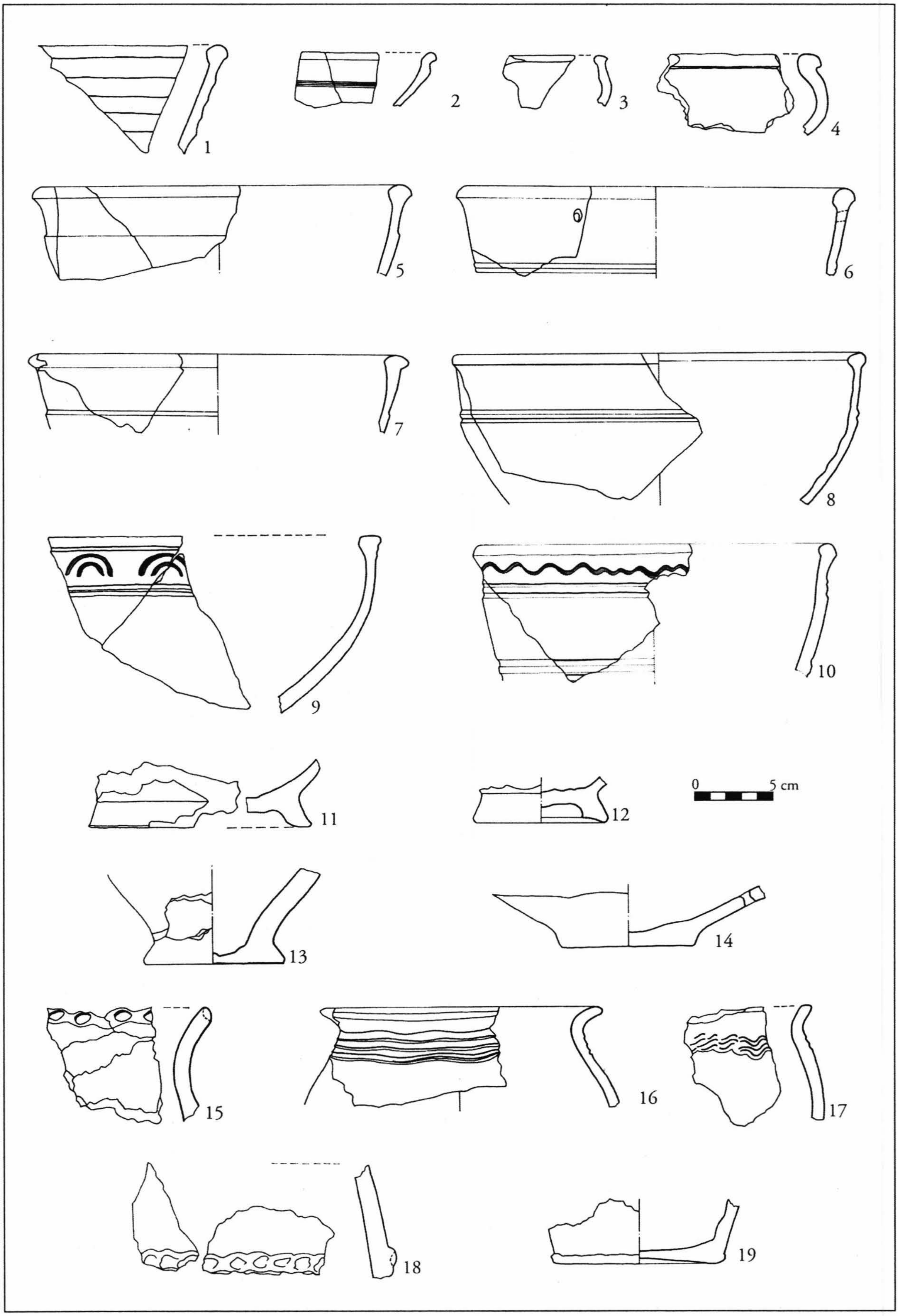

Pl. XLII. Fragmente ceramice descoperite în stratul de cultură.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

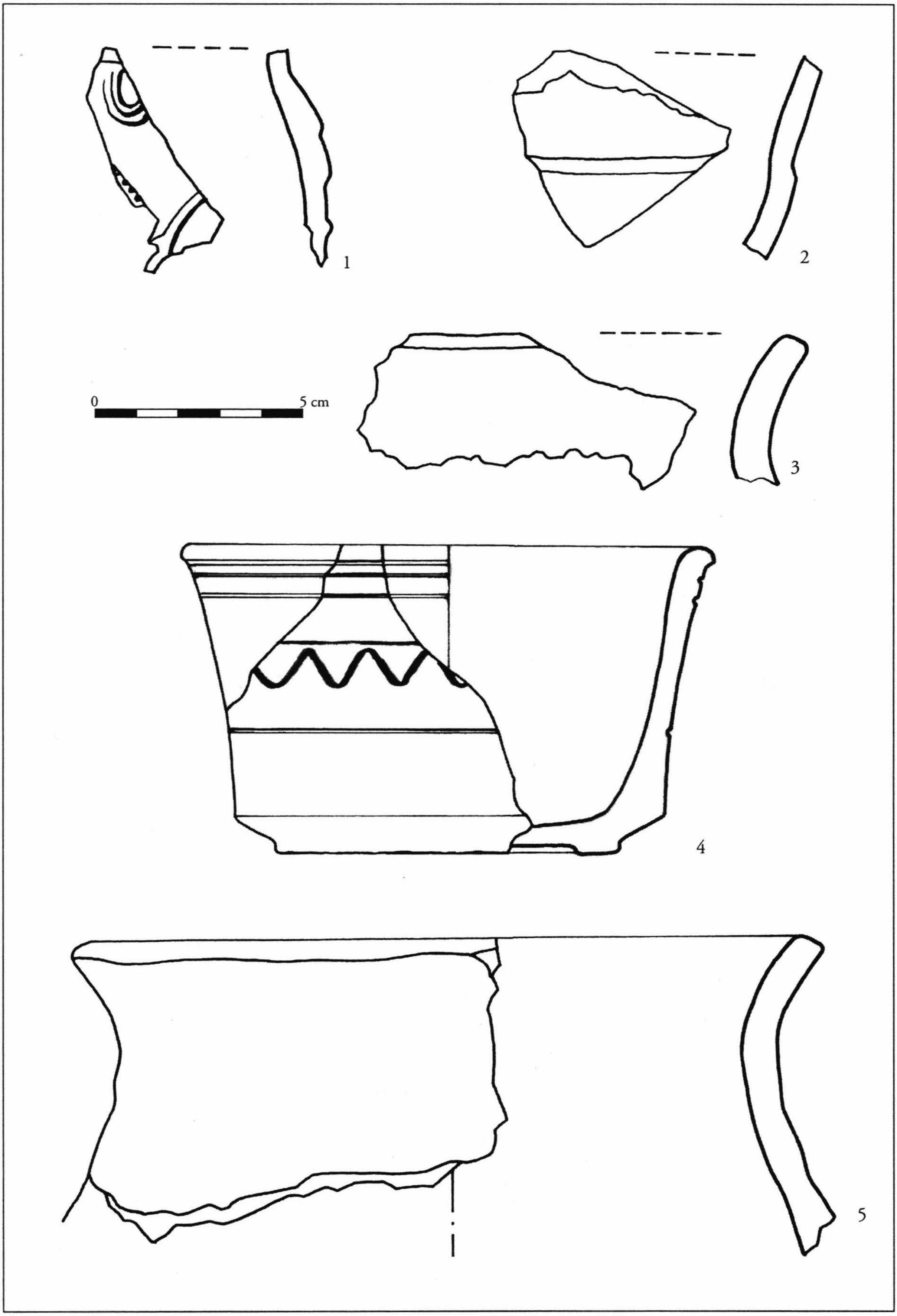

Pl. XLIII. Fragmente ceramice descoperite în gropi de morminte: 1. C 57, 2, 3, 5 – C 4, 4 – C 17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

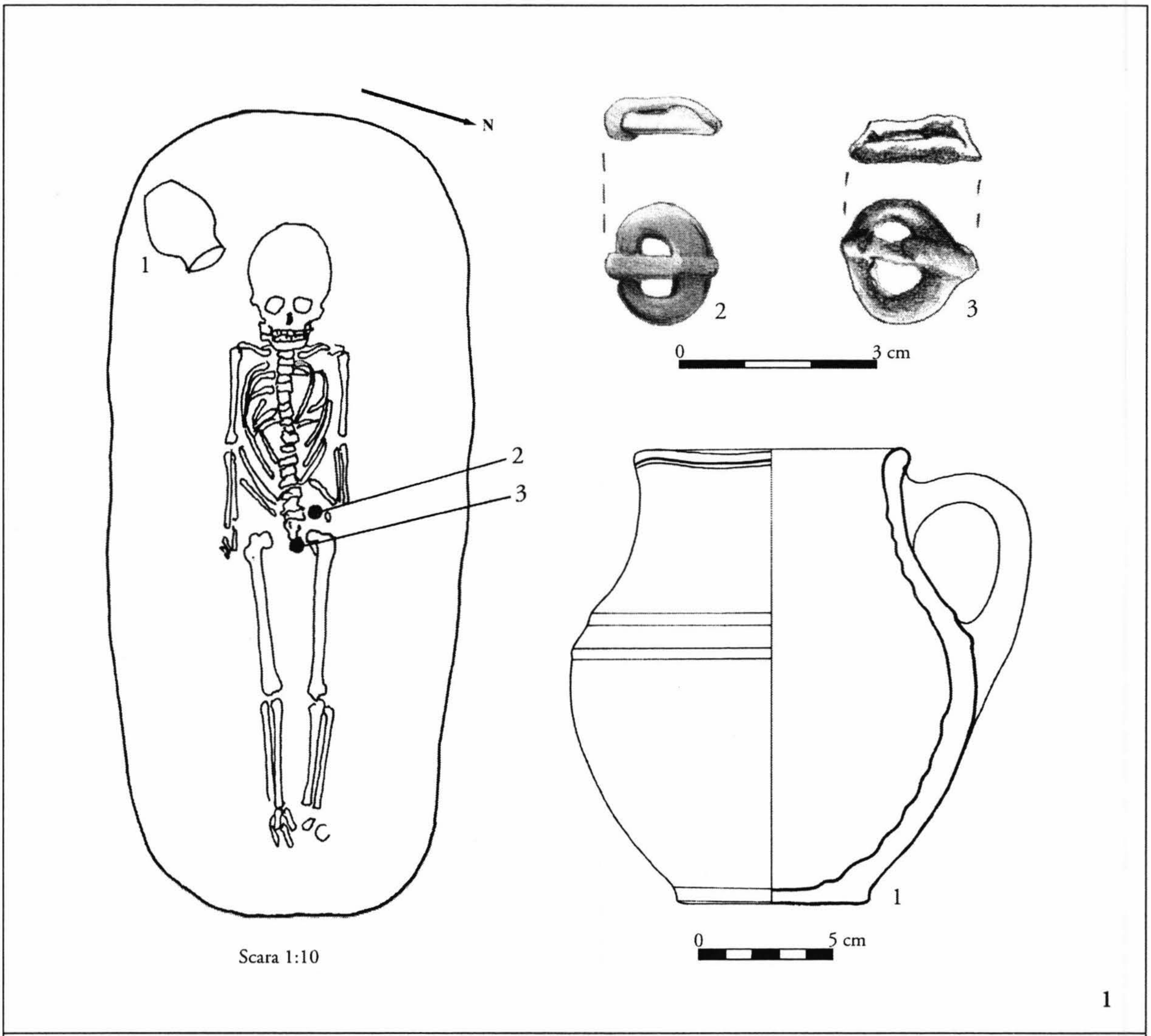

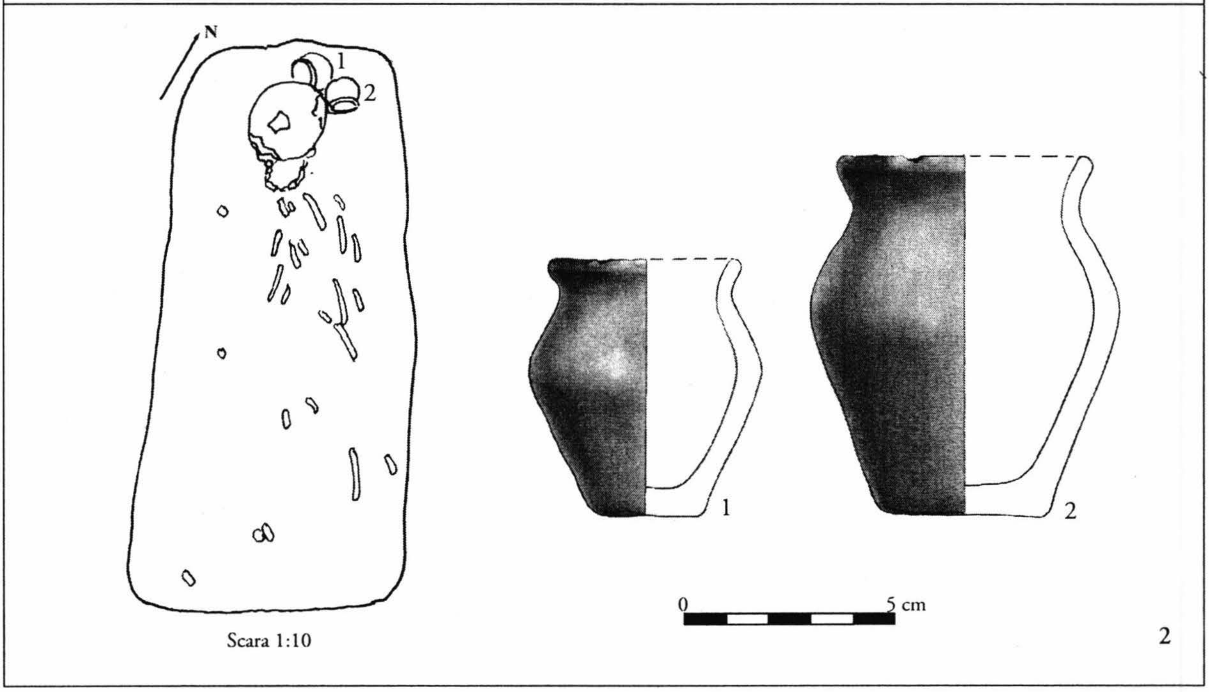

Pl. XLIV. 1. Complex nr. 27, 2. Complex nr. 38.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

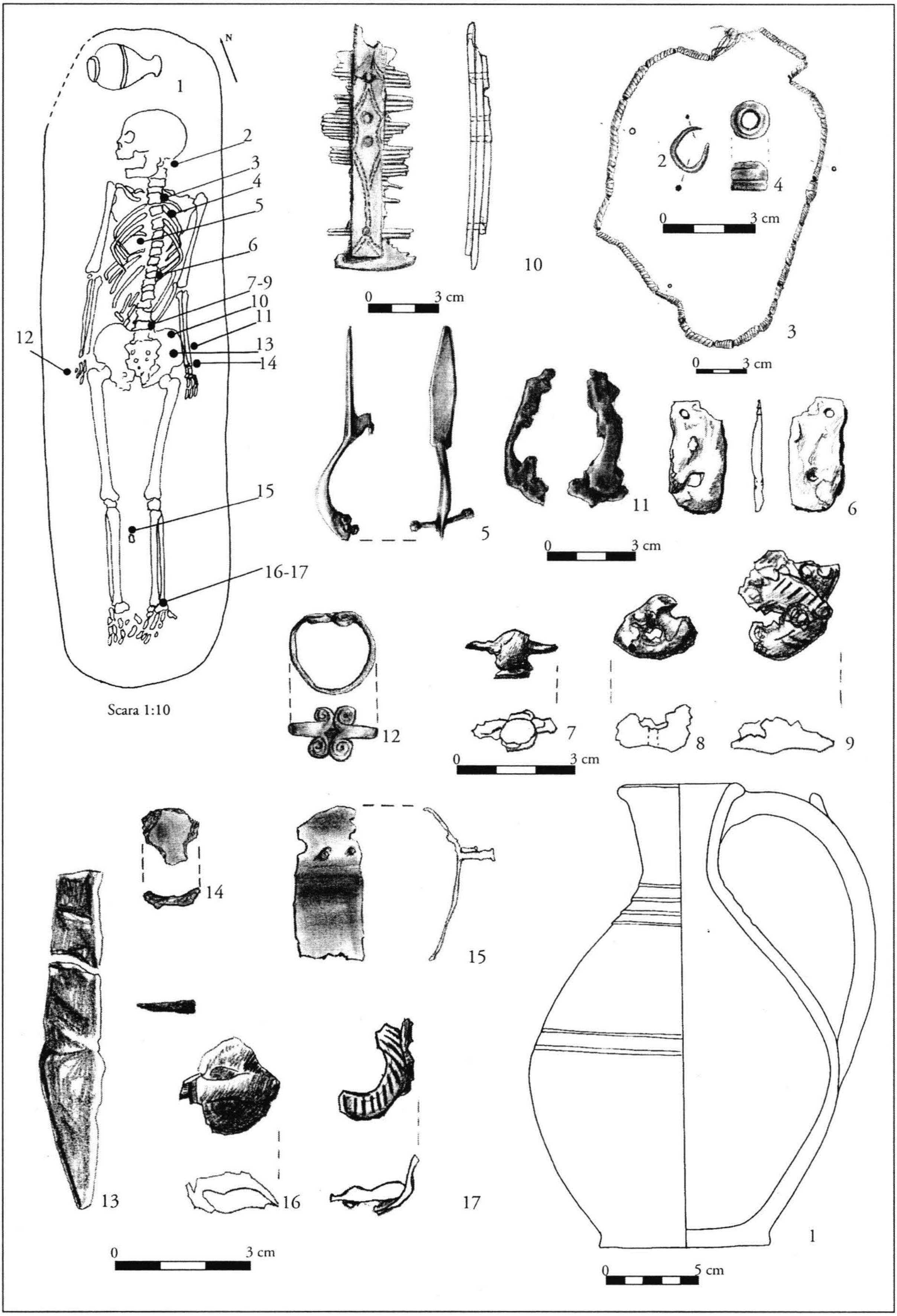

Pl. XLV. Complex nr. 57.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

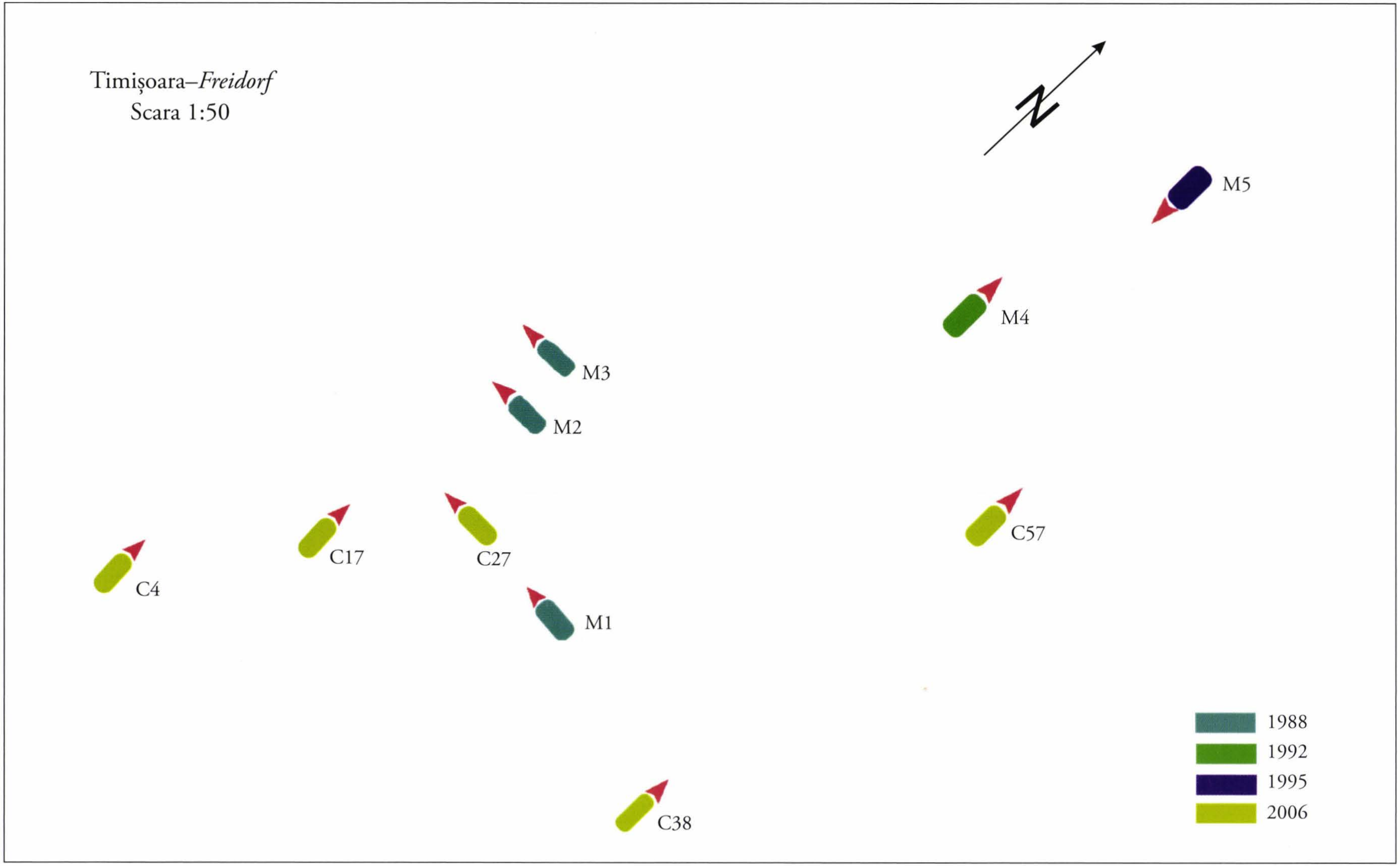

Pl. XLVI. Planul necropolei din a doua treime a sec. V p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Complex nr. 6.

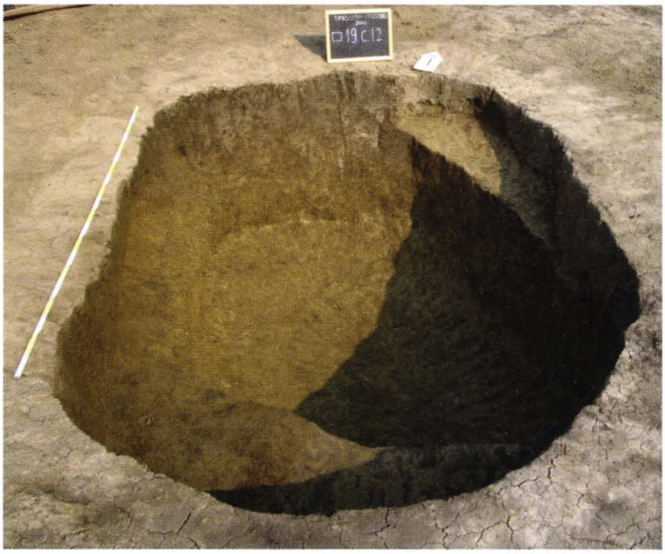

Complex nr. 12.

Complex nr. 9 A.

Complex nr. 9 B.

Complex nr. 21 A.

Complex nr. 21 B.

Pl. XLVII. Locuințe din sec. III–IV p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

A

B

Complex nr. 79.

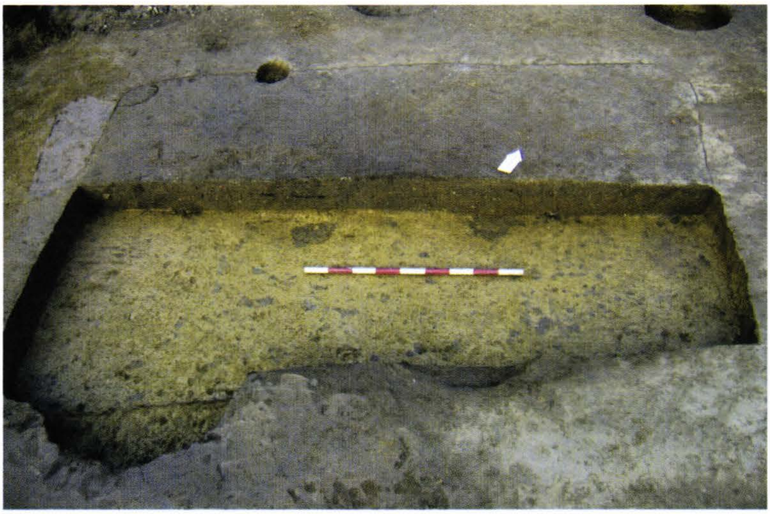

A

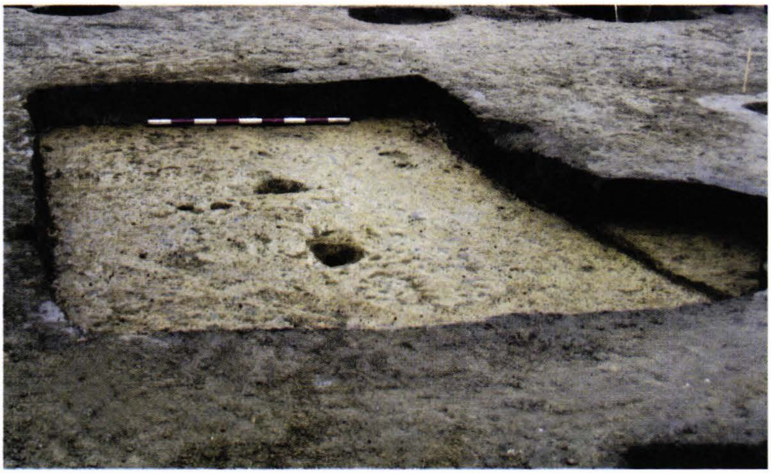

B

Complex nr. 72.

Pl. XLVIII. Locuințe din sec. III–IV p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Complex nr. 5.

Complex nr. 66.

A

B

Complex nr. 54.

Complex nr. 67.

Complex nr. 78.

Pl. XLIX. Gropi de provizii din sec. III–IV p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Complex nr. 80.

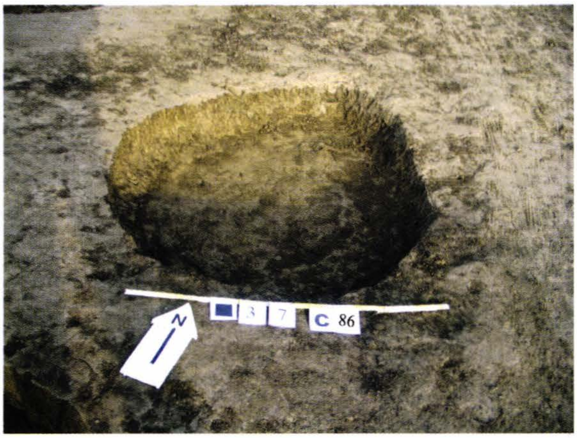

Complex nr. 86.

Complex nr. 87.

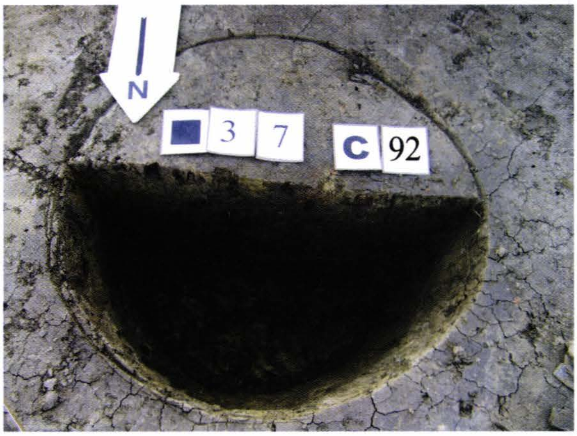

Complex nr. 92.

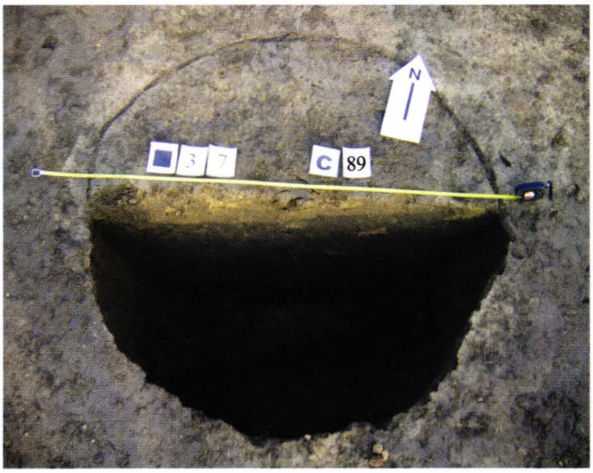

A

B

Complex nr. 89.

Pl.L. Gropi menajere din sec. III–IV p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

A

B

Complex nr. 26.

Pl. LI. Cuptor de olar (sec. III–IV p. Chr.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

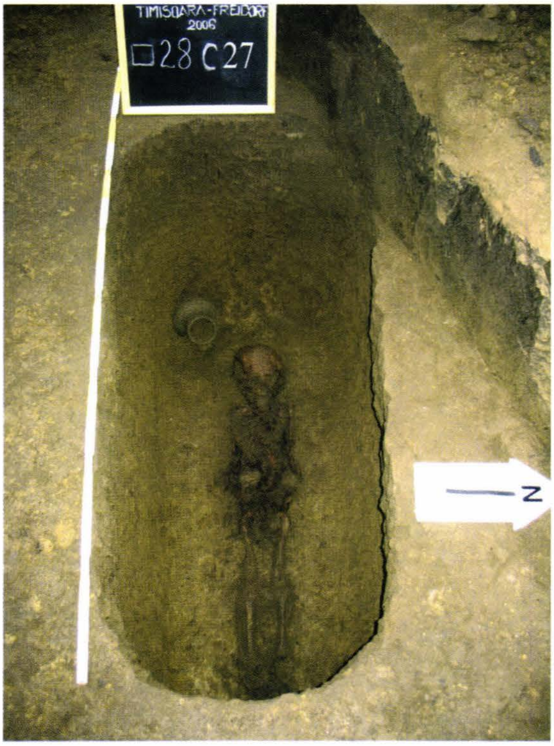

Complex nr. 27.

Complex nr. 38.

Complex nr. 57.

Complex nr. 57. Detaliu.

Pl. LII. Morminte din a doua treime a sec. V p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

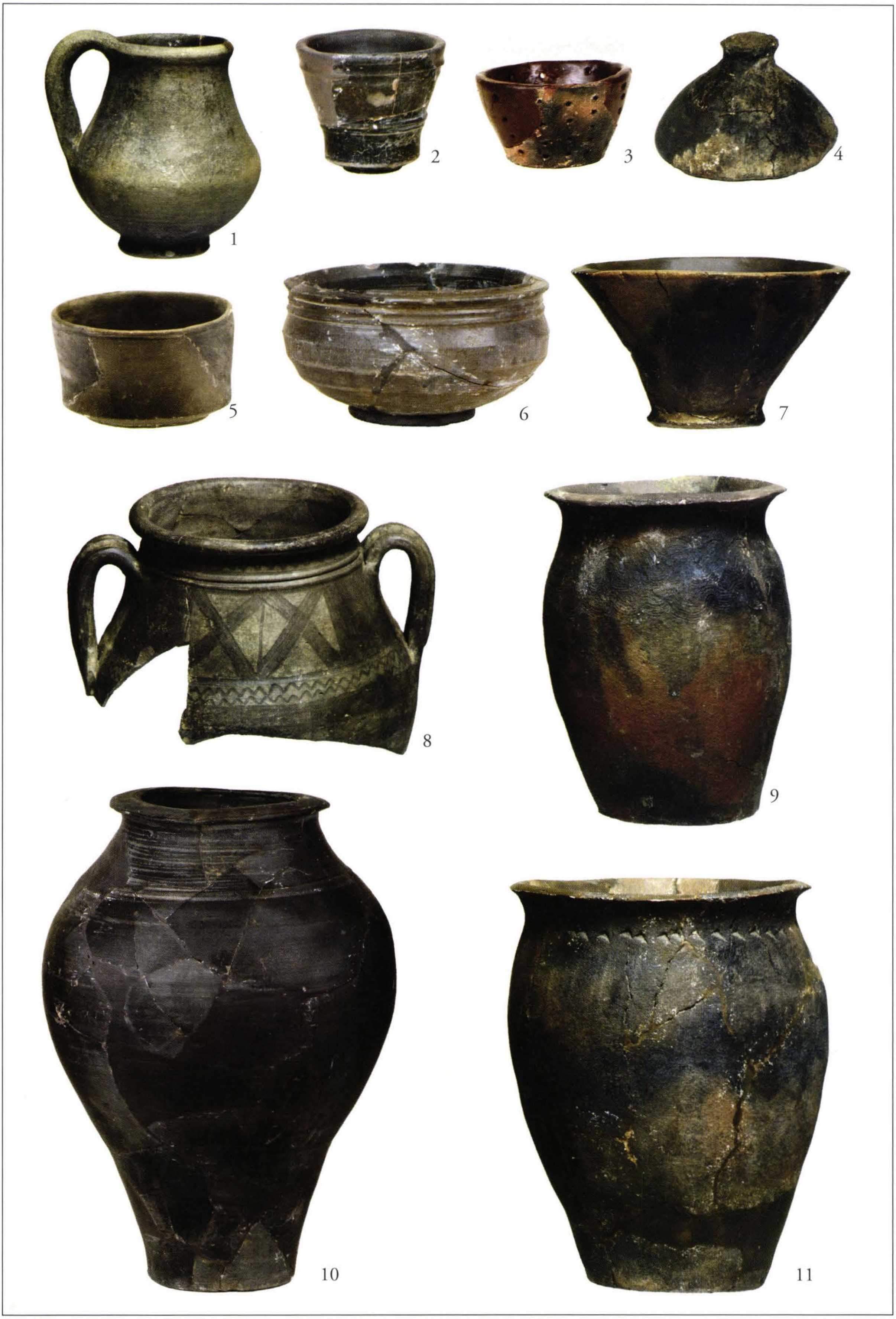

Pl. LIII. Obiecte întregi și fragmentare descoperite în așezarea din sec. III–IV p. Chr. (fără scară).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

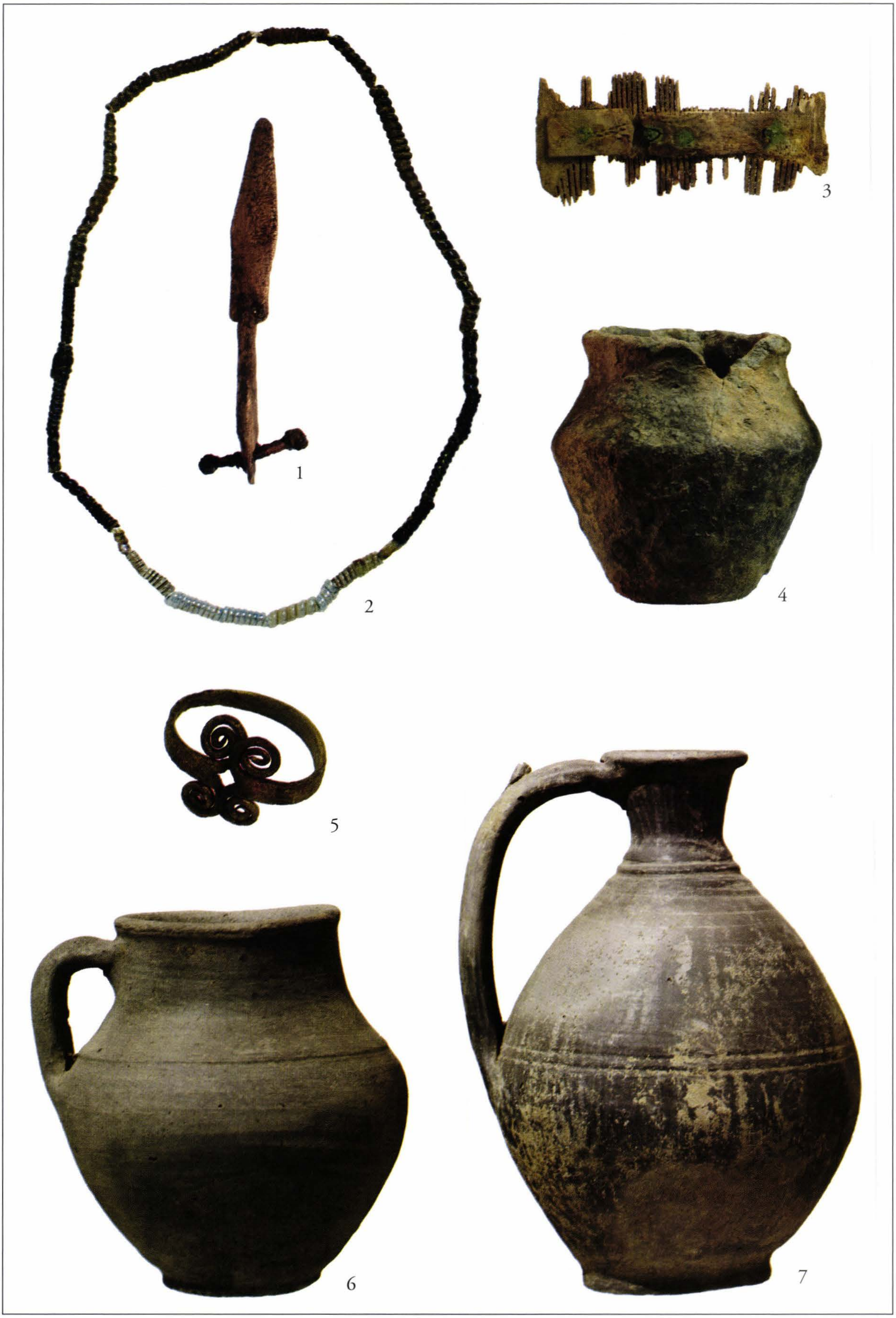

Pl. LIV. Obiecte descoperite în necropola din a doua treime a sec. V p. Chr. (fără scară).

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Timișoara–*Freidorf*
Scara 1:50

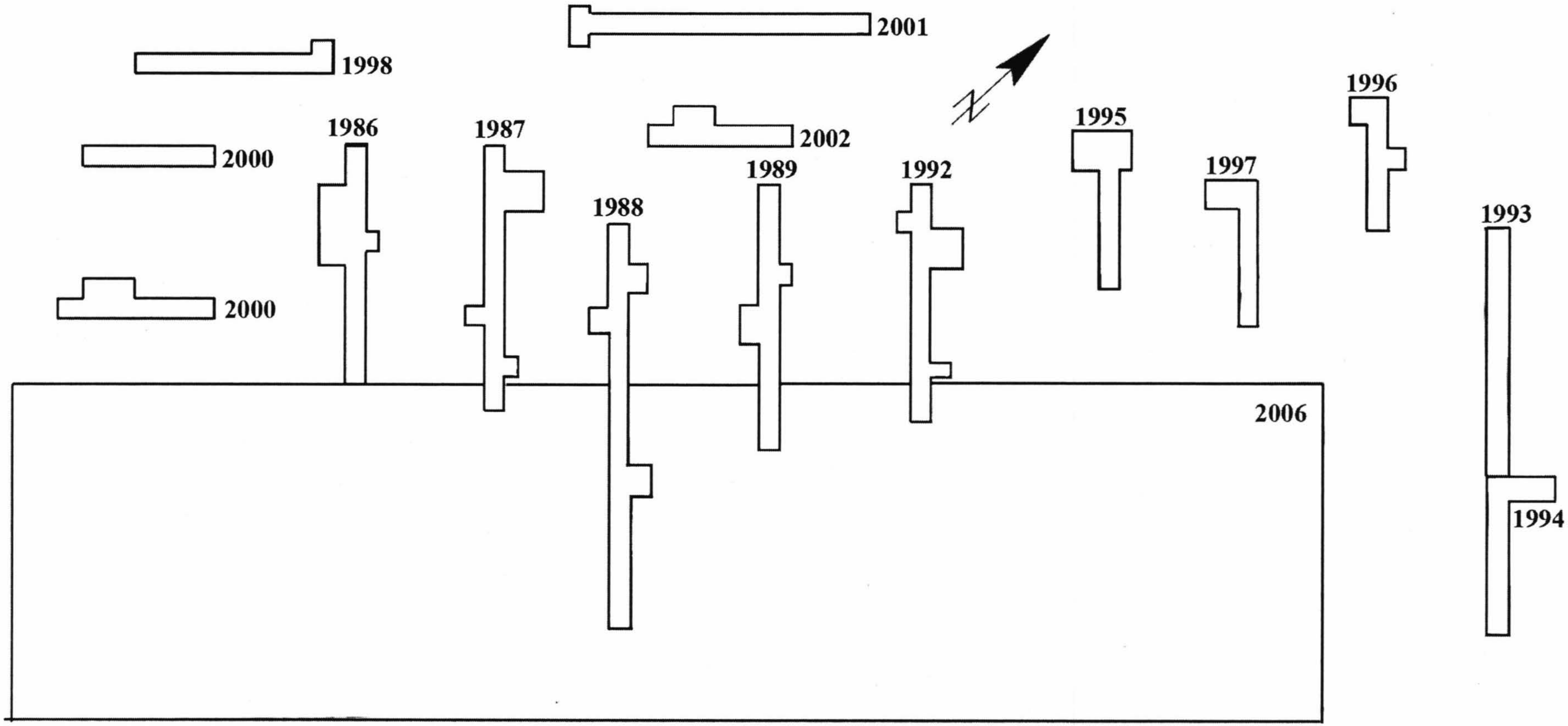

Planul general Freidorf

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

Timişoara–*Freidorf* 2006
Plan general
Scara 1:50

eneolitic
sec. III p. Chr.
sec. IV p. Chr.
sec. V p. Chr.

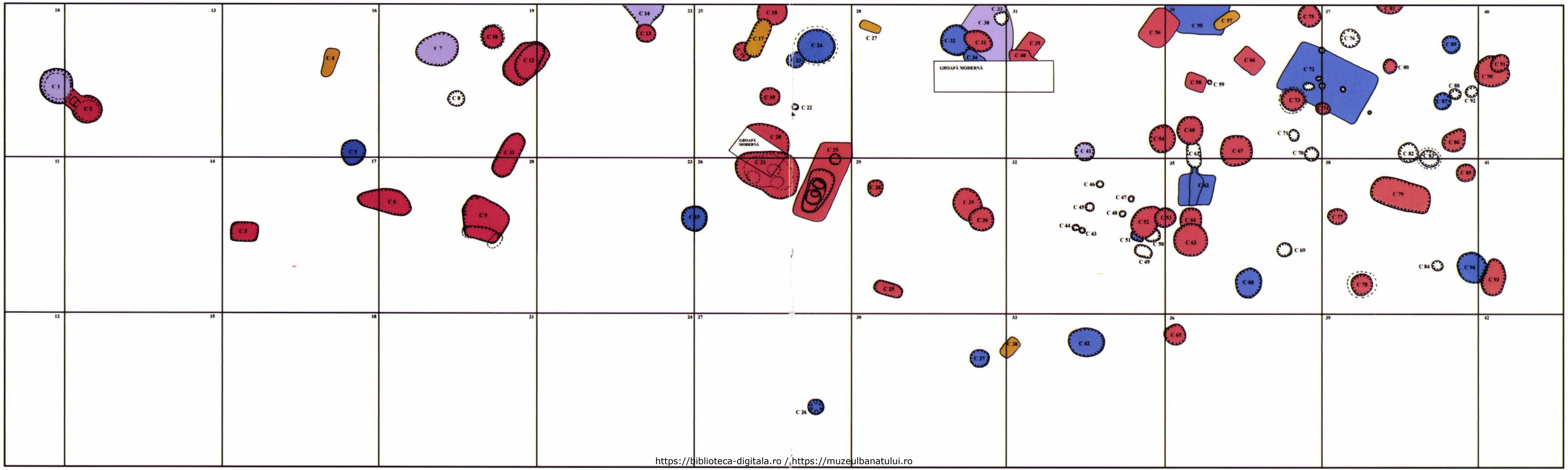

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro

BIBLIOTHECA HISTORICA ET ARCHAEOLOGICA

BANATICA

LII

ISBN 978-606-543-214-7

EDITURA MEGA

https://biblioteca-digitala.ro / https://muzeulbanatului.ro